

Sveučilište u Zagrebu

Prirodoslovno-matematički fakultet

Danijel Bačan

**Političko-geografski utjecaj NATO-a na
„Zapadnom Balkanu“ od 2000. do 2023. godine**

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2026. godina

Sveučilište u Zagrebu

Prirodoslovno-matematički fakultet

Danijel Bačan

**Političko-geografski utjecaj NATO-a na
„Zapadnom Balkanu“ od 2000. do 2023. godine**

DOKTORSKI RAD

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Jelena Lončar

Zagreb, 2026. godina

University of Zagreb

Faculty of Science

Danijel Bačan

Political-geographic influence of NATO in the “Western Balkans” from 2000 to 2023

DOCTORAL THESIS

Supervisor: Associate Professor Jelena Lončar, PhD

Zagreb, 2026 year

ŽIVOTOPIS MENTORICE

Diplomirala je na Geografskom odsjeku PMF-a 2002. godine s temom „Procesi globalizacije i regionalizacije u Europi i njihov utjecaj na Hrvatsku“ i time stekla zvanje profesor geografije. Godine 2005. upisala je Poslijediplomski studij *Geografske osnove prostornog planiranja i uređenja*, Zaposlena je iste godine kao znanstvena novakinja u okviru Zavoda za regionalnu geografiju i metodiku na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta u Zagrebu. Poslijediplomski studij završila je 2011. godine obranom doktorskog rada pod naslovom „*Ekonomsko-geografsko restrukturiranje Središnje Hrvatske u uvjetima tranzicije*“ (mentor: prof. dr. sc Zoran Stiperski). Dobitnica je nagrada PMF-a za postignute rezultate u znanstvenom i stručnom radu mladog znanstvenika Fakultetsko vijeće Prirodoslovno-matematičkog fakulteta, 2015. godine. Godine 2011. izabrana je u zvanje višeg asistenta, 2016. u znanstveno-nastavno zvanje docenta, te 2022. u izvanrednog profesora. Surađivala je na hrvatskim i inozemnim projektima: „Regionalno-geografska istraživanja Hrvatske“ (2004.-2007.), „Utjecaj globalizacije i tranzicije na regionalni razvoj Hrvatske“ (2007.-2009.) te „Promjene okoliša i kulturni pejzaž kao razvojni resurs“ (2009.-2012.). Od 2014. godine bila je aktivno uključena u projekte koje je preko IPA programa financirala Europska Unija: *Innovative urban strategies and action plans to increase the social and economic role for seniors - SILVER CITY*, te *Co-operation of SEE (Southeast European) science parks for the promotion of transnational market uptake of R&D results and technologies by SMEs*.

U okviru programa Srednjoeuropske razmjene za sveučilišne studije CEEPUS od 2009. do 2026. godine boravila je na nekoliko inozemnih sveučilišta i fakulteta: u Mariboru, Oradei (Rumunjska), Pragu, Brnu, Gdanjsku te Oulu (Finska). U svom znanstvenom djelovanju do sada je objavila 36 znanstvenih radova, od čega većinu u domaćim i stranim znanstvenim časoposima citiranim u relevantnim znanstvenim bazama, kao i devet radova objavljenih u zbornicima radova sa znanstvenih skupova. Objavila je i osam stručnih radova. Aktivno je uključena u organizaciju i provođenje skupova i kongresa na Geografskom odsjeku. Do sada je bila član organizacijskih ili programskih (znanstvenih) odbora u devet znanstvenih skupova, od čega četiri međunarodna znanstvena skupa te pet domaćih znanstvenih skupova s međunarodnim sudjelovanjem. Do sada je samostalno i u koautorstvu sudjelovala na 29 domaćih i međunarodnih znanstvenih konferencija.

Od akademske godine 2005./2006. sudjeluje u izvođenju nastave na prijediplomskom istraživačkom studiju geografije te integriranom nastavničkom studiju geografije i povijesti, a od

akademske godine 2006./2007. i na diplomskom istraživačkom studiju geografije. Na Geografskom odsjeku uključena je u izvođenje nastave na sljedećim kolegijima: Industrijska geografija, Politička geografija, Geografske osnove globalizacije, Geografija Azije, Regionalni razvoj i Faktori lokacije industrije i poslovanja te, u okviru doktorskog studija, Metodologija 5. Aktivno sudjeluje u organizaciji i provedbi terenske nastave te je sudjelovala u inoviranju nastavnih sadržaja nekoliko kolegija. Koautorica je sveučilišnog udžbenika Industrijska geografija (Meridijani i Prirodoslovno-matematički fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2019.) te poglavlja „Sekundarne djelatnosti“ u znanstvenoj monografiji Geografska obilježja gospodarstva (ekonomska geografija) Hrvatske, objavljenoj u sklopu Velike geografije Hrvatske (Knjiga V., Sveučilište u Zadru i Školska knjiga, Zagreb, 2023.). Bila je mentorica 36 završnih i diplomskih radova. Angažirana je i u izvođenju nastave na doktorskog studiju Geografija: prostor, regija, okoliš, pejzaž. Njezini znanstveni interesi i istraživački rad usmjereni su na područja ekonomske, industrijske i političke geografije te na problematiku globalizacije i regionalnog razvoja.

Članica je komisija *Commission on Marginalization, Globalization, and Regional and Local Responses (C24.34)* i *Commission on Political Geography* Međunarodne geografske unije (IGU). Održala je nekoliko pozvanih predavanja na stručnim skupovima u organizaciji Hrvatskog geografskog društva te aktivno sudjelovala u njegovu radu, uključujući vođenje tribine *Geografski ponedjeljak*. Aktivno je sudjelovala i u popularizaciji Geografije i znanosti. Od 2007. do 2009. bila je kourednica edukativnog internetskog portala *Geografija.hr*, na kojem je objavila niz popularno-znanstvenih članaka. Od 2010. do 2014. bila je koordinatorica predstavljanja Geografskog odsjeka PMF-a na Smotri Sveučilišta u Zagrebu. Također, bila je stručna suradnica i konzultantica stručno-popularnog časopisa *Meridijani* za područja industrijske i političke geografije te članica Državnog povjerenstva za provedbu natjecanja iz geografije za učenike osnovnih i srednjih škola. Od 2018. godine članica je Upravnog odbora Hrvatskog geografskog društva te obnaša dužnost tajnice Društva. Od 2024. do 2026. godine bila je glavna urednica stručnog časopisa *Geografski horizont*, a od 2026. godine glavna je urednica znanstvenog časopisa *Hrvatski geografski glasnik*.

ZAHVALA

Prije svega želim zahvaliti dragom Bogu što mi je pomogao prilikom pisanja ovoga rada. Dao mi je vjeru, zdravlje, snagu i koncentraciju!

Sljedeća velika zahvala ide mojim roditeljima, bez njih ne bih pisao ovu zahvalu. Hvala Vam, majko Zvezdana i oče Mario, što ste mi bili podrška svih 20 godina školovanja! Znam kako sam puno toga propustio s Vama i bratom zbog ovog rada, ali vjerujem kako ste i Vi ponosni te sretni zbog ove disertacije jednako kao i ja. Od danas u svojoj obitelji imate doktora znanosti. Hvala i tebi, brate Tomislave, što si izdržao sve moje pozive na tišinu u kući kako bih mogao završiti ovaj rad. Vjerujem kako ću konačno sada naći više vremena za tebe i roditelje. Hvala i mojoj djevojci Tari, koja je bila uz mene i koja mi je velika podrška prilikom pisanja.

Istinski se želim zahvaliti i svojoj mentorici, izv. prof. dr. sc. Jeleni Lončar. Hvala Vam što ste mi pristali biti mentoricom i vjerno me pratili prethodne tri godine. Isprike što sam ponekad bio brzoplet te nisam detaljno iščitavao literaturu. Puno sam uz Vas naučio i vjerujem kako je ovaj rad kvalitetan doprinos političkog geografiji našeg Geografskog odsjeka. Posebnu ulogu u ovome radu ima i Atlantsko vijeće Hrvatske (AVH), točnije YATA Hrvatska. Kao da je bilo jučer, moja prva YATA konferencija u rujnu 2022. godine u Ljubljani, bio je to početak mog interesa za NATO. Danas kao predsjednik YATA-e Hrvatske istinski želim zahvaliti svim članovima koji su uz mene već godinama; Bruni Rukavini, Viktoru Meczneru, Nikoli Goluboviću Resireu, Nikoli Puljiću, Branimiru Bilaferu, Ivanu Ćoriću, Mislavu Pohovskom i Dominiku Matkoviću. Veliko hvala ide i dr. sc. Moniki Begović te dr. sc. Mladenu Nakiću, čelnicima AVH.

Osobito želim spomenuti i svoje prijatelje iz Savjeta mladih Općine Brdovec i Udruge SOMA. Hvala Vam što me podržavate i što mi pomažete učiniti naš zavičaj pristupačan mladima. Poimenično hvala Ivoni Mamić, Niki Bakuli i Steli Margetić. Osobe koje najduže slušaju o mom doktoratu svakako su moji najbolji prijatelji, oni su većinu stvari znali i prije mojih roditelja. Tako zahvaljujem Barbari Jug, Borni Flegaru, Emi Franki Šoštarić, Lauri Busiji i Tei Kovač.

Ovu sam disertaciju pisao diljem Europe tijekom brojnih putovanja, na kraju sam ju završio za bakinim i djedovim stolom s pogledom prema Savi („granici“ Balkana). Čitao sam uvijek o različitim dijelovima svijeta, no uvijek sam se vraćao na prostor „Zapadnog Balkana“. Očito je kako me za taj prostor nešto veže. Dok ne otkrijem, ostavljam ovdje jedan citat o „Bačvi baruta“.

„Balkan je ogledalo Europe – pokazuje njezine ambicije, strahove i proturječja.“

(Mark Mazower, 2000.)

TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Doktorski rad

**Političko-geografski utjecaj NATO-a na „Zapadnom Balkanu“
od 2000. do 2023. godine**

Danijel Bačan

Poslijediplomski sveučilišni doktorski studij Geografija

Izvadak: U ovome se radu istražuje političko-geografski utjecaj NATO-a na „Zapadni Balkan“ od 2000. do 2023. godine. Utjecaj se definira kroz pet dimenzija: vanjskopolitička, vojno-obrambena, ekonomska, medijska i javno-diplomatska. „Zapadni Balkan“ korišten je kao zajednički naziv za Albaniju, Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru, Kosovo, Sjevernu Makedoniju i Srbiju. U rad je uključena i Hrvatska kao studija slučaja. Korištene su tri istraživačke metode: analiza sadržaja u dva navrata, metoda intervjua s dvije skupine sugovornika te komparativna analiza statističkih podataka. Rezultati pokazuju kako NATO doprinosi kreiranju sigurnosnih dijelova vanjskih politika, utječe na povećanje standarda vojski te su „zapadnobalkanske“ države znatno ekonomski povezane s NATO članicama. Uvjetno je potvrđeno kako se medijski prikazi o NATO-u mijenjaju k pozitivnijima tijekom vremena. Zaključno, programi javne diplomacije doprinose širenju „meke moći“ NATO-a. Ukupno NATO predstavlja glavni sigurnosni čimbenik „Zapadnog Balkana“.

298 stranica, 48 grafičkih priloga, 92 tablica, 472 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: „Zapadni Balkan“, NATO, političko-geografski utjecaj, dimenzije sigurnosti, Hrvatska

Mentor: izv. prof. dr. sc. Jelena Lončar

Povjerenstvo: prof. dr. sc. Zoran Stiperski
 prof. dr. sc. Marta Zorko
 prof. dr. sc. Jernej Zupančič

Tema prihvaćena: 25. 11. 2025.

Rad prihvaćen: 10. 9. 2026.

Datum i vrijeme obrane: listopad 2026.

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska, u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, Hrvatska te na Sveučilištu u Zagrebu, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Faculty of Science
Department of Geography

Doctoral Thesis

**Political-geographic influence of NATO in the “Western Balkans”
from 2000 to 2023**

Danijel Bačan

Doctoral University Study of *Geography*

Abstract: This paper explores the political-geographical influence of NATO on the “Western Balkans” from 2000 to 2023. The influence is defined through five dimensions: foreign policy, military-defense, economic, media and public-diplomatic. “Western Balkans” is used as a common name for Albania, Bosnia and Herzegovina, Montenegro, Kosovo, North Macedonia and Serbia. Croatia is also included in the paper as a case study. Three research methods were used: content analysis on two occasions, interview method with two groups of interlocutors and comparative analysis of statistical data. The results show that NATO contributes to the creation of security parts of foreign policies, influences the increase of the standards of armies and that the „Western Balkan“ states are significantly economically connected to NATO members. It is tentatively confirmed that media portrayals of NATO are changing to more positive ones over time. Ultimately, public diplomacy programs contribute to the expansion of NATO’s “soft power”. Overall, NATO represents the main security factor of the “Western Balkans”.

298 pages; 48 figures; 92 tables; 472 references; original in Croatian

Keywords: „Western Balkans“, NATO, political-geographical influence, dimensions of security, Croatia

Supervisor: Associate Professor Jelena Lončar, PhD

Reviewers: Prof. Zoran Stiperski, PhD

Prof. Marta Zorko, PhD

Prof. Jernej Zupančič, PhD

Thesis submitted: 25 November 2025

Thesis accepted: 10 September 2026

Thesis defense: October 2026

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia, in National and University Library in Zagreb, Croatia and at the University of Zagreb, Croatia.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Terminološke napomene o pojmu „Zapadni Balkan“	3
1.2. Predmet istraživanja	5
1.3. Ciljevi i hipoteze istraživanja	6
1.4. Prostorni obuhvat istraživanja	7
1.4.1. Osnovna prirodno-geografska obilježja istraživanog prostora i studije slučaja	8
1.4.2. Osnovna društveno-geografska obilježja istraživanog prostora i studije slučaja	9
1.5. Vremenski obuhvat istraživanja.....	13
2. PRETHODNA ISTRAŽIVANJA	15
2.1. Prilozi u časopisu (izvorni znanstveni radovi, pregledni radovi i stručni radovi)	15
2.2.1. Pregled priloga u časopisima pomoću PRISMA protokola	23
2.2. Autorske knjige i ostale vrste radova.....	30
3. METODOLOGIJA RADA	35
3.1. Analiza sadržaja	35
3.1.1. Komparativna analiza normativnih okvira.....	37
3.1.2. Analiza sadržaja medijskih članaka internetskih portala	38
3.2. Metoda intervjua.....	42
3.2.1. Intervjuiranje vojnih stručnjaka	44
3.2.1. Intervjuiranje predsjednika Atlantskih vijeća	46
3.3. Komparativna analiza statističkih podataka	47
3.4. Shematski prikaz metodologije i korištenje računalnih programa	49
4. TEORIJSKI OKVIR.....	51
4.1. Povijesni razvoj NATO-a i „Zapadnog Balkana“	52
4.2. Uloga NATO-a u sigurnosnoj stabilizaciji „Zapadnog Balkana“	59
4.3. Vanjskopolitička dimenzija utjecaja NATO-a	62
4.4. Vojno-obrambena dimenzija utjecaja NATO-a.....	64
4.5. Ekonomska dimenzija utjecaja NATO-a	65
4.6. Medijska dimenzija utjecaja NATO-a	66
4.7. Javno-diplomatska dimenzija utjecaja NATO-a	67
5. REZULTATI	69

5.1. Vanjskopolitička dimenzija utjecaja NATO-a na „Zapadni Balkan“	69
5.1.1. Analiza strategija nacionalnih sigurnosti	69
5.1.2. Analiza strategija vanjskih politika	83
5.1.3. Testiranje prve hipoteze	85
5.2. Vojno-obrambena dimenzija utjecaja NATO-a na „Zapadni Balkan“	88
5.2.1. Vojne strukture država „Zapadnog Balkana“	88
5.2.2. Rezultati intervjua: NATO-ov vojni utjecaj na „Zapadnom Balkanu“	93
5.2.3. Testiranje druge hipoteze	120
5.3. Ekonomska dimenzija utjecaja NATO-a na „Zapadni Balkan“	124
5.3.1. Trgovinska razmjena država „Zapadnog Balkana“	124
5.3.2. Izravna strana ulaganja u države „Zapadnog Balkana“	141
5.3.3. Testiranje treće hipoteze	148
5.4. Medijska dimenzija utjecaja NATO-a na „Zapadni Balkan“	150
5.4.1. Analiza ključnih riječi	150
5.4.2. Analiza fotografija	158
5.4.3. Analiza spomenutih političara	169
5.4.4. Spomenute države	179
5.4.5. Pozitivnost/negativnost analiziranih članaka	187
5.4.6. Testiranje četvrte hipoteze	193
5.5. Javno-diplomatska dimenzija utjecaja NATO-a na „Zapadni Balkan“	195
5.5.1. Razvoj i obilježja javne diplomacije NATO-a na „Zapadnom Balkanu“	195
5.5.2. Rezultati intervjua: javna diplomacija NATO-a u „Zapadnom Balkanu“	202
5.5.3. Prostorna distribucija javne diplomacije NATO-a	224
5.5.3. Testiranje pete hipoteze	227
5.6. Studija slučaja – Hrvatska	230
6. RASPRAVA	248
6.1. Vanjska politika NATO-a prema „Zapadnom Balkanu“	248
6.2. Odnos NATO-a prema vojskama država „Zapadnog Balkana“	249
6.3. Utjecaj NATO-a na ekonomiju „Zapadnog Balkana“	251
6.4. Medijski utjecaj NATO-a na „Zapadni Balkan“	252
6.5. Javna diplomacija NATO-a na „Zapadnom Balkanu“	253

6.6. Usporedba studije slučaja – Hrvatske sa „Zapadnim Balkanom“	254
6.7. Znanstveni doprinos i aplikativnost rezultata	256
6.8. SWOT analiza utjecaja NATO-a na „Zapadni Balkan“	257
6.9. Prednosti i nedostaci izabranog metodološkog okvira	259
7. ZAKLJUČAK.....	262
LITERATURA.....	269
IZVORI	300
POPIS TABLICA	303
POPIS SLIKA.....	307
PRILOZI	309
SUMMARY	311
ŽIVOTOPIS AUTORA.....	315

1. UVOD

NATO predstavlja vojno-politički savez 32 države, od kojih su dvije iz Sjeverne Amerike, dok je preostalih 30 iz Europe. NATO je osnovan 1949. godine potpisivanjem Sjevernoatlantskog ugovora u Washingtonu, u okolnostima početka Hladnog rata i rastućih geopolitičkih napetosti između zapadnih država i Sovjetskog Saveza (Kaplan, 2004; NATO, 2024a). Tijekom druge polovice 20. stoljeća NATO je predstavljao jedan od ključnih stupova sigurnosne arhitekture zapadnog svijeta i važan čimbenik bipolarnog međunarodnog poretka (Kaplan, 2004). Nakon raspada Sovjetskog Saveza i završetka Hladnog rata početkom 1990-ih dolazi do značajne transformacije NATO-a, koji svoje djelovanje postupno proširuje izvan tradicionalnog koncepta kolektivne obrane te se usmjerava prema kriznom upravljanju, mirovnim operacijama, borbi protiv terorizma i razvoju partnerstava s državama izvan članstva (Tziampiris, 2011; NATO, 2022). Paralelno s time Europska gospodarska zajednica razvija se u Europsku uniju, osobito nakon Ugovora iz Maastrichta 1992. godine, kada europske integracije dobivaju izraženiju političku i sigurnosnu dimenziju (Dedman, 2010). Time se postupno oblikuje koncept euroatlantskih integracija, koji podrazumijeva međusobno povezane procese pristupanja NATO-u i Europskoj uniji.

Godine 2024. NATO je obilježio 75. godina postojanja što ga svrstava u jedne od najdugovječnijih saveza na svijetu. NATO navodi kako je bitna i trajna svrha očuvanje slobode i sigurnosti svih članica. To se čini političkim i vojnim sredstvima, osiguravajući kolektivnu obranu svih članica, protiv prijetnji iz svih smjerova (NATO, 2024a). NATO-ov osnovni cilj predstavlja osiguravanje mira u Europi i Sjevernoj Americi. Taj cilj mora biti temeljen na zajedničkim vrijednostima država članica, koje su: individualna sloboda, demokracija, ljudska prava i vladavina prava (NATO, 2024a). Također, osnovni je princip NATO-a kolektivna obrana, odnosno napad na jednu članicu smatra se napadom na cijeli NATO. Glavno usmjerenje ovoga rada odnosi se na analizu utjecaja NATO-a na prostor „Zapadnog Balkana“ od 2000. do 2023. godine.

NATO navodi još nekoliko važnih obilježja savezništva, koje su većinski usvojene na NATO samitu u Washingtonu 2024. godine. Tako je za NATO bitno osiguravanje stabilnosti unutar država članica djelovanjem i izvan granica NATO-a. Na taj način, NATO sklapa partnerstva s drugim državama i organizacijama diljem svijeta (NATO, 2024a). Nastoji širiti svoje vrijednosti, upravljati različitim krizama, stabilizirati postkonfliktne situacije i podupirati obranu. Takav pristup ima

posebnu važnost za države „Zapadnog Balkana“, gdje su sigurnosna stabilnost, institucionalne reforme i jačanje obrambenih kapaciteta ključni preduvjeti dugoročnog mira. Suradnja NATO-a s tim državama doprinosi standardizaciji vojnih sustava, jačanju civilno-vojnih odnosa i smanjenju sigurnosnih rizika u širem europskom prostoru. Za države je članice najbitnije kako se odluke donose kolektivno kroz konsenzus i kroz konzultacije. Bitna je osobina NATO-a i očuvanje temeljnih vrijednosti zadanih još prilikom osnutka NATO-a, a koje su prethodno navedene (NATO, 2024a). Zaključno, NATO se mora znati prilagoditi novim sigurnosnim izazovima u svijetu i što više poticati kolektivnu sigurnost.

U ovom se radu, dakle, proučava političko-geografski utjecaj NATO-a na prostoru „Zapadnog Balkana“, kojeg čini šest država: Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Kosovo, Sjeverna Makedonija i Srbija. „Zapadni Balkan“ predstavlja službeni prostorno-geografski termin kojeg koristi Europska unija i ima jasno određenu prostornu odrednicu. U skladu s tim, ovaj rad predstavlja određenu vrstu regionalne studije slučaja, koja se učestalo pojavljuje u djelovanju međunarodnih organizacija i donošenjima različitih strategija. Na primjer, NATO je na vašingtonskom samitu donio tri regionalne strategije obrane u slučaju napada. Prva je regija definirana kao Atlantik i Arktik, druga se regija odnosi na Baltik i Srednju Europu, a treća regija definirana je kao prostor Mediterana i Crnog mora (Loorents, 2024). „Zapadni Balkan“ je prema NATO-u podijeljen između dviju regija, odnosno predstavlja prostor između Baltika i Mediterana.

Pitanje regionalnosti predstavlja jedno od ključnih točaka rasprave i u Europskoj uniji, unutar koje se sve do nedavno govorilo o Europi s „više brzina“. Također, učestalo se javljaju i kritike samoj želji za regionalnošću jer postoje zagovornici individualnog pristupa svakoj državi unutar Unije, odnosno državama kandidatkinjama za članstvo (Jianu i dr., 2020). Iz tog razloga, regionalni konstrukt „Zapadnog Balkana“ ima brojne kritike, no jedini je naziv, kojim se može objediniti prostor država bivše Jugoslavije, bez Hrvatske i Slovenije, s dodatkom Albanije. NATO aktivno koristi naziv „Zapadni Balkan“, ali u svojim dokumentima taj prostor nužno ne doživljava kao jedinstvenu regiju jer Bosna i Hercegovina, Kosovo i Srbija i dalje nisu NATO članice (Panero, 2023). NATO ima dugu povijest djelovanja na području „Zapadnog Balkana“, a ondje je i započeo svoje prvo vojno djelovanje. Iz tog razloga, može se evolucijski pratiti kako se NATO odnosio prema jednom konfliktnom prostoru, odnosno kako se od početka 21. stoljeća odnosi prema prostoru u kojoj je praktički samostalno i osigurao mir.

Odnos NATO-a prema postkonfliktnom prostoru, također, predstavlja određenu jedinstvenost jer su u većini slučajeva vojni savezi napuštali područja u kojem bi završili sukobi prepuštajući posredno brigu o sigurnosti domaćim dionicima regije (Fortna, 2004). NATO je čak i povećao svoju vojnu prisutnost poslije završetka sukoba jer danas vojna baza *Bondsteel* na Kosovu predstavljala jednu od najvećih NATO-ovih baza. Ta prisutnost dio je šire misije KFOR, koja od završetka sukoba ima ključnu ulogu u očuvanju sigurnosti i stabilnosti na Kosovu i u širem regionalnom okruženju. Razabire se kako NATO ima tendenciju razvijanja dobrih odnosa i s Bosnom i Hercegovinom te Srbijom usprkos srbijanskom proglašenju vojne neutralnosti te republičko-srpskom odbijanju NATO članstva i djelovanja.

1.1. Terminološke napomene o pojmu „Zapadni Balkan“

U ovome rada i u njegovim zaključcima naziv „Zapadni Balkan“ stoji u navodnim znacima iz nekoliko razloga. Ova je disertacija prvenstveno rađena u okviru interdisciplinarnog područja znanosti (od 2024. prirodno područje znanosti), polje geografija, grana društvena geografija te kao takva slijedi geografska pravila imenovanja regija. Naime, osnovna je funkcija regionalizacije olakšavanje upravljanja prostorom te se kroz povijest razvilo nekoliko teorijskih pristupa regijama. Tako se još u antičkoj Grčkoj javlja sukob ideje podjele svijeta na manje ili veće regije. U 18. i 19. stoljeću javlja se ideja regije kao sustava, odnosno razvija se regionalni pristup, koji predstavlja cjelokupni pogled kakav ima promatrač koji stvari gleda odozgo (Passi, 1986). Dva su osnovna pristupa razumijevanju regije: shvaćanje regije kao mentalne konstrukcije te regije kao prostorne stvarnosti (Fuerst-Bjeliš, 2015). U ovom se radu „Zapadnom Balkanu“ pristupa kao modelu u istraživanju, odnosno on je dio metodologije istraživanja (izabrana mentalna konstrukcija). „Zapadni Balkan“ ima obilježje regionalne jedinstvenosti, odnosno proizlazi iz specifične kombinacije različitih obilježja. Kao mentalna konstrukcija „Zapadni Balkan“ spada u tako zvane pragmatičke regije. Granice i varijable tih regija odabrane su i definirane unaprijed s obzirom na istraživački zadatak. Njihovo postojanje počinje i završava s određenim istraživanjem, određenim političkim, ekonomskim ili drugim društvenim procesom (Fuerst-Bjeliš, 2015). S obzirom na broj i vrstu varijabli, „Zapadni Balkan“ bi se ubrajao u složene regije jer je definiran dvjema varijablama: ulaskom u EU i ulaskom NATO. Međutim, EU kao kreator „Zapadnog Balkana“ više je zamislila taj prostor kao totalnu, sistemsku i geografsku regiju, koja je trebala biti utemeljena na interakciji i jedinstvenosti (Milardović, 2009). S obzirom na promatrani sadržaj prostora, „Zapadni

Balkan“ potpadao bi i pod uvjetno homogene i pod nodalno-funkcionalne regije. Homogena je regija jer je u svakoj točki definirana određenim jedinstvenim obilježjem, odnosno članstvo u EU i NATO-u. Nodalno-funkcionalna je regija posljedica koncentracije stanovništva i funkcija, odnosno „Zapadni Balkan“ se može gledati kao jedno od čvorišta političko-upravne organizacije europskog kontinenta. Prema opisanim teorijskim postavkama, jasno je kako naziv „Zapadni Balkan“ nema najjednostavniju teorijsko-metodološku osnovu, odnosno kako ne zadovoljava sve kriterije regionalnosti.

S druge strane, u hrvatskoj se geografskoj terminologiji koristi regionalizacija Europe prema stranama svijeta, odnosno pet je država „Zapadnog Balkana“ dio Jugoistočne Europe, dok je Albanija dio Južne Europe (Klemenčić, 1997). Važno je pritom naglasiti kako naziv „Zapadni Balkan“ predstavlja prvenstveno političko-sigurnosnu i integracijsku kategoriju, dok je Jugoistočna Europa geografski naziv, zbog čega se ta dva termina ne mogu smatrati sinonimima, iako se u praksi često preklapaju. Neupitno je kako je ovaj rad iz područja političke geografije i kako je naziv „Zapadni Balkan“ *terminus tehnicus* te discipline te se iz tog razloga smije koristiti kao naziv prostornog određenja (Stiperski, 2015).

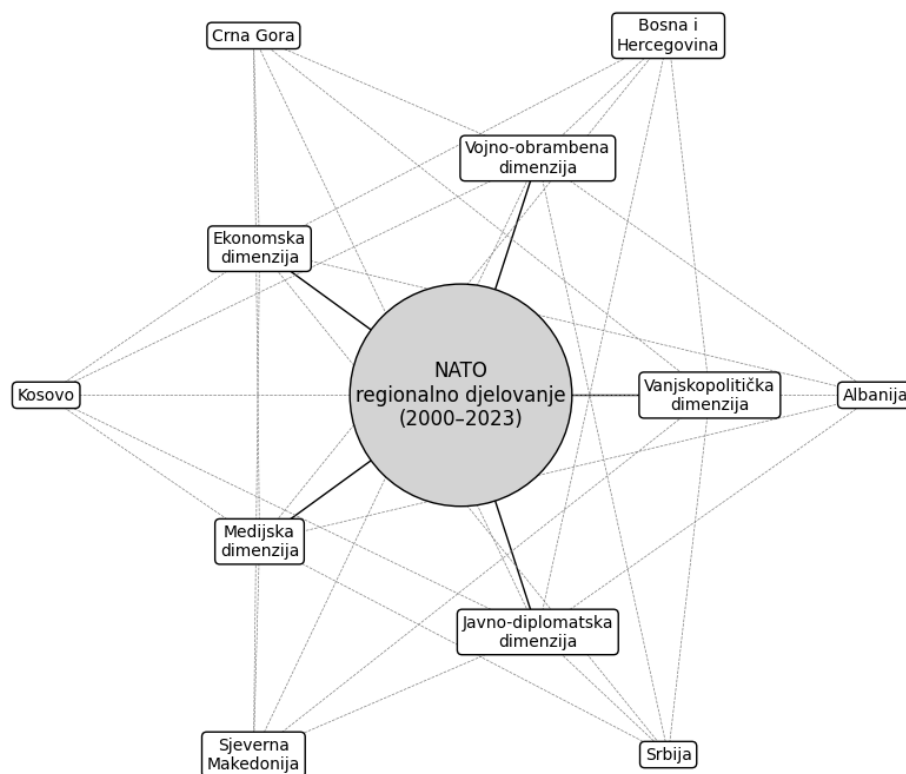
Bitno je istaknuti i kako pojam Balkana ima znatno šire povijesno, geografsko i društveno značenje od suvremenog pojma „Zapadni Balkan“. U školskim geografskim regionalizacijama prostor Balkana tradicionalno se prikazuje kao dio Jugoistočne Europe obilježen specifičnim prirodno-geografskim, povijesnim i kulturnim obilježjima (Klemenčić, 1997). Takve školske regionalizacije imaju posebno velik društveni utjecaj jer predstavljaju jedan od prvih i najraširenijih načina na koji učenici upoznaju prostornu organizaciju Europe i razvijaju predodžbu o pojedinim europskim regijama. Na taj način školska geografija značajno sudjeluje u oblikovanju prostornih identiteta i percepcije Balkana kao posebne europske regije. Međutim, nakon završetka Hladnog rata pojam Balkana sve se češće koristi i u političkom, sigurnosnom i integracijskom kontekstu, pri čemu se dio prostora Jugoistočne Europe počinje promatrati kao „neintegrirani“ ili „nedovršeni“ dio Europe, odnosno prostor izvan glavnih euroatlantskih integracijskih procesa (Todorova, 2009). Upravo iz takvih političkih i integracijskih okolnosti razvija se i pojam „Zapadni Balkan“, kojim Europska unija i druge međunarodne organizacije označavaju države Jugoistočne Europe koje tijekom 1990-ih i početkom 2000-ih nisu bile uključene u ranije valove proširenja Europske unije i NATO-a (Bieber, 2018).

Na tragu cjelokupne geografske struke naziv nema geografsko podrijetlo, nego je ono političko (detaljnije objašnjeno u poglavlju 4.1). Također, problem predstavljaju i fluidne granice „Zapadnog Balkana“ jer se od 2013. godine „smanjila“ za Hrvatsku. Sukladno svim prethodno spomenutim razlozima, odlučeno je kako će u ovome radu biti dodani navodnici uz naziv „Zapadnog Balkana“ s jasnim ciljem očuvanja svih geografskih principa regionalizacije. Cilj je očuvanje geografske terminologije, odnosno donošenje zaključka rada temeljem hipoteza u okviru izabranog prostornog obuhvata bez implikacija na mogućnost geografske verifikacije pojma „Zapadni Balkan“. Važno je napomenuti kako se obje te riječi u pojmu pišu velikim početnim slovom jer jasno označuju određeni prostor. O svim ostalim propozicijama vezanima uz naziv „Zapadni Balkan“ detaljnije se može pročitati u Teorijskom okviru.

1.2. Predmet istraživanja

Predmet je ovog istraživanja političko-geografski utjecaj NATO-a na prostor „Zapadnog Balkana“ od 2000. do 2023. godine. Kroz istraživanje će se obraditi pet dimenzija utjecaja (sl. 1); vanjskopolitička, vojno-obrambena, ekonomska, medijska i javno-diplomatska. U ovom se radu stavlja naglasak na regionalno djelovanje NATO-a, odnosno istražuju se i individualni utjecaji na svaku od šest država. U ovaj je rad uključena i Hrvatska kao primjer države u odnosu prema kojoj

će se usporediti ostale države. Hrvatska je jedina postigla potpunu euroatlantsku integraciju te od 2013. godine više nije sastavni dio Zapadnog Balkana.

Sl. 1. Shematski prikaz predmeta istraživanja
Izvor: Autor (2025)

1.3. Ciljevi i hipoteze istraživanja

U ovoj disertaciji postoji nekoliko ciljeva povezanih s predmetom istraživanja. Tako se prvi cilj odnosi na istraživanje utjecaja NATO-a na sigurnosne dijelove vanjske politike država „Zapadnog Balkana“. U sklopu drugog cilja komparativno se analizira vojni utjecaj NATO-a na opremljenost vojski država „Zapadnog Balkana“. Nadalje, u trećem se cilju komparativno analizira utjecaj članstva u NATO-u na odabrane ekonomske pokazatelje država prije i nakon članstva i na države izvan NATO-a. Cilj je, također, istražiti medijsko praćenje NATO-a u državama „Zapadnog Balkana“. Kroz posljednji se cilj istražuje utjecaj NATO-a pomoću programa javne diplomacije i kroz širenje „meke moći“ (*soft power*). Istraživanje se usredotočuje na poslijeratni, mirnodopsko razdoblje od 2000. do 2023. godine, koje je u postojećoj znanstvenoj literaturi o NATO-u i „Zapadnom Balkanu“ relativno slabo i fragmentarno obrađeno. Dosadašnja istraživanja uglavnom se bave pojedinačnim aspektima djelovanja NATO-a, dok cjeloviti, integrirani pristup izostaje. Ovom se disertacijom nastoji sintetizirati postojeća saznanja i ponuditi sustavnu analizu djelovanja NATO-a kroz pet međusobno povezanih dimenzija.

Iz zadanih ciljeva proizlaze sljedeće **hipoteze**:

H1: NATO doprinosi kreiranju sigurnosnih dijelova vanjskih politika država „Zapadnog Balkana“.

H2: NATO utječe na povećanje standarda vojski država „Zapadnog Balkana“¹.

H3: Države „Zapadnog Balkana“ su većinski ekonomski povezane sa članicama NATO-a.

H4: Medijski se prikaz NATO-a u državama „Zapadnog Balkana“ mijenjao od negativnih/skeptičnih k pozitivnijim konotacijama tijekom 21. stoljeća.

H5: Širenje se „meke moći“ (*soft power*) NATO-a u „zapadnobalkanskim“ državama odvija kroz programe javne diplomacije.

Prva se hipoteza temelji na osnovnim postupcima kreiranja sigurnosnih dijelova vanjskih politika pojedine države unutar kojih sve države moraju prepoznati okruženje u kojem se nalaze i kako će se sigurnosno odnositi prema njemu. Prema tome, sve „zapadnobalkanske“ države razumiju NATO okruženje, dok u slučaju država članica, NATO ima jednu od ključnih sigurnosnih uloga (Defense Acquisition University-DAU, n. d.). Sukus druge hipoteze dolazi kroz postojanje

¹ U slučaju Kosova, u cijelom se radu pod vojskom smatraju Kosovske sigurnosne snage, koje bi 2028. godine trebale dobiti status službene vojske.

određenih NATO standarda, koje bi sve članice trebale poštovati, dok bi nečlanice trebale uvidjeti kakvi se to standardi razvijaju u njihovom neposrednom susjedstvu.

Razumijevanje treće hipoteze dolazi kroz postojanje utjecaja sigurnosti na ekonomske pokazatelje. Naime, za što uspješniji ekonomski razvoj potrebno je sigurnosno okruženje, a u slučaju NATO-a i veća ekonomska suradnja između država članica (Brezezinski, 2024). Također, indikativno je kako nečlanice mogu imati više ekonomskih partnera iz ostalih država svijeta što im daje možebitnu veću prostorno-geografsku, ekonomsku disperzivnost. U slučaju četvrte hipoteze, medijski je prikaz NATO-a izuzetno bitan kako bi populacija neke države razvila podršku članstvu, odnosno samome NATO-u (NATO, n.d.a). Često se i zanemaruje medijski narativ povezan uz NATO, no njegova uloga predstavlja važnu sastavnicu NATO djelovanja kada se žele spriječiti dezinformacije i ostali oblici hibridnih prijetnji.

U konačnici, shvaćanje pete hipoteze dolazi kroz sve snažnije NATO-vo djelovanje u području javne diplomacije i civilnog društva. Proučavanje širenja „meke moći“ postaje sve relevantnije u političko-geografskim i politološkim istraživanjima, a u slučaju NATO-a postoji cijeli Odjel za javnu diplomaciju, koji financira različite projekte civilnog društva (NATO, n.d.b). Također, postoje i nevladine udruge Atlantskog vijeća, koje su osnovane u državama članicama i partnerskim državama baš s ciljem promicanja NATO vrijednosti.

1.4. Prostorni obuhvat istraživanja

U svom se radu prostorno istražuje šest spomenutih država; Albanije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Kosova, Sjeverne Makedonije i Srbije. Također, uvjetno u prostorni obuhvat ulazi i Hrvatska, koje se koristi kao studija slučaja (*case study*) te se u poglavlju Rezultata ona zasebno ističe, odnosno prilikom testiranja hipoteza podaci vezani uz nju ne ulaze u testiranje. Hrvatska je uzeta u obzir prilikom istraživanja jer se do ulaska u Europsku uniju smatrala dijelom „Zapadnog Balkana“ te se o tome dodatno referira u poglavlju Teorijski okvir, poglavlju Rezultati i u poglavlju Rasprave. Također, od prestanka smatranja dijelom tog prostora prošlo je deset godina i kroz određene se podatke može vidjeti koliko se Hrvatska približila ili udaljila od „zapadnobalkanskih“ obrazaca. To je dovoljan vremenski okvir za uočavanje strukturnih promjena u sigurnosnim, vojnim i institucionalnim pokazateljima nakon pune euroatlantske integracije. Pet država obilježava postkonfliktno stanje, odnosno jedino se na teritoriju Albanije nije vodio ratni sukob.

Prostor istraživanja (sl. 2), ne uključujući Hrvatsku, obuhvaća približno 17 milijuna ljudi i površinu od 215 000 km^2 . Čak je 41,5 % površine pokriveno šumama, a očekivana je životna dob 76,1 godina (OECD iLibrary, 2021). Površinom i brojem stanovnika najveća je Srbija, a najmanja je Crna Gora.

Sl. 2. Države „Zapadnog Balkana“
Izvor: Autor prema Eurostatu (2020)

1.4.1. Osnovna prirodno-geografska obilježja istraživanog prostora i studije slučaja

Istraživani prostor okružuje nekoliko prirodno-geografskih cjelina. Tako se na zapadu nalaze obale Jadranskog mora i vrhovi Dinarskog gorja, koje se pruža u smjeru sjeverozapad-jugoistok. Zatim se na jugu Albanije i u graničnom kosovsko-makedonskom prostoru nalazi Šarsko-pindsko gorje, a na istoku (srpsko-bugarsko pograničje) Stara planina Balkan (Klemenčić, 1997). U području Vojvodine i manjeg dijela sjeverne BiH nalazi se Panonska nizina. Najviši vrh istraživanog prostora nalazi se na albansko-kosovsko-sjevernomakedonskoj tromedi, a riječ je o vrhu Golem Korab s 2753 metara nadmorske visine. Prosječna je nadmorska visina cijelog prostora 851 metar što predstavlja dosta visok prostor koji kategorijski pripada geomorfološkom tipu gora (Ekinci, 2023). Na prostoru Hrvatske, također, se nalaze navedene prirodne cjeline; Panonska nizina, Jadransko more i Dinaridi. Hrvatski najviši vrh nije viši od Golemog Koraba, dok prosječna nadmorska visina iznosi 331 metar.

Što se tiče riječne mreže na području „Zapadnog Balkana“, nju obilježavaju relativno kratke rijeke planinskog toka. Rijeke ukupno utječu u tri slijeva: crnomorski, jadranski i egejski. Tokom je najduža „zapadnobalkanska“ rijeka Sava, dok je Dunav najduža rijeka koja prolazi prostorom. Nekolicina rijeka prolazi kroz krški teren te postoje brojni krški reljefni oblici, poput rijeka ponornica. Postoji i veći broj hidroelektrana, a ističe Đerdap I. i II. (Srbija i Rumunjska), Gazivode (Srbija i Kosovo), Komen (Albanija), itd. (Ekinci, 2023). U Hrvatskoj su rijeke jadranskog i crnomorskog slijeva te su sličnih obilježja kao na „Zapadnom Balkanu“. Također, postoji znatan broj hidroelektrana, osobito na području Gorske Hrvatske. Što se tiče jezera, najveće je Skadarsko jezero na granici Crne Gore i Albanije, zatim Ohridsko jezero na granici Sjeverne Makedonije i Albanije te Prespansko jezero na granici Sjeverne Makedonije, Grčke i Albanije (Knez i dr., 2022). Jezera su glacijalnog, tektonskog i krškog postanka i imaju turistički potencijal. U Hrvatskoj se veličinom posebno ne ističe niti jedno jezero, no turistički su znatno valorizirana Plitvička jezera.

Klimatska obilježja „Zapadnog Balkana“ obuhvaćaju klime iz B, C i D klimatskih razreda. Najviše područja potpada pod umjereno tople kišne klime s toplim ljetom, a na obalama mora prevladava sredozemna klima (Micić Ponjiger, 2023). U višim nadmorskim visinama javljaju se snježno-šumske klime sa 600-900 mm padalina. U manjim dijelovima regije postoje i suhe klime, pa se tako stepska klima javlja u manjim dijelovima Vojvodine, Sjeverne Makedonije i na jugu Srbije te Kosova. Hrvatska ima prevladavajuće C klime i samo su manja područja planinskih vrhova u D razredu (Knez i dr., 2022). Ukupno se može reći kako postoje velike temperaturne razlike između osunčanih otoka i planinskih vrhova s velikom klimatskom raznolikošću na relativno malom prostoru. Vegetacijski prevladavaju listopadne šume, dok se u gorju javlja tajga ili pomiješane listopadno-crnogorične šume. Uz obalu je mora dominantna makija, dok su u nizinama livade, travnjaci i obradive površine (Micić Ponjiger, 2023).

1.4.2. Osnovna društveno-geografska obilježja istraživanog prostora i studije slučaja

Prosječna gustoća naseljenosti na području „Zapadnog Balkana“ iznosi 81,40 stanovnika na km^2 što se svrstava u umjereno naseljeni prostor. Demografski je cijeli „zapadnobalkanski“ prostor emigracijski obilježen s brojnim dijasporama diljem Europe i svijeta (Szymańska, 2022). Prirodna kretanja stanovništva obilježena su negativnim trendovima, dok jedino Kosovo ima stopu fertiliteta od 2,2 što je trenutno dovoljno za blage pozitivne demografske trendove (Nikitović i dr., 2024). BiH ima najniži fertilitet od samo 1,30. Obrazovna struktura pokazuje kako približno 19 %

populacije ima visoko obrazovanje, dok gotovo preko 80 % ima završenu srednju školu. Prisutna je visoka nezaposlenost visokoobrazovanih mladih što se često navodi kao jedan od ključnih izazova (Szymańska, 2022). Hrvatska dijeli slične demografske pokazatelje sa „Zapadnim Balkanom“; fertilitet je 1,48 promila, preko 20 godina postoji prirodni pad stanovništva, a gustoća je 75 stan./ km² (Nikitović i dr., 2024). Pozitivnost je kako se u Hrvatskoj udjel visokoobrazovanih kreće oko 28 %.

Za razumijevanje ovoga rada od značajne su važnosti vjerska i etnička struktura država (tab. 1), stoga su ovdje prikazani podaci prema zadnjim popisima u „zapadnobalkanskim“ državama i Hrvatskoj za najvećih pet etničkih skupina i za najveće tri vjerske skupine.

Tab. 1. Etnička i vjerska struktura „Zapadnog Balkana“ i studije slučaja – Hrvatske

Država i godina popisa	Etnički sastav	Vjerski sastav
Albanija (2021.)	Albanci: 95,8 ² % Grci: 1 % Romi: 0,4 % Egipćani: 0,5 % Arumunji (Vlasi): 0,02 % Ostali: 2,3 %	Muslimani: 58,8 % Pravoslavci: 10,1 % Katolici: 6,8 % Ostali: 24,3 %
Bosna i Hercegovina (2013.)	Bošnjaci: 50,1 % Srbi: 30,8 % Hrvati: 15,4 % Romi: 0,6 % Albanci: 0,3 % Ostali: 2,8 %	Muslimani: 50,7% Pravoslavci: 30,7 % Katolici: 15,2 % Ostali: 3,4 %
Crna Gora (2023.)	Crnogorci: 41,1 % Srbi: 32,9 % Bošnjaci: 9,5 % Albanci: 4,7 % Rusi: 2,1 % Ostali: 9,7 %	Pravoslavci: 74 % Muslimani: 17 % Katolici: 4 % Ostali: 5 %
Kosovo (2024.)	Albanci: 92,5 % Srbi: 3,3 % Bošnjaci: 1,7 % Turci: 1,2 % Goranci: 0,4 %	Muslimani: 95 % Pravoslavci: 3,3 % Katolici: 0,6 % Ostali: 1,1 %

² U radu se koristi prikaz brojeva i s jednom i s dvije decimale. U slučaju navođenja brojeva iz drugih izvora koristi se jedna decimala, a u slučaju vlastitih izračuna koriste se dvije. U brojevima < 0 koristi se više decimala.

	Ostali: 0,9 %	
Sjeverna Makedonija (2021.)	Makedonci: 58,4 % Albanci: 24,3 % Turci: 3,9 % Romi: 2,5 % Srbi: 1,3 % Ostali: 9,6 %	Pravoslavci: 58,4 % Muslimani: 33,3 % Katolici: 0,9 % Ostali: 7,4 %
Srbija (2022.)	Srbi: 80,6 % Mađari: 2,8 % Bošnjaci: 2,3 % Romi: 1,9 % Albanci: 0,9 % Ostali: 11,5 %	Pravoslavci: 84,6 % Muslimani: 3,1 % Katolici: 1,5 % Ostali: 10,8 %
Hrvatska (2021.)	Hrvati: 91,6 % Srbi: 3,2 % Bošnjaci: 0,6 % Romi: 0,5 % Talijani: 0,4 % Ostali: 3,7 %	Katolici: 78,9 % Pravoslavci: 3,3 % Muslimani: 1,3 % Ostali: 16,5 %

Izvor: Albanski statistički institut (2021), Agencija za statistiku BiH (2013), MONSTAT (2023), Agencija za statistike Kosova (2024), MAKSTAT (2021), Republički zavod za statistiku (2021), DZS (2021)

Analitički je važno kako su Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Sjeverna Makedonija vjerski i etnički najviše diferencirane što posredno utječe i na političku vanjsku i unutrašnju dinamiku tih država. Svi prikazani podaci preuzeti su iz zadnjih popisa održanih prije tri do četiri godine, osim u BiH, gdje popis stanovništva nije proveden od 2013. godine. Gledajući ukupno, najviše je Srba (38 %), zatim Albanaca (22,9 %), pa Hrvata (17,8 %) – zajedno u „zapadnobalkanskim“ državama i Hrvatskoj, Bošnjaka (7,8 %), Makedonaca (5,9 %) i Crnogoraca (2,1 %). Po pitanju vjere, najviše je pravoslavaca (44,8 %), zatim muslimana (27,8 %) i katolika (16,9 %).

Ekonomski se pokazatelji država „Zapadnog Balkana“ i Hrvatske detaljnije obrađuju u poglavlju 5.3., no ovdje će se izložiti osnovni ekonomski prikaz (tab. 2)., Razvijenost ekonomije uvelike ovisi o sigurnosti, a odnos vrijedi i u suprotnom smjeru. Stoga je bitno dobiti opću predodžbu o razvijenosti prostora prije sagledavanja njegovih sigurnosnih perspektivna. Kao temeljni ekonomski pokazatelji odabrani su ukupni BDP i BDP po stanovniku jer omogućuju usporedbu ukupne ekonomske snage država i razine ekonomskog razvoja, dok struktura zaposlenosti po sektorima pruža uvid u dugoročnu strukturnu stabilnost gospodarstava, što je izravno povezano s njihovim sigurnosnim i obrambenim kapacitetima. Ovdje je prikazan kratki

osvrst na ukupni BDP istraživanih država i njihov BDP po stanovniku kao i na raspodjelu zaposlenih po sektorima djelatnosti.

Može se uočiti kako Hrvatska svojim pokazateljima odskaka od istraživanog prostora (tab. 2). Crna Gora nalazi se na začelju po ukupnom BDP-u, dok na prvom je mjestu prema BDP-u po stanovniku. Kada bi se izračunao prosječni BDP po stanovniku „Zapadnog Balkana“ on bi bio oko 9.600 USD-a, što bi bilo ispod EU prosjeka (Europska komisija, 2021). Kada je u pitanju ukupni BDP, onda bi se „Zapadni Balkan“ našao na 57. mjestu u svijetu s BDP-om od približno 151 mlrd. USD (Svjetska banka, 2023). Sveukupno, najviše je ljudi zaposleno u tercijarnom sektoru (50 %), zatim u sekundarnom (20 %), kvartarnom (15 %) i primarnom (< 10 %) (Svjetska banka, 2023). Radnici u Hrvatskoj rade u primarnom sektoru – 5 %, zatim 22 % u sekundarnom, pa 50 % u tercijarnom i 20 % u kvartarnom sektoru (DZS, 2021).

Tab. 2. Države „Zapadnog Balkana“ i studije slučaja – Hrvatska po BDP-u i po BDP-u po stanovniku 2023. godine

Država	BDP (u mlrd. USD)	BDP po stan. (USD)
Srbija	74,0	10 521
BiH	24,8	6 045
Albanija	20,8	7 354
Sjeverna Makedonija	15,5	7 587
Kosovo	9,0	5 045
Crna Gora	7,6	12 021
Hrvatska	82,7	21 424

Izvor: Svjetska banka (2023)

Ovdje je još potrebno spomenuti urbano-ruralni sustav istraživanog prostora. Ukupno na „Zapadnom Balkanu“ oko 55 % stanovnika živi u gradovima, a preostalo stanovništvo je peri-urbano i ruralno. Proces urbanizacije prisutan je u svim državama te je kao rezultat toga prisutna deruralizacija i deagrarizacija (Micković i dr., 2020). Sve države imaju i monocentrični urbani sustav u kojem je glavni grad ujedno i najveći. Najbliže je razvoju ujednačenog urbanog sustava BiH, u kojoj se uz Sarajevo razvijaju i Banja Luka te Mostar, pri čemu se ujednačenost ne odnosi na njihovu demografsku veličinu, već na funkcionalnu ulogu regionalnih središta u administrativnom, gospodarskom i prometnom smislu (Josipović, 2024). Beograd je najveći grad na „Zapadnom Balkanu“ te, i dalje, bilježi porast broja stanovnika. Hrvatska ima slične osobine urbanog sustava kao i „Zapadni Balkan“, Zagreb se ističe kao glavni urbani centar te i dalje postoji

proces napuštanja sela i doseljavanja u gradove. Iako Hrvatska, BiH, Albanija i Crna Gora imaju izlaz na more, nijedan primorski grad na „Zapadnom Balkanu“ nije se razvio u veliku međunarodnu kontejnersku luku, izuzev turističkih usluga i manjeg opsega teretnog prometa. Ipak, pojedine luke, poput Drača, Bara i Ploča, imaju strateški značaj, osobito u kontekstu povezivanja unutrašnjosti „Zapadnog Balkana“ s jadranskim prometnim pravcima (Micković i dr., 2020).

1.5. Vremenski obuhvat istraživanja

Ovaj se rad vremenski odnosi na razdoblje između 1. siječnja 2000. godine i 31. prosinca 2023. godine. Vremensko razdoblje od 24 godine predstavlja relativno dugo razdoblje političko-geografskog istraživanja. U zadanom vremenskom obuhvatu unutar istraživnog prostora vladao je potpuni mir od 2002. godine. Ratni je sukob obilježio samo 2001. godinu, kada je u području sjevera današnje Sjeverne Makedonije u siječnju počeo oružani sukob Albanaca i Makedonaca, koji je završen u kolovozu iste godine (Pantev, 2021). Tako je NATO u zadanom vremenskom obuhvatu djelovao 99,4 % u razdoblju mira i samo u 0,04 % vremena ratnih sukoba. NATO je aktivno djelovao u sukobima na području bivše Jugoslavije u 1990-ima, a nakon toga nikada više nije napustio prostor i ostao je do današnjih dana u mirovnom djelovanju (Tziampiris, 2011). Unutar izabranog razdoblja istraživanja, tri su istraživane države i Hrvatska postale NATO članice, što pruža mogućnost sagledavanja situacija u tim državama prije i poslije članstva. Izboru ovog vremenskog obuhvata pridonosi i rijetkost radova o djelovanjima vojnih saveza za vrijeme razdoblja mira (Fortna, 2004). Iz tog će razloga, rad pružiti uvide u politički, vojni, ekonomski, medijski i civilni razvoj jednog poslijeratnog prostora uz stalni nadzor i prisustvo NATO-a.

Početak 21. stoljeća kao polazno razdoblje za istraživanje „zaobilazi“ ratne 1990-te i omogućava jasniju analizu NATO djelovanja. Naime, još uvijek postoje brojni prijevori oko NATO djelovanja u 1990-im, koji su mogli biti otežavajući čimbenici prilikom istraživanja, dok je u razdoblja mira sve djelovanje vrlo jasnije i prihvatljivije (Fortna, 2004). Također, i sam autor može osjetiti *Zeitgeist* jer je proživio istraživano razdoblje te tako bolje može razumjeti određene oblike NATO djelovanja. Početkom 21. stoljeća geopolitička su kretanja u svijetu bila sasvim drugačija nego u 2020-ima te je NATO gotovo neometano mogao širiti svoje članstvo i svoje ciljeve. Izbor 2000. godine kao početne veže se i uz Zagrebački samit održan 24. studenog 2000. godine. To je bio prvi zajednički samit Europske unije i država „Zapadnog Balkana“. Samit je dao politički okvir za razvoj Procesu stabilizacije i pridruživanja (PSP), koji je postao temeljni mehanizam

približavanja država „Zapadnog Balkana“ Europskoj uniji. Naglasak je stavljen na (sl. 3): demokratizaciju i vladavinu prava, „zapadnobalkansku“ suradnju, poštivanje ljudskih i manjinskih prava, gospodarsku obnovu i razvoj, sigurnost i stabilnost u postkonfliktnom okruženju (Europsko vijeće, 2000). Iako samit nije bio izravno vezan uz NATO, njegov je značaj neodvojiv od šireg euroatlantskog konteksta, budući kako su procesi europske integracije i NATO-ova stabilizacijska uloga na „Zapadnom Balkanu“ djelovali zajednički (Vukadinović i dr. 2007). Gotovo su sve tadašnje političke strukture (osim BIH i srbijanskih) zagovarale članstvo svojih država u NATO-u prilagođavajući se uvjetima za članstvo (Tziampiris, 2011). Pojavilo se nepisano pravilo da prije ulaska u EU, država mora ući u NATO (Pantev, 2021). Važan faktor prilikom izbora vremenskog obuhvata za analizu bio je i razvoj digitalnih medija jer će se oni koristiti prilikom istraživanja medijskog djelovanja NATO-a. Istraživanje koje obuhvaća više država u današnjim je vremenskim okolnostima znatno lakše provesti zbog dostupnosti podataka i njihove komparacije.

Sl. 3. Glavni zaključci Zagrebačkog samita 2000. godine

Izvor: Europsko vijeće (2000)

2. PRETHODNA ISTRAŽIVANJA

Složena i interdisciplinarna problematika političko-geografskog utjecaja NATO-a na „Zapadni Balkan“ obuhvaća radove u nekoliko znanstvenih disciplina. Najveći je broj radova iz područja političkih znanosti i geografije, a zatim iz područja ostalih društvenih i humanističkih znanosti (povijest, sociologija, komunikologija, ekonomija). Radovi iz područja geografije nisu zastupljeni velikim brojem radi same interdisciplinarnosti znanosti. Prema CroRIS (n.d.) sistematizaciji vrsta publikacija ovdje su prikazani najrelevantniji prilozi u časopisu (izvorni znanstveni radovi, pregledni radovi i stručni radovi) te autorske knjige i ostale vrste radova. Obje skupine imaju tuzemne i inozemne primjere.

2.1. Prilozi u časopisu (izvorni znanstveni radovi, pregledni radovi i stručni radovi)

Kroz analizu prethodnih istraživanja dolazi se do podatka kako je skoro 80 % radova napisano na engleskom jeziku, zatim na njemačkom, ruskom i turskom. Zbog jezične barijere nisu pronađeni i proučavani kineski te arapski radovi. Prema istraživanju, sve se radove nastojalo razvrstati u pet kategorija, s obzirom na to koju NATO dimenziju utjecaja obrađuju. Radovi su se pronalazili pomoću kombinacija ključnih riječi; NATO, „Zapadni Balkan“ („*Western Balkans*“) i riječi povezanih uz dimenzije politika (*politics*), vojska (*military*), ekonomija (*economics*), mediji (*media*) i javna diplomacija (*public diplomacy*). Proučeno je i analizirano 156 znanstvenih radova dostupnih na *Web o Science*, da bi ih ukupno prema kriteriju relevantnosti i tematske povezanosti bilo izabrano 50: 25 iz inozemnih časopisa i 25 domaćih (hrvatskih) časopisa, 10 prema svakoj dimenziji. Prilikom njihovog izbora, izabran je isti vremenski okvir kao i kod istraživanja.

Znanstveni radovi (tab. 3) povezani uz vanjskopolitičku dimenziju NATO utjecaja na „Zapadni Balkan“ pokazuju vrlo različit pogled na ulogu NATO-a, naglašujući nužnost širenja na „zapadnobalkanske“ države. Tako Grillot i dr. (2010), Dursunum- Özkanca (2019), Herd (2003), Seroka (2007), Čehulić Vukadinović (2009) i Luša (2012) obrađuju NATO kao cjelinu u teoretskom dijelu te govore o sveukupnom djelovanju NATO-a u području „Zapadnog Balkana“. Pojedini radovi usmjereni su na specifičnije aspekte djelovanja NATO-a. Tako se Distler (2022) izdvaja analizom NATO-ovih intervencija, dok Turčalo i Kapidžić (2014) razmatraju položaj Bosne i Hercegovine kroz prizmu NATO-a i euroatlantske perspektive. Radovi Blumija (2019) i Vukadinovića (2006) fokusirani su na pojedinačne političke slučajeve u Albaniji, čime se otvara važna dimenzija analize: kako se pojedine države, ovisno o stupnju integracije i unutarnjim

političkim okolnostima, različito pozicioniraju prema NATO-u i „zapadnobalkanskim“ procesima. Posebno su relevantni doprinosi hrvatskih autora jer omogućuju sagledavanje Hrvatske istodobno kao članice NATO-a i kao države koja je do 2013. bila dio „Zapadnog Balkana“. Istraživačke metode analiziranih radova prvenstveno se odnose na sekundarne podatke. Autori svoje članke temelji na analizi postojeće literature, odnosno izabiru kvalitativan pristup analizama. Druga je metoda tzv. komparativna analiza, korištena kako bi se napravila usporedba između NATO djelovanja u pojedinim državama. Uočljiv je nedostatak istraživanja koja bi sustavno analizirala koordinirano djelovanje NATO-a i Europske unije u mirnodopskim uvjetima, osobito u kontekstu vanjskopolitičkog usklađivanja i dugoročnog upravljanja stabilnošću.

Tab. 3. Autori i tematske odrednice svrstavanja u analizu vanjskopolitičke dimenzije

Domaći časopisi		Inozemni časopisi	
Autori	Tematske odrednice	Autori	Tematske odrednice
P. Herd (2003)	Proširenje NATO-a od Baltika do Balkana	Seroka (2007)	Redefiniranje NATO-a i „Zapadni Balkan“
Vukadinović (2006)	Hrvatska u sklopu Partnerstva za mir i posljedice Iračke krize	Grillot i dr. (2010)	Uloga NATO-a i EU na „Zapadnom Balkanu“
Čehulić Vukadinović (2009)	Sigurnosna pitanja i ugroze u području Jugoistoka Europe	Blumi (2019)	Politička i ekonomska tranzicija Albanije kroz NATO članstvo
Luša (2012)	Očekivanja i realnosti procesa širenja NATO-a	Dursun- Özkanca (2019)	Euroatlantske integracije „Zapadnog Balkana“
Turčalo i Kapidžić (2014)	Reforma NATO-a i formiranje državnih institucija u BiH	Distler (2022)	NATO intervencije na „Zapadnom Balkanu“

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2003-2022)

O vojno-obrambenoj dimenziji NATO-a napisano je i u ovom istraživanju korišteno najviše radova (tab. 4), a ovdje su izdvojeni oni koji obuhvaćaju širu tematiku izostavljajući isključivu fokusiranost na ratove u 1990-im. Grčić Polić (2003), Barić (2004), Biljecki i dr. (2006), pišu o načinima prilagodbe nacionalnih vojski suvremenim NATO standardima, odnosno o transformaciji

cjelokupne „NATO vojske“ u osvitu post-hladnoratovskog ozračja. Pitanje kolektivne sigurnosti dodatno razrađuje Degan (2007), ističući međusobnu ovisnost sigurnosti pojedinih država i stabilnosti cijelog prostora. Drugi skup radova usmjeren je na konkretne oblike vojnog djelovanja NATO-a u prostoru „Zapadnog Balkana“. Tako Blaese (2010), Terziev i dr. (2018), Risso (2022) te O’Loughlin i Kolosov (2002) analiziraju mirovne misije, geopolitički položaj između Europe i Rusije te uspješnost vojnih intervencija, uključujući primjer Sjeverne Makedonije. Teoretski se izdvaja rad Smerčića i Žuneca (2002) koji opisuju određenu civilno-vojnu percepciju o pristupanju Hrvatske NATO-u. Autori koji se bave ovom dimenzijom djelovanja NATO-a, koriste se, kao i u prethodnom slučaju, sekundarnim podacima te analizom literature, no u više se slučajeva koristi i komparativna analiza. U dva se rada javlja i anketiranje kao jedna od korištenih metoda. Barić (2004) koristi i metodu scenarija u objašnjenju transformacije NATO-a, odnosno pravicima reforme hrvatske vojske. Uočava se manjak sustavnih komparativnih analiza koje bi dugoročno pratile stvarne učinke vojnih reformi na operativne kapacitete država „Zapadnog Balkana“ u mirnodopskim uvjetima. Također, vojno-obrambena dimenzija rijetko se povezuje s političko-geografskim i društvenim kontekstom, zbog čega se pojavljuje prostor za integriraniji pristup kakav se primjenjuje u ovom istraživanju.

Tab. 4. Autori i tematske odrednice svrstavanja u analizu vojno-obrambene dimenzije

Domaći časopisi		Strani časopisi	
Autori	Tematske odrednice	Autori	Tematske odrednice
Smerčić i Žunec (2002)	Vojna analiza procesa pristupanja Hrvatske NATO-u	O’Loughlin i Kolosov (2002)	Vojni položaj Balkana između Rusije i Europe
Grčić Polić (2003)	Pripremanje hrvatske vojske za NATO članstvo	Blaese (2010)	Različiti sigurnosni izazovi i pristupi
Barić (2004)	Vojna transformacija NATO-a između 1991. i 2003.	Busterud (2014)	Reforme vojske
Biljecki (2006)	Prilagodba vojnim GIS sustavima NATO-a	Terziev i dr. (2018)	Geopolitička i vojna situacija „Z. Balkana“
Đuro Degan (2007)	Sustav kolektivne sigurnosti	Risso (2022)	Sukobi u Sjevernoj Makedoniji

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2002-2022)

Povezanost NATO-a i ekonomije (tab. 5) nije naizgled pretjerano isticana veza, no činjenica je kako NATO donosi sigurnost, koja je bitna sastavnica ekonomske stabilnosti i rasta. U tom se smislu ekonomska dimenzija NATO-ova djelovanja može promatrati ponajprije posredno, kroz stvaranje stabilnijeg sigurnosnog i političkog okruženja koje smanjuje neizvjesnost te stvara povoljnije preduvjete za gospodarske aktivnosti, ulaganja i dugoročnije razvojne procese. Tkalec i Žilić (2017), Monastiriotis, i Zilić (2020) te Nenovski i Smilkovski (2012) donose određene studije slučaja u kojima analiziraju kako različite pojave utječu na ekonomiju. Njihovi radovi pritom pokazuju kako se ekonomski učinci sigurnosnih i političkih promjena ne moraju ograničiti na prostor u kojem se određeni događaj neposredno odvija, nego mogu imati šire „zapadnobalkanske“ posljedice.

Druga skupina autora promatra utjecaj sigurnosti na ekonomiju s makroekonomske razine. Gashi i Jusufi (2009), Savićević i dr. (2022), Radonjić i dr. (2019) te Mojsoska i Gerasimoski (2012) razmatraju odnose između sigurnosne stabilnosti, gospodarskog rasta i ukupne ekonomske otpornosti država „Zapadnog Balkana“. Usiak i Radoslav Ivancik (2014) te Iuga i Socol (2023) propituju oblike financiranja vojski u povezanosti s NATO članstvom, osobito se ističe kako NATO članice moraju izdvajati određena sredstva za obranu, koja su unazad pet godina formirana kroz izdvajanja od 2 % BDP-a. Jusufi i Ukaj (2020) analiziraju utjecaj dijasfore na ekonomiju i politiku država „Zapadnog Balkana“, ističu ulogu dijasfore u 1990-im te naglašuju priljev novca dijasfore kao važan oblik prihoda. Radovi hrvatskih autora u ovoj skupini omogućuju sagledavanje ekonomskih učinaka NATO članstva iz perspektive države koja je prošla put od postkonfliktne ekonomije do pune euroatlantski integrirane.

Ukupno su korišteni različiti metodološki pristupi; analiza literature, statistička analiza na temelju različitih podataka (poput BDP-a, analize nacionalnih podataka, podataka MMF-a, Svjetske banke, nacionalnih izdataka za obranu itd.), statistički modeli, raznovrsni indeksi (poput indeksa globalizacije, razvojnih indeksa, indeksa ekonomske konkurentnosti), itd. Unatoč raznolikosti pristupa, u literaturi se ekonomska dimenzija djelovanja NATO-a često razmatra izolirano. Izostaje sustavno povezivanje s političkom i vojnom dimenzijom, što otežava cjelovito razumijevanje ekonomskih učinaka euroatlantskih integracija u mirnodopskim uvjetima.

Tab. 5. Autori i tematske odrednice svrstavanja u analizu ekonomske dimenzije

Domaći časopisi		Strani časopisi	
Autori	Tematske odrednice	Autori	Tematske odrednice
Gashi i Jusufi (2009)	Odnos ekonomije i sigurnosti te utjecaj sukoba	Radonjić i dr. (2019)	Determinante javnog duga u državama „Zapadnog Balkana“
Mojsoska i Gerasimoski (2012)	Funkcioniranje investicijskih fondova u uvjetima promjenjivog okruženja	Monastiriotis i Zilić (2020)	Posljedice političkog raspada Srbije i Crne Gore na ekonomiju
Nenovski i Smilkovski (2012)	Obilježja sjevernomakedonske ekonomije i vanjski utjecaji na nju	Jusufi i Ukaj (2020)	Utjecaj dijaspore „Zapadnog Balkana“ na ekonomski razvoj tih zemalja
Usiak i Ivancik (2014)	Koncept financiranja obrane, izdvajane za obranu u članicama NATO-a	Savićević i dr. (2022)	Utjecaj globalizacije na dostignutu razinu konkurentnosti ekonomija
Tkalec i Žilić (2017)	Učinak bombardiranja NATO-a na Kosovu na turizam u Hrvatskoj	Iuga i Socol (2023)	. Utjecaj vojnih doprinosa ekonomskom blagostanju tj. rastu BDP-a

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2009-2023)

Znanstveni radovi (tab. 6) vezani uz medijsku dimenziju utjecaja NATO-a novijeg su datuma jer se tek unazad desetak godina intenzivnije počela proučavati medijska sastavnica NATO-a povezana s ubrzanim razvojem društvenih mreža i internetskih portala. Wolfram (2008) je među prvima pisao o propagandi i demokraciji na Kosovu kroz NATO djelovanje. Besim (2023) te Tahiri i Mavraj (2019), također, su pisali o medijskim izazovima na Kosovu, odnosno moći ruske propagande i prikazu kosovske „vojske“ u svijetu. Sličnu tematsku liniju slijede Životić i Obradović (2022), koji se bave ruskim informacijskim operacijama povezanim sa širenjem NATO-a prema jugoistoku Europe. Drugi skup radova fokusira se na šire probleme informacijskog prostora: Opašinova Šundovska (2022), Recher i dr. (2015) te Jerin (2021) analiziraju dezinformacije, lažne vijesti, pitanja online privatnosti i slobode medija u korelaciji s NATO članstvom u državama „Zapadnog Balkana“. Rustemi i Jusufi (2021) te Hedling i dr. (2022) pišu o načinu marketinga NATO-a i o stvaranju slike o Savezu u analiziranom području. Rad Vukasovich i Dejanovic-Vukasovich (2016) ističe se analizom medijskog narativa o humanitarnim intervencijama u Srbiji za vrijeme ratova 1990-ih i odnosom prema NATO-u. Autori ovih deset

znanstvenih radova koriste se analizom sadržaja, narativa i diskursa. Koristi se i analiza sekundarnih podataka te komparativna analiza. U dijelu radova NATO se prikazuje kroz pojednostavljene medijske slike, bilo pozitivne ili negativne. Rjeđe se razmatra kako u stvarnosti istodobno postoje različiti i često suprotstavljeni narativi o NATO-u unutar istog medijskog prostora.

Tab. 6. Autori i tematske odrednice svrstavanja u analizu medijske dimenzije

Domaći časopisi		Strani časopisi	
Autori	Tematske odrednice	Autori	Tematske odrednice
Recher i dr. (2015)	Razvoj i zabrinutost za online privatnost u državama „Zapadnog Balkana“	Wolfgram (2008)	Demokracija i propaganda -NATO-ov rat na Kosovu
Rrustemi i Jusufi (2021)	Razumijevanje marketinških aktivnosti društvenih medija na „Zapadnom Balkanu“	Vukasovich i Dejanovic-Vukasovich (2016)	Humanitarne intervencije u Srbiji
Jerin (2021)	Sloboda medija na „Zapadnom Balkanu“, utjecaj NATO-a	Tahiri i Mavraj (2019)	Rusija na Kosovu – odnos između javnih i privatnih medija
Opašinova Šundovska (2022)	Uticaj lažnih vijesti i dezinformacija na NATO članice	Životić i Obradović (2022)	Širenje ruske propagande u Srbiji
Qeriqi (2023)	Narativ o kosovskoj vojsci kod svjetskih autora	Hedling i dr. (2022)	Uticaj marketinga na formiranje „lica“ NATO-a

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2008-2023)

Posljednja istraživana dimenzija donosi nekolicinu vrlo kvalitetnih radova (tab. 7) povezanih s NATO-om. Čehulić Vukadinović (2002), Matika (2009), Živković i dr. (2007) pišu o javnom mišljenju o NATO-u kroz mišljenja hrvatskih časnika, studenta i opće javnosti. Na te se radove nadovezuju istraživanja Matike i Ogoreca (2007) te Leinert Novosel (2009), koja proširuju analizu na ulogu nevladinih organizacija te na utjecaj NATO-a i Europske unije na profesionalne putove žena u politici i diplomaciji. Radovi hrvatskih autora pružaju perspektivu društva koje je NATO doživjelo i kao sigurnosni okvir i kao politički izbor, omogućujući uvid u to kako se javni stavovi oblikuju u razdoblju pristupanja i neposredno nakon ulaska u NATO. Dio literature usmjeren je na

Srbiju i Kosovo. Petrović (2007) te Kushi (2023) razmatraju percepciju NATO-a u Srbiji, s posebnim naglaskom na vojnu intervenciju na Kosovu 1999. godine, koja i dalje snažno oblikuje javne stavove. Kříž i Markéta Stixová (2012), Blease i Florian Qehaja (2013) te Becker (2019) donose radove koji imaju šire poglede na utjecaj NATO-a kroz aspekte sigurnosti i stabilnosti u širim okruženjima i kroz poticaj razvoja demokratskog društva. Ovi znanstveni radovi koriste metodu ankete za izražavanje javnih mišljenja, zatim različite analize javnih mijenja te stajališta. Autori koriste i analizu sekundarnih podataka te analize određenih statističkih podataka. Većina radova fokusira se na pojedine društvene skupine ili specifične nacionalne kontekste, dok je rjeđe zastupljena analiza kako se stavovi o NATO-u mijenjaju kroz vrijeme i kako se povezuju s konkretnim politikama i djelovanjem NATO-a. Na taj način ova dimenzija često ostaje razdvojena od stvarnih sigurnosnih i političkih procesa.

Tab. 7. Autori i tematske odrednice svrstavanja u analizu javno-diplomatske dimenzije

Domaći časopisi		Strani časopisi	
Autori	Tematske odrednice	Autori	Tematske odrednice
Čehulić Vukadinović (2002)	(Ne)poznavanje integracija (EU, NATO), njezinih dostignuća i mogućnosti	Matika (2009)	Stajalište hrvatske javnosti i časnika o sudjelovanju OS RH u vojnim misijama
Živković i dr. (2007)	Opći uvid u mišljenja studenata o ulasku R. Hrvatske u NATO	Kříž i Stixová (2012)	Proširenje NATO-a na zemlje „Zapadnog Balkana“, doprinos proširenja NATO-a
Matika i Ogorec (2007)	Stavovi i mišljenja nevladinih udruga o ulasku Hrvatske u NATO	Blesee i Qehaja (2013)	Razvoj sigurnosnog sektora na Kosovu i analiza Nacionalne sigurnosne strategije Kosova
Petrović (2007)	Rasprava, argumenti i stavovi (ne)prijema Srbije u NATO	Becker (2019)	Podjela obrambenog tereta u crnomorskoj regiji
Leinert Novosel (2009)	Utjecaj na ženski interes za politiku i integracije - ulazak RH u NATO i EU	Kushi (2023)	Percepcije sukoba o vojnoj intervenciji tijekom kosovske krize 1999.

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2002-2023)

Potrebno je spomenuti i radove iz Hrvatske koji na „Zapadni Balkan“ ne gledaju isključivo iz perspektive odnosa prema NATO članstvu. Ističu se i radovi koji za tematiku imaju isključivo odnos Hrvatske i „Zapadnog Balkana“. Tako Cvrtila (2000) opisuje Hrvatsku kao *gateway* prema Jugoistočnoj Europi. Detaljno se razlaže koji su sve odnosi oblikovali hrvatski identitet pri čemu

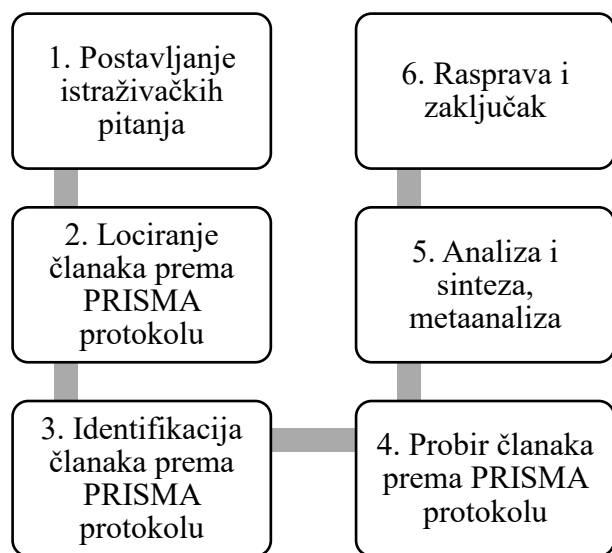
se ne zaobilazi i utjecaj s jugoistoka. Slukan Altić (2009) u radu propituje je li Hrvatskoj „Zapadni Balkan“ zapravo nametnuti identitet, odnosno nametnuta stvarnost. Autorica kroz povijesni pregled pruža uvid konstantne promjene granice Balkana i svojevrsne odbojnosti prema atributu balkanskog. Tomac (2005) govori čak kako je Hrvatska talac „Zapadnog Balkana“ i Turske. Prema Tomcu, Hrvatska je isključivo zapadno(srednje)-europski orijentirana država i ne bi se smjela uopće baviti svojim jugoistočnim susjedstvom. Kurečić i Crljenko (2013) detaljno analiziraju promjene u odnosu Hrvatske prema „Zapadnom Balkanu“ povezano s hrvatskim ulaskom u Europsku uniju. Nakić (2013) propituje odnos Europske unije i „Zapadnog Balkana“ kroz realan prikaz smjera euroatlantskih integracija država nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju.

Tematski se ovdje indirektno uklapaju radovi Šakaje iz 2001. i 2019. godine, koja u razmaku od dvadesetak godina istražuje učeničke percepcije o „Zapadnom Balkanu“. Dolazi se do spoznaje kako su se asocijacije zagrebačkih srednjoškolaca popravile k pozitivnima od onih, ratom potaknutih, u prvom istraživanju. Na tragu tog rada Pleić i dr. (2021) objavljuju rad o vernakularnoj regiji „Zapadnog Balkana“ u kojem opisuju različite percepcije granice Balkana studenata iz Maribora i Zagreba. Bačan (2021) daje kritički uvid u to kako studenti geografije konstruiraju naziv „Zapadnog Balkana“. Polović i Dujčić (2019) govore o utjecajima Kine, Rusije, Turske i arapskih država na prostor „Zapadnog Balkana“, odnosno kako suprotstavljeni interesi velikih sila generiraju trajnu nestabilnost. Bačan (2023) izlaže tri scenarija razvoja samog „Zapadnog Balkana“ uzimajući u obzir više pokazatelja, poput nastavka stagnacije i prestanka zalaganja država za daljnje euroatlantske integracije.

Ukupno gledano, analizirani radovi naglašavaju kompleksnost političkih, povijesnih i društvenih dinamika „Zapadnog Balkana“ te potrebu za uravnoteženim pristupom koji će uvažavati unutarnje razlike i vanjske utjecaje. Domaći i inozemni znanstvenici o „Zapadnom Balkanu“ pišu s određenim vremenskim i prostornim odmakom te se možda ponekad zaboravljaju perspektive lokalnog stanovništva. Posebnu važnost u tom kontekstu ima hrvatska znanstvena literatura, koja omogućuje sagledavanje odnosa NATO-a i „Zapadnog Balkana“ upravo iz perspektive države koja je prošla put od postkonfliktnog okruženja do pune euroatlantske integracije. Nakon pregleda domaće i inozemne literature po dimenzijama, slijedi sustavniji uvid u međunarodnu znanstvenu produkciju pomoću PRISMA protokola, čime se omogućuje transparentan i metodološki ujednačen odabir relevantnih radova.

2.2.1. Pregled priloga u časopisima pomoću PRISMA protokola

Osim pregleda po dimenzijama istraživanja, prilozi u časopisima analizirani su i uz pomoću PRISMA protokola, koji omogućuje sustavni pregled literature obilježen transparentnošću i detaljnom analizom (Page i dr., 2020). Korišten je hrvatski prijevod revidirane PRISMA metodologije u izdanju Mladenčić i dr. iz 2021. godine. Također, u obzir je uzet i metodološki pristup (sl. 4), kojeg u svojem radu predlažu Denyer i Tranfield (2009) i njemački geograf Friske (2022). Uključivanje njihovog metodološkog pristupa olakšalo je pristup kvalitativnoj političko-geografskoj temi odnosa NATO-a i „Zapadnog Balkana“ jer je PRISMA protokol nastao iz (kvantitativne) medicinske struke, dok je tematika članka prvenstveno iz područja društvenih i interdisciplinarnih znanosti. Pomoću PRISMA protokola (sl. 5) želio se prikazati manji uzorak članka, ali provesti dublja analiza prema deskriptivnoj statistici, korištenoj metodologiji, teorijskim okvirima i tematici istraživanja. Dobiveni uzorak članaka podvrgnut je i metaanalizi, koja omogućuje sustavno uspoređivanje prema izabranim kategorijama. Cilj je takvog pristupa identificirati obrasce, sličnosti i razlike u tumačenjima te uočiti istraživačke praznine. To tu metodu čini posebno primjerenom za političko-geografska istraživanja (Vičić Hudorović, 2020).

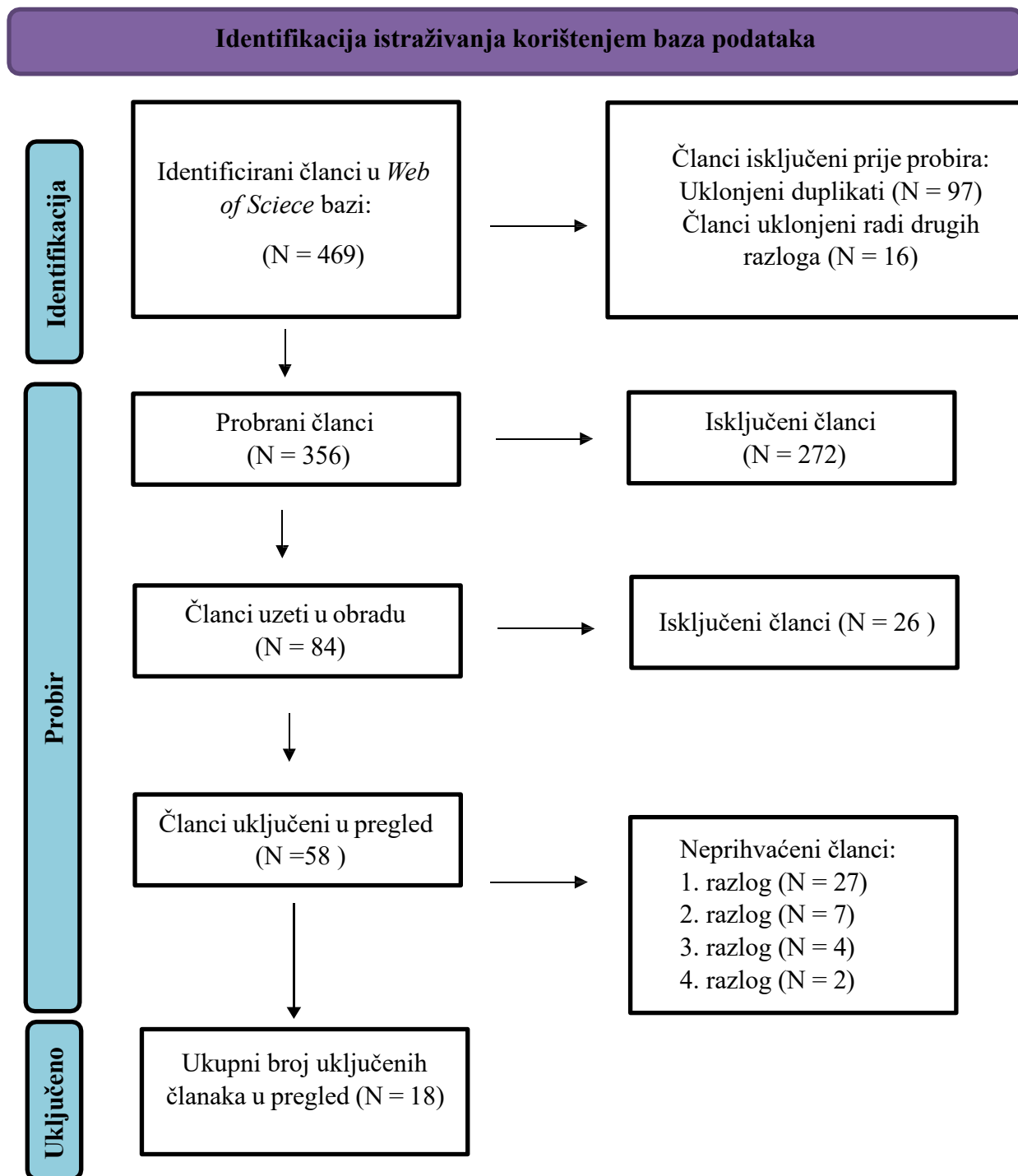
Sl. 4. Koraci u PRISMA pregledu literature

Izvor: Autor prema Pageu (2020), Denyeru i Tranfieldu (2009) i Friskeu (2020)

Korištena su dva istraživačka pitanja: „Koje su trenutne veze NATO-a i „Zapadnog Balkana“ u područjima znanstvenih istraživanja?“ i „Koji su trenutni pravci i trendovi u istraživanja odnosa NATO-a i „Zapadnog Balkana“?“. U koraku lociranja izabran je isti vremenski period te WSCC baza. U koraku identifikacije izdvojena su, pomoću ključnih riječi, 469 članka. U fazi probira postojalo je nekoliko kriterija odbacivanja članaka: znanstvena područja (odbačeno 272 članaka), tematika (odbačeno 26 članaka), otvorenost pristupa (odbačena četiri članka) jezična barijera (odbačeno sedam članaka), subjektivnost –

nedostatak metodološke provjerljivosti, publicistički ton rada ili sl. (dva odbačena), ne bavljenje međuosobnom NATO-a i „Zapadnog Balkana“ (odbačeno 27 članaka). U fazu analize i sinteze

ušlo je 18 članaka. Prvotno su predstavljeni rezultati dobiveni PRISMA protokolom, a zatim se oni dopunjuju rezultatima metaanalize. Ispitano je jesu li članci heterogeni, postoji li pristranost i kolika je pouzdanost samih radova.

Sl. 5. PRISMA dijagram izrađen u sklopu istraživanja
Izvor: Autori prema analiziranim člancima (2025)

Izabranih 18 članaka objavljeno je u osam inozemnih časopisa i u dva domaća časopisa (tab. 8). Gledajući vremenski raspored uočava se kako je čak pet članaka iz 2024. godine, odnosno tri iz 2019. godine i 2022. godine. Takva vremenska koncentracija radova odražava aktualnost pitanja političko-geografskog djelovanja NATO-a u kontekstu promijenjenih sigurnosnih okolnosti u Europi. Evidentno je kako se kroz PRISMA protokol nije uspio izdvojiti niti jedan članak mlađi od 2010. godine što je pokazatelj jačine izabranih kriterija u fazi probira. Članci su uspoređeni i prema citatnim indeksima u WSCC bazi. Raspored članaka prema indeksima ukazuje kako devet članaka dolazi iz časopisa u razvoju (ESCI), uz manji, ali znatno važniji broj SSCI radova koji potvrđuju veću znanstvenu kvalitetu. Prisutnost BKCI-SSH i CPCI-SSH indeksa upućuje na raznolikost formata članaka, dok jedan rad u SCI-EXPANDED indeksu sugerira interdisciplinarni doseg.

Tab. 8. Izabrani pokazatelji deskriptivne statistike analiziranih članaka

Deskriptivna statistika članaka izabranih PRISMA protokolom (N = broj članaka)		
Autori i godine objave	Države objave	Citatni indeksi
Đukanović (2010), Preljević (2017), Busterud (2015), Friedman (2016), Jakešević (2018), Ejđus i Kovačević (2019), Dursun-Özkanca (2019), Blumi (2019), Gajić i Ponomareva (2020), Larsen (2021), Distler (2022), Arlyapova i dr. (2022), Ristić i Satjukov (2022), Bojičić-Dželilović (2024), Tahirović (2024), Kutlllovci i Orhan (2024), Dursun-Özkanca (2024), Najetović (2024)	Turska (4), Njemačka (3), UK (2), Poljska (2), Hrvatska (2), Belgija (1), Litva (1), Slovenija (1), Rusija (2)	<i>Emerging Sources Citation Index (ESCI)</i> (9), <i>Social Sciences Citation Index (SSCI)</i> (4), <i>Book Citation Index – Social Sciences & Humanities (BKCI-SSH)</i> (2), <i>Conference Proceedings Citation Index – Social Science & Humanities (CPCI-SSH)</i> (2), <i>Science Citation Index Expanded (SCI-EXPANDED)</i> (1)

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2010-2024)

Članci su prvotno uspoređeni kroz korištene metode istraživanja, osam je članaka koristilo više od jedne metode istraživanja. Određeni autori striktno navode koje su metode korištene u člancima, dok je kod drugih metoda određena temeljem iščitavanja metodoloških pristupa. Izabrane metode spadaju u tri velike skupine metoda (tab. 9); kvalitativne analize, metoda intervjua i povijesna metoda. Prema određenim teoretičarima, i sami intervjui i povijesna metoda spadali bi

pod kvalitativne analize, no ovdje je odlučeno izdvojiti ih. Razlog je za to bio dobivanje na preglednosti. Prema Creswellu (2018) napravljena je podjela cjelovite kvalitativne metode na više metoda. Izabrana je podjela prema teorijskim pristupima, a to su fenomenološki, etnografski, pristup utemeljen na podacima i narativni pristup. Kod istraživanih je članaka prisutan fenomenološki pristup – geopolitička analiza, analiza sjećanja, pristup utemeljen na podacima – ekonomska analiza, analiza literature i narativni pristup (analiza). Najčešća je kvalitativna geopolitička analiza unutar koje autori analiziraju geopolitičku situaciju na „Zapadnom Balkanu“ u povezanosti s NATO i EU djelovanjem. Tahirović (2024), Bojičić-Dželilović (2024), Larsen (2021), Blumi (2019), Preljević (2017) i Đukanović (2010) svoje radove utemeljuju isključivo na geopolitičkoj situaciji na „Zapadnom Balkanu“ kroz poziciju analize vanjskih utjecaja i pozicioniranja „zapadnobalkanskih“ država prema njima. U vezi s analiziranim člancima može se govoriti o metodološkim nedostacima jer je većina od 18 članaka utemeljena na kvalitativnim metodama, odnosno nedostaju kvantitativni podaci i metode.

Tab. 9. Metode istraživanja analiziranih članaka

Metode istraživanja		Autori članaka i godina izdanja
Kvalitativna analiza	Geopolitička analiza	Đukanović (2010), Preljević (2017), Dursun-Özkanca (2019), Blumi (2019), Larsen (2021), Bojičić-Dželilović (2024), Tahirović (2024), Kutlllovci i Orhan (2024), Dursun-Özkanca (2024)
	Analiza literature	Busterud (2015), Gajić i Ponomareva (2020), Distler (2022), Kutlllovci i Orhan (2024)
	Pravna analiza	Najetović (2024)
	Analiza sjećanja	Friedman (2016)
	Teorijska analiza	Dursun-Özkanca (2019), Ejodus i Kovačević (2019), Arlyapova i dr. (2022)
	Analiza narativa	Jakešević (2018), Ristić i Satjukov (2022), Distler (2022), Gajić i Ponomareva (2020)
	Ekonomska analiza	Najetović (2024)
Povijesna metoda		Ejodus i Kovačević (2019), Dursun-Özkanca (2024)
Metoda intervjua		Busterud (2015)

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2010-2024)

Poznato je kako postoje tri temeljne teorije u politološkim i političko-geografskim radovima: realizam, liberalizam i konstruktivizam. Najviše članaka (tab. 10) teorijski spada u liberalističku teoriju unutar koje djelovanje NATO-a, EU-a i ostalih organizacija većinski brine o stabilnosti i sigurnosti „Zapadnog Balkana“. Šest članaka potpada pod teoriju konstruktivizma jer se fokusiraju na društvene konstrukcije sjećanja i narative, koji oblikuju kolektivno pamćenje i percepciju. Pet članka spada pod realističku teoriju jer autori naglašavaju geopolitičke interese, pritisak Zapada na „Zapadni Balkan“, rivalstvo s Rusijom i ostale vanjske utjecaje. Analiza članaka s obzirom na teorijski okvir, jasno pokazuje kako između autora postoji različito viđenje situacije. Još uvijek prevladava ideja kako je liberalizam temelj stabilnosti „Zapadnog Balkana“, no noviji radovi pokazuju kako se sve više uočavaju realističke i konstruktivističke težnje u „zapadnobalkanskim“ državama. Takav teorijski pluralizam odražava fragmentiranost znanstvenih pristupa „Zapadnom Balkanu“, ali istodobno ukazuje na složenost koja zahtijeva višedimenzionalno tumačenje.

Tab. 10. Raspodjela analiziranih članaka prema teorijama međunarodnih odnosa

Realizam	Liberalizam	Konstruktivizam
Bojičić-Dželimović (2024), Blumi (2019), Arlyapova i dr. (2022), Preljević (2017) te Gajić i Ponomareva (2020)	Dursun-Özkanca (2024), Dursun-Özkanca (2019), Larsen (2021), Jakešević (2018), Kutllovci i Čeku, (2024), Busterud (2015) i Đukanović (2010)	Najetović (2024), Tahirović (2024), Ejodus i Kovačević, (2019), Ristić i Satjukow (2022), Distler (2022), i Fridman (2016)

Izvor: Autori prema analiziranim člancima (2010-2024)

Detaljnijom analizom sadržaja članaka, istakle su se četiri glavne skupine tema (tab. 11). Valja napomenuti da svrstavanje određenog članka u određenu skupinu tema nužno ne znači da u članku nema spomena i ostalih tema. Kao glavni zaključak uloge NATO-a i ostalih međunarodnih organizacija Larsen (2021), Preljević (2017) i drugi navode kako je NATO i dalje ključni faktor u održavanju mira i stabilnosti. Busterud (2015), Đukanović (2010) i drugi u temi o „zapadnobalkanskoj“ stabilnosti i sigurnosnim izazovima progovaraju kako države i dalje imaju postojane probleme poput nacionalizma, korupcije, nedostatka reformi i slično. O „zapadnobalkanskim“ sukobima i njihovim implikacijama pišu gotovo svi autori, no najviše se progovara o NATO-vom djelovanju na Kosovu i njegovom bombardiranju Srbije 1999. godine. Euroatlantske integracije i geopolitičke promjene tematika su članaka objavljenih u novijem

razdoblju te se u njima aktivno progovara o utjecaju ruske agresije na Ukrajinu, COVID-19 pandemiji, itd. Zajednički, ove tematske skupine ukazuju na to kako se uloga NATO-a na „Zapadnom Balkanu“ ne može promatrati izdvojeno. Ona se mora razumjeti kao dio šireg skupa sigurnosnih, političkih i geopolitičkih procesa koji kontinuirano oblikuju „Zapadni Balkan“.

Tab. 11. Raspodjela analiziranih članaka prema tematici i glavnim zaključcima

Teme	Autori članaka	Glavni zaključci
Uloga NATO-a i međunarodnih organizacija	Larsen (2021), Ejodus i Kovačević (2019), Arlyapova i dr. (2022), Preljević (2017)	NATO je ključni faktor u održavanju mira i stabilnosti u „Zapadnom Balkanu“, posebno u BiH i na Kosovu.
„Zapadnobalkanska“ stabilnost i sigurnosni izazovi	Busterud (2015), Đukanović (2010), Kutllovci i Čeku, (2024), Bojičić-Dželilović (2024)	Glavni izazovi stabilnosti uključuju nacionalizam, spore ekonomske reforme, korupciju i političku nestabilnost.
„Zapadnobalkanski“ sukobi i njihovo rješavanje te današnje implikacije	Jakešević (2018), Blumi (2019), Ristić i Satjukow (2022), Distler (2022), Fridman (2016)	NATO intervencije i daljnje budućnosti oblikovanja političkih narativa i politike sjećanja.
Euroatlantske integracije i geopolitičke promjene	Dursun-Özkanca (2024), Dursun-Özkanca (2019), Najetović (2024), Tahirović (2024), Gajić i Ponomareva (2020)	NATO i EU nude okvir za stabilnost i integraciju, ali države se suočavaju s izazovima nacionalizma, teritorijalnih pretenzija i utjecajima Rusije i Kine.

Izvor: Autori prema analiziranim člancima (2010-2024)

Vičić Hudorović (2020) navodi devet stupnjeva za provođenje metaanalize, od njih se prva četiri gotovo u potpunosti poklapaju s PRISMA protokolom, dok ostali koraci zahtijevaju statističke podatke. S druge strane, Levitt (2018) konkretno piše o kvalitativnom pristupu metaanalizi te opisuje mogućnosti analize s kvalitativnom skupinom podataka. Prema ovim autorima te Pageu i ostalima (2020), pomoću metaanalize ispitano jesu li su izabrani članci heterogeni, postoji li pristranost te kolika je pouzdanost samih radova (tab. 12).

Tab. 12. Pokazatelji i njihovi kriteriji u metaanalizi

Pokazatelj	Kriteriji
Heterogenost	Deskriptivna statistika, metodologija članaka, tematika, teorijski pristup, spominjanje dezinformacija
Pristranost	Prozapadni pristup, jezik članaka, vlasništvo baze podataka
Pouzdanost	Kvaliteta baze podataka, recenzija, tip pristupa, izvori podataka

Izvor: Autor prema Levittu (2018)

Pitanje heterogenosti izabranih 18 članaka sagledivo je kroz rezultate analiza i sinteza u PRISMA protokolu. Naime, članci nisu iste kategorije, objavljeni su u časopisima iz različitih država, imaju različite indekse unutar WSCC-a, različite metode istraživanja, različite teorijske pristupe, različit način obrade glavne teme odnosa NATO-a i „Zapadnog Balkana“ te različitu zastupljenost tematike dezinformacija. Prethodno nabrojane različitosti upućuju na značajnu heterogenost podataka, osobito je značajan različit metodološki pristup, koji zastupa tri metode.

Po pitanju pristranosti, u analiziranim člancima prevladava prozapadni pristup odnosu NATO-a i „Zapadnog Balkana“ unutar kojeg se zagovora članstvo država u EU i dijelom u NATO-u. U samom izboru članaka isto postoji autorska pristranost jer su izabrani članci dostupni u bazi WSCC, koja je u američko-britanskom vlasništvu te su birani članci na engleskom i hrvatskom jeziku. Prema pokazatelju pouzdanosti, svi analizirani članici dolaze iz WSCC baze, koja predstavlja izuzetno vjerodostojnu i visoko rangiranu bazu podataka. Uvjet je za objavu u bazi međunarodna recenzija što dodatno povećava pouzdanost izabranih članaka. Pouzdanosti pridonosi i otvoreni pristup svim člancima. S druge strane, postoje već spomenute metodološke manjkavosti, te većina članaka nema značajnije izvore podataka nego se oslanja na prethodna istraživanja i vlastite zaključke. Zaključno, iako je metaanaliza provedena deskriptivno i kvalitativno, jasne su mogućnosti razumijevanja manjkavosti i prednosti izabranih članaka.

Svih 18 analiziranih članaka bili su metodološki kvalitativno oblikovani te nije bilo moguće provesti složene statističke analize u sklopu PRISMA-e i metaanalize. Iz tog razloga morala se koristiti modificirana metodologija protokola prilagođena tematici istraživanja. Modifikacija se odnosila na zamjenu kvantitativne sinteze rezultata kvalitativnom, pri čemu su se umjesto statističkog objedinjavanja podataka sustavno uspoređivali teorijski okviri, korištene metode i tematski naglasci. Svi analizirani članci vrlo su aktualni što se tiče vremena objave, a to se posebno odnosi na one objavljene nakon 2020. godine. Upravo je relevantnost jedan od ključnih faktora

istraživačkih radova u područjima političke geografije. Rezultati ovakvog pregleda priloga u časopisima upućuju na relativno manji broj članaka posvećenih isključivo odnosu NATO-a i „Zapadnog Balkana“. Znanstvena zajednica i dalje podupire pridruživanje država euroatlantskim integracijama. Uspoređujući ovaj detaljniji oblik pregleda prethodnih istraživanja jasno je kako i na manjem uzorku postoje razlikovanja u metodologiji, tematici, teorijskim pristupima. PRISMA protokol pružio je uvid u nedostatke dosadašnje literature te omogućio njihovo popunjavanje kroz ovu disertaciju. Ukupno se priložima u časopisu pristupilo s više razina tematskih dimenzija i s detaljnije analize pojedinih dijelova članaka. Upravo ta kombinacija omogućila je snažne temelje za pisanje, razvoj i istraživanje u sklopu izabrane tematike rada.

2.2. Autorske knjige i ostale vrste radova

Nekolicina je tuzemnih autora o odnosu NATO-a (euroatlantske integracije) i „Zapadnog Balkana“ napisala i knjige te izdala znanstvene publikacije. Iz literature se izdvajaju dvije knjige Anđelka Milardovića (2000, 2009): „Zapadni Balkan“ – pojam, ideje i dokumenti o rekonstrukciji Balkana u procesu globalizacije“ i „Zapadni Balkon“. U tim djelima autor realistički oslikava stanje, s posebnim naglaskom na stav Europske unije prema „Zapadnom Balkanu“, često obilježen tonom superiornosti. Milardović naglašava kako Europska unija te posljedično NATO i dalje nije u potpunosti svjesna međudržavnih odnosa i kako uporno na te države želi gledati zajednički. Vanjsko definiranje tog prostora, ponajprije iz perspektive Europske unije, otežava diferencirani pristup integracijama jer zanemaruje činjenicu kako države poput Hrvatske, Srbije, Kosova te Bosne i Hercegovine slijede različite političke, povijesne i institucionalne razvojne smjerove. Katarina Luketić (2013) u knjizi „Balkan: od geografije do fantazije“ istražuje kako se kroz kulturu oblikovanu pod utjecajem Osmanskog Carstva razvila imaginarna geografija. Luketić (2013) ističe kako na Balkanu postoji cijeli niz stereotipa i predrasuda, koji su potpuno neutemeljeni, ali i dalje utječu na svakodnevne vanjske i unutarnje politike država. Takva imaginarna geografija ima izravan utjecaj i na zapadne sigurnosne politike, jer se „Zapadni Balkan“ često percipira kao prostor nestabilnosti i sigurnosnog vakuuma, čime se legitimizira uloga NATO-a kao ključnog aktera u osiguravanju stabilnosti. Beširović (2013) u knjizi „Vanjska politika Europske unije i Zapadni Balkan“ piše kako se Europska unija odnosi prema tom prostoru, kojeg nastoji istovremeno integrirati, ali i tu integraciju odgoditi. Potrebno je spomenuti i zbornik radova pod nazivom „Hrvatska i Zapadni Balkan: Rasprave o suverenitetu, nacionalnom identitetu i vanjskoj politici“, čiji urednici Ljubičić i Tuđman (2015) donose komparaciju Hrvatske i „Zapadnog Balkana“. Ovaj

Zbornik donosi izuzetne radove, koji su na vrlo interdisciplinarni način prikazali kako je Hrvatska napustila koncept „Zapadnog Balkana“ i kako njeno mjesto tamo više nije.

S druge strane stoje knjige o NATO-u, ističe se „NATO – Euroatlantska integracija“ u autorstvu Vukadinovića i dr. (2007). Ta je knjiga svojevrsna povijesna monografija Sjevernoatlantskog saveza, s detaljnim prikazom njegovog djelovanja do 2007. godine. Njezinu analizu nadopunjuje djelo „Euroatlantizam i suvremeni međunarodni odnosi“ (Čehulić Vukadinović, 2010), koje istražuje kako NATO raste u kontekstu povremenih nesuglasica s europskim integracijama, naglašavajući važnost daljnjeg proširenja NATO-a. Oba djela prate transformaciju NATO-a iz klasičnog kolektivno-obrambenog saveza u širi kolektivno-sigurnosni okvir, pri čemu se „Zapadni Balkan“ promatra kao geopolitička razdjelnica na kojoj se preklapaju europski, američki i ruski interesi. U tom se kontekstu širenje NATO-a na „Zapadni Balkan“ tumači i kao strategija zatvaranja geopolitičkih praznina te sprječavanja dugoročne nestabilnosti u jugoistočnoj Europi. Godinu kasnije, knjiga „Geopolitika i geoekonomija suvremenog NATO-a“ (Kurečić, 2011) istražuje međudodnos ekonomskih i geopolitičkih aspekata NATO-a u Hrvatskoj. Knjiga je zapravo nastavak Kurečićevog doktorata u kojem piše o novom svjetskom poretku. Potrebno je spomenuti i znanstveni doprinos Đane Luše, koja svoju disertaciju piše o posthladnoratovskom širenju NATO-a kroz suvremene teorije međunarodnih odnosa. Luša (2011) NATO-ovo proširenje povezuje s konceptima zona utjecaja, sigurnosnih zajednica i šire transformacije istočne Europe, čime se uspostavlja sveobuhvatan političko-geografski okvir analize.

Ostale vrste radova o NATO-u i „Zapadnom Balkanu“ brojem nisu značajne, no ističu se one koje su objavili Atlantsko vijeće Hrvatske i ostala atlantska udruženja „Zapadnog Balkana“. Tako Begović (2024) u *Importance of stability in the Western Balkans for European security* ističe kako je stabilnost ključna za ukupnu europsku sigurnost. U drugoj publikaciji *NATO and Western Balkans: Yesterday, Today, Tomorrow – Handbook* Begović i Pendaroska (2021) sagledavaju (ne)prilike na „Zapadnom Balkanu“ kroz odnose spram NATO-a. Radulović (2017) u sklopu Atlantskog savjeta Srbije uređuje zbornik s tematikom euroatlantskih integracija iz perspektivne Savjeta problematizirajući budući europski put Srbije. Atlantski savez Crne Gore (2022) izdaje publikaciju „Nove inicijative na „Zapadnom Balkanu“ u kojoj detaljno opisuje koje su inicijative prisutne uz EU i NATO djelovanje. Iako ti radovi ne pripadaju strogo akademskoj literaturi, oni

predstavljaju važan izvor uvida u stvarnu praksu NATO djelovanja. Važno je istaknuti kako se u tim publikacijama NATO ne promatra samo kao politički-vojni savez, već i kroz konkretnu prostornu prisutnost, odnosno kroz kombinaciju „tvrde“ i „meke“ moći. To uključuje sigurnosne misije poput KFOR-a, zapovjedne i koordinacijske strukture (*Joint Operations Centres*), partnerske mehanizme poput *Individual Partnership Action Plans* te institucionalnu prisutnost kroz NATO podružnicu u Sarajevu. Takva materijalizacija NATO-ove prisutnosti u prostoru izravno mijenja političko-geografski pejzaž „Zapadnog Balkana“ i potvrđuje NATO kao trajnog dionika sigurnosti. Također, domaće popularno-znanstvene publikacije obuhvaćaju i cijeli niz političko-geografskih analiza situacije, gdje geopolitički stručnjaci i analitičari jasno prikazuju problematiku te objavljuju na relevantnim internetskim portalima.

Kada se razmatra inozemna literatura, vjerojatno je najpoznatija knjiga „Imaginarni Balkan“ autorice Marie Todorove, čija je prva verzija objavljena 1997. godine. Ova je knjiga nastala neposredno nakon ratova početkom 1990-ih i doživjela je veliki uspjeh u zapadnim istraživačkim krugovima, potaknuvši intenzivnija društvena istraživanja Balkana i njegova položaja u europskom prostoru. U tom se okviru i NATO-ove intervencije na „Zapadnom Balkanu“ mogu tumačiti kroz narativ civilizacijske misije, u kojem se Balkan prikazuje kao prostor koji zahtijeva vanjsku stabilizaciju. Tematski najbliža ovome radu, ističe se knjiga *NATO and the Western Balkans: From Neutral Spectator to Proactive Peacemaker* (Mulchinock, 2017), u kojoj autor analizira ulogu NATO-a, posebno njegovu poziciju kao faktora stabilnosti nakon završetka ratnih sukoba. Mulchinock (2017) detaljno analizira kako je NATO iz ratnog djelovanja na „Zapadnom Balkanu“ postao faktor stabilizacije u Bosni i Hercegovini, Sjevernoj Makedoniji i na Kosovu. Istodobno identificira i geostrateške motive širenja NATO-a prema jugoistoku Europe, što daje dodatnu političko-geografsku dimenziju njegovoj analizi.

U starijem radu *NATO in The Balkans*, Clark i dr. (1998) opisuju različite perspektive NATO djelovanja, sagledane kroz iskustva diplomata, humanitarnih radnika, liječnika i drugih aktera. U svom djelu *NATO's Balkan Interventions* Allin (2002) detaljno opisuje sve NATO intervencije na „Zapadnom Balkanu“. Allin (2002) navodi kako su NATO-ove intervencije na Kosovu bile istovremeno i uspjeh i neuspjeh transatlantskih saveznika jer su se dogodile prekasno, odnosno svi su se saveznici uspjeli dogovoriti kako moraju imati vojni odgovor, a ne samo diplomatski. Henriksen (2007) se bavi sličnom tematikom u knjizi *NATO's Gamble: Combining Diplomacy and*

Airpower in the Kosovo Crisis 1998-1999. Razmatra kriznu situaciju na Kosovu i način na koji je NATO kombinirao diplomaciju i vojnu silu kako bi uspio riješiti kosovsku krizu. Zajednički, ovi autori problematiziraju i pitanje legitimiteta NATO-ovih intervencija te ukazuju na asimetričnu percepciju NATO-a, gdje se NATO u pojedinim državama doživljava kao jamac sigurnosti i stabilnosti, dok se u drugima percipira kao instrument vanjskog pritiska. Elbasani (2013) u knjizi *European Integration and Transformation in the Western Balkans* propituje smjer i trajanje euroatlantske integracije država. U knjizi se jasno navodi kako je integracija spora i kako dolazi u pitanje njeno potpuno ostvarenje. Sve prethodno spomenute knjige predstavljaju relativno novija djela nastala unazad dvadesetak godina jer se do 1990-ih o Balkanu nije previše pisalo te se taj prostor opisivalo kroz aspekt šireg odnosa Zapada i Istoka i tadašnje Jugoslavije. Također, NATO se području „Zapadnog Balkana“ najbliže približio članstvom Grčke, no nije se miješao u prostor Jugoslavije sve do početka ratnih sukoba.

„Zapadnim se Balkanom“ u svojim istraživanjima osobito bave Dennis Blease i Florian Bieber. Blease je bivši britanski vojni general, koji je vodio vojno djelovanje NATO-a na Kosovu. Iako nije autor niti jedne knjige, nego samo znanstvenih radova, često se navodi kao jedan od pionira znanstvenog pristupa problematici na „Zapadnom Balkanu“. Bieber, luksemburški znanstvenik, cijelu je svoju akademsku karijeru posvetio „zapadnobalkanskom“ prostoru te je i doktorirao na temu rata u Bosni i Hercegovini. Najpoznatija mu je knjiga *The Rise of Authoritarianism in the Western Balkans* iz 2020. godine. U knjizi vrlo otvoreno piše o usponima autoritativnih režima na „Zapadnom Balkanu“, osobito u posljednjih desetak godina. Poznata i ugledna sveučilišta u Europi i svijetu većinom imaju odjele za Balkan ili Jugoistočnu Europu, unutar kojih postoji nekoliko znanstvenika specijaliziranih za taj prostor. Potrebno je tako navesti Sabrinu P. Ramet sa Sveučilišta u Oslu, Marie-Janine Calic sa Sveučilišta u Münchenu, Eric Gordy s *University College* Londona, te Dimitar Bechev s Oxford škole za globalne i regionalne studije. Većinu tih znanstvenika obilježava određena privatno-poslovna veza s prostorom „Zapadnog Balkana“ jer su potomci iseljenih stanovnika tog područja ili imaju prijatelje/supružnike iz tih država. Što se tiče stranih radova ostalih vrsta o NATO-u, potrebno je spomenuti radove Atlantskog vijeća (ugledni američki *think-tank*) i Europske unije. U publikaciji *Balkans Forward: A New US Strategy for the Region*, Atlantsko vijeće (2022) detaljno opisuje novu američku strategiju za „Zapadni Balkan“. U Europi Europska unija redovito objavljuje publikacije o razini napredovanja država k članstvu u EU i k što većoj stabilizaciji.

Domaća i strana publicistika ukupno ima veliki broj radova i knjiga koji problematiziraju stanje na „Zapadnom Balkanu“, za vrijeme i nakon ratnih sukoba. Hrvatska se u većini radova izuzima, odnosno navodi kao država koja je uspjela napustiti taj „zapadnobalkanski“ koncept. Također, dosta je radova relativno nedavno objavljeno (zadnjih deset godina) što im pruža veliku razinu relevantnosti. Kroz ovu će se disertaciju više puta referirati na ovdje navedena i analizirana prethodna istraživanja s jasnim ciljem nadopune postojećih znanstvenih spoznaja. Kako bi se sustavno obuhvatila raznolikost pristupa i tematskih naglasaka izrađena je integrativna shema političko-geografske sinteze literature (sl. 6), u kojoj su objedinjene ključne dimenzije NATO-ova djelovanja na „Zapadnom Balkanu“ te dominantni interpretativni obrasci domaćih i stranih autora. Shema omogućuje jasan pregled načina na koji se „Zapadni Balkan“ u literaturi konstruira kao političko-geografski prostor; od rubne zone Europske unije i NATO-a, preko prostora sigurnosnih intervencija, do područja dugoročnog normativnog i društvenog utjecaja. Shema prikazuje kako se različite vrste znanstvenih izvora međusobno nadopunjuju. Ovakav pregled omogućuje jasnije pozicioniranje ovog istraživanja unutar postojećih znanstvenih spoznaja te služi kao polazišna točka za daljnju analizu političko-geografskog utjecaja NATO-a na „Zapadni Balkan“.

Vanjskopolitička dimenzija - „Zapadni Balkan“ kao rubna zona EU/NATO-a - Odnos centar – periferija - Regija kao objekt stabilizacije	Vojno-obrambena dimenzija - Prostor vojnog vakuuma - NATO kao teritorijalni stabilizator - Militarizirana prisutnost (baze, misije)	Ekonomska dimenzija - Sigurnost kao uvjet razvoja - Ovisnost o vanjskim akterima - Neravnomjerni razvoj unutar prostora
Medijska dimenzija - Konstrukcija nemirnog prostora - Suprotstavljeni narativi (Zapad – Rusija) - Simplifikacija prostora kroz stereotipe	Javno-diplomatska dimenzija - NATO kao normativni akter - Jamac sigurnosti / instrument pritiska - Dugotrajni utjecaj kolektivnog sjećanja	Sinteza domaćih članaka - Perspektiva države u euroatlantskoj tranziciji - NATO kao sigurnosni i politički izbor - Hrvatska kao referentni okvir za "Zapadni Balkan"
Sinteza stranih članaka - Zapadni Balkan kao rubna i nestabilna zona - NATO kao stabilizator i geopolitički akter - Fokus na intervencije i sigurnosne krize	Sinteza knjiga - Vanjsko konstruiranje regije - Balkan kao prostor „drugosti“ Europe - NATO u okviru civilizacijske i sigurnosne misije	Sinteza ostalih publikacija - Primijenjena geopolitička praksa - „Tvrdra“ i „meka“ moć - Utjecaj na politike i percepcije elita

Sl. 6. Političko-geografska sinteza literature o odnosu NATO-a i „Zapadnog Balkana“

Izvor: Autor prema analiziranoj literaturi (2025)

3. METODOLOGIJA RADA

U ovom su radu korištene tri metode istraživanja; analiza sadržaja (komparativna analiza normativnih okvira i članaka internetskog portala), metoda intervjua (u dva slučaja) i komparativna analiza statističkih pokazatelja. Ukupno su kombinirane kvalitativne i kvantitativne metode istraživanja. Metodološki je rad podijeljen u pet dijelova što se podudara s brojem hipoteza i ciljeva. Prilikom iznošenja rezultata korišten je postupak sinteze i analize, odnosno u zaključivanju proces dedukcije i indukcije.

3.1. Analiza sadržaja

Analiza sadržaja učestala je metoda istraživanja u društvenoj geografiji. Metoda se razvija 1930-ih godina kada se proučava predratna i ratna propaganda. Termin *content analysis* (analiza sadržaja) prvi se put javlja 1941. godine u radu Harolda D. Lasswella (Krippendorff, 2019). Zbog ubrzanog razvoja filma, televizije, radija i novina bilo je potrebno razviti metodu kojom se ti novi izvori mogu znanstveno analizirati. Prvotno se obraćala pažnja isključivo na kvantitativne podatke (brojanje riječi, učestalost pojedinih riječi, dužina tekst, itd.), dok se od 1960-ih počinju javljati i kvalitativne analize o smislu, značenju i tumačenju pojedinih izvora podataka (Krippendorff, 2019). U geografiji se prvotno počinju analizirati kartografski prikazi pojedinih prostora, medijski prikazi prostora, te tekstualni izvori o mjestu i identitetu. (Osborne i Reimer, 1973). Dolaskom 1990-ih javlja se diverzifikacija primjene analize sadržaja; dolazi do kombiniranja kvalitativnog i kvantitativnog pristupa, razlikovanja vidljivog i skrivenog značenja, te početka proučavanja digitalnih podataka. (Krippendorff, 2019). U geografiji se počinje analizirati kako mediji oblikuju percepciju prostora, mjesta, identiteta i moći. U kontekstu kulturnog obrata dolazi do bavljenja reprezentacijama (slike, tekstovi, mediji) značenja prostora (Solodukhina, 2023).

U ovom se radu analiza sadržaja primjenjuje kao normativno usmjerena analitička metoda, čime se jasno razlikuje od klasične deskriptivne medijske analize. Umjesto pukog bilježenja sadržaja, istražuje se kako norme strukturiraju prostor te oblikuju narative i odnose moći između NATO-a i „Zapadnog Balkana“. Analiziraju se normativni okviri, koji predstavljaju skup vrijednosti, načela, pravila i ciljeva koji određuju što se smatra poželjnim, ispravnim ili prihvatljivim ponašanjem unutar određenog konteksta (Wiener, 2004). U kontekstu političke geografije ti okviri mogu određivati kako bi politički prostor trebao biti organiziran, tko ima pravo na teritorij, kako se moć i resursi trebaju raspoređivati te što se smatra pravednim ili legitimnim u

teritorijalnim odnosima (Finnemore i Sikkink, 1998). Taylor (1982) sagledava normativne okvire kroz materijalizam, odnosno analizira prostore moći kroz proizvodne norme. Finnemore i Sikkink (1998) progovaraju o razvoju normativnih okvira u sklopu institucija, odnosno kakav je „životni ciklus“ normi u međunarodnim odnosima i prostoru. Wiener (2004) donosi normativnu analizu, objašnjava kako se norme mogu osporavati te kako se učestalo različito interpretiraju između država. Sparke (2004) piše o prikazu globalizacije kao normativnog okvira za razumijevanje odnosa moći u prostoru. Osim u političkoj geografiji, analiza normativnih okvira prisutna je i u drugim disciplinama. Carmalt i Faubion (2009) analiziraju normativne okvire u zdravstvenoj geografiji, odnosno kako dolazi do prostorne nejednakosti u zdravstvenoj skrbi. Od novijih radova vezanih uz analize normativnih okvira ističe se Przybylinski (2022), koji donosi sustavnu normativnu analizu pravednosti u geografiji. Dutta (2022) u teorijskom radu progovara o pristupima promjena granica i teritorija kroz normativne transformacije. Jourdeuil (2024) donosi normativnu kritiku teorija teritorijalnih prava kroz prava Ameroindijanaca u Kanadi.

S druge strane, sekundarno su analizirani članci na internetskim portalima. Kao i u prethodnom slučaju analize, postoje radovi koji su s geografskog aspekta pristupali analizi sadržaja različitih medija. Liben-Nowell i dr. (2005) proveli su analizu fizičke udaljenosti u korelaciji s djelovanjem na društvenim mrežama, donoseći pionirske zaključke o povezanosti prostorne sastavnice sa sadržajem na društvenim mrežama. Dimitrova i Connolly-Ahern (2007) među prvima donose medijsku analizu rata u Iraku kroz četiri medijske perspektive; američku, britansku, egipatsku i katarsku. Takhteyev, Y. i dr. (2012) donose geografsku analizu društvene mreže *Twitter* (današnji X) opetovano povezujući utjecaj stvarnog fizičkog na digitalni prostor. Vukasovich i Dejanovic-Vukasovich (2016) te Lakić (2018) pišu o medijskoj percepciji napada na Saveznu Republiku Jugoslaviju 1998. godine. Oba rada skreću pozornost kako se kroz medije stvara percepcija, koju zatim usvajaju građani. Gabel i dr. (2022) te Kobilke i dr. (2023) analiziraju percepciju dvaju sukoba (Pakistan-Indija i Rusija-Ukrajina) na društvenoj mreži X. Kobilke i dr. (2023) posebno analiziraju „okrivljavanje“ NATO-a za rat u Ukrajini kroz društvene mreže. Nisch (2024) donosi kvalitetnu medijsku analizu o javnoj podršci finskog članstva NATO-u kroz društvene mreže. Purcell i Rogelj (2025) u širokoj medijskoj analizi (preko 27.000 članaka) prikazuju kako se SAD interpretira u svjetskim medijima. Ukupno su temeljem spomenutih radova formirane teorijske postavke i praktične osnove za analizu normativnih okvira i medijskih članaka internetskih portala.

3.1.1. Komparativna analiza normativnih okvira

Prva se verzija analize sadržaja odnosila na komparativnu analizu normativnih okvira vezanih uz NATO-vo vanjskopolitičko djelovanje na području „Zapadnog Balkana“. Analiza je provedena u travnju 2025. godine. Uz pomoć ove metode analizirane su strategije nacionalnih sigurnosti država te strategije vanjskih politika, kao i za studiju slučaja – Hrvatsku. Ove dvije vrste dokumenta sadrže temeljne vanjskopolitičke odrednice svake države. Primarno je bio cilj analizirati isključivo strategije vanjskih politika svake države, no kako takav dokument nisu donijele sve istraživane države, odlučeno je kako će se uz njih analizirati i strategije nacionalnih sigurnosti. Ukupno je, stoga, analizirano osam dokumenata koji predstavljaju nacionalne strategije sigurnosti i pet dokumenata, pod zajedničkim nazivom: strategije vanjskih politika. Među tih se pet dokumenta nalaze dva plana ministarstva vanjskih poslova (izravni kreatori vanjskih politika), komunikacija strategija posvećena isključivo NATO-u i dvije „prave“ strategije vanjskih politika. U slučaju Albanije, analizirane su dvije strategije nacionalne sigurnosti jer je nova strategija objavljena 8. veljače 2024. godine što je izvan vremenskog okvira istraživanja. Međutim, kako bi se dobilo na relevantnosti u analizu je uzeta i novija strategija, uz jasne napomene kasnijeg izdanja.

Deskriptivna statistika normativnih okvira

Strategija nacionalne sigurnosti ključni je konceptualni dokument koji se bavi razvojem, primjenom i koordiniranjem instrumenata nacionalne moći (diplomatske, ekonomske, vojne, obavještajne) za postizanje ciljeva koji pridonose nacionalnoj sigurnosti (Domjančić i Gracin, 2016). S druge strane, strategija vanjske politike odnosi se na planiranje i provedbu aktivnosti koje država poduzima kako bi ostvarila svoje međunarodne ciljeve i zaštitila nacionalne interese na globalnoj „šahovskoj ploči“. Ona uključuje definiranje prioriteta, odabir instrumenata i metoda djelovanja te usklađivanje s općim smjernicama državne politike (Predsjedništvo BiH, 2018).

Najstarija je analizirana strategija nacionalne sigurnosti (tab. 13) objavljena 2003. godine u Sjevernoj Makedoniji te je ona bila jedini državni dokument vezan uz vanjske politike sve do donošenja Strateškog plana Ministarstva vanjskih poslova. Najmlađa je strategija, ona spomenuta albanska iz 2024. godine, dok je u istraživanom razdoblju najmlađa kosovska iz 2022. godine. Prosječno su sve strategije (osim kosovske i albanske) stare i više od osam godina te ne obuhvaćaju geopolitičke promjene nakon 2020. godine. Bosna i Hercegovina prva je 2018. godine donijela Strategiju vanjske politike, a zadnja je to učinila Sjeverna Makedonija. Prosječno su sve Strategije

dužine do 30-ak stranica. Za spomenuti je i kako su kosovska i albanska strategija dostupne i na engleskom jeziku, dok su ostale dostupne samo na nacionalnim jezicima. Ukupno usporedba analiziranih strategija pokazuje razlike u vremenu donošenja, aktualnosti sadržaja, opsegu dokumenata i jezičnoj dostupnosti, pri čemu većina strategija (osim kosovske i albanske) ne reflektira geopolitičke promjene nakon 2020. godine. Razlike u duljini i dostupnosti prijevoda dodatno ukazuju na neujednačen pristup strateškom planiranju vanjske i sigurnosne politike.

Tab. 13. Analizirani normativni okviri država „Zapadnog Balkana“ i studije slučaja – Hrvatske

Država	Originalni nazivi analiziranih normativnih okvira	Donošenje
Albanija	Strategija nacionalne sigurnosti	31. 7. 2014.
	Nacionalna strategija sigurnosti Republike Albanije	8. 2. 2024.
Bosna i Hercegovina	Sigurnosna politika Bosne i Hercegovine	8. 2. 2006.
	Strategija vanjske politike Bosne i Hercegovine	13. 3. 2018.
Crna Gora	Strategija nacionalne sigurnosti Crne Gore	18. 12. 2018.
	Komunikacijska strategija - Crna Gora članica NATO-a	28. 6. 2018.
Kosovo	Strategija vanjske politike	14. 7. 2018.
	Kosovska sigurnosna strategija 2022.-2027.	27. 7. 2022.
Sjeverna Makedonija	Nacionalni koncept za sigurnost i obranu	11. 6. 2003.
	Strateški plan Ministarstva vanjskih poslova za 2023.-2025.	8. 6. 2023.
Srbija	Strategija nacionalne sigurnosti Republike Srbije	27. 12. 2019.
Hrvatska	Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske	14. 7. 2017.
	Strateški plan Ministarstva vanjskih i europskih poslova za razdoblje 2020.-2022.	11. 4. 2019.

Izvor: Autor prema analiziranim strategijama (2003-2024)

3.1.2. Analiza sadržaja medijskih članaka internetskih portala

Druga se verzija analize sadržaja odnosila na analizu medijskih članaka internetskih portala. Članci su analizirani sukladno trima proširenjima NATO-a na Hrvatsku i Albaniju, na Crnu Goru te na Sjevernu Makedoniju. Određena su tri vremenska razdoblja istraživanja; od 15. 3. do 15. 4. 2009. godine, od 15. 5. 2017. do 15. 6. 2017. godine te razdoblje od 15. 3. 2020. do 15. 4. 2020. godine. Predviđeno je bilo analizirati deset članaka iz svake države za pojedino razdoblje i to s dva najčitanija portala u svakoj državi. To je ukupno šezdeset članaka za određeno vremensko razdoblje, odnosno ukupno 180 članaka. Međutim, u procesu samog istraživanja naišlo se na tri

problema; u prvom analiziranom razdoblju nije pronađeno planiranih 60 članaka, odnosno deset po državi. Pronađeno ih je ukupno 50. Godine 2009. još uvijek većina trenutno glavnih i najčitanijih portala u istraživanim državama nije imala svoje digitalno izdanje. Internetski portali izabrani su temeljem dviju ljestvica najposjećenijih internetskih stranica za svaku državu; *Semrush.com* i *Similarweb.com*. Drugi problem odnosio se na izbor članaka na portalima koji nisu unutar dvaju načitanijih (tab. 14) kako bi se skupio dovoljni broj članaka. Članci su se tražili redom prema čitanosti (posjećenosti) pojedinog portala. Treći se problem odnosio na objavu članaka unutar planiranih vremenskih razdoblja, naime određeni broj članaka povezanih s tematikom nije objavljen isključivo unutar planiranih razdoblja. Ovdje se oslonilo na princip tematske relevantnosti u medijskoj analizi, koji je važniji od stroge kronološke preciznosti kada događaji imaju prijevremen ili prolongiran medijski odjek u javnom narativu (Purcell i Rogelj, 2025). Dakle, članci su se prvo tražili prema najposjećenijim portalima, zatim po vremenu objave i na kraju po tematici. Ukupno navedeni metodološki izazovi nisu narušili pouzdanost jer je pri odabiru članaka primijenjen princip tematske saturacije, tako su u uzorak (N=160) uključeni svi medijski sadržaji koji su zadovoljili kriterij tematske relevantnosti. Dodatno, za studiju slučaja, analizirano je 30 hrvatskih članaka. Analiza medijskih članaka portala provedena je u srpnju i kolovozu 2025. g.

Tab. 14. Najposjećeniji i analizirani internetski portali na „Zapadnom Balkanu“ i u Hrvatskoj

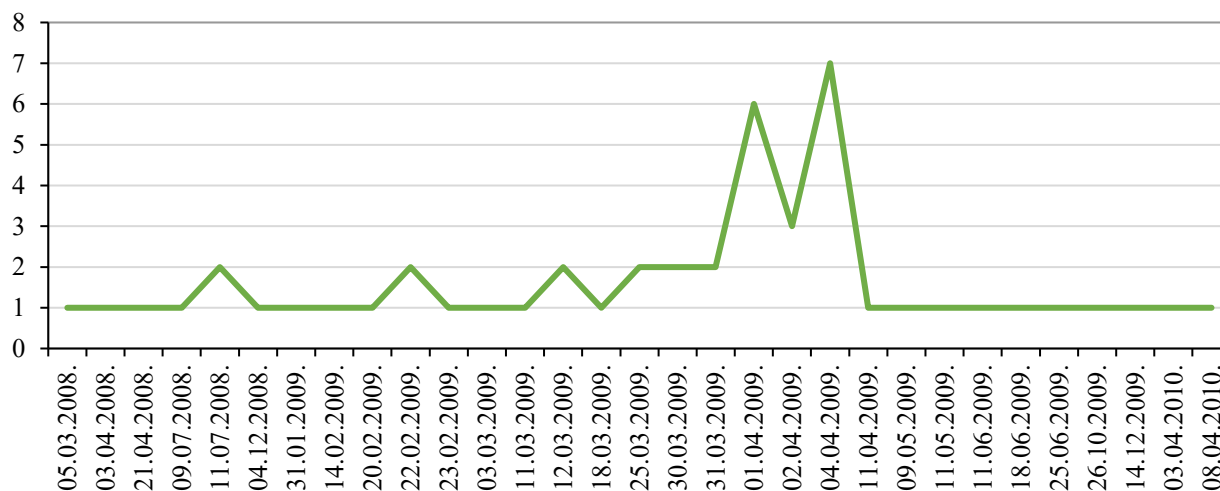
Država	Najposjećeniji portali	Analizirani internetski portali i broj članaka
Albanija	Shqiptarja.com, Balkanweb.al	Shqiptarja.com (10), TV Klan.al (9), Balkanweb.al (4), Top Channel Albania.al (4), Gazeta.al (2)
Bosna i Hercegovina	Klix.ba, Avaz.ba	Klix.ba (15), Avaz.ba (8), Nezavisne novine.ba (2)
Crna Gora	Vijesti.me, CdM.me	Vijesti.me (10), CdM.me (9), Analitika.me (4), RTCG.me (2)
Kosovo	Telegrafi.com, Klan Kosova.com	Telegrafi.com (10), Klan Kosova.com (7), Gazeta.com (6)
Sjeverna Makedonija	Točka.mk, Makfax.com.mk	Točka.mk (10), Slobodna Europa.mk (5), Utrinski.mk (4), Slobodenpoečat.mk (3), Makfax.com.mk (3), Lokalno.mk (2), Tvm.mk (1)
Srbija	Blic.rs, Kurir.rs	Blic.rs (15), Kurir.rs (10), Mondo.rs (5)
Hrvatska	Indeks.hr, Jutarnji.hr	Indeks.hr (14), Jutarnji.hr (13), Dnevnik.hr (1), Net.hr (1), Tportal.hr (1)

Izvor: Autor prema analiziranim člancima, prema *Similarweb.com* i prema *Semrush.com* (2025)

Deskriptivna statistika analiziranih medijskih članaka

Na slici 7. može se vidjeti vremenski raspored objave analiziranih članaka za prvo analizirano razdoblje, uključujući i članke studije slučaja – Hrvatske (N=50). Najviše je članaka objavljeno 4. travnja 2009. godine kada se obilježavala 60. godišnjica NATO-a. Na drugom se mjestu nalazi 1. travnja 2009. godine kada su Albanija i Hrvatska ušle u NATO. U tom je prvom razdoblju najviše članaka, njih deset, pronađeno na hrvatskim (studija slučaja) i srbijanskim portalima, zatim devet na albanskim i osam na sjevernomakedonskim portalima. Manje je članaka nađeno na portalima iz BiH, njih pet, kao i na portalima iz Crne Gore. Na kosovskim portalima pronađeno je najmanje članaka, samo su tri tematski bila povezana uz proširenje NATO-a.

Broj članaka (N = 50)

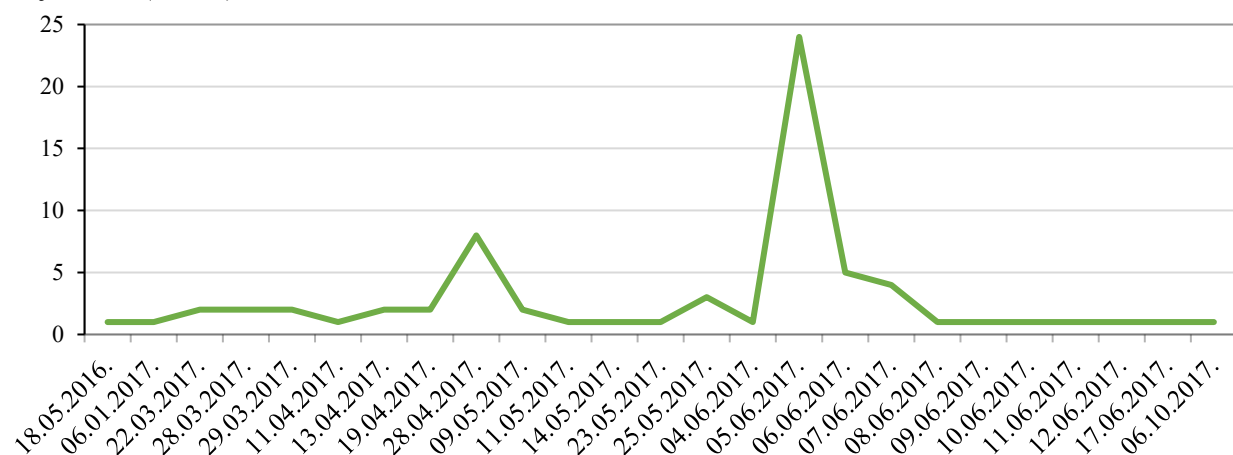

Sl. 7. Vremenski raspored objave članaka povezanih uz ulazak Albanije i Hrvatske u NATO

Izvor: Autor prema objavljenim člancima (2008-2009)

U drugom je analiziranom vremenskom razdoblju (N=70) najviše članaka objavljeno 5. lipnja 2017. godine (sl. 8), što je datum ulaska Crne Gore u NATO. Drugi vrhunac objave članaka predstavlja 28. travanja 2017. kada je Skupština Crne Gore izglasala ulazak u NATO. U ovom je razdoblju analizirano najviše portala u Sjevernoj Makedoniji, njih četiri. S druge strane, jedino su u Hrvatskoj (studija slučaja) i Srbiji analizirani članci samo s dva portala, a u ostalim državama s tri portala. Općenito je ulazak Crne Gore bio „najbolje“ medijski popraćen s brojem članaka. Također, svi analizirani članci najbliži su datumu pristupanja u članstvo, odnosno nalaze se unutar izabranog vremenskog okvira.

Broj članaka (N = 70)

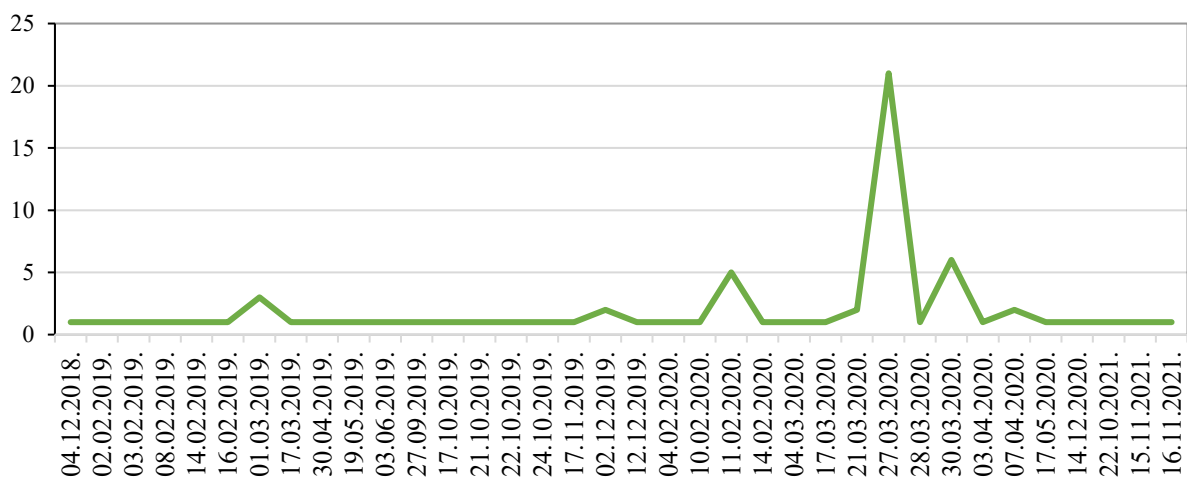

Sl. 8. Vremenski raspored objave članaka povezanih uz ulazak Crne Gore u NATO

Izvor: Autor prema objavljenim člancima (2016-2017)

U zadnjem je analiziranom razdoblju (N=70) najviše članaka objavljeno 27. ožujka 2020. godine kada je Sjeverna Makedonija službeno ušla u NATO (sl. 9). Ulazak se dogodio usred početka COVID-19 pandemije i zbog toga je bio znatno slabije medijski popraćen, odnosno u ovom se vremenskom razdoblju moralo istražiti najviše različitih internetskih portala. Analizirana su dva portala u Srbiji i Sjevernoj Makedoniji. Također, veliki je broj članaka, njih 22, o ulasku u NATO objavljen 2019. godine. Naime, jedan od uvjeta članstva bila je promjena imena države, pa su o tome mediji pisali puno prije samog članstva, odnosno u vremenu poslije potpisivanja Prespanskog sporazuma o novom imenu države.

Broj članaka (N = 70)

Sl. 9. Vremenski raspored objave članaka povezanih uz ulazak Sjeverne Makedonije u NATO

Izvor: Autor prema objavljenim člancima (2018-2021)

3.2. Metoda intervjuja

Druga je korištena metoda intervju. Ova je metoda korištena u sklopu drugog i petog istraživačkog cilja. U ovom su radu prva skupina sugovornika bili vojni stručnjaci, a u drugu skupinu ulaze predsjednici Atlantskih vijeća država „Zapadnog Balkana“. U okviru drugog cilja intervju s vojnim stručnjacima omogućili su dublje razumijevanje percepcija sigurnosnih prijetnji, uloge NATO-a te procjene utjecaja članstva na obrambene kapacitete država „Zapadnog Balkana“. Na taj su način nadopunjeni kvantitativni pokazatelji i analiza normativnih okvira. U okviru petog cilja intervju s predsjednicima Atlantskih vijeća korišteni su za analizu aspekata javne diplomacije NATO-a, osobito u kontekstu oblikovanja javnog narativa, podupiranja NATO članstva i percepcije NATO-a u nacionalnim narativima.

Metoda intervjuja u geografiji se počinje značajnije koristiti od 1970-ih godina. Prvi primjeri korištenja intervjuja u geografiji uključivali su polustrukturirane razgovore s lokalnim stanovništvom radi razumijevanja percepcije prostora, migracijskih obrazaca, socijalne povezanosti (Winchester, 2005). Geografski je prepoznato kako se kroz intervju mogu prikupiti podatci koji se ne mogu nužno kvantificirati, ali su ključni za interpretaciju prostornih procesa, posebno onih koji se odnose na vlastiti identitet, pripadnost i svakodnevne životne obrasce. U 1990-im i 2000-im dolazi do daljnjeg razvoja metode intervjuja, aktivno se koristi u urbanoj, ruralnoj, političkoj, socijalnoj, ekonomskoj geografiji (Longhurst, 2010). Razvija se i kombiniranje intervjuja s drugim metodama, npr. s kartiranjem, čime se razvija prostorno-perceptivna analiza subjektivnih iskustava.

Tri su osnovne forme intervjuja: nestrukturirani (slobodni tijek razgovora), polustrukturirani (unaprijed pripremljene teme ili pitanja) i strukturirani (unaprijed definirana pitanja s jasnim redoslijedom) (Valentine, 2005). Unazad 20 godina razvijaju se i ostali oblici intervjuja u geografiji: *Go-along* intervjuja (praćenje sugovornika u prostoru), participativni intervjuja s kartiranjem i crtanjem te intervju u digitalnom okruženju (Carpiano, 2009). Winchester (2005) naglašava kako se intervju više ne smatra samo alatom za prikupljanje podataka nego oblikom dijaloga u kojem sugovornik i istraživač zajedno proizvode značenje. Hitchings i Latham (2020) ističu kako uz korištenje intervjuja postoje i neki nedostaci: nisu uvijek jasno navedeni kriteriji odabira sugovornika, nije detaljnije objašnjena metodologija obrade podataka, česta anonimnost intervjuiranih. Također, prilikom korištenja intervjuja u geografiji treba paziti na etičnost, osobito

prilikom istraživanja „problematičnijih“ tema, npr. prostori (ne)sigurnosti, političke teme, identitete teme (Valentine, 2005). Istraživač mora paziti i na svijest o vlastitoj poziciji i mogućem utjecaju na sugovornike.

U političkoj se geografiji intervjui počinju koristiti početkom 2000-ih. O'Loughlin (2018) navodi kako su intervjui bili izuzetno rijetki u ranijim desetljećima, dominirala je interdisciplinarna orijentacija, koja je inzistirala pretežito na kvantitativnim pristupima. Sturm i Bauch (2010) među prvima su koristili pojedinačni intervju u političko-geografskom istraživanju nacionalsocijalizma kroz razgovor s poznatim političkim geografom Rogerom Brubakerom. Kada su u pitanju vojni sugovornici, Rech i dr. (2014) raspravljaju o korištenju intervju u kritičkim vojnim studijama; potreban je osviješten pristup, koji uključuje diskusiju o moći, poziciji istraživača i političkim implikacijama samog istraživačkog procesa. Lund (2015) donosi intervju s Fabricom Balancheom, francuskim vojnim stručnjakom za Siriju. Tematika je vezana uz zaustavljanje građanskog rata u Siriji. Walther i dr. (2020) koriste intervju s lokalnim akterima za razumijevanje širenja nasilja u Africi kroz aspekt terorizma i vjerskih te etničkih sukoba. Benwell (2024) intervjuira američke vojne veterane i njihove obitelji kako bi dobio percepciju svjetskih geopolitičkih odnosa iz perspektive domaćeg stanovništva. Ukupno se može reći kako intervjuiranje u političkoj geografiji u dimenziji vojnih stručnjaka često traži anonimnost sugovornika poradi delikatnosti teme istraživanja, refleksivni pristup istraživača (kritična geografska analiza) i prostorno određeni kontekst (lokalne mreže, zone sukoba) (Rech i dr., 2014).

S druge strane, intervjuiranje u javnoj diplomaciji puno je češće nego u vojnoj tematici. Kako su Atlantska vijeća neizostavni dijelovi NATO-ve javne diplomacije, potrebno je dati i kratku konotaciju intervju u tom području. Intervjui s različitim političkim dužnosnicima imaju dugu povijest i sastavni su dijelovi javnih diplomacija. Kennedy (1985) donosi kvalitetnu analizu intervju s američkim dužnosnicima za vanjsku politiku u sklopu Američke diplomatske akademije. Kroz intervju se razabiru profesionalna iskustva, stavovi i refleksije diplomata o međunarodnim događajima i strategijama. Gottstein (2005) je proveo intervju sa znanstvenim savjetnicima i diplomatima, u kontekstu međunarodnih pregovora. Kroz te intervju može se razabrati kako profesionalna kultura oblikuje diplomatske procese. Nadalje, Khakimova Storie (2015) provodi intervju u Ujedinjenim Arapskim Emiratima kako bi dobila uvid djelovanja javne diplomacije na mlade stanovnike (do 30 godina) te države. Sommerfeldt i Buhmann (2019) proveli

su 25 intervju s djelatnicima *US State Departmenta* kako bi dobili uvid u evaluaciju programa javne diplomacije od strane njihovih kreatora. Ističu se i radovi Pisarske (2019) te Arceneauxa i Bier (2022) koji intervjuiraju različite skupine ljudi sa željom dobivanja konteksta javne diplomacije u različitim razinama društva, od diplomatskih elita do običnih ljudi.

U kontekstu ovoga rada, potrebno je spomenuti i određene izazove provođenja intervju u državama „Zapadnog Balkana“. Prvenstveno je riječ je o politiziranosti sigurnosnih tema, osjetljivosti pitanja vezanih uz NATO i nasljeđe recentnih ratnih sukoba iz 1990-ih. Takvi obrasci i dalje oblikuju javni narativ, institucionalne prakse i individualne percepcije sigurnosti. Dodatni izazov predstavljaju izražene razlike u razinama institucionalnog i društvenog povjerenja među državama, što može utjecati na otvorenost sugovornika i način artikulacije njihovih stavova (O’Loughlin, 2018). Zbog navedenih okolnosti, u intervjuima je bila nužna anonimnost sugovornika, osobito kod vojnih stručnjaka. Analiza rezultata intervju provedena je uz naglašenu istraživačku refleksivnost i svijest o prostorno-političkom kontekstu u kojem se sigurnosni narativi oko NATO-a formiraju (Longhurst, 2010). Usprkos tim ograničenjima, intervjui su omogućili dobivanje ključnih kvalitativnih uvida u „zapadnobalkanske“ sigurnosne dinamike, percepcije uloge NATO-a i međudržavne odnose na „Zapadnom Balkanu“.

3.2.1. Intervjuiranje vojnih stručnjaka

Prvu su skupinu sugovornika činili vojni stručnjaci, odabrani na temelju njihove institucionalne uključenosti u odnose matičnih država s NATO-om. Naime, svih sedam država ima izaslanstva pri NATO-u i upravo su djelatnici tih izaslanstva bili ciljani sugovornici. Svim je ministarstvima obrana „Zapadnog Balkana“ i studije slučaja – Hrvatske u travnju 2025. godine poslan elektronički upit oko mogućnosti intervju s opisanim sugovornicima. Također, za pojedina je izaslanstva bio dostupan i izravni kontakt – mail elektroničke pošte. U prvoj je fazi istraživanja primijenjeno ciljano uzorkovanje (*purposive sampling*), u kojem su kao sugovornici pozvani spomenuti vojni stručnjaci. Ukupno su zaprimljena četiri pozitivna odgovora za sudjelovanje u intervjuima, i to iz albanskog, bosanskohercegovačkog, crnogorskog i sjevernomakedonskog izaslanstva, dok je iz hrvatskog izaslanstva zaprimljen negativan odgovor. Od kosovskog i srbijanskog izaslanstva nije zaprimljen odgovor ni nakon mjesec dana čekanja i ponovljenih višekratnih zamolbi. S obzirom na nepun odaziv te sa ciljem očuvanja komparativne i analitičke vrijednosti istraživanja, u drugoj je fazi primijenjena zamjenska strategija uzorkovanja (*fallback*

sampling). Kao zamjenski sugovornici odabrani su vojni i sigurnosni analitičari specijalizirani za odnose NATO-a sa „Zapadnim Balkanom“. Temeljni je kriterij odabira bilo njihovo dugogodišnje analitičko, savjetodavno ili istraživačko iskustvo u području „zapadnobalkanske“ sigurnosti, obrambenih politika i euroatlantskih integracija. Takvi stručnjaci metodološki valjano mogu nadomjestiti vojne dužnosnike jer raspolažu širim komparativnim i nadnacionalnim uvidima. U ovoj je fazi dodatno primijenjena metoda uzorkovanja „snježnom grudom“ (*snowball sampling*), uz preporuke postojećih sugovornika i posredovanje članova Hrvatskog atlantskog vijeća. Svi intervjuirani sugovornici bili su muškog spola.

Svi intervjui (N=7) provedeni su krajem travnja i početkom svibnja 2025. godine. Poradi tematike istraživanja, svim je sugovornicama bila osigurana anonimnost. S kosovskim, albanskim i sjevernomakedonskim sugovornikom intervjui su provedeni na engleskom jeziku, dok su ostalim sugovornicima pitanja poslana na hrvatskom jeziku, a odgovori dobiveni na njihovim nacionalnim jezicima. Ukupno je postavljeno 14 pitanja te su intervjui bili polustrukturirani. Pitanja su bila podijeljena u četiri tematske skupine: opća pitanja o NATO-u i vojnoj suradnji, strateški i operativni aspekti modernizacije vojski, financijski i politički aspekti NATO članstva te „zapadnobalkanska“ sigurnost i geopolitičke implikacije.

Provođenje intervjua temeljilo se na metodi asinkronog polustrukturiranog intervjua elektroničkom poštom. Sugovornicama su poslana pitanja elektroničkom poštom te su oni na njih povratno odgovorili. Iako je svim sugovornicima ponuđena mogućnost provedbe intervjua putem videopoziva, jedino se hrvatski sugovornik odlučio za tu opciju, pri čemu je intervju proveden putem platforme *Zoom*. Odabrani format intervjua ima određene metodološke implikacije. Takav pristup smanjuje spontanost i mogućnost neposrednog produbljivanja odgovora kroz potpitanja. Istodobno omogućuje veću promišljenost, formalnost i analitičku jasnoću odgovora, što je osobito važno kod osjetljivih sigurnosnih i političkih tema. Ovaj format može ograničiti dubinu pojedinih kvalitativnih uvida, no pokazao se prikladnim za komparativnu analizu stručnih stavova u kontekstu političke, vojne i javno-diplomatske osjetljivosti istraživane tematike.

Sugovornici su davali odgovore na postavljena pitanja različite dužine, a neki su određena pitanja i preskočili. Prilikom slanja pitanja, rečeno im je kako smiju preskočiti pitanja za koja uvjetno ne znaju odgovor ili ih ne žele odgovoriti. Razlike u duljini odgovora, kao i povremeno preskakanje pojedinih pitanja ili objedinjavanje odgovora na više pitanja, interpretirani su kao

uobičajena varijabilnost kvalitativne metodologije, osobito u kontekstu asinkronih stručnih intervjua. Analiza odgovora ispitanika vršila se pomoću kodiranja te se ono provelo prema tematskim skupinama intervjua. Kodiranje je provedeno kao kombinacija deduktivnog i induktivnog pristupa. Deduktivna sastavnica odnosila se na unaprijed definirane tematske skupine proizašle iz istraživačkih pitanja i strukture intervjua, dok su se induktivno unutar tih skupina razvijali pojedinačni kodovi na temelju sadržaja empirijskih odgovora. Unaprijed definirane tematske skupine temeljile su se na istraživačkim pitanjima, dok su se unutar njih kodovi dodatno oblikovali na temelju empirijskog materijala. U analitičkom dijelu kodiranja korišteni su računalni programi *NVivo* i *QDAcity*, a proces kodiranja i primjena kodova dodano su detaljnije objašnjeni u poglavlju Rezultata.

3.2.1. Intervjuiranje predsjednika Atlantskih vijeća

U drugoj su se skupini ispitanika nalazili predsjednici Atlantskih vijeća država „Zapadnog Balkana“ i studije slučaja – Hrvatske. Uključivanje predsjednika nevladinih organizacija metodološki je opravdano jer oni imaju značajnu ulogu u javnoj diplomaciji, informiranju javnosti i oblikovanju rasprava o NATO-u. Čelnici Atlantskih vijeća raspolažu specifičnim znanjem i iskustvom te pružaju relevantne i usporedive uvide u procese i percepcije vezane uz NATO u svojim državama. Ukupno je provedeno sedam polustrukturiranih intervjua u kojima su čelnici Atlantskih vijeća iznosili svoje stavove i mišljenja o javno diplomatskom djelovanju NATO-a. Do predsjednika Vijeća došlo se posredstvom Hrvatskog atlantskog vijeća, čiji je član i autor ove disertacije. Kosovsko atlantsko vijeće trenutačno nije formalno akreditirano pri međunarodnoj mreži Atlantskih vijeća. U tom je slučaju intervju proveden s predsjednikom organizacije koja djeluje izvan službenog sustava međunarodnog priznanja mreže, ali aktivno sudjeluje u javnoj diplomaciji i promicanju euroatlantskih vrijednosti na Kosovu.

Kao i u prethodnoj skupini sugovornika, intervjui s albanskim, kosovskim i sjevernomakedonskim predsjednicima provedeni su na engleskom jeziku. S drugim sugovornicima komuniciralo se na hrvatskom jeziku, a odgovori su dobiveni na njihovim jezicima. Intervjuiranje je provedeno u veljači i u ožujku 2025. godine. Šest je sugovornika muškog spola i jedna je sugovornica. Takav omjer odražava postojeću spolnu strukturu sigurnosnog i vanjskopolitičkog sektora, u kojem su upravljačke i reprezentativne pozicije i dalje pretežito zauzete od strane muškaraca. Kao i u prethodnoj skupini sugovornika, provođenje intervjua temeljilo se na metodi

asinkronog polustrukturiranog intervjua elektroničkom poštom. Svi sugovornici smatrali su kako im je lakše odgovoriti pisano na postavljena pitanja. Intervju je bio sačinjen od 12 pitanja, podijeljenih u pet tematskih skupina: uloga Atlantskog vijeća u civilnom sektoru, javna percepcija NATO-a i informiranje građana, mladi i obrazovni programi, NATO-ova „meka moć“ (*soft power*) te budućnost civilnog djelovanja NATO-a.

Kao i u prethodnom slučaju, odgovori predsjednika Atlantskih vijeća razlikovali su se po opsegu i načinu izlaganja, a pojedini su sugovornici tematski povezivali više pitanja unutar jedinstvenih odgovora. Ta je varijabilnost uzeta u obzir u analizi, pri čemu je naglasak stavljen na sadržaj odgovora, a ne na njihovu duljinu. Obrada podataka opet je provedena metodom tematskog kodiranja, uz korištenje programa *NVivo* i *QDAcity*, dok je opet detaljniji opis procesa kodiranja i primjene kodova prisutan u poglavlju Rezultata.

3.3. Komparativna analiza statističkih podataka

Treća je korištena istraživačka metoda komparativna analiza statističkih podataka. Ova metoda omogućuje usporedbu različitih skupova podataka, koji se međusobno razlikuju ili su si međusobno slični. Glavni su ciljevi ove metode: uočavanje trendova i obrazaca podataka, razumijevanje uzroka i posljedica, određivanje prednosti i nedostataka podataka, evaluacijske politike (Agresti, 2018). Ova je metoda vrlo slična analizi sadržaja, no razlikuje su u vrsti podataka. Statistički su podaci kvantitativni, a u metodi analize sadržaja pretežno je riječ o kvalitativnim podacima (Murray, 2009). Većinom se ova metoda koristi u ekonomskoj znanosti, unutar koje se učestalo kompariraju različiti ekonomski pokazatelji razvoja država. U ovome je radu metoda korištena za analizu uvoza i izvoza te analizu izravnih stranih ulaganja.

Počeci primjene ove metode u geografiji sežu još u 19. stoljeće. Tada pioniri geografije (Humboldt, Reclus, Ratzel) koriste prve statističke podatke za usporedbe klime, stanovništva, ekonomija i politike različitih regija (Flowerdew i Martin, 2005). Za komparativnu je analizu statističkih podataka od presudne važnosti bilo otvaranje državnih statističkih zavoda početkom 20. stoljeća, koji su omogućili sustavno prikupljanje i analiziranje podataka (Murray, 2009). Pravi zamah ova metoda dobiva nakon Drugoga svjetskog rata kada dolazi do osnivanja međunarodnih organizacija koje prikupljaju i prikazuju podatke na svjetskoj razini. U sklopu pojačanog kvantitativnog znanstvenog pravca u 1950-im i 1960-im dolazi do velikog broja obrade brojnih statističkih podataka i rade se brojne komparacije (Flowerdew i Martin, 2005). U kasnim 1970-im

i 1980-im počinju se razvijati osnovne računalne analize podataka i dolazi do povećanja preciznosti te diverzifikacije statističkih podataka (Agresti, 2018). Od 1990-ih dolazi do stvaranja sve većih baza podataka i pripadajućih programa za njihovu obradu: *Excel*, *IBM SPSS Statistics*, *Stata*, *R*, *SAS*. Posljednja faza razvoja ove metode obilježena je pojmom *big data* („veliki podaci“) odnosno velikim skupom podataka, koji traže razvoje novih programa i statističkih pristupa (Li, 2016).

U političkoj geografiji analiza statističkih podataka povezana je s usporedbom različitih država prema političkim (razni indeksi političkog uređenja), ekonomskim (uvoz, izvoz, trgovina), socijalnim (stopa pismenosti, broj zdravstvenih osiguranika, indeks beskućništva) i drugim pokazateljima. U ovoj se disertaciji fokus stavlja na spomenute ekonomske pokazatelje i izdvaja se nekoliko radova metodološki usmjerenih na analizu statističkih podataka. Davis i Weinstein (1999) istražuju japanski uvoz i izvoz kako bi ocijenili prednosti i nedostatke tih dvaju procesa. Kroz rad pomoću statističke analize dolaze do glavnih zaključaka te ističu bitnost kvalitetne analize podataka. Harding i Javorcik (2012) analiziraju strana ulaganja u 105 država te dovode u vezu povećanje izvoza pod utjecajem ulaganja. Analiziraju razdoblje od 21 godine te metodološki vrlo kvalitetno provode analize izabranih podataka. Rad Gómez-Trueba Santamaría i dr. (2021) najbliži je tematici rada, oni istražuju vezu između troškova za obranu članica NATO-a i ekonomskog rasta. U obzir uzimaju uvoz i izvoz kao jedne od relevantnih pokazatelja. Rooney i dr. (2022) istražuju utjecaj NATO-a na američki izvoz te dolaze do zaključka kako postoji veza, ali ona nije izuzeto jaka. Zafer i Yuille (2024) u izravnu vezu stavljaju utjecaj proširenja NATO-a na ekonomske odnose. Kroz statističke podatke ukazuju na utjecaj sigurnosti na povećanje trgovinskih tokova i stranih ulaganja. Ukupno su radovi isključivo s analizom statističkih podataka u političkoj geografiji malobrojni, ali imaju jasne strukture i metodološki pristup.

Odabir uvoza, izvoza i izravnih stranih ulaganja kao ključnih ekonomskih varijabli u analizi temelji se na teorijskim pristupima koji polaze od pretpostavke da stabilno sigurnosno okruženje unutar vojno-političkih saveza potiče rast trgovinskih tokova i povećava privlačnost (Kurečić, 2011). Uvoz i izvoz predstavljaju temeljne pokazatelje vanjskotrgovinske uključenosti, dok su izravna strana ulaganja široko prihvaćena kao pokazatelj povjerenja ulagača u sigurnost i institucionalnu stabilnost države (Harding i Javorcik, 2012). Dosadašnja istraživanja dodatno upućuju na povezanost NATO integracija s promjenama u trgovinskim i investicijskim obrascima, osobito u tranzicijskim državama (Zafer i Yuille, 2024).

Deskriptivna statistika podataka

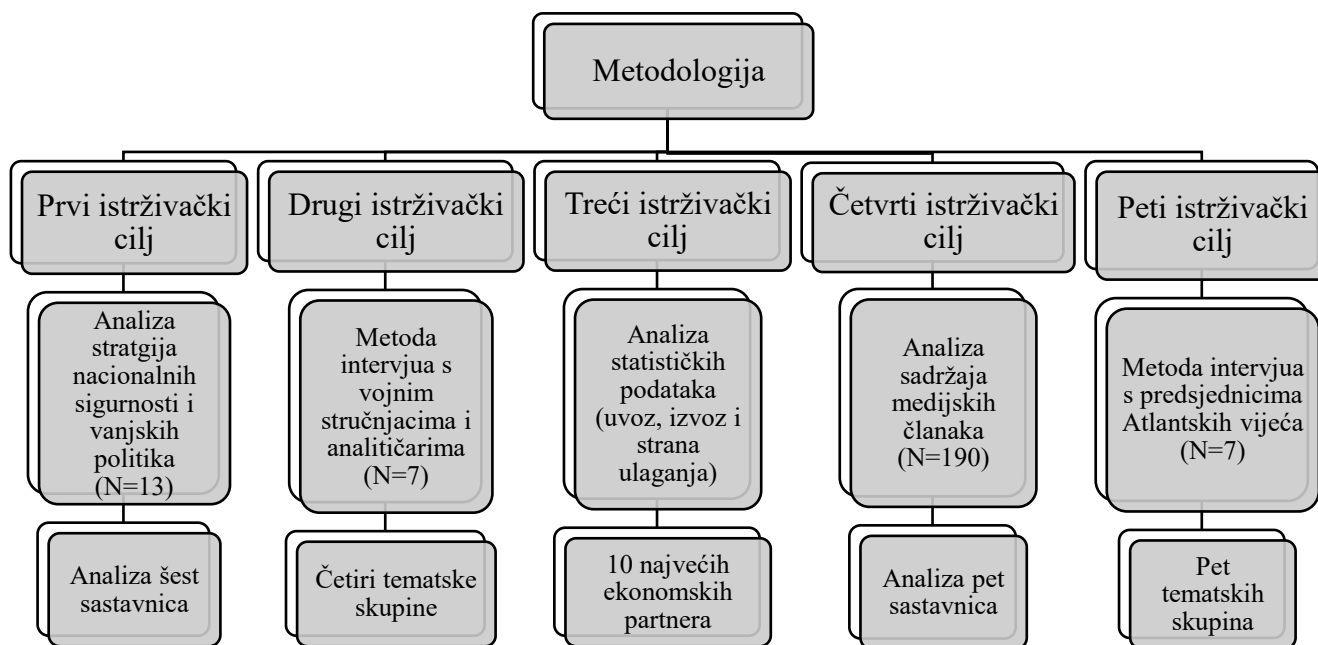
Analizirani su podaci o uvozu i izvozu dio standardnih podataka dostupnih na stranicama institucija zaduženih za statistiku u svakoj državi. Podaci su analizirani za razdoblje od 2013. do 2022. godine. Ovih je deset godina izabrano poradi dostupnosti, odnosno svi su podaci javno objavljeni na internetskim stranicama statističkih ureda i mogu se lako preuzeti te analizirati. Također, proširenje vremenskog obuhvata na razdoblje koje odgovara cjelokupnom vremenskom okviru rada otvorilo bi problem nedostatka zasebnih podataka za Crnu Goru i Kosovo. Te su države postale samostalne tijekom prvog desetljeća ukupnog istraživnog razdoblja. Podaci su detaljno iščitani za uvoz i za izvoz svake države i za svaku godinu te su zatim vrijednosti uvoza i izvoza zbrojene i dobiveno je deset država u koje svaka država najviše izvozi, odnosno iz koje najviše uvozi. Određeno je i koje države bilježe povećanje, smanjenje ili stagnaciju u uvozu i izvozu analiziranjem promjene pozicije ranga unutar deset najvećih. Ponekad je bio izazov zbrojiti sve podatke radi izuzetno velikog obima prikazanih podataka, osobito ako su bili prikazani po sektorima djelatnosti. Najdetaljniju statistiku vode Srbija, Crna Gora i Hrvatska, dok za Sjevernu Makedoniju i BiH ima manje dostupnih podataka.

Što se tiče podataka povezanih uz strana ulaganja, oni su prikupljeni s javno dostupnih mrežnih stranica središnjih (narodnih) banaka država. Pritom je uočen neujednačen stupanj dostupnosti, detaljnosti i ažurnosti podataka, što odražava razlike u kapacitetima i kvaliteti statističkih institucija. U analizi su korišteni postotni udjeli pojedinih država ulagača, budući kako su iznosi ulaganja izraženi u različitim valutama i nominalnim vrijednostima. Takav pristup omogućio je usporedivost strukture ulaganja bez provođenja valutnih konverzija, koje bi s obzirom na promjene tečajeva kroz vrijeme, mogle dodatno opteretiti analizu i utjecati na interpretaciju rezultata. Kod većine je središnjih banaka prikazano otprilike deset najvećih država ulagača, koliko ih se u obzir uzimalo i u ovome radu. Na kraju su svi statistički podaci međusobno uspoređeni i analizirani. Ukupno je komparativna analiza statističkih podataka provedena u svibnju i lipnju 2025. godine.

3.4. Shematski prikaz metodologije i korištenje računalnih programa

U ovom je dijelu prikazana shema metodološkog okvira rada (sl. 10), koja sažeto prikazuje povezanost glavnih istraživačkih ciljeva s primijenjenim metodama i analitičkim postupcima. Shema ilustrira kako je svaki istraživački cilj operacionaliziran kroz odgovarajuću metodu (analizu

strateških dokumenata, intervjuje, komparativnu analizu statističkih podataka i analizu sadržaja), uz jasno naznačene uzorke i tematske cjeline. Na ovaj se način želi osigurati preglednost metodološke strukture istraživanja i konzistentnost između ciljeva, korištenih podataka i analitičkih pristupa.

Sl. 10. Shematski prikaz metodološkog okvira istraživanja i povezanosti istraživačkih ciljeva
Izvor: Autor (2025)

Potrebno se osvrnuti kratko i na korištenje računalnih programa. Za obradu kvalitativnih podataka (tematsko kodiranje i analiza intervjua) korišteni su programi *NVivo* i *QDAcity*. Za obradu kvantitativnih (statističkih) podataka korišteni su programi *IBM SPSS Statistics*, *Microsoft Excel* te, u manjem opsegu, *Stata*. Za vizualizaciju podataka i izradu grafičkih te kartografskih priloga korišten je program *ArcMap*, dok su tablice i slike izrađivane u programima *Microsoft Excel* i *Microsoft PowerPoint*. Određeni shematski prikazi napravljeni su i uz pomoću programiranja u *Pythonu* u programu *Google Colab*. Provjera pravopisa i osnovne gramatičke ispravnosti hrvatskog jezika provedena je uz pomoć alata prilagođenih hrvatskom jeziku, ponajprije *Ispravi.me* i *LanguageTool* (hrvatski jezični modul). Za pretraživanje znanstvene literature korištene su relevantne baze podataka i pretraživači, uključujući *Scopus*, *Web of Science Core Collection*, *Google Scholar* i *SSRN*. Za upravljanje i uređivanje bibliografskih referenci korišten je program *Zotero*.

4. TEORIJSKI OKVIR

U ovom je dijelu teorijski izložena kratka povijest NATO-a, „Zapadnog Balkana“, njihovog odnosa te teorijski pogled na izabrane dimenzije utjecaja NATO-a. Kada se govori o utjecaju ili odnosu, rijetko se događa da je on jednosmjernan. U ovome se radu problematizira većinski utjecaj NATO-a na prostor „Zapadnog Balkana“, ali postoji i određena razina suprotnog utjecaja. „Zapadni je Balkan“ utjecao na NATO od njegovog osnutka kroz svoj geografski položaj na Jadranskom moru, mjestu gdje je more najdublje pozicionirano u europski kontinent (Blease, 2010). Događanja su na tom prostoru 1992. godine prvi put prisilila NATO da djeluje izvan svojih granica, pa čak da vojno djeluje 1994. godine. Sukob na Kosovu 1999. godine potaknuo je NATO na bombardiranje države s kojom nije bio u ratu niti koja je napala neku članicu NATO-a (Risso, 2021). Ovaj uzajamni utjecaj može se razumjeti kroz konstruktivističko institucionalističku perspektivu. Prema njoj institucije (međunarodne organizacije) nisu samo sustavi pravila, već se kontinuirano redefinišu kroz interakciju s drugima. Bilo koja regija sa svojom političkom, ekonomskom i kulturnom specifičnošću, predstavlja izazove i prilike za bilo koju međunarodnu organizaciju (Wendt, 1999). Istovremeno, regija selektivno usvaja ili odbija okvire vanjskog pritiska, koje nameću globalne institucije.

Prema Hegelu (1977), dinamika međunarodnih institucija i pojedinih regija može se promatrati kao dijalektički proces. Sukladno tome, međunarodna organizacija (teza) nameće strukture, dok regija (antiteza) pruža otpor ili pregovara o postavljenim zahtjevima. Kao rezultat toga, javlja se sinteza modificiranih uloga ustanova, koje uključuju regiju unutar šireg globalnog okvira. Prema Foucaultu (1980) odnos je moći relevantan za razumijevanje interakcije između regija i međunarodnih organizacija. Iz toga proizlazi kako moć nije samo nametnuta odozgo prema dolje, ona prolazi kroz različite mreže utjecaja. Tako, čak i ako je regija formalno slabija od međunarodne organizacije, ona ima određenu moć utjecati na međunarodnu organizaciju. Na primjeru „Zapadnog Balkana“, jasno je kako je taj prostor u 1990-im imao puno manju moć nego NATO, no ipak je utjecalo na oblikovanje politika NATO-a. Uočljiv je i način na koji je „Zapadni Balkan“ oblikovao narativ oko NATO-a nakon bombardiranja SR Jugoslavije. S druge strane, države gotovo da i nisu uspjele izboriti neke značajnije ustupke, koje bi im bile od nacionalne važnosti.

Prema egzistencijalističkoj perspektivi, može se reći kako je ulazak neke države ili cijele regije u međunarodnu organizaciju zapravo čin samoodređenja (Sartre, 2003). Ta se perspektiva u ovom radu ne promatra na apstraktnoj razini, već kao analitički okvir za razumijevanje političkih odluka država u kontekstu euroatlantskih integracija. Svaka država uvjetno ima izbor učlanjenja u nadnacionalnu instituciju. Za neku državu to može biti geopolitički izbor, dok je za neke to već izjava o identitetu, suverenitetu i samoodređenju. Odličan su primjer za takvu perspektivu „zapadnobalkanske“ države, iako ne sve, koje svoj identitet nerijetko definiraju prema NATO-u. Na primjer, NATO članstvo Crne Gore redovito se predstavlja kao egzistencijalno pitanje te države i glavni uvjet njene opstojnosti, odnosno sprječavanja pretjeranog utjecaja Srbije i Rusije (Vlada Crne Gore, 2019). Na ovaj se način Sartreov koncept samoodređenja operacionalizira kroz stvarne političke odluke, javne narative i institucionalne prakse, a ne ostaje na razini normativne teorije. Zaključno, svaka regija kada ulazi u interakciju s međunarodnom organizacijom daje barem maleni doprinos tom međuodnosu. Snažnije regije i države nastoje više utjecati na iznadnacionalne ustanove, dok manje regije i geopolitičke slabije države nemaju uvijek takvih mogućnosti. Kroz ovaj se rad odnos „Zapadnog Balkana“ i NATO-a više gleda iz perspektive NATO-a, no ne zaobilaze se i obrnuti utjecaji.

4.1. Povijesni razvoj NATO-a i „Zapadnog Balkana“

NATO je osnovan 4. travnja 1949. godine potpisivanjem Washingtonskog sporazuma između 12 država; 10 europskih te između Kanade i SAD-a. Osnivanje je bilo svojevrsni odgovor na sve veće napetosti između Sovjetskog Saveza i SAD-a. Povod je osnivanju bila sovjetska blokada Berlina (Kissinger, 1994). Europske države teško su se oporavljale od rata, a Trumanovom doktrinom obećano je kako će se pomoći državama kojima prijeti širenje komunizma. Tako je uveden i poznati peti članak u Sjevernoatlantski ugovor, prema kojem je napad na jednu članicu, napad na cijeli NATO (Luša, 2012). Prve su nove članice bile Grčka i Turska, čime se je NATO pozicionirao na Sredozemlju. Ulazak Zapadne Njemačke u NATO 1955. godine rezultirao je osnivanjem Varšavskog pakta, svojevrsne antiteze NATO-u. Francuska je 1966. godine istupila iz vojnih struktura NATO-a, no ostala je članicom. Kao rezultat toga, sjedište NATO-a preselilo se iz Pariza u Bruxelles (Vukadinović i dr., 2007). Veći je problem unutar NATO-a bio međusobni sukob Grčke i Turske u ratu na Cipru 1974. godine, koji je podijelio otok na dva dijela. Nakon pada Francove diktature, Španjolska je postala članicom NATO-a 1982. godine.

Krajem 1980-ih i početkom 1990-ih došlo je do raspada socijalističkih sustava u Istočnoj Europi, raspada Varšavskog pakta i Sovjetskog Saveza. Time je završilo razdoblje Hladnog rata i podjele Europe na istočni i zapadni blok. U tom je razdoblju dio političke i akademske javnosti smatrao kako će NATO izgubiti svoju dotadašnju ulogu jer je nestao njegov glavni protivnik – Sovjetski Savez. Ipak, NATO nije prestao djelovati, nego je postupno proširio svoje aktivnosti prema upravljanju krizama, mirovnim operacijama i sigurnosnoj stabilizaciji europskog prostora (Vukadinović i dr., 2007; Kissinger, 1994).

Svoje prvo vojno djelovanje imao je u BiH, a zatim na Kosovu, Srbiji, Crnoj Gori i Sjevernoj Makedoniji. U vrijeme bombardiranja Srbije, NATO je prihvatio Poljsku, Češku i Mađarsku kao nove članice. U tom se razdoblju u literaturi i političkim krugovima počela isticala teza kako NATO članstvo prethodi članstvu u Europskoj uniji (Mulchinock, 2017). Prvi se je put peti članak aktivirao na američki zahtjev nakon terorističkog napada 11. 9. 2001. godine. U ožujku 2004. godine, netom prije najvećeg proširenja EU, NATO u članstvo prima Bugarsku, Slovačku, Estoniju, Litvu, Latviju, Sloveniju i Rumunjsku (Kříž i Stixová, 2012). Nakon toga, NATO se počeo širiti na prostor „Zapadnog Balkana“. Zadnja je NATO-ova vojna misija, oko koje su se složili gotovo svi međunarodni akteri, bila 2011. godine prilikom revolucije u Libiji (Savićević, 2023). U literaturi se, također, navodi kako su rasprave o ukrajinskom približavanju NATO-u bile jedan od čimbenika, koji su prethodili ruskoj agresiji na Ukrajinu 2022. godine (Tomz i dr., 2023). Ipak, odnos između širenja NATO-a i ruske politike ne treba pojednostavljivati. Dio autora smatra kako je širenje NATO-a prema istoku pogoršalo odnose između Rusije i Zapada. Drugi autori naglašavaju kako su uzroci sukoba između Rusije i Ukrajine puno širi i uključuju povijesne, političke i geopolitičke čimbenike. Zbog toga se širenje NATO-a može promatrati kao jedan od čimbenika, ali ne i kao jedini razlog sukoba (Tomz i dr., 2023). Zadnje je proširenje NATO doživio 2023. i 2024. kada mu je najprije pristupa Finska, a zatim Švedska.

„Zapadni Balkan“ ima dugu i slojevitou povijest i ovdje će se iznijeti samo kratki povijesni pregled od Berlinskog kongresa i službenog priznanja Srbije i Crne Gore kao neovisnih država. Na tom je Kongresu dozvoljena i austrougarska okupacija BiH, koja je 1908. rezultirala aneksijom tog dijela Osmanskog Carstva. Prvi je balkanski rat započeo 1912. godine kao zajednički rat balkanskih država protiv Osmanskog Carstva. Srbija, Crna Gora, Bugarska i Grčka nastojale su proširiti svoje teritorije i potisnuti osmansku vlast iz Europe. U tom je razdoblju proglašena i neovisnost Albanije.

Drugi balkanski rat izbio je 1913. godine između dotadašnjih saveznika zbog sukoba oko podjele teritorija. Završio je Bukureštanskim mirom 1913. godine, kojim su određene nove granice na prostoru Balkana (Todorova, 1997).

Povod za Prvi svjetski rat došao je iz Sarajeva, kada je ubijen Franjo Ferdinand, prijestolonasljednik Austro-Ugarske. Napetosti se nisu smirile niti nakon ujedinjenja južnih Slavena (izuzev Bugara) u jednu državu, pa je tako Kraljevina Jugoslavija bila pogođena gotovo konstantnim unutarnjim krizama (Todorova, 1997). U Drugom su svjetskom ratu, na području „Zapadnog Balkana“ egzistirali različiti totalitarni režimi i pokreti. Raspad Jugoslavije razlikovao se od raspada ostalih socijalističkih država u Europi. Jugoslavija je imala poseban model socijalizma i nije bila članica Varšavskog pakta. Unatoč tome, gospodarska kriza, jačanje nacionalizma i slabljenje zajedničkih institucija doveli su do raspada države i ratova tijekom 1990-ih. Većina država istraživanog prostora dijelila je zajedničko jugoslavenko političko i vojno nasljeđe, ali su među republikama postojale velike razlike u gospodarskom razvoju i odnosu prema vojsci i sigurnosti (Todorova, 1997; Clark i dr., 1998).

Naziv „Zapadni Balkan“ ima relativno kompliciranu povijest. Riječ Balkan potječe od perzijske riječi *balk*, koja označava blato, i turskog sufiksa *-an*, koji se koristi za tvorbu umanjenoća. Isprva se taj naziv odnosio na Staru planinu u Bugarskoj, ranije poznatu kao *Haemus* (Todorova, 1997). Za vrijeme Osmanskog Carstva, Jugoistočna je Europa zvana različitim imenima, uključujući Orijent i Islamska Europa, dok se tek od 18. stoljeća počinje učvršćivati naziv Balkan kao oznaka za cijeli taj prostor. Među ranim nazivima nalazio se i Balkanski poluotok, proizašao iz pogrešnog uvjerenja da planina Balkan čini sjevernu granicu poluotoka (Slukan Altić, 2009). Kako je Osmansko Carstvo sve više propadalo, tako je prostor Jugoistočne Europe postalo sve više zaostajim za ostatkom Europe te tako Balkan polako dobiva negativni prizvuk. Nakon balkanskih ratova javlja se i naziv balkanizacije, proces u kojem od velikih država nastaje veći broj „manjih“ država (Todorova, 1997). Za vrijeme Drugog svjetskog rata i Jugoistočna Europa kao naziv dobiva negativnu konotaciju, a nakon 1945. godine gubi se ideja o zajedničkom nazivu tog prostora. Nakon ratova u 1990-im javlja se učestalo spominjanje Balkana i prethodno navedenih pojmova. Iznova dolazi do povezivanja s negativnom konotacijom, ratovima, razaranjima, zaostalošću i sl. (Pavlović, 2014).

Paralelno s raspadom Jugoslavije odvijao se intenzivan proces europske integracije, pri čemu su političari novonastalih država počeli aktivno zagovarati približavanje euroatlantskim integracijama. Prateći tu ideju, zapadnoeuropski političari sve su više prihvaćali koncept proširenja Europske unije prema jugoistoku, smatrajući kako bi se te države trebale zajednički tretirati i usmjeriti na ispunjavanje uvjeta za članstvo. Naziv „Zapadni Balkan“ prvi se put spomenuo u „Novom ručnom atlasu“ njemačkog izdavača *Mayers* kao *Westlicher Balkan*, dok je njegova šira upotreba započela s engleskim nazivom „*Western Balkans*“, koji je oblikovan u množini (Sekulić, 1999). Takva upotreba množine na engleskom jeziku zapravo predstavlja grešku, budući da ne postoji više Zapadnih Balkana, već samo jedan (Milenković, 2018). Europska unija taj naziv službeno koristi od 1997. godine, kada je donijela dokument „Politike regionalnog pristupa za zemlje „Zapadnog Balkana“ (Milardović, 2000). Geografsko i političko određenje precizirano je u dokumentu „Uloga Unije u svijetu“, gdje se u sedmom poglavlju jasno navode države koje pripadaju „Zapadnom Balkanu“ (Slukan Altić, 2009). Prema toj klasifikaciji, to je sedam država – sve bivše jugoslavenske republike, osim Slovenije, te Albanija. Milardović (2000) je istaknuo kako je tada naziv „Zapadni Balkan“ prešao iz virtualno-političke kategorije u jasno definirani geografski naziv priznat u političkom narativu.

Pojam „Zapadni Balkan“ nije precizan, geografski opravdan niti toponomastički ispravan. Prema pravilu toponomastike, toponim se sastoji od svojeg izraza (jezičnog oblika, toponimskog lika) i svojeg sadržaja (identificiranog objekta ili stvarnosti ili referenta). Tek kada se uspostavi veza između toponimskog lika i referenta nastaje toponim (Zupanc, 2020). Zbog takvog se definiranja toponima postavlja pitanje koliko je „Zapadni Balkan“ valjani naziv (toponim) za države koje obuhvaća prema politikama Europske unije. Naime, sadržaj toponima vezan je uz pet država koje sa svojim teritorijima uopće ne obuhvaćaju prostor Stare planine Balkan, koja se povijesno uzima kao ishodište naziva. Jedino Srbija ima mali dio površine koji obuhvaća tu planinu (oko 10 %) i stoga je vrlo jasno kako planina Balkan ne dominira prostorom, koja ju ima u svome nazivu (Milenković, 2018). Također, termin Zapadni isto nije najzgodniji jer nije jasno u odnosu na što je tih šest država zapadno pozicionirano. Slijedom imenovanja „Zapadnog Balkana“ postavlja se pitanje treba li Rumunjsku i Bugarsku smatrati „Istočnim Balkanom“, iako se taj naziv nikada nije javio u znanstvenoj literaturi. Pojam „Zapadni Balkan“ postupno je postao politički i sigurnosni izraz kojim su Europska unija i SAD opisivali prostor bivše Jugoslavije bez Slovenije, uz Albaniju. Taj se naziv počeo koristiti nakon ratova 1990-ih kako bi se države zajednički uključilo

u procese stabilizacije, demokratizacije i euroatlantskih integracija (Milardović, 2000; Slukan Altić, 2009).

Milardović (2000) je iznio tezu kako se riječ zapadni dodala uz Balkan jer na području tih šest država postoji pozitivna percepcija prema svemu povezanome sa zapadom. Naime, nakon ratova u 1990-im, oko područja „Zapadnog Balkana“ stvorila se velika negativna konotacija u Europi i svijetu te je tom području bila potrebna promjena imidža (Slukan Altić, 2009). Kako je paralelno tekao proces raspada Istočnog bloka, ništa povezano s istokom nije dolazilo u obzir, pa je bilo najlakše dodati riječ zapadni uz Balkan i tako stvoriti perceptivno poželjno ime (Milardović, 2009). Ukupno se tada gotovo nitko nije bunio protiv novog naziva, većina je imala pozitivne poglede na riječ zapadni, a opet je zadržan i dio povijesti te kulture područja kroz riječ Balkan (Tomic, 2005).

Jedini koji su otvoreno izražavali nezadovoljstvo svrstavanja Hrvatske u okvir „Zapadnog Balkana“ bili su hrvatski politički i akademski krugovi. Stavovi tadašnjeg predsjednika Franjo Tuđman, prema kojima Hrvatska ne pripada Balkanu, već srednjoeuropskom i mediteranskom kulturnom prostoru, bili su dio šireg nastojanja naglašavanja posebnosti hrvatskog povijesnog i identitetskog razvoja (Pečarić, 2021). Takva distanca prema balkanskom okviru nije bila samo simbolična, već je imala važnu ulogu u oblikovanju vanjskopolitičkog smjera Hrvatske nakon 1990-ih. Sličan se odnos prema pojmu Balkana razvijao i u hrvatskoj akademskoj zajednici, gdje se poticalo razumijevanje Hrvatske kao dijela srednjoeuropskog i južноеuropskog prostora. Taj je pristup prisutan i u obrazovnom sustavu, osobito kroz geografske i društvene predmete, u kojima se Hrvatska prikazuje kao prostor triju kulturno-civilizacijskih krugova: srednjoeuropskog, mediteranskog i južноеuropskog. Na tom se tragu može promatrati i rad Vlatko Cvrtila (2000), u kojem se Hrvatska opisuje kao ulazna država Jugoistočne Europe, čime se dodatno naglašava njezina prijelazna i specifična pozicija u odnosu na „Zapadni Balkan“ i euroatlantski prostor.

Četiri godine nakon donošenja EU politike za „Zapadni Balkan“, njezini su čelnici započeli razgovore o europskim integracijama. Na već spomenutom Zagrebačkom samitu 2000. godine, pod pokroviteljstvom Ujedinjenog Kraljevstva i Francuske, donesene su smjernice za zajednički pristup EU-u (Milardović, 2000). Hrvatska je s rezervom prihvatila ovaj okvir, više se ugledajući na slovenski put integracije (Slukan Altić, 2009). Od samog je početka, „Zapadni Balkan“ bio opterećen političkim podjelama i naslijeđem sukoba iz 1990-ih. Unatoč izraženoj težnji prema

euroatlantskim integracijama, sukobi na Kosovu i u Makedoniji ukazivali su na to kako proces stabilizacije još nije bio dovršen (Blease, 2010).

Neovisnošću Crne Gore 2006. godine prestala je postojati Državna zajednica Srbija i Crna Gora, dok je Kosovo 2008. godine proglasilo neovisnost od Srbije, čime je nastavljen proces političko-teritorijalnog preoblikovanja prostora bivše Jugoslavije. Prvi se tračak nade pojavio 2003. na samitu u Solunu pod grčkim predsjedništvom EU-a, kada je simbolično postavljen cilj ulaska država „Zapadnog Balkana“ u Uniju do 2014. godine (Bieber i Tzifakis, 2019). Već 2008. godine tijekom slovenskog predsjedanja, postalo je jasno kako je taj rok nerealan zbog neriješenih političkih pitanja (Vračić, 2018). Unatoč novim rokovima, 2018. godine pod bugarskim predsjedništvom, „Zapadni Balkan“ je i dalje bila daleko od članstva, dok je Hrvatska pristupanjem Europskoj uniji 2013. godine prestala biti dijelom političko-geografskog koncepta „Zapadnog Balkana“ u kontekstu politike proširenja EU-a (De Munter, 2019).

Hrvatska je, kao predsjedavajuća država Vijeća Europske unije, 2020. godine organizirala samit za države „Zapadnog Balkana“, pri čemu do tog samita nije zabilježen značajniji napredak u pristupnim procesima. Bosna i Hercegovina te Srbija nisu ostvarile pomake u pristupnim pregovorima, a Bugarska je nastavila blokirati otvaranje pregovora sa Sjevernom Makedonijom (Tuhina, 2020). S vremenom se smanjila podrška EU integraciji, dok su jačali utjecaji Kine, Turske i arapskih država. „Zapadni Balkan“, iako ima potencijal za članstvo, suočava se s političkom, ekonomskom i društvenom stagnacijom, što povećava nestabilnost (Polović i Dujić Frlan, 2019). Početkom ruske agresije na Ukrajinu, EU je počela posvećivati više pozornosti „Zapadnom Balkanu“, pa je tako dodijelila 2022. godine status kandidata BiH (tab. 15) i konačno su otpočeli pristupni pregovori s Albanijom i Sjevernom Makedonijom.

Zaključno sa srpnjem 2026. godine najveći napredak u pristupnim pregovorima bilježe Crna Gora i Albanija. Crna Gora otvorila je svih 33 pregovaračkih poglavlja, od kojih je 18 privremeno zatvoreno, dok je Albanija također otvorila svih 33 poglavlja te je u srpnju 2026. privremeno zatvorila prva tri poglavlja – znanost i istraživanje, obrazovanje i kulturu te vanjske odnose (Europska komisija, 2026). Ostale države bilježe znatno sporiji napredak: BiH još nije započela formalne pregovore zbog neispunjenih kriterija i institucionalnih prepreka, dok je napredak Sjeverne Makedonije i dalje ograničen spomenutim bilateralnim sporom s Bugarskom.

Tab. 15. Napredovanje država „Zapadnog Balkana“ i Hrvatske prema članstvu u Europskoj uniji

Stupanj napredovanja	Albanija	Bosna i Hercegovina	Crna Gora	Srbija	Kosovo	Sjeverna Makedonija	Hrvatska
Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju	2006.	2008.	2007.	2007.	2015.	2001.	2001.
Formalni zahtjev za članstvo	2009.	2016.	2008.	2009.	2022.	2004.	2003.
Upitnik Europske komisije	2010.	2016.	2009.	2010.	/	2005.	2003.
Dobivanje statusa kandidata	2014.	2022.	2010.	2012.	/	2005.	2004.
Početak pregovora	2022.	2024.	2012.	2014.	/	2020.	2005.
Otvorena poglavlja	5/33	0/22	33/33	22/33	/	5/33	33/33
Završetak pregovora	/	/	/	/	/	/	2011.
Članstvo	/	/	/	/	/	/	2013.

Izvor: Europska komisija (2024a-f)

Zaključno, teorijski pristupi, povijesni razvoj NATO-a i povijesni kontekst „Zapadnog Balkana“ u ovom su poglavlju objedinjeni kako bi se stvorio analitički okvir za razumijevanje odnosa koji je u središtu istraživačkog problema rada. Povijesni prikaz ne služi kao samostalan dio ovog rada, već kao kontekst za objašnjenje promjena u djelovanju, strategijama i narativima NATO-a prema „Zapadnom Balkanu“. Također, ukazuje se i na povratne utjecaje prema NATO, koji postoje, ali su po svojem dosegu i intenzitetu ograničeni. Teorijski koncepti međunarodnih odnosa omogućuju interpretaciju tih procesa izvan pukog kronološkog niza događaja, povezujući ih s institucionalnim transformacijama, odnosima moći i identitetskim pitanjima. Time se uspostavlja jasna veza između teorije, povijesnog konteksta i empirijske analize koja slijedi u nastavku rada. Povijesni je razvoj NATO-a i „Zapadnog Balkana“ važan jer pokazuje kako su se postupno mijenjali sigurnosni obrasci uz različite nacionalne putanje država (Pantev, 2021). Uz pomoć tog povijesnog razvoja uvodi se u nastavak rada, unutar kojeg se analiziraju strateški dokumenti i medijski članci. Oni omogućuju uvid u to kako se sigurnost i NATO-ova uloga tumači i komunicira u državama „Zapadnog Balkana“ u sadašnjosti.

4.2. Uloga NATO-a u sigurnosnoj stabilizaciji „Zapadnog Balkana“

Odnos između NATO-a i područja „Zapadnog Balkana“ ima relativno dugu i složenu povijest. Već tijekom prvog proširenja NATO-a 1952. godine, kada su mu pristupile Grčka i Turska, u tajnosti su se vodili razgovori i o mogućem članstvu tadašnje Jugoslavije. Međutim, Jugoslavija na kraju nije postala dio NATO-a. Nakon Staljinove smrti 1953. godine svi su odnosi s ovom vojnom organizacijom prekinuti (Čehulić Vukadinović, 2010). Tijekom 1991. godine, kada su sukobi na prostoru bivše Jugoslavije eskalirali, NATO je izrazio zabrinutost, ali se nije izravno vojno uključio, pružajući isključivo političku podršku miru. Sljedeće godine s početkom ljeta počela je prva NATO operacija (tab. 16) na području „Zapadnog Balkana“ – *Maritime Monitor* (Mulchinock, 2017). Ova i još dvije naredne imale su za cilj sprječavanje ilegalne dostave oružja u ratom zahvaćena područja morskim putem (Blease, 2010).

Prva se konkretna operacija NATO-a dogodila 1993. godine, kada je u suradnji s UN-om uvedena zabrana letenja iznad Bosne i Hercegovine kroz operaciju *Deny Flight*. U veljači 1994. godine NATO je prvi put vojno intervenirao, oborivši nekoliko zrakoplova srpskih pobunjenika u BiH (Beale, 2004). Godine 1995. NATO je pokrenuo vojnu operaciju *Deliberate Force*, koja je u kolovozu i rujnu obuhvatila niz zračnih napada na položaje bosanskih Srba u okolici Sarajeva. Ovi napadi pridonijeli su pritisku na sukobljene strane, što je dovelo do sklapanja Daytonskog sporazuma u prosincu te godine (Beale, 2004). Uslijedile su još dvije misije, koje su imale mirovni predznak te su služile za očuvanje mira. Konačno, 2004. godine NATO se operativno povukao iz BiH te je brigu o sigurnosti prepustio EUFOR-u, snagama Europske unije (Mulchinock, 2017).

Osim djelovanja u BiH, NATO je 1999. godine proveo operaciju *Allied Force* na prostoru današnje Srbije, Kosova i Crne Gore (Blease, 2010). Ova je operacija izazvala najviše kontroverzi jer se određene države međunarodne zajednice nisu složile s bombardiranjem tadašnje SR Jugoslavije. Kao rezultat te operacije, jugoslavenske su se snage povukle s Kosova, gdje je uspostavljena misija *Kosovo Force (KFOR)*, koja je kasnije prerasla u prototip kosovske vojske (Henriksen, 2007). Nadalje, 2001. godine u Sjevernoj je Makedoniji NATO proveo operaciju *Essential Harvest*, usmjerenu na razoružavanje albanskih pobunjenika. Ovo se smatra jednom od najuspješnijih NATO operacija, koja je u vrlo kratkom roku uspostavila mir (Risso, 2021). Nakon ove operacije, još su se dogodile dvije mirovne operacije sa ciljem osiguravanja dugoročnog mira u Sjevernoj Makedoniji (Mulchinock, 2017).

Tab. 16. NATO-ove vojne operacije na području „Zapadnog Balkana“ i studije slučaja – Hrvatske

Država / Lokacija	Naziv operacije	Glavne zadaće	Vremenski period
Jadransko more	<i>Maritime Monitor</i>	Nadziranje provođenja 713. i 757 rezolucije UN-a	16. 7. 1992. – 22. 11. 1992.
	<i>Maritime Guard</i>	Pomorska blokada država bivše Jugoslavije	22. 11. 1992. – 15. 6. 1993.
	<i>Sharp Guard</i>	Nadziranje zabrane uvoženja oružja morem ³	15. 6. 1993. – 2. 10. 1996.
Bosna i Hercegovina	<i>Sky Monitor</i>	Nadziranje zračnog prostora BIH	16. 10. 1992. – 12. 4. 1993.
	<i>Deny Flight</i>	Uspostava zabrane leta nad BIH	12. 4. 1993. – 20. 12. 1995.
	<i>Deliberate Force</i>	Napad na srpske pobunjenike	30. 8. 1995. – 20. 9. 1995.
	<i>Joint Endeavour</i>	Osiguravanje mira	20. 12. 1995. – 20. 12. 1996.
	<i>Joint Guard / Forge</i>	Osiguravanje mira	20. 12. 1996. – 2. 12. 2004.
SR Jugoslavija	<i>Allied Force</i>	Zračni napadi na Srbiju i Crnu Goru	24. 3. 1999. – 10. 6. 1999.
Kosovo	<i>Kosovo Force (KFOR)</i>	Osiguranje i uspostava mira na Kosovu	10. 6. 1999. – danas
Sjeverna Makedonija	<i>Essential Harvest</i>	Uspostava mira u Makedoniji	27. 8. 2001. – 26. 9. 2001.
	<i>Amber Fox</i>	Međunarodna vojna zaštita	27. 9. 2001. – 15. 12. 2002.
	<i>Allied Harmony</i>	Osiguravanje mira	16. 12. 2002. – 31. 3. 2003.

Izvor: NATO (2023a)

Proces integracije država „Zapadnog Balkana“ u NATO razvijao se paralelno s vojnom angažiranošću. Partnerstvo za mir predstavlja NATO-ov program sa ciljem jačanja suradnje i povjerenja između NATO-a i država koje nisu njegove članice. Program omogućava partnerskim državama suradnju s NATO-om u područjima sigurnosti, vojne interoperabilnosti, mirovnih operacija i reforme obrambenog sektora (NATO, 2024b). Među prvim su potpisnicama bile Albanija i Slovenija 1994. godine (tab. 17). Samo godinu kasnije, Partnerstvu se pridružila i tadašnja Bivša Jugoslavenska Republika Makedonija. Nakon Zagrebačkog samita 2000. godine, Partnerstvu se pridružuje i Hrvatska. Nakon mirnog razilaženja Srbije i Crne Gore 2006. godine, zajedno s BiH, sve tri države potpisuju Partnerstvo. Do danas jedino Kosovo nije postalo

³ Usprkos zabrani, turski brodovi puni oružja ulaze u Jadransko more u ljeto 1994. (Riječka enciklopedija, 2012)

potpisnicom Partnerstva, iako je podnijelo zahtjev 2012. godine. Preduvjet potpisa je operativna vlastita vojska, koju Kosovo trenutno nema.

Tab. 17. Godine ulaska država u Partnerstvo za mir i u NATO

Država	Ulazak u Partnerstvo za mir	Ulazak u NATO
Slovenija	1995.	2004.
Albanija	1995.	2009.
Sjeverna Makedonija	1995.	2020.
Hrvatska	2000.	2009.
Srbija	2006.	/
Crna Gora	2006.	2017.
Bosna i Hercegovina	2006.	/
Kosovo	/	/

Izvor: NATO (2024b)

Na NATO samitima u Pragu (2002), Istanbulu (2004), Rigi (2006) i Bukureštu (2008) intenzivno se radilo na integraciji država „Zapadnog Balkana“ u NATO (Čehulić Vukadinović, 2010). Konačno, nakon godina reformi i prilagodbi, 2009. godine Hrvatska i Albanija postale su punopravne članice NATO-a. U istom razdoblju, ulazak tadašnje Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije bio je blokiran od strane Grčke zbog spora oko imena države (Terziev i dr., 2018). Crna je Gora postala članica 2017. godine, dok se Sjeverna Makedonija priključila 2020. godine, nakon službene promjene imena, čime je postala trideseta članica NATO-a. Srbija je 2018. godine u Strategiji nacionalne sigurnosti jasno navela kako će s NATO-om surađivati kroz Partnerstvo za mir, dok BiH ima službeni status kandidata (Ministarstvo obrane Srbije, 2019). U BiH entitet Republika Srpska ne pristaje na članstvo te države u NATO-u podržavajući srpske stavove o vojnoj neutralnosti. BiH je, ipak, 2018. godine uspjela pokrenuti Akcijski plan za članstvo te su trenutno u procesu reforme vojske prema NATO standardima (NATO, 2024c). Izgledno je, ipak, kako će u trenutku ispunjenja svih uvjeta, Republika Srpska jasno glasati protiv ulaska u NATO. U slučaju Kosova, situacija je složenija jer Kosovske sigurnosne snage još ne predstavljaju punopravnu vojsku, već su u procesu postupne preobrazbe u oružane snage. Taj je proces važan i u kontekstu odnosa s NATO-om, budući kako se u postupku približavanja zahtijevaju jasno definirane vojne strukture, učinkovita civilna i demokratska kontrolu nad oružanim snagama te institucionalna stabilnost sigurnosnog sektora (NATO, 2024b). Godine 2018. kosovske su vlasti donijele zakonski okvir prema kojem se transformacija Kosovskih sigurnosnih snaga treba dovršiti do 2028. godine,

nakon čega se može razmatrati približavanje Partnerstvu za mir, a posljedično i NATO-u (Bytyci, 2018). Iz svega navedenog, jasno je kako je NATO aktivni dionik na „Zapadnom Balkanu“ kroz prethodnih 30-ak godina i kako sve države imaju određen odnos prema njemu. Političko-geografski gledajući, „Zapadni Balkan“ je prostorno „zatvorena“ NATO članicama te Srbija. Kosovo i BiH predstavljaju „otoke“ u NATO-ovoj „plavoj boji“.

4.3. Vanjskopolitička dimenzija utjecaja NATO-a

Prema Berndstonu (2010) politika se višestruko određuje kroz političke procese (*politics*), javne politike (*policy*) i politički poredak (*polity*) (Berndston, 2010). Pojam *polity* označava formalnu dimenziju politike, odnosno institucionalni poredak države unutar kojeg se odvijaju politički procesi. *Politics* se, pak, odnosi na politički proces, uključujući nastajanje, izražavanje, sukob i posredovanje interesa u državi. Taj se proces najčešće odvija putem izbora. *Policy* označava politiku kao aktivnost, odnosno proces donošenja odluka u svim sferama ljudskog života: državi, političkim strankama, vjerskim zajednicama, interesnim skupinama, ekonomskim subjektima (Berndston, 2010). *Policy* se često odnosi i na specifične javne politike (kulturna, socijalna, zdravstvena, ekonomska, proračunska, obrazovna) koje donosi izabrana vlast (vlada) ili neka organizacija, a koje utječu na društvo u cjelini (Luša i Jakešević, 2022). Termin vanjske politike potpada pod *policy* i kao takva predstavlja jednu od vrsta politika koju provodi svaka pojedinačna država (Luša i Mijić, 2012). Iako je ova tipologija primarno razvijena za analizu nacionalnih političkih sustava, u ovome se radu primjenjuje analogijski na NATO kao međunarodnu organizaciju. Cilj je razlikovanje NATO-ih institucionalnih struktura (*polity*), procesa odlučivanja i međusobnih odnosa aktera (*politics*) te konkretnih politika i strategija (*policy*).

Postoji cijeli niz definicija vanjske politike, a ovdje će se izdvojiti samo nekoliko teorijskih pogleda na navedeni tip politike. Modelski (1962) definira vanjsku politiku kao skup čimbenika (*inputa*), tj. svega što ulazi u središte vanjskopolitičkog odlučivanja, i rezultata (*outputa*), odnosno rezultata politika koje izlaze iz tog središta. Dimitrijević i Stojanović (1977) opisuju vanjsku politiku kao aktivnost u kojoj jedan subjekt međunarodnih odnosa ulazi u odnose s drugim takvim subjektima. Prema Milardoviću (1997), postoje različiti tipovi vanjske politike. Prvi je tip vanjska politika interesnog maksimiziranja, odnosno ostvarenje nacionalnih interesa posredstvom moći, ponekad i na štetu drugih država. Ovaj je model vanjske politike blizak realističkim shvaćanjima i fokusiran je na djelovanje velikih država. Drugi je tip vanjske politike optimizacija nacionalnih

interesa, utemeljeno na interesnom izjednačavanju i kompromisu. Vukadinović (2005) definira vanjsku politiku kao organiziranu aktivnost države koja nastoji maksimalizirati svoje vrijednosti i interese u odnosu na druge države i ostale subjekte koji djeluju u vanjskom okruženju. Šoljan (2011) govori kako je područje vanjske politike poveznica unutarnje politike nekog političkog sustava i interakcija tog političkog sustava s drugima u međunarodnom okruženju. Teorijski pogledi naglašavaju nužnost interakcija subjekta u međunarodnim odnosima, koji moraju imati dijalog jer u protivnom dolazi do neželjenih jednostranih poteza. Na temelju navedenih teorijskih pristupa, vanjska politika primjenjuje kao analitički okvir za razumijevanje djelovanja NATO-a kao aktera međunarodnih odnosa. NATO se promatra kao subjekt, koji kroz svoje strategije, odluke i interakcije s državama formira obrasce u sigurnosnom i političkom okruženju.

Za razumijevanje vanjske politike NATO-a ključni je Strateški koncept donesen 2022. godine. NATO u tom Konceptu izričito ne koristi pojam vanjske politike, nego ju formira kroz pojmove: strateški ciljevi, sigurnosni prioriteti i partnerstva. U tom se dokumentu navodi osam glavnih ciljeva/prioriteta/partnerstva NATO-a vezanih uz vanjsku politiku: kolektivna obrana i odvrćanje; prevencija i upravljanje krizama; suradnja i partnerstva; Rusija kao primarna prijetnja; Kina kao strateški izazov; fokus na nove prijetnje; podrška državama koje žele pristupiti NATO-u; te zagovaranje međunarodnog poretka temeljenog na pravilima (NATO, 2022). U Strateškom konceptu navodi se kako je „Zapadni Balkan“ strateška regija zajedno sa Crnomorskom regijom.

U ovom se radu posebno naglasak stavlja na sigurnosne aspekte vanjske politike. Prema nekim autorima, sigurnost je viši pojam od vanjske politike, no u ovom se slučaju gleda samo na njene pojedine aspekte. Walt (1991) sugerira kako je državna sigurnosna politika proces kojim država identificira, procjenjuje i reagira na sigurnosne prijetnje. Buzan i dr. (1998) pišu kako sigurnost predstavlja skup strategija i mjera koje država koristi za zaštitu svoje teritorijalne cjelovitosti, političke neovisnosti i nacionalnih interesa od unutarnjih i vanjskih prijetnji. Baylis i dr. (2020) pišu kako sigurnosni aspekti vanjske politike obuhvaćaju sve aktivnosti, zakone i strategije koje vlada koristi za očuvanje nacionalne sigurnosti. Kao i u slučaju same vanjske politike, ne postoje jedinstvena stajališta oko sigurnosnih pitanja. Ukupno se vanjskopolićka dimenzija utjecaja NATO-a na području „Zapadnog Balkana“ najlakše prepoznaje kroz normativne okvire (strateški dokumenti država), čija je analiza prikazana u Rezultatima. U tim se normativnim okvirima o NATO-u najviše progovara iz aspekta sigurnosti, koji je izuzetno aktualan za te države.

4.4. Vojno-obrambena dimenzija utjecaja NATO-a

Vojska predstavlja temeljnu postavku obrane svake države. Kao i u slučaju vanjske politike i sigurnosti, postoji nekoliko teorijskih odrednica obrane i vojske. Huntington (1957) navodi kako je vojska specijalizirana ustanova čija je primarna funkcija primjena sile u svrhu nacionalne sigurnosti. Na sličnom su tragu i Millett te Murray (1996) koji vojsci pripisuju tri osnovne uloge: 1. obrambena (zaštita teritorija i suvereniteta države), 2. ekspedicijska ili projekcija sile izvan vlastitih granica i 3. podrška civilnim vlastima u kriznim situacijama, katastrofama i pobunama. Od novijih definiranja vojski, treba istaknuti Baylisa (2018), koji navodi kako je vojska ključni element nacionalne sigurnosti, dizajnirana za obranu teritorija, odvracanje neprijatelja i provedbu ratnih operacija u okviru strategije države. Dakle, teorijski se pogledi na vojsku nisu značajno promijenili kroz 80-ak godina te i dalje prevladava mišljenje kako je primarna uloga vojske zaštita teritorija država.

U slučaju obrane, Buzan (1983) navodi kako je to primarna funkcija svake države, koja uključuje vojne, političke i ekonomske mjere u svrhu zaštite nacionalne sigurnosti od unutarnjih i vanjskih prijetnji. Collins (2011) proširuje pojam obrane te navodi kako je to sveobuhvatni sustav zaštite koji uključuje vojne snage, civilnu zaštitu, digitalnu sigurnost i diplomatske mjere sve sa svrhom osiguranja stabilnosti i sigurnosti države. Sloan (2016), pak, piše kako nacionalna obrana podrazumijeva sposobnost države da samostalno osigura svoju sigurnost putem kombinacije vojnih sposobnosti, obavještajnog djelovanja i međunarodnih saveza. Sva tri autora u svojim teorijskim pogledima navode vojsku kao temeljnu postavku obrane. Dakle, vojska i obrana predstavljaju jedinstvenu cjelinu u kojoj je obrana zadaća vojske, odnosno vojska sredstvo obrane.

Vojno-obrambena dimenzija utjecaja NATO-a bila je primarna zadaća te se desetljećima isticala gotovo kao jedina. Njena je glavna manifestacija upravo kroz članak 5., koji otvoreno potiče proces kolektivne vojne obrane, odnosno obvezu zajedničkog odgovora država članica u slučaju oružanog napada na jednu od njih. To se razlikuje od šireg koncepta kolektivne sigurnosti, koji podrazumijeva univerzalniji sustav prevencije i reakcije na prijetnje unutar međunarodne zajednice (Luša, 2012). NATO (2024d) jasno navodi kako su obrana i odvracanje temeljne vojne zadaće. Na samitu su u Madridu 2022. godine dogovoreni brojni novi koraci u vojno-obrambene svrhe; jačanje istočnog krila NATO snaga, izrada novih obrambenih planova, poboljšanje logistike, jačanje svemirskih, kibernetičkih i kemijskih, bioloških, radioloških i nuklearnih (CBRN)

obrambenih sposobnosti (2024d). Na „Zapadnom Balkanu“ NATO je imao najviše utjecaja kroz reforme vojski prilikom procesa ulaska u punopravno članstvo. Redovito se provodi vojna suradnja sa svim „zapadnobalkanskim“ državama i usklađuju se standardi.

4.5. Ekonomska dimenzija utjecaja NATO-a

Iako se NATO primarno promatra kao sigurnosna organizacija, njegov institucionalni okvir i članstvo imaju implikacije i na ekonomske procese. Ako se krene od klasične definicije, ekonomija je znanost o stvaranju i raspodjeli bogatstva među ljudima i nacijama (Smith, 1776). Na to se shvaćanje nadovezuje neoklasični pristup prema kojem je ekonomija ispitivanje individualnih i društvenih dobara koji su u vezi s korištenjem i raspodjelom različitih resursa (Marshall, 1890). Prema Keynesu (1936) ekonomija proučava kako društvo koristi svoje ograničene resurse za različitu proizvodnju i različite usluge. U novijim shvaćanjima ekonomija je proučavanje načina na koja društva upravljaju oskudnim resursima i donose važne odluke o proizvodnji, distribuciji i potrošnji (Krugman i Wells, 2020). U teorijskim pristupima često se ističe važnost resursa i dobara, čiju su sigurnost i dostupnost u povijesti nerijetko osiguravale vojno-političke strukture. U tom se kontekstu prva poveznica NATO-a i ekonomije očituje u zaštiti resursa i ekonomskih interesa unutar država članica.

S druge strane, važna je uloga i stabilnosti (sigurnosti) države u razvoju ekonomije. Već sredinom 20. stoljeća psiholog Maslow stavlja osjećaj sigurnosti na drugo mjesto ljudskih potreba odmah nakon onih osnovnih fizioloških (Maslow, 1954). Neupitno je kako postizanje sigurnosti omogućava razvoj svih drugih djelatnosti ljudskog društva, a osobito cjelokupne ekonomije. Iz tog kuta gledišta NATO omogućuje sigurnost, koja dalje omogućuje ostale djelatnosti. Nadalje, NATO je formiran kao savez i iz tog aspekta postoji većinom veća interakcija unutar saveznika, nego članica s drugim državama. Ta se interakcija odvija na različitim poljima, a ovdje se posebno osvrće na ekonomsku suradnju. Sanders (2009) navodi kako se najveća ekonomska suradnja između članica odvija kroz vojnu industriju i proizvodnju, unutar koje članice međusobno kupuju različite vrste oružja. Ekonomskom se suradnjom postiže veća interoperabilnost među saveznicima i zna se koja članica ima razvijenu proizvodnju pojedinog proizvoda. Dunne i Smith (2020) opisuju kako ekonomska međuzavisnost utječe na razine vojnih izdataka unutar NATO-a. Prema njima, veća ekonomska suradnja doprinosi većem izdvajaju za NATO. Dugoročni je cilj svakoga saveza što više povezati svoje članice, tako se i unutar NATO-a stvara sve više ekonomskih odnosa.

4.6. Medijska dimenzija utjecaja NATO-a

Američki povjesničar Bernard Cohen rekao je kako mediji ne govore ljudima što da misle, ali im govore o čemu će razmišljati (Kissinger, 1994). Prema tome, upravo je najdelikatnija NATO-va dimenzija utjecaja medijska, unutar koje se stvara javna slika o NATO-u. McLuhan (1964) navodi kako su mediji proširenja čovjekovih osjetila i sposobnosti. Evolucijski su novine bile prvi značajniji medij preko kojeg su se prenosile informacije među velikim brojem ljudi. Početkom 20. stoljeća vodeću ulogu preuzima radio, a njegovu poziciju od 1960-ih zamijenili su televizijski mediji. O NATO-u je vjerojatno, ipak, najviše napisano na internetskim izvorima, zadnjem i trenutno glavnom mediju. Fiske (2002) govori kako su mediji kulturni sustavi koji oblikuju i prenose značenja u društvu. Gledajući iz te perspektive, za NATO je izuzetno važno kako ga se prikazuje u društvu jer se time formira opća podrška i značenje NATO-a u društvu. Nadalje, mediji su sredstva putem kojih informacije, ideje i zabava dolaze do javnosti (McQuail, 2010). U slučajevima bilo kakve opasnosti, NATO će prve informacije poslati kroz različite medije i stoga je izuzetno bitno da se prisutnost NATO-a u medijima ne ignorira ili ne doživljava kao nepotrebna. Za 21. je stoljeće karakteristična i medijska interakcija kroz društvene mreže, na kojima NATO ima svoje profile i redovito objavljuje sadržaje. Medijski je NATO najotvoreniji vojno-politički savez ikad, koji u budućnosti može samo proširiti svoj medijski utjecaj (NATO arhivi, 2023).

NATO je 2014. godine osnovao i Strateški komunikacijski centar izvrsnosti sa ciljem poboljšanih strateških komunikacijskih sposobnosti unutar saveza i država članica. Centar ima zadaću detektirati dezinformacije i o tome obavješćivati NATO (StratCom COE, n.d.). Dio literature upozorava kako strateška komunikacija, iako formalno usmjerena na suzbijanje dezinformacija, može uključivati i elemente selektivnog oblikovanja narativa u skladu s političkim i sigurnosnim interesima. Time se otvara pitanje granice između informiranja i propagande u suvremenom sigurnosnom okruženju (Farwell, 2021).

Posljednjih je 20-ak godina glavna tema medijskih aktivnosti NATO-a borba protiv dezinformacija. Wardle i Derakhshan (2017) navode kako se dezinformacije odnose na lažne ili obmanjujuće informacije, koje su namjerno kreirane i distribuirane sa ciljem zavaravanja ljudi. NATO pazi i na podršku neovisnim medijima u državama, kako bi se službeni NATO stavovi prenijeli široj javnosti u izvornom obliku. Veliku ulogu u prenošenju tih izvornih stavova imaju i djelatnici/političari kada progovaraju o NATO-u. Upravo se na taj način u javnom prostoru kreira

slika o NATO-u. Luhmann (2020) piše kako su upravo mediji ti komunikacijski sustavi koji omogućuju društvenu interakciju na većoj razini. Iz tog je razloga NATO-u bitno stječe li se o njemu pozitivan, negativan ili neutralan stav kroz medijske prikaze. U ovome se radu upravo analizom sadržaja istražuju ti medijski prikazi povezani uz ulazak u članstvo NATO-a država „Zapadnog Balkana“.

NATO-ove medijske aktivnosti ne treba promatrati isključivo kao neutralnu borbu protiv dezinformacija ili tehničku podršku demokratskim procesima. Kao vojno-politički savez s jasno definiranim strateškim interesima, NATO kroz stratešku komunikaciju nastoji oblikovati dominantne interpretacije sigurnosnih prijetnji, legitimnost svojih intervencija i vlastite uloge u međunarodnom sustavu (Akçadağ, 2012). U tom smislu, medijski prostor predstavlja i polje moći, u kojem se susreću različiti narativi, a granica između informiranja, strateške komunikacije i propagande može postati nejasna (Wolff, 2014). Posebno na „Zapadnom Balkanu“, gdje su medijske institucije slabije razvijene i izložene vanjskim utjecajima. Tamo NATO-ova komunikacijska prisutnost djeluje u asimetričnom okruženju, što mu omogućuje snažniji utjecaj na oblikovanje javnih percepcija (Životić i Obradović, 2022). Analiza medijskih prikaza NATO-a stoga ne služi samo razumijevanju informacijske politike, već se sagledavaju i širi odnosi moći, konkurencije narativa i načini na koje se sigurnost konstruira u javnom prostoru.

4.7. Javno-diplomatska dimenzija utjecaja NATO-a

Zadnja se dimenzija utjecaja NATO-a u ovome radu odnosi na djelovanje kroz javnu diplomaciju. Američki diplomat Gullion (1965) prvi uvodi pojam javne diplomacije te ju opisuje kao proširenje tradicionalne diplomacije kroz programe komunikacija, obrazovanja, kulture, izravnog kontakta sa stranim radnicima. Cilj je ove vrste diplomacije jačanje međunarodne percepcije države. Marshallov plan i Trumanova doktrina bili su prvi programi javne diplomacije. Svoj veliki uspon javna diplomacija doživljava u 1990-ima i padom komunizma kada počinje intenzivna globalizacija i širenje prvenstveno američkog kulturnog utjecaja. Nye (2004) uvodi pojam *soft power* („meka moć“), koji opisuje kao sposobnost države da oblikuje svjetske događaje, privuče saveznike i proširi svoju kulturu bez bilo kakvih agresivnih metoda. Pamment (2013) sukladno vremenu gleda na javnu diplomaciju kroz moderne medije i širenje utjecaja država kroz Internet, društvene mreže i različite portale.

NATO je već 1950. godine otvorio NATO informacijski servis, koji je imao za cilj širenje istinitih informacija o djelovanju NATO-a. Odjel za javnu diplomaciju NATO-a službeno je pokrenut 2003. godine i u sebe je integrirao prethodni informacijski servis (NATO arhivi, 2023). Ovaj Odjel nastao je nakon NATO-vih komunikacijskih akcija vezanih uz intervenciju na Kosovu i zbog terorističkog napada 9. 11. 2001. godine. Odjel je najpoznatiji po dodjeljivanju financijskih sredstava za različite vrste projekta koji promiču euroatlantske vrijednosti. Tako se na te natječaje mogu prijaviti različite nevladine organizacije koje postaju aktivni promotori NATO-a kroz isticanje izvora financiranja (NATO arhivi, 2023). Javna diplomacija NATO-a usko je povezana uz medijske aktivnosti te se ove dvije dimenzije utjecaja nerijetko preklapaju. Najveću razinu aktivnosti javna je diplomacija NATO-a imala tijekom 1990-ih i ranih 2000-ih kada se promoviralo NATO članstvo među državama nekadašnjeg Istočnog bloka. O NATO-u se u javnostima tih država stvorila slika stabilnosti i sigurnosti (NATO arhivi, 2023).

Nadalje, u svrhu javne diplomacije osnovana su i Atlantska vijeća, civilne udruge posvećene promoviranju NATO-a. Iako NATO broji 32 članice, danas postoji 37 atlantskih vijeća što govori o razvijenoj javno-diplomatskoj mreži tih vijeća. Od 2000-ih osnivanju se i podmlatci Atlantskih vijeća, poznatih pod skraćenicom YATA (ATA Internacional, n.d.). Važno je naglasiti kako Atlantska vijeća ne djeluju u politički neutralnom prostoru. Njihovo financiranje, programski prioriteti i kadrovske veze često su povezani s državnim institucijama, sigurnosnim strukturama i vanjskom politikom država članica. U tom smislu, Atlantska vijeća mogu se promatrati ne samo kao platforme javne rasprave, već i kao instrumenti narativnog usmjeravanja javnosti (ATA Internacional, n.d.). Na području „Zapadnog Balkana“ NATO je dosad financirao različite projekte civilnog društva i aktivno je uspostavio mrežu Atlantskih vijeća. Upravo se ti projekti i mreža Vijeća detaljnije obrađuju u Rezultatima.

Javnu diplomaciju NATO-a potrebno je promatrati i kroz prizmu odnosa moći i geopolitičkih interesa. Iako se ona formalno predstavlja kao neutralan alat informiranja i promicanja vrijednosti, znanstvenici upozoravaju kako javna diplomacija međunarodnih organizacija istodobno djeluje kao oblik strateške komunikacije usmjeren na legitimiranje vlastitih politika (Güleç, 2021). U tom kontekstu, granica između informiranja, uvjeravanja i propagande može postati nejasna. Analiza javne diplomacije NATO-a stoga zahtijeva kritički pristup koji uzima u obzir ne samo izravne ciljeve, već i širi politički i sigurnosni kontekst (Babst, 2008).

5. REZULTATI

Rezultati su ovoga rada predstavljeni kroz pet dimenzija utjecaja NATO-a na prostor „Zapadnog Balkana“. Svaka dimenzija ima svoj istraživački cilj i hipotezu koji se vežu uz nju, na kraju analize svake dimenzije testirane su pripadajuće hipoteze. Rezultati su prikazani opisno i grafički te čine jedinstvenu cjelinu unutar koje se dijelovi međusobno nadovezuju. Kao što je prethodno i rečeno, u ovom poglavlju iznose se i rezultati vezani iz studiju slučaja – Hrvatsku kao zasebno potpoglavlje.

5.1. Vanjskopolitička dimenzija utjecaja NATO-a na „Zapadni Balkan“

U ovom se dijelu rada iznose rezultati istraživanja utjecaja NATO-a na sigurnosne dijelove vanjske politike država „Zapadnog Balkana“, što je ujedno prvi istraživački cilj ove disertacije. Cilj je dobiti uvid u kreiranje sigurnosnog dijela vanjskih politika u korelaciji prema NATO-u, odnosno je li (ne)članstvo u NATO-u jedna od odrednica sigurnosnih vanjskih politika navedenih država. Rezultati se temelje na analizi sadržaja normativnih okvira sigurnosti država „Zapadnog Balkana“.

5.1.1. Analiza strategija nacionalnih sigurnosti

Sve analizirane strategije nacionalnih sigurnosti imaju slične univerzalne dijelove, koji se zajednički mogu nazvati: teorijski pogledi na sigurnost, analiza sigurnosnih okruženja svake države (trenutno stanje sigurnosti), ciljevi sigurnosnih politika, sastavnice sigurnosnih politika, međunarodne integracije i suradnje te implementacija. Prema tome, u ovom potpoglavlju komparativno će se analizirati postojani univerzalni dijelovi strategija.

Teorijski pogledi na sigurnosne aspekte vanjske politike

Kao što je u Teorijskom okviru istaknuto, sigurnosnu politiku nije jednostavno definirati. Različite države nude različite interpretacije sigurnosti (tab. 18). Teorijski gledano, pogledi na sigurnosne aspekte vanjske politike mogu biti realistički, liberalistički i konstruktivistički. Gledajući iz perspektive država, realistički aspekt ogleda se kroz naglasak na vojnim sposobnostima, ravnoteži snaga, odvrćanju, prirodno-geografskim prednostima i nedostacima. O realizmu pišu Mearsheimer (2001), Snyder (2002), Blumi (2019). Dueck (2006) donosi poglede o razvoju strategije novog američkog realizma u vremenu sveopće liberalizacije. Liberalistički pristup sigurnosne dijelove vanjske politike država gleda kroz međunarodne organizacije i

suradnju, razvoj ekonomske međuovisnosti, prekograničnu suradnju. Ikenberry (2001) i Krahmann (2005) u svojim radovima aktivno raspravljaju o tome je li demokratski uređene države imaju predodređenost za liberalni pristup i vodi li on do određenog oblika globalne vlade kroz vanjsku politiku. Konstruktivistički pristup naglašava kako se sigurnost i prijetnje oblikuju kroz identitete, norme i percepcije što je usko povezano s geografijom identiteta i prostornim značenjima. Finnemore i Wendt (2024) te Aria (2025) donose nove poglede na sigurnost kroz stvorene identitete i percepcije u vremenu poslije COVID-19 pandemije. Chin i dr. (2023) detaljno analiziraju američke sigurnosne strategije i njihove teorijske postavke. Prema njima, u ovome se radu prvo osvrće na definiranje sigurnosti u pojedinoj strategiji⁴.

U albanskoj se Strategiji iz 2014. godine navodi kako sigurnost proizlazi iz ustavne obveze, odnosno kako je cilj očuvati (ojačati) temeljne slobode, ljudska prava i vladavinu prava te štiti i promicati interese Albanaca gdje god se oni nalazili (Vlada Albanije, 2014). Navodi se kako je u temelju Strategije težnja naroda, odnosno želja za domovinom koja jamči sigurnost, pravdu, jednakost i blagostanje za današnje i buduće generacije. Također, jasno se navodi kako je Albanija predana članica NATO-a sa željom integriranja u Europsku uniju (Vlada Albanije, 2014). U Nacionalnoj strategiji sigurnosti iz 2024. godine nalazi se sličan opis sigurnosti. Navodi se kako nova Strategija prati staru iz 2014. godine te ima cilj prikazati glavne izazove i prijetnje nacionalnoj sigurnosti Albanije i uključiti institucionalne odgovore na njih od 2023. do 2028. godine (Vlada Albanije, 2024). Naglasak na ustavnim vrijednostima, ljudskim pravima i međunarodnim integracijama, uz jasno istaknutu privrženost NATO-u i Europskoj uniji, upućuje na pretežno liberalni sigurnosni pristup.

U Strategiji nacionalne sigurnosti Bosne i Hercegovine navodi se kako je sigurnosna politika organizirano provođenje mjera i aktivnosti usmjerenih na dugoročnu zaštitu osnovnih vrijednosti i interesa države (Predsjedništvo Bosne i Hercegovine, 2018). Sigurnosna politika obuhvaća procjenu rizika i prijetnji, određivanje prioriteta i ciljeva te korištenje svih raspoloživih resursa za postizanje stabilnosti, mira i prosperiteta države. Navodi se kako su principi sigurnosne politike pravna uređenost, nedjeljivost sigurnosti, sveobuhvatnost miroljubivosti i partnerstva te transparentnost (Predsjedništvo Bosne i Hercegovine, 2018). Složeno ustavno uređenje Bosne i Hercegovine utječe na način oblikovanja sigurnosne politike, zbog čega strategija nastoji uskladiti

⁴ Strategije se pišu malim početnim slovom kad označuju cijeli skup analiziranih strategija.

različite unutarnje političke interese s međunarodnim sigurnosnim obvezama. Unatoč složenoj unutarnjoj strukturi države, strategija nacionalne sigurnosti Bosne i Hercegovine primarno odražava realističan pristup, s naglaskom na očuvanje suvereniteta, teritorijalne cjelovitosti i stabilnosti, što je uvelike uvjetovano unutarnjim političkim odnosima i percepcijom sigurnosnih prijetnji (Turčalo i Kapidžić, 2014).

Iz Strategije nacionalne sigurnosti Crne Gore može se iščitati kako se njena sigurnosna politika zasniva na načelu nedjeljivosti, što znači kako je sigurnost države i njenih građana direktno povezana sa stabilnošću na „Zapadnom Balkanu“ Europi i šire (Vlada Crne Gore, 2018a). Prema Strategiji, granica između unutrašnje i vanjske sigurnosti više ne postoji. Iz tog razloga Crna Gora mora razvijati svoju sigurnosnu politiku i unutar nacionalnih granica i kroz međunarodne integracije. Navodi se kako je ključni element Strategije Crne Gore članstvo u NATO-u, koje osigurava dugoročnu sigurnost, suverenitet i teritorijalni integritet države (Vlada Crne Gore, 2018a). Jasno definirana pro-NATO orijentacija i naglasak na sigurnost upućuju na liberalni pristup, pri čemu strategija ima i legitimacijsku ulogu u kontekstu unutarnjih političkih podjela (Pantev, 2021). Na taj način međunarodne organizacije nisu prikazane samo kao sigurnosni partneri, nego i kao važan okvir za jačanje institucionalnih kapaciteta i političku stabilnost države.

Na Kosovu je sigurnosna politika definira kao zaštita suvereniteta, teritorijalnog integriteta i ustavnog poretka države, jačanje ljudske sigurnosti te integracija u euroatlantske strukture. Kosovo svoju sigurnost vidi kao dio šire „zapadnobalkanske“ i globalne stabilnosti, pri čemu je ključan faktor članstvo u NATO-u i Europskoj uniji (Vlada Kosova, 2022). Piše i kako Kosovo svoju sigurnosnu Strategiju prilagođava globalnim i „zapadnobalkanskim“ izazovima, uključujući hibridne prijetnje, elektroničke napade i geopolitičke nestabilnosti, dok istovremeno teži očuvanju mira i stabilnosti kroz dijalog i partnerstva sa saveznicima (Vlada Kosova, 2022). Strategija snažno povezuje sigurnost s državnim identitetom i međunarodnom afirmacijom, što upućuje na konstruktivistički okvir u kojem NATO ima ključnu praktičnu i simboličku ulogu (Qeriqi, 2023).

Sigurnosna politika Republike Makedonije temelji se na zaštiti teritorijalnog integriteta, suvereniteta i demokratskih vrijednosti, uz osiguranje političke stabilnosti i zaštitu ljudskih prava (Skupština Makedonije, 2003). Ključni strateški prioriteti uključuju članstvo u NATO-u i Europskoj uniji, „zapadnobalkansku“ stabilnost i razvoj dobrosusjedskih odnosa. Sigurnosna strategija kombinira liberalne elemente kolektivne sigurnosti s konstruktivističkim naglaskom na

identitet i međunarodno priznanje, što odražava dugotrajan proces euroatlantskih integracija (Risso, 2021). Ipak, ulazak Sjeverne Makedonije u NATO ne treba promatrati isključivo kroz društveni entuzijazam prema Savezu. Budući da su gotovo sve susjedne države već bile članice NATO-a, članstvo se u dijelu javnosti promatralo i kao racionalan sigurnosni korak te način izbjegavanja „zapadnobalkanske“ izolacije. Time se sigurnosna Strategija ne usmjerava isključivo na obrambena pitanja, već i na jačanje međunarodnog položaja države kroz euroatlantske integracije i „zapadnobalkansku“ suradnju.

U Strategiji nacionalne sigurnosti Srbije navodi se kako se sigurnosna politika temelji na očuvanju suvereniteta i teritorijalnog integriteta, uključujući nepriznavanje nezavisnosti Kosova (Ministarstvo obrane Srbije, 2019). Kosovo se u strateškim dokumentima promatra kao sastavni dio Srbije, zbog čega pitanje odnosa prema NATO-u ima i snažnu političku i simboličku dimenziju. Strategija također naglašava vojnu neutralnost i ne ulazak u NATO (Ministarstvo obrane Srbije, 2019). Takav je pristup djelomično povezan s iskustvima NATO bombardiranja 1999. godine i percepcijom kako je nakon tih događaja Srbija izgubila kontrolu nad Kosovom. Zbog toga odnos prema NATO-u u Srbiji uključuje i racionalne sigurnosne procjene i snažne povijesne i emotivne čimbenike (Ejdus i Kovačević, 2019). Srbija istovremeno naglašava europske integracije, „zapadnobalkansku“ stabilnost i posebne političke veze s Republikom Srpskom kao entitetom s većinskim srpskim stanovništvom u Bosni i Hercegovini (Pantev, 2021).

Važno je naglasiti kako su strategije nacionalnih sigurnosti politički dokumenti, koji imaju i normativnu funkciju te služe unutaršnjoj i vanjskoj legitimaciji određenih političkih smjerova. Strategije ne odražavaju nužno u potpunosti stvarne politike ili operativne kapacitete država, već često predstavljaju kompromis između sigurnosnih procjena, unutarnjih političkih odnosa i vanjskopolitičkog pozicioniranja. U literaturi se naglašava kako nacionalne sigurnosne strategije treba promatrati kao narativne proizvode koji selektivno definiraju prijetnje i prioritete. Na taj način se oblikuje prihvatljiv okvir djelovanja država u međunarodnom okruženju (Domjančić i Gracin, 2016). Razlike u teorijskim pristupima unutar strategija „Zapadnog Balkana“ upućuju na različite kombinacije realističkih, liberalnih i konstruktivističkih elemenata, što je uvelike povezano s unutaršnjim političkim procesima, razinom institucionalne stabilnosti i odnosom prema NATO-u kao ključnom sigurnosnom akteru (Pantev, 2021).

Ukupnim sagledavanjem strategija dolazi se i do raspodjele prema tri spomenuta sigurnosna aspekta (tab. 18); tri su realističke, jedna je liberalistička i dvije su konstruktivistički usmjerene sigurnosne strategije. Svrstavanje pod jedan teorijski sigurnosni aspekt nikako ne znači kako u strategijama nema elementa drugih teorijskih pristupa. Iz današnjih sigurnosnih perspektiva, države moraju obuhvatiti što veći broj aspekta sigurnosti te je iz tog razloga teško govoriti o sigurnosnim specijalizacijama, osobito u teorijskim pogledima (Chin i dr., 2023). Strateški dokumenti upućuju na teorijski pristup NATO članstvu. Sve „zapadnobalkanske“ države, osim Srbije, u svojim strategijama definiraju pozitivan odnos prema NATO članstvu (tab. 18). U srbijanskoj Strategiji izrijekom se navodi kako država neće ući u NATO. Ukupno je primjetno, usprkos različitim vremenima nastanka, kako su brojne teorijske postavke aktualne i u 2026. godini te kako još uvijek nisu ostvareni ili u potpunosti provedeni pojedini ciljevi, koji su teorijski opisani. Time se potvrđuje kako strategije predstavljaju dugoročne smjernice sigurnosne politike država.

Tab. 18. Sistematizacija teorijskih prikaza sigurnosnih politika

Država	Teorijska načela sigurnosnih politike	Sigurnosni pristup	Podrška NATO članstvu
Albanija	Očuvanja sloboda, ljudskih prava i vladavine prava, zaštita Albanaca, ⁵	2014.-realizam 2024.-liberalizam	Da
Bosna i Hercegovina	Provođenje mjera za zaštitu osnovnih vrijednosti države, procjene rizika, načela pravne uređenosti	Realizam	Da
Crna Gora	Sigurnost države povezana s „zapadnobalkanskom“ stabilnošću, razvijanje sigurnosne politike kroz međunarodne integracije	Liberalizam	Da
Kosovo	Zaštita suvereniteta, teritorijalnog integriteta i ustavnog poretka, jačanje ljudske sigurnosti	Konstruktivizam	Da
Sjeverna Makedonija	Zaštita teritorijalnog integriteta, suvereniteta i demokratskih vrijednosti, osiguranje stabilnosti	Konstruktivizam	Da
Srbija	Očuvanje suvereniteta i teritorijalnog integriteta, vojna neutralnost, integracije, unutarnja sigurnost	Realizam	Ne

Izvor: Autor prema sigurnosnim strategijama država (2003-2024)

⁵ U određenim se tablicama koristi veličina slova 10 zbog grafičkog uređenja te prilagodbe veličine tablica.

Sigurnosna okruženja država

Sigurnosno okruženje za svaku državu predstavlja jedno od temeljnih značajki njene vanjske i unutarnje stabilnosti. Veliku ulogu u sigurnosnom okruženju ima geografija, odnosno drugačiji je pristup sigurnosti ako je država smještena na otoku ili u planinama (Chin i dr., 2023). O sigurnosnom okruženju napisane su brojne teorije, knjige i radovi, a svaka država u svojoj strategiji nacionalne sigurnosti ima barem osnovne navode o okruženju. Tang (2004) iznosi sistemsku teoriju sigurnosnog okruženja, prema kojoj je sigurnost interakcija više faktora; geografije, međudržavnih odnosa, međunarodnih struktura i vojne tehnologije. Bojanić (2022) razlaže bitnost analize sigurnosnih izazova, rizika i prijetnji u procjeni sigurnosnih izazova u okruženju pojedine države. Prema tim autorima, u analiziranim je strategijama sagledano kako su sigurnosno opisana okruženja država.

U geografskom se opisu okruženja (tab. 19) većinom ističe izlaz na Jadransko more te planine u okruženju: Dinaridi, Karpati, Balkan. Posebno se ne razlažu prednosti ili nedostaci geografskog položaja iz sigurnosnih perspektiva. Važno je naglasiti kako opis državnih okruženja ovisi o vremenu kada su strategije pisane, pa se tako u strategijama BiH i Sjeverne Makedonije iz 2006. i 2003. godine iščitava pozitivniji prikaz „Zapadnog Balkana“, naglašava se postignuta stabilnost nakon sukoba i želja za integracijama. U godini aneksije Krima, svoju je Strategiju objavila Albanija i odmah je spomenula pogoršane globalne i „zapadnobalkanske“ geopolitičke odnose. Sve kasnije objavljivanje strategije navode kako situacija na „Zapadnom Balkanu“ više nije ista kao prije i kako je došlo do porasta nestabilnosti, različitih prijetnji i ne-demokratskih promjena. Srpska strategija prva opisuje ideju multipolarnog okruženja i povećanje utjecaja različitih država. U kosovskoj Strategiji jedino se nalazi spominjanje vojne sastavnice kroz sigurnost okruženja. U srbijanskoj se Strategiji u vojnom kontekstu samo navodi želja za očuvanjem neutralnosti sukladno okruženju. Po pitanju izazova (tab. 19), učestalo se navodi erozija euroatlantizma, odnosno sve veća skeptičnost prema konačnom ulasku država „Zapadnog Balkana“ u Europsku uniju. Navode se i izazovi tranzicije iz socijalističkih sustava. Zbog izuzetno brzih geopolitičkih promjena u svijetu, koje se reflektiraju na „Zapadnom Balkanu“, države bi trebale razmisliti o donošenjima novijih Strategija ili barem doraditi postojeće. U svim se strategijama okruženja opisuju kroz tri do četiri stranice bez kartografskih prikaza. Prema Tangu (2004) pristup sigurnosti trebao bi biti višeslojan i na tome bi države posebno trebale poraditi kroz nadolazeće vrijeme.

Tab. 19. Sistematizacija prikaza okruženja država u strategijama nacionalnih sigurnosti

Država	Geografija	Državni odnosi i integracije	Vojna tehnologija	Izazovi, rizici, prijetnje
Albanija	Izlaz na more, planinsko zaleđe	Oprezni pogled na okruženje, novi odnosi	Nije spomenuta	Kriminal, nestabilnosti energetike, korupcija
Bosna i Hercegovina	Izlaz na more, Panonska nizina i planine	EU orijentacija i demokratizacija	Nije spomenuta	Očuvanje stabilnosti, proces tranzicije
Crna Gora	Izlaz na more, planinski prostor	Euroatlantska orijentacija	Nije spomenuta	Utjecaji ratnih događaja
Kosovo	Planinsko okruženje, blizina Morave i X. koridora	Želja za priznanjem državnosti	Bitnost KFOR snaga za okruženje	Neizvjesnost perspektiva i tenzije
Sjeverna Makedonija	Kontinentalna država, planinsko okruženje	Suradnja s EU i NATO-om na „Zapadnom Balkanu“	Nije spomenuta	Raspad socijalističkih država, novi oblici prijetnji
Srbija	Kontinentalna država, Panonska nizina, na jugu planine	Multipolarno i multilateralno okruženje	Očuvanje neutralnosti u NATO okružju	Relativno stabilna situacija na „Zapadnom Balkanu“

Izvor: Autor prema sigurnosnim strategijama država (2003-2024)

Strategije nacionalne sigurnosti formalno nude okvir za razumijevanje sigurnosnog okruženja država, no njihova je stvarna važnost uvjetovana odnosom između napisanih prioriteta i političke prakse. Ističe se kako strategije često djeluju kao normativni i legitimacijski dokumenti, kojima se signalizira vanjskopolitička orijentacija države, dok se konkretne politike oblikuju pod utjecajem institucionalnih kapaciteta, unutarnjih političkih odnosa i vanjskih pritisaka (Domjančić i Gracin, 2016). U kontekstu „Zapadnog Balkana“, to se razilaženje posebno očituje u razlikama između strateški naglašenih euroatlantskih integracija i ograničenih mogućnosti njihove pune provedbe. To je posljedica neriješenih unutarnjih pitanja, „zapadnobalkanskih“ napetosti i promjenjivog međunarodnog okruženja (Najetović, 2024). Iz tog se razloga, prikazi sigurnosnog okruženja u strategijama ne mogu tumačiti isključivo kao objektivna procjena stvarnosti. Oni su odraz političkih prioriteta, percepcija prijetnji i želje za pozicioniranjem unutar euroatlantskog sigurnosnog poretka (Tang, 2004).

Ciljevi sigurnosnih politika

U svakoj strategiji nacionalne sigurnosti postoje određeni ciljevi. Dale (2013) ističe kako ciljevi u strategijama moraju održavati stvarnu državnu moć i njene resurse. Na tom tragu je i Hoffman (2022), koji ističe kako strategije moraju postaviti jasne ciljeve, koje potom treba povezati s potrebnim sredstvima i instrumentima. Hayek (2022) upućuje na to kako su strategije svojevrsni okvir državnim interesima i ciljevima. Općenito se određeni ciljevi podudaraju između različitih država, jer svaka, na primjer, ima za cilj očuvanje svog suvereniteta (Chin i dr., 2023). Na tom tragu, u ovoj se analizi izdvajaju zajednički ciljevi te ciljevi specifični za pojedinu državu.

Komparativnom se analizom došlo do četiri zajednička cilja, koja su prisutna u svim strategijama (tab. 20): očuvanje sigurnosti i stabilnosti, euroatlantske integracije, ekonomski razvoj i jačanje međunarodnih odnosa. Prvi su zajednički ciljevi najbliži realističkom pogledu na politiku, unutar kojeg država brine o suverenitetu, vojnoj moći i teritorijalnom integritetu (Mearsheimer, 2001). Preostala tri cilja mogu se sagledati iz liberalističkog aspekta; države mogu koristiti ekonomske i političke integracije kako bi smanjile sigurnosne prijetnje (Keohane i Nye, 2012). Kroz te međunarodne institucije države prestaju biti samostalni faktori, već imaju široki krug drugih država partnera/suradnika u procesu ostvarivanja zajedničkih ciljeva. Specifični se ciljevi (tab. 20) vežu uz određene posebnosti svake države. Kod Kosova i Sjeverne Makedonije striktno se navodi kako je jedan od ciljeva jačanje vojske. Većinom se navodi: zaštita kultura i jezika, borbe protiv kriminala, jednak razvoj, kontrola migracija. Kroz specifične se ciljeve vrlo jasno razaznaje percepcija sigurnosti pojedine države. Konstruktivistički pristup upravo zagovora kako nacionalna sigurnost nije isključivo objektivan pojam, već društveno konstruiran kroz različite norme, narative i identitete (Wendt, 1999). Najbolji je primjer konstruktivizma srbijanska strategija, unutar koje jasno stoji kako su Kosovo i Metohija sastavni dio Srbije i kako je Srbija vojno neutralna država.

Usporedba napisanih ciljeva sigurnosnih politika s političkom praksom pokazuje kako se njihova provedba znatno razlikuje među državama „Zapadnog Balkana“. U državama članicama NATO-a ciljevi vezani uz kolektivnu sigurnost i međunarodnu suradnju u većoj su mjeri operacionalizirani kroz konkretne politike. Jačanje se obrambenih kapaciteta pritom očituje kroz obrambeno planiranje, sudjelovanje u savezničkim strukturama i međunarodnim misijama (NATO, 2023). To se očituje kroz sudjelovanje u NATO-ovim strukturama, obrambeno planiranje, povećanje obrambenih proračuna i sudjelovanje u međunarodnim misijama, čime se postiže

relativna usklađenost između strateških dokumenata i stvarnog djelovanja (Pantev, 2021). U tim su državama ciljevi povezani s NATO-om stabilniji kroz vrijeme.

S druge strane, u Bosni i Hercegovini, Srbiji i na Kosovu postoji izraženiji raskorak između napisanih ciljeva i njihove provedbe. U Bosni i Hercegovini Strategija naglašava očuvanje suvereniteta i euroatlantsku orijentaciju, no stvarna sigurnosna politika uvelike je ograničena složenim unutarnjim političkim odnosima i fragmentiranom institucionalnom strukturom. Na Kosovu su ciljevi snažno usmjereni na jačanje sigurnosnih snaga i međunarodno priznanje, ali njihova realizacija ovisi o vanjskim akterima. Srbija, pak, u Strategiji dosljedno ističe vojnu neutralnost, no u praksi razvija selektivne sigurnosne suradnje s NATO-om, Rusijom i drugim akterima, što upućuje na pragmatičan i dvosmislen pristup sigurnosnoj politici (Ejdus i Kovačević, 2019). Strategije djeluju i kao instrumenti političke komunikacije, kojima se prema međunarodnoj zajednici signaliziraju namjere i prioriteti (Chin i dr., 2023).

Tab. 20. Zajednički i specifični ciljevi strategija nacionalnih sigurnosti

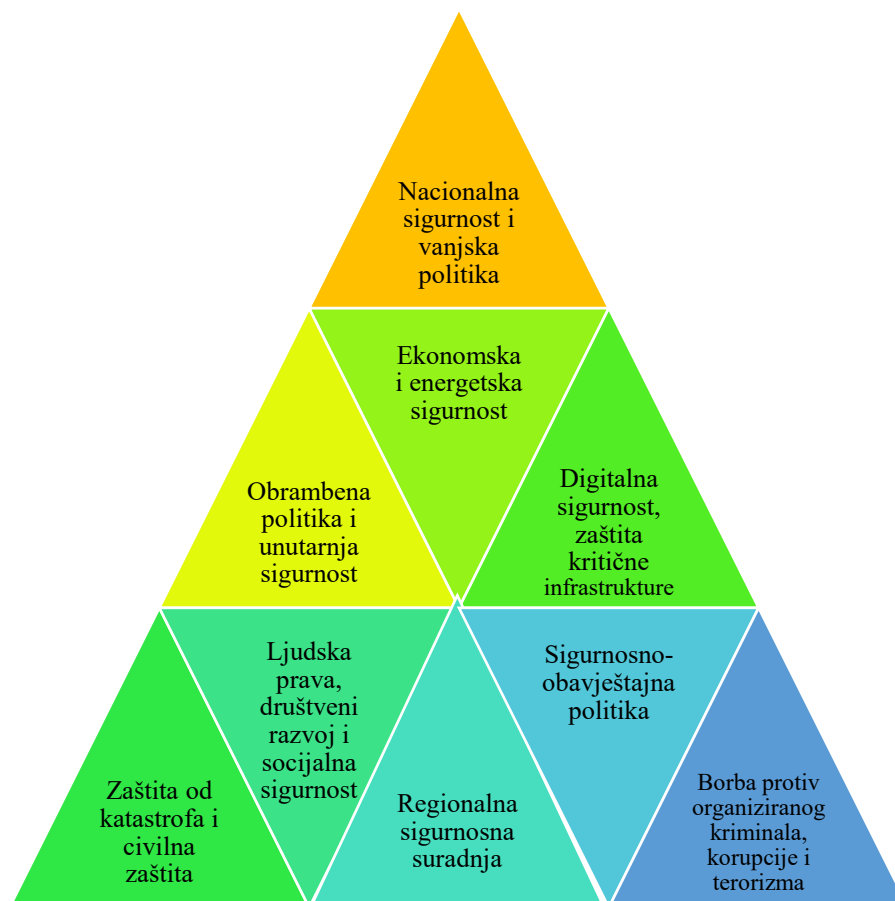
Država	Zajednički ciljevi	Specifični državni ciljevi
Albanija	1. očuvanje teritorijalnog integriteta, nacionalne sigurnosti i stabilnosti 2. ubrzanje euroatlantskih integracija 3. ekonomski razvoj 4. jačanje međunarodnih odnosa	Jačanje obrazovanja, kontrola migracija, razvoj sjever-jug, zaštita okoliša
Bosna i Hercegovina		Poštivanje međunarodnih dokumenta, nadzor granice, prava triju naroda
Crna Gora		Zaštita jezika i kulture, zaštita prirodnih resursa, mirovne misije, jačanje institucija
Kosovo		Jačanje kosovskih snaga, suzbijanje terorizma, civilna zaštita, razvoj <i>start-upa</i>
Sjeverna Makedonija		Jača vojska, očuvanje multietničkog sustava, borba protiv korupcije, energetika
Srbija		Održavanje Kosova i Metohije dijelom Srbije, promoviranje srpske kulture i ćirilice

Izvor: Autor prema sigurnosnim strategijama država (2003-2024)

Sastavnice sigurnosnih politika

Sve strategije nacionalnih sigurnosti navode određene sastavnice, koje čine nacionalnu sigurnost, to jest, koje su to politike koje potpadaju unutar sigurnosne politike. Na sastavnice sigurnosnih politika može se gledati kao na svojevrsni sadržaj sigurnosti. Buzan (1991) navodi kako se nacionalna sigurnost može opisati kroz pet sastavnica-dimenzija: vojna, politička, ekonomska, društvena i ekološka. Naglašava se kako sigurnosni izazovi države nisu samo vojni ili politički nego dolaze iz različitih sfera. Ovdje se mora istaknuti teorija sekuritizacije Kopenhaške škole sigurnosnih studija, prema kojoj sigurnost nije objektivno stanje, nego je rezultat društvenog i političkog dogovora. Suprotni je proces desekuritizacija, kada se određenoj pojavi ne pridaje sigurnosno značenje (Jakešević i Tatalović, 2016). Primjerice, državama s više vjerskih ili etničkih skupina bitnu sastavnicu sigurnosti predstavlja njihov miran suživot, dok vjerski i etnički homogenim državama to ne predstavlja sigurnosni problem. Nadalje, novijim teorijskim pogledima, sigurnosti se dodaje digitalna i ekološka sastavnica. Özcan (2023) naglašava važnost okolišne sigurnosti u cjelokupnoj državnoj sigurnosti. Sumirajući teorijske poglede na sastavnice sigurnosti jasno je kako postoji više pristupa određivanju sigurnosnih prioriteta, no postoji određena usklađenost kao i kod temeljnih ciljeva strategija različitih država.

Na temelju analize izabranih strategija napravljena je shema (sl. 11) u obliku piramide (trokuta) najbitnijih sastavnica prisutnih u gotovo svim strategijama. U određenim su strategijama sastavnice bile vrlo jasno istaknute, dok su kod drugih nađene u tekstu. Nakon toga, sastavnice su poredane po istaknutosti u strategija, odnosno po prioritetima. Na vrhu se nalazi cjelokupna nacionalna sigurnost i vanjska politika, dok se na donjim rubovima nalaze unutarnja pitanja: zaštita od katastrofa, različite suradnje i borba protiv kriminala. NATO se izrijeком ne navodi kao samostalna sastavnica sigurnosti, ali on potpada pod vanjsku i obrambenu politiku, koje se nalaze pri vrhu sheme. Što se tiče razlika između država, u okviru obrane, energetike, unutarnje stabilnosti i međunarodne suradnje sve države navode gotovo identične elemente. Postoje razlikovanja u socijalnim pitanjima, civilnoj zaštiti te digitalnoj sastavnici. Prema vrhu nalaze se realističke sastavnice (vojaska, obrana, infrastruktura), dok se prema dnu javljaju konstruktivističke sastavnice (ljudska prava, civilna zaštita, regionalna suradnja, itd.). Holistički gledano, države „Zapadnog Balkana“ imaju realno utemeljene sastavnice, no one nisu odviše metodološki razrađene niti institucionalno povezane ili utemeljene.

Sl. 11. Shematski prikaz sastavnica strategija nacionalnih sigurnosti

Izvor: Autor prema sigurnosnim strategijama država (2003-2024)

Zaključno, u svim analiziranim strategijama izostaje teorijski utemeljen pristup odabiru sastavnica nacionalne sigurnosti, iako je vidljiva njihova postupna konceptualna evolucija. Novije strategije (kosovska, albanska i srbijanska) uključuju elemente digitalne sigurnosti te stavljaju veći naglasak na pitanje sigurnosti životne sredine i kritične infrastrukture. U budućnosti postoji prostor za unapređenje odabira i detaljnijeg obrazlaganja sastavnica. Za sada, države „Zapadnog Balkana“ imaju tek općenito navedene i fragmentirano opisane sastavnice.

Međunarodne integracije i suradnje

Od bitnog je značaja za svaku državu u koje međunarodne integracije i suradnje želi ući. Tang (2004) navodi kako države povećavaju vlastitu sigurnost ako povećavaju sigurnosti drugih država, što je vidljivo na primjeru migracija iz nesigurnijih u sigurnije države. Dale (2013) naglašava nužnost razvoja praktičnih suradnji, unutar kojih se zna koliko koja država može doprinijeti i što se od pojedine države može očekivati u suradnji ili u pojedinoj integraciji. Hoffman

(2020) naglašava kombinaciju vojnih, diplomatskih i ekonomskih savezništva. Liberalistički pogled donosi Bojanić (2022), koji vidi međunarodne institucije i suradnju kao glavne nositelje sigurnosti, uz sve veću ulogu nevladinog sektora i građana. Sukladno različitim teorijskim pogledima, u ovome su radu kvantitativno analizirane navedene međunarodne integracije i države s kojima je ostvarena ili se planira suradnja te ih se zatim kratko kvalitativno opisalo.

„Zapadnobalkanske“ države jasno spominju četiri glavne organizacije u kontekstu integracija (tab. 21): UN, EU, NATO i OSCE. Sve države jasno navode želju za članstvom u sve četiri organizacije. Jedino se u srbijanskoj Strategiji navodi kako se ne planira ulazak u NATO, ali se navodi sudjelovanje u Partnerstvu za mir. S druge strane, sve države žele biti i članicom OSCE - Organizacija za europsku sigurnost i suradnju. OSCE je djelovanjem najbliži NATO-u kroz kontrolu naoružanja (OSCE, n. d.). Od ostalih se organizacija navode: MMF, Svjetska banka, WTO, UN-ove organizacije. Vijeće Europe, kao najstarija europska integracija, spominje se samo u tri strategije. Albanija u novoj strategiji navodi i Atlantsko vijeće, kao organizaciju s kojom planira suradnju, pritom misleći na *Atlantic Council*, kao jedan od glavni američkih *think tankova* u području sigurnosti.

Od spomenutih država (tab. 21) s kojima se želi ostvariti suradnja, najčešće su to SAD, „zapadnobalkanske“ države i europske države. Jedino Sjeverna Makedonija ne imenuje izravno nijednu državu, već se zadržava na opisnom, regionalnom pristupu. Kosovo, primjerice, navodi kako želi suradnju s NATO članicama. Jedino se u srbijanskoj strategiji navodi želja za suradnju s državama izvan Europe i Sjeverne Amerike, pa se spominje Kina i Rusija. Iz ukupne analize međunarodnih organizacija i suradnji jasno je kako se sve države većinom vode liberalističkim pogledima, navodeći prvenstveno suradnju s najjačim organizacijama kroz koje mogu imati brojne koristi. S druge strane, nesuradnja s određenim državama pokazuje određenu dozu realizma i konstruktivizma. Tu se ponajprije misli na izostavljanje suradnje s državama iz „Zapadnog Balkana“, što upućuje na selektivan pristup sigurnosnoj suradnji, iako su te države prostorno vrlo bliske. Aria (2025) navodi kako u današnjim okolnostima potpunu sigurnost nije moguće postići gradnjom zidova, i nužno oružjem, nego je potrebna suradnja i razvoj dijaloga te razmjena informacija. Iz tog je razloga bitno za svaku državu razviti što brojnije međunarodne odnose i članstva u različitim organizacijama kako bi u trenucima kriza imali više opcija pomoći i prilika za suradnju (Kissinger, 1994).

Tab. 21. Spomenute međunarodne organizacije i države u strategijama sigurnosti

Države	Međunarodne organizacije	Države suradnje
Albanija	NATO, EU, UN, OSCE, ECOSOC, UN-ove organizacije, Atlantsko vijeće, Frontex	„zapadnobalkanske“ države, SAD, Njemačka, Francuska, Italija, UK, Ukrajina
Bosna i Hercegovina	NATO, EU, UN, OSCE, Vijeće Europe, Interpol, MMF, WTO, Svjetska banka	SAD, Rusija, Njemačka, Francuska, Italija, UK, „Zapadni Balkan“
Crna Gora	NATO, EU, UN, OSCE, WTO, Vijeće Europe, ADRION inicijativa	SAD, Rusija, G7 države, države „Zapadnog Balkana“, Turska
Kosovo	NATO, EU, UN, OSCE	SAD, „zapadnobalkanske“ države, europske države, članice NATO-a i EU-a
Sjeverna Makedonija	NATO, EU, UN, OSCE, WTO, MMF i Svjetska banka	susjedne države, europske države
Srbija	NATO, UN, EU, OSCE, CEFTA	europske države, SAD, Kina, Rusija

Izvor: Autor prema sigurnosnim strategijama država (2003-2024)

Implementacije sigurnosnih strategija

Zadnji se dio analize nacionalnih sigurnosnih strategija odnosi na način na koje se one implementiraju u sigurnosne politike država. Strategije se često donose za određeno vremensko razdoblje, no u ovom slučaju nisu sve države vremenski precizirale do kada vrijede njihove sigurnosne strategije. Albanija je u novoj Strategiji navela kako ona vrijedi za razdoblje od 2023. do 2028. godine, a Kosovo je donijelo Strategiju za razdoblje od 2022. do 2027. godine. Općenito se strategije donose na vremenska razdoblja od deset godina, no BiH i Sjeverna Makedonija nisu donijele nove strategije niti nakon 22 godine, odnosno 19 godina. Porter (1996) sugerira kako postoje kratkoročne i dugoročne strategije, prve su za razdoblje od tri do pet godina, a potonje su za razdoblje od pet do deset godina. Prema tom pravilu sve analizirane strategije (osim kosovske i albanske) spadale bi u dugoročne. Porter (1996) dalje navodi kako postoji trend donošenja strategija za što kraće vremensko razdoblje jer tehnološke promjene sve više utječu na brzinu promjena u društvima. Neupitno je kako se političko-geografska situacija nepovratno promijenila

od početka 2000-ih i kako je krajnje vrijeme da BiH i Sjeverna Makedonija donesu nove strategije. Obje države u važećim dokumentima naglašava visoku razinu suradnje, no njihova zastarjelost ograničava sposobnost odgovora na suvremene sigurnosne izazove. Prema usvojenim strategijama kreiraju se i donose zakoni, koji omogućuju potpuno i legalno provođenje strategija. Bojanić (2022) navodi kako implementacija učestalo ovisi i o samoj političkoj volji.

U svim je analiziranim strategijama ukratko opisano kako se planiraju provesti, dok je kod nekih objašnjena i evaluacija implementacije. Analizom ključnih koraka i elementa u implementacijama došlo se do zbirnog shematskog prikaza (sl. 12). Uz spomenuto zakonsko reguliranje, jako je važna institucionalna koordinacija, planiranje i resursi za provedbu strategije. Nacionalna sigurnost nije predmet samo jednog ministarstva, nego zahtjeva složenu komunikaciju i provođenje od strane više povezanih institucija (Williams, 2008). Važne su i evaluacije strategija, ali i ažuriranja te prilagodbe novonastalim okolnostima. Države moraju na vrijeme razumjeti rizike i izazove kako bi što bolje implementirale strategije sigurnosti.

Sl. 12. Shema ključnih procesa i pojmova implementacija strategija nacionalnih sigurnosti

Izvor: Autor prema sigurnosnim strategijama država (2003-2024)

Jedino je Crna Gora donijela novu Strategiju nakon što je ušla u NATO 2017. godine i implantirala je NATO članstvo kao novi dio nacionalne sigurnosti. To nije učinila Sjeverna Makedonija, koja se NATO-u pridružila 2020. godine, a u svojoj Strategiji navodi kako joj je i dalje cilj ulazak u NATO. Zaključno se može reći kako implementacije nacionalnih sigurnosnih strategija nisu najuspješnije provedene u „zapadnobalkanskim“ državama. Državne institucije još uvijek nisu koordinirane, ne postoji dovoljno resursa za vojnu i civilnu zaštitu, a i zakonodavni okviri su često labavi. Također, veliki je problem i same evaluacije implementacije, jer nije uvijek jasno propisano tko i s kojim posljedicama odlučuje jesu li svi sigurnosni ciljevi ispunjeni.

5.1.2. Analiza strategija vanjskih politika

Analizirani dokumenti, zajednički nazvani strategijama vanjskih politika, predstavljaju svojevrsnu nadogradnju strategijama nacionalnih sigurnosti. Ovi su normativni okviri znatno noviji nego prethodno analizirane strategije, te su vremenski ograničeni (tab. 22). Svi dokumenti spadaju u kratkoročne planove jer su predviđeni za razdoblje od dvije, tri ili pet godina. Analizom je uočeno kako su ovi dokumenti sadržajno jednostavniji od prethodno obrađenih strategija, no ulaze dublje u tematiku jer se odnose isključivo na vanjsku politiku. Stoga je analiza ovih dokumenta bitno kraća, a i postoji dosta sadržajnih preklapanja sa strategijama nacionalnih sigurnosti. Sukladno spomenutome, albanska i srbijanska strategija vanjske politike nisu analizirane, jer one nisu donijete.

Sve strategije vanjskih politika imaju sličnu strukturu: trenutno stanje vanjske politike; glavni ciljevi; međunarodne suradnje; načini provođenja vanjske politike; te institucionalni okviri. Strategije se razlikuju u naglascima pojedinih dijelova, pri čemu se u nekima veća pozornost posvećuje ciljevima, a u drugima načinima njihove provedbe. Hill (2016) piše kako strategije vanjskih politika moraju navoditi strateške ciljeve i interese država u svrhu njihovog ostvarenja. Dale (2013) sugerira kako se u strategijama jasno mora istaknuti kako će se postavljeni ciljevi ostvariti. Svih pet strategija ima navedena očekivanja za zadano vremensko razdoblje i jasno navedene ciljeve u odnosu prema NATO-u. BiH i Kosovo naglašavaju želju za članstvom, dok Crna Gora i Sjeverna Makedonija nastoje postati aktivnom članicom i razumjeti sve elemente članstva. Ukupno, strategije BiH i Kosova imaju izrazito normativnu funkciju (usmjerenost prema članstvu), dok strategije Crne Gore i Sjeverne Makedonije naglašavaju prilagodbu i operativno pozicioniranje.

Iako strategije vanjskih politika imaju sličnu strukturu, razlike među njima važne su za razumijevanje vanjskopolitičkih prioriteta pojedinih država. Dokumenti država koje još nisu članice NATO-a imaju naglašeniji deklarativni karakter i usmjereni su prema ostvarenju članstva. Suprotno tome, strategije država članica više su usmjerene na operativna pitanja i jačanje postojeće suradnje. Takve razlike upućuju na različite faze razvoja vanjske politike i različite sigurnosne percepcije. Strategije pritom ne služe samo kao planski dokumenti, već i kao sredstvo vanjskopolitičkog pozicioniranja u međunarodnom okruženju, što je u skladu s geopolitičkim pristupom vanjskoj politici (Hill, 2016).

Tab. 22. Trenutno stanje, vremensko razdoblje i ciljevi prema NATO-u u strategijama vanjskih politika

Država strategije	Trenutno stanje	Vremensko razdoblje	Ciljevi prema NATO-u
Bosna i Hercegovina	Brojni novi izazovi u državi i okruženju	2018.-2023.	Aktiviranje Akcijskog plana članstva
Crna Gora	Postanak NATO članicom	2018.-2020.	Razumijevanje svih aspekta članstva
Kosovo	Želja za članstvima u EU i NATO, priznanje	Nije navedeno	Dobivanje statusa kandidata
Sjeverna Makedonija	Želja članstva u EU, jačanje diplomacije	2023.-2025.	Aktivna uloga u NATO-u i mirovnim misijama

Izvor: Autor prema strategijama vanjskih politika (2018-2023)

Uz ciljeve prema NATO-u, navode se i ostali glavni ciljevi (tab. 23); euroatlantske integracije, stabilnost i suradnja, ekonomska diplomacija, međunarodni ugled. Svi ciljevi vrlo su slični u svim analiziranim dokumentima, ističe se jedino kosovski cilj punog priznanja državnosti. U sklopu cilja euroatlantskih integracija nije jednak odnos prema NATO-u i Europskoj uniji. U strategijama NATO se pojavljuje kao glavni sigurnosni okvir, dok se Europska unija češće povezuje s političkom i gospodarskom suradnjom. Time se pokazuje kako države promatraju NATO i EU kroz različite funkcije u vanjskoj politici.

Što se tiče međunarodne suradnje (tab. 23), ona je gotovo identično opisana kao u strategijama nacionalne sigurnosti. Sve države u svojoj vanjskoj politici žele suradnju sa SAD-om, EU-om, NATO-om i ostalim međunarodnim organizacijama. BiH i Kosovo navode želju za suradnjom s islamskim državama, a zajedno sa Sjevernom Makedonijom navode Tursku. Što se tiče načina provođenja vanjske politike, glavnu ulogu imaju Ministarstva vanjskih poslova. Osobito se ističu uloge veleposlanstava i konzulata u državama s kojima se želi postići suradnja. Navodi se i nužnost predstavljanja vanjskopolitičkih ciljeva u javnosti kroz različite medije. Osobito se spominje u crnogorskoj strategiji kako je izuzetno bitno razviti dobru komunikaciju i predstaviti NATO što bolje u crnogorskoj javnosti. Institucionalno su strategije povezane i s izvršnom vlasti; premijerima i predsjednicama, koji uz ministarstva vanjskih poslova aktivno provode i kreiraju vanjsku politiku.

Svi analizirani dokumenti, zajednički nazvani strategijama vanjskih politika, dobri su primjeri kratkoročnog planiranja s dugoročnim ciljevima, odnosno mogu se lakše evaluirati i time se lakše bilježi napredak. Ukupno, Kosovo se izdvaja naglaskom na puno međunarodno priznanje državnosti, dok BiH i Kosovo dodatno ističu suradnju s islamskim državama. Crna Gora posebnu pozornost posvećuje komunikaciji s domaćom javnošću i predstavljanju NATO-a. U budućnosti je potrebno poraditi nešto više na egzaktnosti samih strategija te na načinima evaluacija.

Tab. 23. Glavni ciljevi i međunarodne suradnje u strategijama vanjskih politika

Država	Glavni ciljevi	Međunarodne suradnje
Bosna i Hercegovina	sigurnost i stabilnost, EU i NATO integracija, promocija BiH, suradnja, itd.	EU, SAD, NATO, „Zapadni Balkan“, Turska, islamske države
Crna Gora	poboljšanje percepcije države, osnaživanje vanjske politike, sigurnost, itd.	NATO, EU, susjedne države, SAD
Kosovo	bilateralni odnosi, službeno priznanje, zaštita teritorija, itd.	EU, SAD, NATO, susjedne države, islamske države
Sjeverna Makedonija	europska integracija, podrška dijaspori, bilateralna suradnja, itd.	EU, NATO države, SAD, „Zapadni Balkan“, Kina, Turska

Izvor: Autor prema strategijama vanjskih politika (2018-2023)

5.1.3. Testiranje prve hipoteze

Nakon detaljne analize normativnih okvira slijedi testiranje prve hipoteze: NATO doprinosi kreiranju sigurnosnih dijelova vanjskih politika država „Zapadnog Balkana“. Prema analizi normativnih okvira jasno je kako se u svim analiziranim dokumentima spominje NATO. Ipak, bitno je u kojoj se ulozi spominje; kao aktivni kreator sigurnosti kroz želju za članstvom ili kao savez koji postoji u okruženju, ali članstvo u njemu nije cilj. U svojim teorijskim okvirima strategija nacionalnih sigurnosti sve „zapadnobalkanske“ države izjašnjavaju se pozitivno po pitanju članstva, jedino se u srbijanskoj Strategiji izrijeком navodi kako Srbija ne planira postati NATO članicom te će ostati vojno neutralna država. Ipak, u srbijanskoj se Strategiji navodi kako država ima granice s NATO članicama što predstavlja okvir sigurnosnog okruženja države i izravno utječe za sigurnosne politike Srbije (Ministarstvo obrane Srbije, 2019). Također, kada se sagledaju

četiri strategije vanjskih politika i u njima se jasno navodi kako države žele postati članicom NATO-a. To izravno utječe na kreiranje smjerova vanjske politike kod njenih izvršitelja.

Kako sve ne bi ostalo na kvalitativnoj analizi, izražena je statistička analiza u *IBM SPSS Statistics* programu. Za analizu je korištena nominalna skala unutar koje postoje dvije opcije; članstvo/nečlanstvo u NATO-u i utjecaj na kreiranje sigurnosne dijelove vanjske politike. Za analizu je izabran *Chi*-kvadrat test, koji se koristi prilikom ispitivanja odnosa između dvije kategorizirane varijable. Test se primjenjuje kada se želi ustvrditi postoji li statistički značajna razlika između očekivanih i stvarnih pojavnosti u podacima (Agresti, 2018). Iščitavanje rezultata ovog testa vrši se preko tako zvane *p*-vrijednosti (*probability value*). Ako je vrijednost *p* manja od 0,05, postoji statistički značajna povezanost između promatranih varijabli, dok vrijednost *p* veća od 0,05 upućuje na to da statistički značajna povezanost nije utvrđena. S obzirom na mali uzorak i niske očekivane frekvencije, provedena je i dodatna provjera *Fisherovim* egzaktnim testom, koji je primjereniji za analizu odnosa između varijabli u malim uzorcima (Agresti, 2018).

Za testiranje prve hipoteze *Chi*-kvadrat test mogao se primijeniti samo na temelju strategija nacionalnih sigurnosti, budući kako kod strategija vanjskih politika želja za članstvom predstavlja konstantu, odnosno sve su se države u dokumentima pozitivno izjasnile. Rezultati *Chi*-kvadrat testa (tab. 24) pokazuju *p*-vrijednost od 0,014, što upućuje na statistički značajnu razliku između promatranih kategorija. Međutim, s obzirom na vrlo mali uzorak i činjenicu da sve očekivane frekvencije iznose manje od 5, primjena *Chi*-kvadrat testa ima ograničenu interpretativnu vrijednost. Stoga je provedena dodatna provjera *Fisherovim* egzaktnim testom, koji nije pokazao statistički značajnu povezanost između članstva u NATO-u i kreiranja sigurnosnih dijelova vanjskih politika ($p = 0,167$). Navedeni rezultati upućuju na to kako kvantitativna analiza u ovome slučaju ima indikativnu ulogu te da se vrednovanje prve hipoteze mora temeljiti prvenstveno na kvalitativnoj analizi normativnih okvira.

Ukupno se vanjskopolitička dimenzija utjecaja NATO-a na prostor „Zapadnog Balkana“ u ovome radu ogledala kroz analizu normativnih okvira u kojima su izražene osnovne sigurnosne postavke vanjskih politika „zapadnobalkanskih“ država. Usprkos ograničenjima kvantitativne analize, kvalitativni uvidi jasno pokazuju kako NATO zauzima važan položaj u sigurnosnim razmatranjima država „Zapadnog Balkana“. Uočljive su razlike između država koje teže članstvu u NATO-u i onih koje se nalaze izvan, što se odražava na način oblikovanja sigurnosnih prioriteta

vanjske politike. Stoga se prva hipoteza može potvrditi na temelju sadržajne analize normativnih okvira, ali ne i isključivo pomoću statističkih pokazatelja.

Tab. 24. Rezultati *Chi*-kvadrat testa za prvu hipotezu

Hi-kvadrat testovi	Vrijednost	Stupnjevi slobode (df)	Asimptotska značajnost (dvostrani test)	Točna značajnost (dvostrani test)	Točna značajnost (jednostrani test)
<i>Pearsonov</i> hi-kvadrat	6,000 ^a	1	0,014	—	—
Korekcija kontinuiteta ^b	0,960	1	0,327	—	—
Omjer vjerojatnosti	5,407	1	0,020	—	—
<i>Fisherov</i> egzaktni test	—	—	—	0,167	0,167
Linearna povezanost	5,000	1	0,025	—	—
Broj valjanih slučajeva	6				
a. Četiri ćelije (100,0 %) imaju očekivanu frekvenciju manju od 5. Najmanja očekivana frekvencija iznosi 0,17.					
b. Korekcija kontinuiteta izračunata je samo za tablicu dimenzija 2 × 2.					

Izvor: Autor prema sigurnosnim strategijama država u *IBM SPSS Statisticu* (2003-2024)

Analiza sadržaja normativnih okvira pokazala je kako NATO ima važnu, ali ne i isključivu ulogu u oblikovanju sigurnosnih i vanjskopolitičkih postavki država „Zapadnog Balkana“. Iako se NATO u svim analiziranim dokumentima pojavljuje kao relevantan sigurnosni okvir, vanjske politike ovih država oblikuje širi skup čimbenika. Posebno se ističu procesi povezani s Europskom unijom, koji u pojedinim slučajevima imaju snažniji utjecaj na reforme, kao i otvorena politička pitanja koja neposredno utječu na vanjskopolitičke prioritete. Odnosi s drugim međunarodnim akterima, poput Rusije i Turske, dodatno oblikuju vanjsku politiku i to na različite načine u pojedinim državama. Usporedbom sadržaja strategija i vremena njihova donošenja uočen je i nedostatak načela aktualizacije. Dio normativnih okvira ne odražava u dovoljnoj mjeri promjene u suvremenom političko-geografskom okruženju. To upućuje na potrebu češćeg ažuriranja strategija kako bi sigurnosni i vanjskopolitički ciljevi ostali usklađeni s aktualnim izazovima.

5.2. Vojno-obrambena dimenzija utjecaja NATO-a na „Zapadni Balkan“

U ovom se dijelu iznose rezultati istraživanja vezani uz drugi istraživački cilj, odnosno uz NATO-ov utjecaj na opremljenost vojski država „Zapadnog Balkana“. Rezultati se temelje na intervjuima s vojnim dužnosnicima zaduženim za odnose prema NATO-u i na temelju intervjua s vojnim analitičarima. Također, kao prolog intervjuima, napravljena je komparativna analiza vojnih struktura država i analiza temeljnih vojnih pokazatelja.

5.2.1. Vojne strukture država „Zapadnog Balkana“

Vojne podatke korištene u ovom poglavlju (brojnost oružanih snaga, obrambeni izdatci, sudjelovanja u vojnim vježbama, donacije i vojna oprema) potrebno je tumačiti s određenom zadržkom. Države često ne objavljuju potpune i detaljne informacije iz sigurnosnih razloga, već se koriste procjene ili agregirani podaci, što je osobito vidljivo kod manjih vojski i osjetljivih pokazatelja. Takav pristup prisutan je i kod izvora poput Beogradskog centra za sigurnosnu politiku (BCSP), koji uz podatke navodi različite metodološke napomene. Većina prikazanih podataka ne potječe izravno iz službenih objava državnih ministarstava obrane. U radu su korišteni različiti sekundarni izvori, među kojima se ističu *Stockholm International Peace Research Institute* (SIPRI) i službeni NATO-ovi podaci o obrambenim izdacima, koji se temelje na jasno definiranim i znanstveno utemeljenim metodologijama. Korištena su i izvješća BCSP-a te *Global Firepower* (GFP), koji donose usporedive procjene vojne snage. Razlike u metodologiji, definicijama pojedinih kategorija i dostupnosti podataka mogu dovesti do manjih odstupanja među izvorima. Iz tog se razloga svi prikazani pokazatelji promatraju kao indikativni, a ne apsolutni, te služe ponajprije za komparativnu analizu trendova i odnosa među državama.

Razvoj samostalnih vojnih struktura država „Zapadnog Balkana“ veže se uz raspad Jugoslavije i početak osnivanja samostalnih državnih vojski, osim Albanije. Izuzetak je albanska vojska, koja je nastala 1912. godine (tab. 25). Šest je izravnih sljedbenica nekadašnje Jugoslavenske narodne armije (JNA), koja je osnovana 22. 12. 1941. godine, a službeno je prestala postojati 20. 5. 1992. godine. Pod sljedbenicama se misli naslijeđeno (oduzeto) oružje, vojarne, vojnici i ostale pojedine sastavnice nekadašnje JNA (BCSP, 2024). Kosovo je danas jedina država, koja nema samostalnu vojsku, odnosno Kosovske sigurnosne snage trebaju se unutar 10 godina pretvoriti u kosovsku vojsku. Prema broju aktivnih vojnika u 2023. godini (tab. 25), Srbija ima najveće, a Crna Gora najmanje oružane snage (GFP, 2023). Veća brojnost vojske u Srbiji proizlazi iz veličine države, demografskog potencijala te činjenice da Srbija nije članica NATO-a i stoga se

u većoj mjeri oslanja na vlastite obrambene kapacitete, dok se članice NATO-a mogu oslanjati na kolektivni sigurnosni okvir. Kosovske sigurnosne snage broje oko 2.500 pripadnika, no oni se ne mogu u potpunosti smatrati pravim vojnicima.

Tab. 25. Osnutak vojski i broj aktivnih vojnika država „Zapadnog Balkana“ 2023. godine

Država	Osnutak vojske	Broj aktivnih vojnika
Albanija	4. 12. 1912.	8.835
Bosna i Hercegovina	1. 1. 2006.	12.769
Crna Gora	3. 6. 2006.	2.350
Kosovo	21. 1. 2009.*	2.500*
Sjeverna Makedonija	18. 8. 1992.	6.850
Srbija	5. 6. 2006.	22.500
*Podaci se odnose na Kosovske sigurnosne snage		

Izvor: GFP (2023) i BCSP (2024)

Kada se sagledaju izabrani analitički podaci (tab. 26) za vojske država „Zapadnog Balkana“ može se dobiti šira slika vojnog stanja. U slučaju Kosova, podaci se odnose na Kosovske sigurnosne snage. Najviše je 2023. godine za vojsku izdvajala Srbija i to 2,0 % ukupnog BDP-a, dok je najmanje izdvajala BiH i to samo 0,7 %. Vojska u BiH specifična je po tome što čak 89 % vojne potrošnje odlazi na osoblje, odnosno plaće radnicima (BCSP, 2024). Struktura BiH vojske mora održavati stanje između triju naroda prema popisu iz 1991. godine i zbog toga postoji puno zaposlenih, koji u stvarnosti ne pridonose efikasnosti i operabilnosti vojske (Short, 2021). Što se tiče inozemnih vojnih vježbi, prema dostupnim podacima vježbe se dijele na bilateralne i međunarodne. Na najviše je vojnih vježbi 2023. godine sudjelovala vojska Sjeverne Makedonije, a na najmanje srbijanska vojska. To proizlazi iz uredbe Vlada Srbije o povlačenju iz svih stranih vojnih vježbi kao odgovor na početak otvorene ruske agresije na Ukrajinu 2022. godine (BCSP, 2024). Uspoređujući pokazatelje za 2021. i 2023. godine (tab. 26), razabire se kako je došlo do povećanja trošenja na obranu gotovo kod svih država, do većeg broja sudjelovanja u inozemnim vojnim vježbama i do povećanja broja vojnika.

Sljedeći su bitni pokazatelj zbrojene vojne donacije (tab. 26) za 2021. i 2023. godinu. Najviše je donacija dobila Albanija i to se odnosi na vozila pješništva, na municiju pješništva i na brodove za mornaricu (BCSP, 2024). Najmanje je donacija dobila Crna Gora i to isto od SAD-a te su

većinski namjenjene opremanju kopnene vojske. Donacije mogu biti u različitim formama, a najviše je riječ o vojnim vozilima, vojnoj opremi i rezervnim dijelovima za vojnu opremu (BCSP, 2024). Ukupno je vidljivo kako su SAD najveći donatori čak u pet država i kako su donirani novčani iznosi prilično visoki. Posljednji se izdvojeni podatak odnosi na udjele žena u vojnom osoblju (tab. 26). Najviše žena ima albanska vojska, a najmanje ih ima bosanskohercegovačka vojska. Uključivanje žena u vojske događa se tijekom 1990-ih, a od ranih 2000-ih ženske vojne postrojbe postaju sastavni dijelovi vojnih struktura (Mirić, 2019). Ipak, žene se i dalje susreću sa „staklenim stropom“, odnosno nemogućnošću napredovanja u više vojne činove (Mirić, 2019). Kroz izabrane je analizirane pokazatelje vidljivo kako se gotovo svi pokazatelji povećavaju što upućuje na razvoj vojski „Zapadnog Balkana“ te Sigurnosnih snaga Kosova.

Tab. 26. Izabrani vojni pokazatelji država „Zapadnog Balkana“ 2021. i 2023. godine

Države	Udjel vojnog trošenja u BDP-u (u %)		Broj inozemnih vojnih vježbi		Najveći donatori	Udjel žena u vojsci (u %)	
	2021.	2023.	2021.	2023.	Ukupno	2021.	2023.
Albanija	1,4	1,6	18	20	SAD (52 mil. dolara)	14,5	14,9
Bosna i Hercegovina	0,9	1,1	12	14	SAD (51 mil. dolara)	7,8	8,2
Crna Gora	1,2	1,7	22	25	SAD (3,7 mil. dolara)	10,5	10,7
Kosovo*	1,4	1,5	10	13	SAD (5,5 mil. dolara)	8,0	8,5
Sjeverna Makedonija	1,4	1,7	28	31	EU (11 mil. dolara)	9,9	10,7
Srbija	1,8	2,0	12	1	SAD (13,8 mil. dolara)	10,2	10,6
* Podaci se odnose na Kosovske sigurnosne snage							

Izvor: BCSP (2022) i (2024), NATO (2023b)

Za razumijevanje NATO-ovog utjecaja na „Zapadni Balkan“ potrebno je pogledati i u koje se strane misije šalju „zapadnobalkanski“ vojnici (tab. 27). Riječ je prvenstveno o mirovnim i preventivnim misijama. Sve te misije nisu isključivo NATO-ove, već se odvijaju i u okviru

djelovanja UN-a i EU-a, što je važno za pravilno tumačenje NATO-ova utjecaja (Young, 2018). Vojnici iz NATO članica najviše su prisutni na „Istočnom krilu“, odnosno u Latviji, Litvi, Poljskoj, Rumunjskoj, Bugarskoj i Mađarskoj (BCSP, 2024). Riječ je o misijama koje se provode u okviru NATO-ovih aktivnosti jačanja kolektivne obrane. Najviše vojnika u misijama ima Sjeverna Makedonija, dok ih najmanje ima Bosna i Hercegovina, čiji vojnici, sudjeluju isključivo u mirovnim misijama UN-a.

Kosovo nema svoje vojnike u misijama, ali značajan broj stranih vojnika dolazi na Kosovo u sklopu vojnih mirovnih misija. Time se Kosovo izdvaja kao prostor NATO-ove sigurnosne prisutnosti, a ne kao aktivni sudionik misija. Veći broj vojnika poslan je i na prostor Bliskog istoka te u Srednjoafričku Republiku (BCSP, 2024). Te misije većinom se odvijaju u okviru UN-a ili EU-a, a ne izravno pod NATO zapovjedništvom. Većina je misija utemeljena na rotacijskom modelu, odnosno vojnici odlaze na misije od tri do 12 mjeseci te se vraćaju u svoje domovine, a isti broj vojnika odlazi na njihova mjesta. Misije se osobito koriste kao diplomatski alati, odnosno želi se pokazati prednost članstvu u organizacijama, koje ujedno i vode misije, odnosno osvijetliti međunarodni obraz kroz pomoć nestabilnim područjima (Ejdus i Juncos, 2018). Ukupno međunarodne vojne misije ukazuju na važan, ali ne isključiv utjecaj NATO-a na o mirovne i preventivne misije.

Tab. 27. Sudjelovanje vojnika u inozemnim vojnim misijama 2023. godine

Države	Sudjelovanje u inozemnim vojnim misijama (N = broj vojnika)
Albanija	Latvija (21), BiH (1), Kosovo (90), Irak (2), Sudan (1)
Bosna i Hercegovina	Kongo (2), Srednjoafrička Republika (3)
Crna Gora	Latvija (11), Bugarska (11), Kosovo (2), Irak (1), Zapadna Sahara (1), Somalija (1)
Srbija	Cipar (8), Libanon (132), Egipat (10), Srednjoafrička Republika (85), Somalija (9)
Sjeverna Makedonija	Latvija (4), Rumunjska (35), Bugarska (35), Kosovo (65), BiH (33), Srednjoafrička Republika (2), Njemačka (1), Irak (3)

Izvor: BCSP (2024)

Specifičnosti vojne opreme država „Zapadnog Balkana“ i Hrvatske

Za potpuno razumijevanje vojski „Zapadnog Balkana“ potrebno je prikazati i brojčano stanje (tab. 28) te podrijetlo vojne opreme. Samo dvije države (Crna Gora i Albanija) imaju sva tri standardna roda vojske; mornaricu, zračne snage i kopnenu vojsku, dok Srbija ima riječnu flotu (Ejdus i Juncos, 2018). Srbija jedina ima vojne zrakoplove. Sve države imaju određeni broj oklopnih vozila i vojnih helikoptera. Jedan je tip vojnih aviona prisutan: MiG-29 kod Srbije, koja je u procesu nabave i 12 Rafala (Zrinski, 2024). Što se tiče podrijetla vojnih helikoptera, ističe se *Black Hawk* iz SAD-a, kojeg ima Albanija. Zatim se ističu helikopteri serije *Mil Mi*, sovjetske proizvodnje, kojeg imaju Srbija i Sjeverna Makedonija. BiH, Kosovo i Crna Gora koriste američke *Bell* helikoptere (IISS, 2023). Crna Gora raspolaže brodovima domaće proizvodnje moderniziranima NATO tehnologijom, dok Bosna i Hercegovina, unatoč izlazu na more, nema vojne brodove. Albanija je do 2000-ih imala brodove kineske proizvodnje, no ulaskom u NATO, dobiva donaciju talijanskih, nizozemskih i njemačkih plovila (IISS, 2023).

Razlike u vrsti i podrijetlu vojne opreme proizlaze iz različitih povijesnih nasljeđa, sigurnosnih prioriteta i međunarodnih partnerstava pojedinih država. Što se tiče tenkova, sve države koriste sovjetski tip tenkova većinom M-84 ili sličan model. U nekadašnjoj SFRJ taj se tenk proizvodio po dobivenoj sovjetskoj licenci u tvornici Đuro Đaković (Đuro Đaković, n. d.). Kod oklopnih vozila prevladava raznoliko podrijetlo, što odražava kombinaciju naslijeđene opreme, donacija i novijih nabava, pri čemu se količinom ističu američka, sovjetska, turska i jugoslavenska (IISS, 2023). Postoji i domaća proizvodnja u Srbiji. Ukupno gledano, Srbija raspolaže najvećim brojem analizirane vojne opreme, dok Crna Gora ima najmanji broj, što je u skladu s razlikama u veličini država, njihovim sigurnosnim ambicijama i obrambenim modelima. Kao i u prethodno iznesenim podacima, brojnost vojne opreme potrebno je uzeti s oprezom jer sve nacionalne vojske ne objavljuju redovito potpune podatke o svojoj vojnoj opremi. Svaka država ima pravo zadržati vojne podatke za sebe. Također, postoje metodološke razlike u definicijama određene opreme, primjerice što sve pojedini izvori ubrajaju u vojni brod, pri čemu korišteni izvori (GFP, SIPRI i *FlightGlobal*) primjenjuju različite metodološke pristupe, što može dovesti do manjih odstupanja i zahtijeva njihovo kritičko razumijevanje. Ukupno je u razdoblju od dvije godine vidljiva stagnacija ili blago povećanje većine kategorija vojne opreme, što upućuje na stabilizaciju postojećih vojnih kapaciteta.

Tab. 28. Količina vojne opreme u državama „Zapadnog Balkana“ 2021. i 2023. godine

Vojna oprema	Godine	Količina vojne opreme (N = broj komada)					
		Albanija	BiH	Crna Gora	Kosovo*	Sjeverna Makedonija	Srbija
Vojni avioni	2023.	/	/	/	/	/	25
	2021.	/	/	/	/	/	25
Vojni helikopteri	2023.	20	26	11	10	19	51
	2021.	18	26	10	8	17	49
Vojni brodovi	2023.	27	/	13	/	/	10
	2021.	27	/	13	/	/	8
Tenkovi	2023.	46	53	/	/	23	323
	2021.	46	47	/	/	21	320
Oklopna vozila	2023.	349	322	67	271	323	423
	2021.	341	320	65	259	312	414
* Podaci se odnose na Kosovske sigurnosne snage							

Izvor: GFP (2023), GFP (2021), SIPRI (2025), *FlightGlobal* (2022)

5.2.2. Rezultati intervjua: NATO-ov vojni utjecaj na „Zapadnom Balkanu“

Općenita suradnja država sugovornika i NATO-a

Prva se tematska skupina intervjua odnosila na općenitu suradnju država „Zapadnog Balkana“ s NATO-om. Općenita je suradnja prikazana kroz tri dijela: trenutna razina suradnje s reformama, prilagodba NATO standardima te najveći izazovi s NATO utjecajem na planiranje. Odgovori sugovornika prvotno se izlažu kvalitativno, odnosno opisno riječima, a zatim se prikazuju kodovima. Također, u svakoj je tematskoj skupini pitanja detaljnije literaturom i relevantnim podacima obrađena i prikazana tematika pojedinog pitanja bitnog za istraživački cilj i hipotezu te razumijevanje odgovora sugovornika.

U prvom su pitanju sugovornici morali odgovoriti što misle o trenutnoj razini suradnje njihove države s NATO-om u vojnom sektoru. Svi sugovornici složni su kako postoji razvijena suradnja njihovih država i NATO-a, ističe se kako je NATO još uvijek privlačan faktor za suradnje. Sjevernomakedonski sugovornik ističe: „Izvrсна je suradnja s NATO-om u područjima sigurnosti, obuke, vježbi i opreme“, dok sugovornik iz BiH izražava kako suradnja nije na razini punopravnih

članica, ali se od otvaranja međusobnih ureda ona nastoji dodatno razviti i unaprijediti. Srbijanski sugovornik naglašava kako postoji suradnja usprkos nečlanstvu, odnosno prema njemu srbijanska vojska gleda prema dostizanju određenih NATO vojnih standarda. Svi sugovornici (osim srbijanskog) opisuju NATO kao faktor stabilnosti i sigurnosti na „Zapadnom Balkanu“. Također, većina sugovornika naglašava kako postoji različit pristup NATO-u između država. Odgovori sugovornika pokazuju pozitivan stav prema suradnji s NATO-om, no proizlaze iz osobnih i institucionalnih perspektiva. To ukazuje kako se suradnja s NATO-om često percipira kroz službene sigurnosne narative država, što je u skladu s analizama koje naglašavaju razliku između političke percepcije suradnje i njezinih stvarnih sigurnosnih učinaka (Ejdus i Juncos, 2018).

U drugom pitanju sugovornici komentiraju reforme koje su države provele radi usklađenja s NATO standardima. Ističu se različite perspektive. Srbijanski sugovornik govori: „Poticao se rad na interoperabilnosti i prijelaz s komunističkog standarda nekadašnje JNA na NATO standard, naročito u pogledu vojne tehnike“. BiH sugovornik ističe kako bosanskohercegovačka vojska još uvijek nije usklađena s NATO standardima, ali je kroz osnivanje jedinstvene vojske 2006. godine i kroz program „Opremi i obuci“ došla do određene NATO razine. Albanski i kosovski sugovornik ističu sveobuhvatne reforme koje su bile nužne za prilagodbu; vojne, političke, zakonske i ekonomske. Ukupno se troje sugovornika slaže kako je moralo prvo doći do povećanja demokratizacije države i jačanja zakonodavstva kako bi se dogodile nužne reforme prilagodbe NATO standardima. S druge strane, crnogorski sugovornik vidi reforme kroz cjelokupnu promjenu pristupa vojsci: „Crna Gora je profesionalizirala svoju vojsku, ukinula obavezni vojni rok, i prešla na mali, ali operativno sposoban profesionalni sastav.“ Iako ističu različite provedene reforme, sugovornici imaju stajalište kako je do određenih pomaka došlo, no nisu svi izravno vodili u usklađenje s NATO standardima. Izneseni opisi reformi upućuju na različite putove i razine prilagodbe NATO standardima među državama. Takvi stavovi potvrđuju kako reformski procesi ovise o političkim, institucionalnim i društvenim uvjetima, a ne dovode uvijek nužno do jednake razine usklađenosti (Busterud, 2015).

Prilagodba NATO standardima

Općenito kad se govori o NATO standardima, bitno je za spomenuti kako su albanski i kosovski sugovornik odgovorima bili najbliži sveobuhvatnosti prilagodbe NATO-u (tab. 29). Osim općih političko-diplomatskih zahtjeva članstvu, postoji cijeli niz obaveza koje članice i

potencijalne članice moraju reformama ispuniti. NATO je 1951. godine otvorio ured za standardizaciju, koji propisuje gotovo sve standarde unutar NATO-a, a najpoznatiji su STANAG dokumenti i NDPP dokumenti, kojima se uređuju vojni i obrambeni standardi (NSO, n.d.). Ističe se još i spomenuti članak 5 i spomenuto izdavanje od 2 % BDP-a za obranu (NATO, 2022). Upravo su ti standardi i obveze prepoznatljivi u odgovorima sugovornika, koji prilagodbu NATO-u opisuju kao širok i dugotrajan reformski proces. Time analitički okviri NATO-a mogu izravno povezati s empirijskim nalazima intervjua jer sugovornici reforme ne opisuju apstraktno, već kroz konkretne političke i vojne zahtjeve.

Dva su nepisana pravila prilagodbe NATO standardima. Prvo se odnosi na potporu državi domaćinu tijekom vojne operacije, npr. dopuštanje vojnog slijetanja na zračne luke članica tijekom vojnih akcija prema drugim državama (Henriksen, 2007). Takav je slučaj zabilježen 1999. godine kada se pravilo nije ispoštovalo, odnosno Italija i Grčka rezervirano su se postavile prema zračnim napadima na Saveznu Republiku Jugoslaviju (Seroška, 2007). Drugo se nepisano pravilo odnosi na sudjelovanje u vojnim operacijama, koje i dalje većinom funkcioniraju po principu „koalicije voljnih članica“. Na primjer, u invaziji na Irak sudjelovao je 15 od 19 tadašnjih članica NATO-a s vrlo različitim razinama uključenosti (Henriksen, 2007). Jasno je kako države moraju provesti izuzetan obim reformi kako bi se prilagodile standardima, a ponekad su ti standardni nepisana političko-vojna pravila. Najbitnija je želja za reformama i njihovo istinsko provođenje kako bi barem došlo do usklađivanja vojski država članica.

Tab. 29. Glavne prilagodbe NATO standardima za članice i potencijalne članice

Vrsta obveze	Glavni dokument određivanja obveze
Kolektivna obrana	Sjevernoatlantski ugovor (čl. 5)
Izdvajanje za obranu (2 %)	Deklaracija sa samita u Walesu (2014.)
Razvoj sposobnosti	NATO proces obrambenog planiranja (NDPP) i Strateški koncept
Interoperabilnost	STANAG dokumenti (standardizacijski sporazumi)
Potpora vojnoj operaciji	NATO bilateralni i multilateralni aranžmani
Sudjelovanje u vojnim operacijama	NATO mandati za misije i nacionalni sporazumi

Izvor: NATO Standardization Office (NSO) (n. d.)

U trećem su pitanju, sugovornici trebali odgovoriti koji su bili najveći izazovi s kojima su se susrele njihove države prilikom razvoja odnosa prema NATO-u. Dvije se skupine izazova ističu: unutarnjopolitički izazovi i proračunsko-vojni izazovi. Srbijanski, bosanskohercegovački i crnogorski sugovornik jasno navode kako su najveći izazovi vezani uz srpske opstrukcije suradnje s NATO kroz javno propagiranje udaljavanja od NATO-a i izbjegavanja članstva. Sugovornik iz BiH jasno govori: „Trenutna desno orijentirana vladajuća garnitura u entitetu Republika Srpska čini sve kako bi, ili potpuno zaustavili Bosnu i Hercegovinu na tom putu (članstva) ili je barem usporili.“ Srbijanski sugovornik kao najveći izazov navodi NATO bombardiranje tadašnje SRJ, a crnogorski sugerira kako je po pitanju NATO članstva postojana velika polarizacija društva. Albanski, sjevernomakedonski i kosovski sugovornici ističu kako je za potrebe suradnje s NATO-om bilo potrebno provesti znatan broj vojnih reformi i doći do potrebne modernizacije vojski. Ti procesi tražili su financijske izdatke što je za njihove proračune predstavljalo znatan iznos. „U procesu vojne integracije u NATO, glavni izazovi za mnoge zemlje bili su ispunjavanje visokih standarda NATO-a i modernizacija oružanih snaga, što zahtijeva velika ulaganja u infrastrukturu, opremu i obuku vojnika“, ističe albanski sugovornik. Ovakvi izazovi potvrđuju tezu kako euroatlantske integracije nisu linearan proces, već su snažno uvjetovane unutarnjim političkim okolnostima i društvenim podjelama (Čehulić Vukadinović, 2009).

U posljednjem su pitanju prvog tematskog dijela sugovornici odgovarali na koji način NATO utječe na strateško planiranje i obrambene kapacitete država „Zapadnog Balkana“. Sugovornici u velikoj mjeri ističu znatan NATO utjecaj, no takvi iskazi odražavaju dominantne sigurnosne narative država i ne isključuju utjecaj drugih aktera i procesa na strateško planiranje (Čehulić Vukadinović, 2009). Bosanskohercegovački sugovornik ističe: „Izuzetno je značajno to što NATO konstantno ponavlja snažnu podršku suverenitetu i teritorijalnom integritetu stabilne te sigurne Bosne i Hercegovine u skladu s Općim okvirnim sporazumom za mir u BiH i drugim relevantnim međunarodnim sporazumima.“ Crnogorski, kosovski i srbijanski sugovornik složili su se sa stabilizacijskom ulogom NATO-a. Ističu se riječi crnogorskog sugovornika: „Kao članica NATO-a, Crna Gora više ne planira svoju sigurnost isključivo u nacionalnim okvirima, već u širem, kolektivnom kontekstu, u kojem se prijetnje prepoznaju, analiziraju i adresiraju zajednički.“ Što se tiče utjecaja na strateško planiranje i obrambene kapacitete, sjevernomakedonski sugovornik ističe kako su trenutni strateški dokumenti zastarjeli i nisu u skladu s trenutnim događanjima u svijetu. Albanski sugovornik smatra kako planiranje mora biti zajedničko unutar NATO-a, a moglo bi se

poraditi i na pitanju zajedničkog planiranja unutar „Zapadnog Balkana“. Kosovski sugovornik ističe pozitivne utjecaje NATO-a na „Zapadni Balkan“: „...posebno u članicama NATO-a poput Albanije, Sjeverne Makedonije i Crne Gore, koje su prošle značajne vojne reforme uz NATO-ovo vodstvo. Te su države imale koristi od programa modernizacije obrane, poboljšane interoperabilnosti sa savezničkim snagama i jačanja institucija za demokratski nadzor nad vojskom.“ Kao zaključak kvalitativnih opisa prve tematske skupine pitanja mogle bi se iskoristiti riječi crnogorskog sugovornika: „Dakle, NATO ima jasan i mjerljiv utjecaj na strateško planiranje i obrambene kapacitete država. Taj utjecaj se ogleda kroz modernizaciju, profesionalizaciju i jačanje otpornosti institucija. U slučaju Crne Gore, to znači ne samo jačanje nacionalne sigurnosti, već i stabilniju poziciju u međunarodnim okvirima, kao i veću sposobnost da doprinosi kolektivnom miru i sigurnosti u svijetu.“

Kodiranje prvog tematskog dijela intervjua

Procesom kodiranja rezultati intervjua dobivaju na većoj sistematizaciji i preglednosti. Prilikom procesa kodiranja koristila se kombinirana metodologija Saldana (2009), Brauna i Clarke (2013) te Jowseya i dr. (2021). Svih sedam odgovora sugovornika na svako pojedinačno pitanje smješteno je u zajedničku datoteku, zatim su detaljno iščitani i analizirani. U prvoj fazi kodiranja za svako pitanje i odgovor autor je izvukao tri do četiri ključna koda. U drugoj fazi koristili su se računalni programi *QDAcity* i *NVivo* kako bi se potvrdila podudarnost autorovih kodova i njihov izbor. Proces je ponovljen četiri puta za svako pitanje prve tematske skupine, nakon čega je postojalo 15 izabranih kodova. Kako se htjelo zajednički kodirati odgovore prve skupine, uslijedila je treća faza – deduktivna analiza kodova prema odgovorima. U tom procesu odbačena su četiri koda jer su se ticala isključivo pojedinačnih sugovornika i država. Ukupno su odgovori prvog dijela kodirani pomoću 11 kodova (tab. 30). Bitno je napomenuti kako kodovi nisu isključivo usmjereni na odgovore pod jedinim pitanjem jer postoji velika razina tematskog poklapanja. Konkretnije, drugi kod (Transformacija prema NATO standardima) postoji u odgovorima i na drugo i na četvrto pitanje. Također, većina odgovora sadržava više kodova, a u prosjeku dva do tri. Identificirani kodovi omogućuju neposredno povezivanje odgovora sugovornika s istraživačkom hipotezom te ukazuju na to kako se utjecaj NATO-a na povećanje standarda vojski očituje kroz procese reformi, profesionalizacije i usklađivanja s NATO standardima.

Kroz kodove je vidljivo (tab. 30) kako gotovo svi sugovornici imaju ista razmišljanja o trenutnoj suradnji s NATO-om, ona se temelji na NATO-u kao jamcu sigurnosti i različitim pristupima NATO-u. Po pitanju ključnih reformi najviše se spominje šesti kod – modernizacija vojske i opreme te sedmi kod – jačanje interoperabilnosti kroz vježbe i obuku. Kod navođenja izazova, proslijedi veći broj različitih kodova, a učestalo se spominju financijski izazovi i političke te unutarnje prepreke. U slučaju daljnjeg planiranja, isto postoji veći broj kodova, ističe se nužnost transformacije prema NATO standardima. Kroz kodove se može vidjeti kako srbijanski sugovornik najviše naglašuje treći kod što je i očekivano zbog povijesti odnosa NATO-a i Srbije. Ukupno ne postoje veće razlike po kodovima između sugovornika po pitanju cjelokupne opće suradnja njihovih i NATO-a. Može se zaključiti kako su prema kodovima reforme i modernizacija glavni izazov i prioritet, dok su političke podjele i financije ključne prepreke.

Tab. 30. Kodovi u prvoj tematskoj skupini intervjua

Države sugovornika	1. Trenutna suradnja	2. Ključne reforme	3. Najveći izazovi	4. Planiranje
Albanija	1, 8	2, 6, 7	5, 6	2, 9, 11
Bosna i Hercegovina	8,10	6, 7	3, 5, 10	2, 6
Kosovo	1, 8, 10	6	3, 5, 10, 11	1, 2, 6, 9
Crna Gora	8, 10	2, 6, 7	3, 5, 10	2, 6, 9, 11
Sjeverna Makedonija	1, 8, 10	2, 6, 7	5, 6	2, 6, 9, 11
Srbija	3, 10	6, 7	3, 5, 11	2, 3
Kodovi: 1. Opsežna vojna suradnja s NATO-om, 2. Transformacija prema NATO standardima, 3. Političke prepreke i unutarnje podjele, 4. Niska javna podrška, 5. Financijske poteškoće u reformama, 6. Modernizacija vojske i opreme, 7. Jačanje interoperabilnosti kroz vježbe i obuku, 8. NATO kao jamac sigurnosti, 9. Strateško planiranje prema NATO pravilima, 10. „Zapadnobalkanske“ razlike u pristupu NATO integraciji, 11. Želja za suradnjom.				

Izvor: Autor prema rezultatima intervjua (2025)

Strateški i operativni aspekti modernizacije vojski

Sljedeća se skupina pitanja odnosila na konkretnija pitanja vezana uz modernizaciju vojski pod utjecajem NATO-a. Ovaj tematski dio prikazan je kroz analizu odgovora sudionika o utjecaju NATO-a na vojske i kroz dio posvećen vojnim strategijama i tehnologiji. U petom su pitanju sugovornici trebali obrazložiti kako se i koliko povećala operativnosti vojski njihovih država pod utjecajem NATO-a. Prema NATO-voj definiciji, operativnost se odnosi na sposobnost postrojbe da brzo reagira, uspješno surađuje s drugim savezničkim snagama (interoperabilnost) i provodi zadatke u skladu sa standardima NATO-a (NATO, 2024a). Sugovornici su složni kako je došlo do povećanja operativnosti pod utjecajem suradnje s NATO-om te to potvrđuju i srbijanski te bosanskohercegovački sugovornici, iako njihove države nisu dijelom NATO-a. Sugovornik iz BiH ističe: „Ono što ja primjećujem kao poboljšanje operativnih sposobnosti jest poboljšanje procedura u procesu donošenja vojnih odluka, na taktičkom i operativnoj razini. Primjena NATO standarda u ovim oblastima je uveliko unaprijedilo ove procese u komandama i jedinicama OS Bosne i Hercegovine.“ Crnogorski sugovornik vidi povećanje operativnosti, no misli kako ona nije jednaka na svim vojnim razinama.

Crnogorski sugovornik govori: „Kroz suradnju s NATO-om unaprijeđena je digitalna sigurnost, logistička podrška i komandna struktura. Međutim, zbog budžetskih ograničenja, malog broj vojnog osoblja i nedostatka napredne tehnike, kapaciteti za samostalno djelovanje u kriznim situacijama i dalje su skromni.“ Kosovski sugovornik vidi značajnu ulogu NATO-a u povećanju operativnosti: „Sigurnosne snage Kosova (KSF) razvile su se u profesionalnu, multietničku i brzo rasporedivu snagu sposobnu za provođenje različitih sigurnosnih operacija, uključujući odgovor na krize, pomoć u katastrofama, uklanjanje neeksplozivnih ubojitih sredstava (EOD) i civilnu zaštitu.“ Albanski i sjevernomakedonski sugovornik navode razvoj operativnosti u području komunikacije, razmjene podataka, zajedničkih vježbi, vojne opreme. Ukupno je vidljivo kako sugovornici prepoznaju pozitivne učinke NATO-a na operativnosti vojski svojih država. Izneseni odgovori sugovornika mogu se tumačiti i kroz teorijski okvir postupne vojne modernizacije, prema kojem se operativne sposobnosti razvijaju neravnomjerno, ovisno o resursima, institucionalnim kapacitetima i stupnju integracije u savezničke strukture (Farrell i Terriff, 2002). Pritom se utjecaj NATO-a ne ograničava samo na države članice, što pokazuju odgovori sugovornika iz BiH i Srbije. To upućuje na širi utjecaj NATO standarda na razvoj operativnih sposobnosti vojski.

U šestom su pitanju sugovornici trebali dati osvrte na obrazovne mogućnosti unutar NATO-a. U ovom se dijelu misli isključivo na obrazovne mogućnosti usmjerene na vojnike, dok se u poglavlju o rezultatima intervjua s čelnicima Atlantskih vijeća piše o svim mogućnostima stipendiranja i obrazovanja u sklopu NATO-a. Svi sugovornici izražavaju određenu skepsu po pitanju obrazovnih mogućnosti unutar NATO-a, odnosno nisu upoznati sa svim programima koji postoje. Takva skepsa može se povezati s ograničenom vidljivošću i institucionalnim prijenosom NATO obrazovnih programa na nacionalnu razinu, što može utjecati na njihovu stvarnu primjenu u vojnim sustavima država.

Srbijanski, kosovski i sjevernomakedonski sugovornici ističu kako NATO podržava različite obrazovne razmjene i usavršavanja njihovih vojnika. Albanski sugovornik ističe: „NATO podržava razvoj vojnih akademija u državama članicama i aspiranticama, uključujući i Albaniju, kroz obuku i obrazovanje, sigurnosnu pomoć, modernizaciju infrastrukture te međunarodne vježbe, čime jača profesionalnost, interoperabilnost i strateške kapacitete obrambenih institucija.“ Crnogorski, kao i bosanskohercegovački, ispitanik navodi konkretni obrazovni program: „Konkretno, kroz programe kao što su *Defence Education Enhancement Programme* (DEEP), NATO pomaže u modernizaciji obrazovanja i obuke časnika. Također, crnogorski kadeti i časnici sudjeluju u obukama i tečajevima u NATO centrima u inozemstvu.“ Dakle, sugovornici opisno navode mogućnosti razvoja vojnih znanja, no nisu detaljno upoznati sa svim opcijama koje se nude vojnicima. U teorijskom smislu, ovakav nalaz upućuje na to da su obrazovne inicijative važne za interoperabilnost i profesionalizaciju. Međutim, one ne ostvaruju puni učinak ako nisu sustavno integrirane u nacionalne obrambene politike i strategije vojnog razvoja (Busterud, 2015).

U sedmom su pitanju sugovornici trebali ocijeniti učinkovitost NATO-ih programa za modernizaciju vojski. Crnogorski sugovornik uvodno napominje: „NATO ne nameće jedinstveni model modernizacije, već pruža okvir i smjernice za usklađivanje sa ciljevima kolektivne sigurnosti, uz poštovanje suvereniteta svake članice.“ Sjevernomakedonski i srbijanski sugovornik slažu se kako modernizacija ovisi od države do države, odnosno kako veće i moćnije države lakše dolaze do moderne vojne opreme te se lakše moderniziraju. Albanski i kosovski sugovornici smatraju NATO modernizaciju izuzeto efikasnom i misle kako NATO značajno omogućuje državama vojno napredovanje. Albanski sugovornik govori: „Programi modernizacije obuhvaćaju

povećanje komunikacijskih i tehnoloških kapaciteta, kao i naprednu opremu koja može poboljšati odgovor na potencijalne prijetnje.“

Sugovornik iz BiH nije izrazio svoje stajalište oko modernizacije jer smatra kako ju BiH još nije u potpunosti doživjela jer nije članicom NATO-a. Crnogorski sugovornik zaključuje: „Učinkovitost programa modernizacije često se suočava s izazovima, poput političke nestabilnosti, nedostatka političke volje, nedovoljnih budžetskih sredstava ili usporenenih birokratskih procedura unutar samih država članica.“ Iz svih odgovora sugovornika jasno je kako sugovornici realno sagledavaju proces modernizacije, uz nešto optimističnije poglede albanskih i kosovskih sugovornika. „Neupitno je kako veće, starije i moćnije članice NATO-a dolaze prije do suvremenog oružja, osobito ako imaju svoje kapacitete proizvodnje.“, pridodaje sjevernomakedonski sugovornik. Manje i novije članice trebaju se što bolje prilagoditi NATO-u kako bi mogle osjetiti što više koristi same vojne modernizacije u što kraćem vremenu od ulaska u NATO. Članstvo u NATO-u, stoga, samo po sebi ne jamči jednaku razinu modernizacije svih vojski. Razlike među državama ostaju povezane s njihovim financijskim, tehnološkim i institucionalnim mogućnostima. Stavovi sugovornika tako se jasno uklapaju u pristupe koji naglašavaju da unutar saveza poput NATO-a razina modernizacije ovisi o nacionalnim kapacitetima i političkim odlukama država, a ne o samom članstvu, što rezultira razlikama među saveznicima (Ejdus i Juncos, 2018).

Iz odgovora na osmo pitanje proizlazi kako NATO značajno utječe na vojnu tehnologiju i opremu država „Zapadnog Balkana“, no sve države još uvijek nisu prešle u potpunosti na NATO-ovu proizvodnju. Albanski, kosovski i crnogorski sugovornik najviše ističu utjecaj NATO-a na moderne digitalne tehnologije svojih država te na razvoj komunikacijskih sustava među državama članicama. „Da, NATO ima najznačajniji utjecaj u segmentima kao što su interoperabilnost, internetska sigurnost, upravno-komunikacijski sistemi i strategije kolektivne obrane.“, dodaje crnogorski sugovornik. Albanski sugovornik posebno se osvrće na komunikaciju: „NATO je pomogao u razvoju i integraciji naprednih komunikacijskih i zapovjednih sustava (C4ISR), koji su ključni za učinkovitost vojnih operacija.“

Srbijanski sugovornik izdvaja se po drukčijem pristupu: „Srbija se razlikuje od svih drugih država u regiji, pošto ostale zemlje moraju kupovati opremu i naoružanje koje je u skladu sa standardima NATO-a, Srbija se odlukama o nabavkama opreme vodi vanjskopolitičkom logikom balansiranja između različitih velikih i regionalnih sila.“ Također, napominje kako Srbija ima

suvremena oružja iz Rusije, Kine, arapskih država i Izraela. Sugovornik iz BiH na ovo pitanje nije znao odgovor jer nije upućen u samu vojnu tehnologiju bosanskohercegovačke vojske. Sjevernomakedonski sugovornik spominje instituciju DIANA, koja predstavlja akcelerator inovacija za NATO osnovan 2021. godine. DIANA će svoj puni operativni kapacitet doživjeti u 2025. godini te za cilj ima stvaranje inovacija u području umjetne inteligencije, kvantne tehnologije, biotehnologije i proizvodnje novih materijala (DIANA, n.d.). Sjevernomakedonski sugovornik napominje i postojanje različitih kibernetičkih prijetnji, na koje NATO mora naći odgovore razvojem moderne tehnologije. Ovakvi odgovori sugovornika potvrđuju konceptualni pristup prema kojem NATO ne djeluje kao jedinstveni proizvođač vojne moći, već kao okvir koji potiče tehnološku prilagodbu i interoperabilnost. Stvarni dosezi modernizacije ovise o nacionalnim resursima i političkim odlukama (Daalder i Goldgeier, 2006). Najveće razlike među državama vidljive su upravo u izvorima vojne opreme i tehnologije. Dok se članice NATO-a postupno usmjeravaju prema zajedničkim standardima, Srbija zadržava raznovrsnije izvore nabave povezane sa svojom vanjskopolitičkom pozicijom.

Vojna tehnologija i strategije

Za bolje ukupno razumijevanje vojne tehnologije potrebno je prikazati koja se trenutno tehnologija koristi u vojskama „Zapadnog Balkana“ i Sigurnosnim snagama Kosova (tab. 31) te koje su države podrijetla tehnologije. Također, ovaj kratki prikaz pridonijet će i boljem razumijevanju odgovora sugovornika te istraživačkom cilju i hipotezi. Vojna je tehnologija grupirana u: pješačko oružje, topništvo, protuoklopne sustave i protuzračne sustave obrane (PZO sustavi). Izabrani su najpoznatiji i najkorišteniji modeli za vojske država „Zapadnog Balkana“. Što se tiče pješačkog oružja, Crna Gora i Kosovo imaju većinsko oružje iz članica NATO-a. Ističe se i srbijansko pješačko oružje proizvedeno u tvornici „Zastava“, kojeg posjeduju BiH, Sjeverna Makedonija i Srbija. Domaću proizvodnju imaju i Crna Gora i Albanija (GFP, 2024). Postoji još nešto pješačkog oružja stare sovjetske i jugoslavenske proizvodnje te novije kineske proizvodnje. Što se tiče topništva, njoj pripada vatreno oružje velikog kalibra koje ispaljuje projekte na velike udaljenosti radi podrške pješaštvu i oklopnim snagama (MORH, 2002). U državama „Zapadnog Balkana“, samo Srbija ima domaću proizvodnju topništva. Ostalo je topništvo iz vremena sovjetske proizvodnje dok je Albanija nabavila novije kinesko, a Sjeverna Makedonija tursko topništvo (GFP, 2024).

Treća vrsta analizirana oprema odnosi se na protuoklopne sustave (tab. 31), koji predstavljaju borbene sustave namijenjene borbi protiv oklopnih vozila, te djeluju projektilima, raketama ili eksplozivnim nabojima, lansiranim s ramena, vozila, iz zraka ili s tla (MORH, 2002). Domaću proizvodnju imaju jedino Srbija te Sjeverna Makedonija u suradnji sa Srbijom. Kosovo i Sjeverna Makedonija nabavile su američke sustave, dok su ostali sovjetske i jugoslavenske proizvodnje. Posljednji su analizirani sustavi protuzračne obrane (PZO), koji služe za otkrivanje, praćenje i uništavanje neprijateljskih zrakoplova, helikoptera i bespilotnih letjelica (dronova) u zraku (MORH, 2002). Najpopularniji je model svakako *Strela-2M*, sovjetske proizvodnje, kojeg ima pet analiziranih vojski. Srbija ima PZO kineske, sovjetske i svoje proizvodnje (GFP, 2024). Sagledavajući ukupno vojnu opremu i njeno podrijetlo jasno je kako postoji još mnogo zaostale sovjetske i jugoslavenske opreme, koju koriste i NATO članice.

Što se tiče vojnih strategija, one se mogu opisati kao skup načela, planova i odluka kojima se određuje način korištenja vojne sile kako bi se postigli širi politički ili sigurnosni ciljevi države ili saveza (Freedman, 2018). Vojne se strategije većinom donose u nacionalnim skupštinama i trebaju biti usklađene sa strategijama nacionalnih sigurnosti. Konkretnije, vojne strategije izlaze iz osnovnih zadanih ciljeva i sastavnica sigurnosnih strategija. Nerijetko se vojne strategije miješaju s ratnim strategijama, no to su dva različita normativna okvira. Vojna strategija može unutar sebe sadržavati ratnu, iako to nije uvijek slučaj u praksi (Freedman, 2018). Što se tiče ovog rada, vojne strategije nisu posebno analizirane jer se iz njih ne mogu razaznati podaci potrebni za ispunjenje drugog istraživačkog cilja, odnosno ne mogu se iščitati podaci o NATO-vom utjecaju na opremljenosti vojski. Ipak, valja spomenuti kada su donesene vojne strategije u istraživanim državama: Albanija (2024), Bosna i Hercegovina (2008), Crna Gora (2019), Sjeverna Makedonija (2010) i Srbija (2020. godine) (BCSP, 2024). Jedino se albanska Strategija zaista zove vojna, dok se kod ostalih država one zovu obrambene strategije, iako su sadržajem iste kao i vojne. Kosovo nije donijelo vojnu strategiju jer, kao što je rečeno, još nema uspostavljenu službenu vojsku. Razlike u vremenu donošenja vojnih strategija pokazuju da se države različito i različitom brzinom prilagođavaju sigurnosnom okruženju. To je u skladu s pristupom prema kojem se vojna strategija razvija postupno i ovisi o političkom i sigurnosnom kontekstu (Freedman, 2018).

Tab. 31. Vojna oprema i njeno podrijetlo u vojskama država „Zapadnog Balkana“

Država	Pješačko oružje	Topništvo	Protuoklopni sustavi	Sustavi protuzračne obrane
Albanija	AK-47 (SSSR), Type 56 (KIN*), Type 58 (ALB), G36 (NJE), Beretta ARX-160 (ITA)	D-20 152mm (SSSR), Type 59-1 130mm (KIN)	RPG-7 (SSSR), M80 Zolja (JUG)	Strela-2M (SSSR), HN-5 (KIN)
Bosna i Hercegovina	M16 (SAD), Zastava M70 (SRB), AK-47 (SSSR)	D-30, M-46 (SSSR)	M79 Osa, RPG-7 (SSSR/JUG)	ZU-23-2, Strela-2M (SSSR)
Crna Gora	Tara TM9/TM4 (MNE), G36 (NJE), Steyr AUG (AUT)	D-30J (SSSR), M-94 Plamen-S (SRB)	M80 Zolja, M79 Osa (JUG), Maljutka (SSSR)	Strela-2M (SSSR), BofoSRB 40mm (ŠVE), M55 20mm (SRB)
Kosovo**	MPT-55/76 (TUR), M4A1, Colt M5 (SAD), G36 (NJE)	M119A2 105mm (SAD)	Javelin (SAD), HAR-66 (TUR)	Mistral (SAD), Strela-2 (SSSR)
Sjeverna Makedonija	M4A1 (SAD), Zastava M70 (SRB), AK-47 (SSSR)	D-30 (SSSR), BORAN 105mm (TUR, u nabavi)	M90 Stršljen (SRB), RPG-7 (SSSR), AT-4 (SAD)	Strela-10 (SSSR), Mistral B3 (FRA, u nabavi)
Srbija	Zastava M21/M70 (SRB), FN FAL (BEL)	Nora B-52, M-77 Oganj (SRB), D-30 (SSSR)	Kornet (RUS), Maljutka (SSSR), Bumbar (SRB)	HQ-22 (KIN), PASARS-16 (SRB), S-125 (SRB), Neva (SSSR)

*Popis kratica država proizvodnje: SAD – Sjedinjenje Američke Države, SSSR – Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika, KIN – Kina, NJE – Njemačka, ITA – Italija, FRA – Francuska, JUG – Jugoslavija, BEL – Belgija, NOR – Norveška, SRB – Srbija, MNE – Crna Gora, ŠVE – Švedska, TUR – Turska, AUT – Austrija, ALB – Albanija, RUS- Rusija

** Podaci se odnose na Kosovske sigurnosne snage

Izvor: GFP (2024), SIPRI (2025)

Uspoređujući postojanu tehnologiju vojski država „Zapadnog Balkana“ s odgovorima sugovornika vidljiv je određeni raskorak između stvarnog stanja tehnologije i onoga kojeg bi sugovornici željeli. Činjenica je kako za neke buduće ratove vjerojatno neke vrste oružja neće trebati, ali analizirane osnovne skupine oružja nisu u potpunosti modernizirane, odnosno nisu u skladu s NATO standardima. Sugovornici se zalažu za razvoj tehnologije u skladu s modernim razvojem ratovanja, koji se može vidjeti u ruskoj agresiji na Ukrajinu i izraelskom napadu na Pojas Gaze. Ipak, niti jedna analizirana država nema snažnu i razvijenu proizvodnju dronova ili dalekometnih ratnih sustava. Crna Gora, Sjeverna Makedonija i Albanija u svoje su vojske unijele određeno oružje NATO standarda, no potrebno je u budućnosti potpuno zamijeniti staro sovjetsko i jugoslavensko oružje. Najmoderniju opremu u pojedinim segmentima imaju Kosovske sigurnosne snage, no riječ je o ograničenom spektru sposobnosti koji ne obuhvaća širinu arsenala, razinu obučenosti i strateške kapacitete kakve imaju razvijenije vojske. Zaključno, odgovori sugovornika jasno ukazuju na smjer željenog razvoja vojne tehnologije, dok će budućnost pokazati u kojem će se smjeru taj proces dalje razvijati.

Kodiranje drugog tematskog dijela intervjua

U procesu kodiranja slijeđen je isti postupak kao u prvoj tematskoj skupini. Nakon prve i druge faze kodiranja bilo je čak 19 kodova. U drugoj tematskoj skupini odgovori sugovornika znatnije su se međusobno razlikovali nego u prvom dijelu što je dovelo do više kodova. Veći broj početnih kodova upućuje na veću raznolikost percepcija i iskustava sugovornika, što znači kako se rezultati ne mogu tumačiti kroz jedan zajednički obrazac odgovora. U trećoj fazi dedukcije broj kodova uspio se smanjiti na 12. Veći broj kodova morao se poopćiti kako bi se uspjelo zahvatiti barem nekoliko odgovora sugovornika. Takve poteškoće prilikom kodiranja upućuju na puno veću diferencijaciju odgovora u odnosu na prvu tematsku skupinu. Najviše se koristio drugi kod – modernizacija vojne opreme. Općenito su se po pitanju modernizacije nudili različiti odgovori, nabrajale su se različite vojne opreme, vojni procesi i slično. Konkretno su se kao kodovi jedino izdvojili: vojna oprema, obavještajna komunikacija i općenit razvoj komunikacije. Sugovornik iz BiH nije ponudio odgovor na dva pitanja. U ovoj je tematskoj skupini razmještaj kodova dosta usmjereniji prema pitanjima, jer su pitanja određenija nego u prvom dijelu te nije bilo mogućnosti većeg tematskog preklapanja. Time se dodatno potvrđuje kako je druga tematska skupina analitički složenija i zahtjevnija.

Tab. 32. Kodovi u drugoj tematskoj skupini intervju

Države sugovornika	5. Operativne sposobnosti	6. NATO obrazovanje	7. Programi modernizacije	8. Vojna tehnologija i strategija
Albanija	1, 2, 3	5, 6	8, 9	9, 10
Bosna i Hercegovina	3, 4	5, 6	/	/
Kosovo	1, 2, 3, 4	5, 6	2, 8	9, 12
Crna Gora	2, 4, 9	1, 5, 6	2, 3, 8	9, 10
Sjeverna Makedonija	1, 2, 3	1, 5	2, 8	9, 12
Srbija	1, 5	5, 6	8, 12	11, 12
Kodovi: 1. Poboljšanje operativnih sposobnosti, 2. Modernizacija vojne opreme, 3. Standardizacija s NATO-om, 4. Suradnja kroz vojne vježbe, 5. Obrazovne razmjene i usavršavanja, 6. Razvoj vojnih akademija, 7. Uloga bilateralnih partnera, 8. Neujednačen napredak modernizacije, 9. Digitalna obrana i obavještajna suradnja, 10. Razvoj komunikacija, 11. Financijska ograničenja i troškovi, 12. Razlike između država „Zapadnog Balkana“				

Izvor: Autor prema rezultatima intervju (2025)

Financijsko-politički aspekti NATO članstva

Treća se tematska skupina intervju bavila neizostavnom temom vezanom uz NATO – financiranje i vlastita obrana. Ovaj se tematski dio iznosi u tri dijela: financijski učinak (ne)članstva u NATO-u, vojna ulaganja i trgovina te političke i društvene prepreke u procesu usklađivanja s NATO-om. U devetom su pitanju sugovornici trebali odgovoriti u kojoj mjeri financijski učinak (ne)članstva u NATO-u utječe na obrambeni proračun njihovih država. Sugovornici iz NATO članica slažu se kako članstvo nije opteretilo njihove proračune. Albanski sugovornik ističe: „Sveukupno, financijski utjecaj članstva u NATO-u može zahtijevati povećana ulaganja u obranu, ali, također, može pružiti prilike za suradnju i zajedničko financiranje koje državama pomažu u ispunjavanju njihovih obrambenih potreba.“ Prema iskazima sugovornika iz država članica, članstvo u NATO-u ne doživljava se primarno kao financijsko opterećenje, već kao okvir koji potiče racionalnije upravljanje obrambenim rashodima i omogućuje zajedničke oblike financiranja. Ovakvi iskazi sugovornika u skladu su s teorijom podjele tereta unutar saveza, prema kojoj članstvo

u NATO-u omogućuje racionalnije korištenje obrambenih sredstava kroz zajedničko planiranje i suradnju među državama (Becker, 2019).

Više sugovornika spominje dogovoreno trošenje od 2 % BDP-a za obranu, dok srbijanski sugovornik ističe kako zapravo jedino Srbija troši na vojsku iznad 2 %. On dalje objašnjava: „...izdaci nisu bili strukturirani da trećina ide na vojnu opremu i naoružanje nego su se troškovi poput plaća i mirovina podvodili pod vojni izdatak.“ Kosovski sugovornik govori kako kosovska Vlada ima veće financijsko opterećenje za obranu jer Kosovo još nije članicom NATO-a. Sjevernomakedonski sugovornik najavljuje povećanje potrošnje za obranu ovisno o budućim političko-geografskim kretanjima u svijetu. Crnogorski sugovornik misli kako ljudi vide samo kratkoročne prednosti i mane NATO-a, ali „Dugoročno, ne-članstvo može povećati troškove samostalnog osiguranja i smanjiti efikasnost razvoja obrambenih kapaciteta.“ BiH sugovornik nije se previše htio miješati u pitanja o financijama zbog ne članstva države u NATO-u. O financiranju svi sugovornici imaju određene svoje perspektive, no jasno je ako se NATO želi ojačati zbog razvoja novih prijetnji, potreban je i razvoj financijskih ulaganja. Odgovori sugovornika iz država nečlanica upućuju na veći financijski pritisak i strukturne probleme u planiranju obrambenih proračuna, koji se povezuju s izostankom kolektivne sigurnosti ili s političkom logikom raspodjele sredstava. Takvi stavovi potvrđuju tezu kako se države izvan NATO-a češće oslanjaju na političke odluke i kratkoročne prioritete, što otežava dugoročnu modernizaciju (Ejdus i Juncos, 2018).

Vojna ulaganja i trgovina

Deseto se pitanje izravno odnosilo na vojna ulaganja u države „Zapadnog Balkana“. Za razumijevanje vojnih ulaganja, potrebno je prikazati i razumjeti dva pokazatelja: broj tvornica oružja i njihovo vlasništvo te najznačajnije države s kojima vojno trguju države „Zapadnog Balkana“. Ukupno u analiziranim državama (tab. 33) postoje 16 tvornica specijalizirane za proizvodnju vojne opreme, najviše ih je u Srbiji, dok Kosovo nema niti jednu. Prilikom izbora tvornica pazilo se da proizvodnja oružja i vojne opreme bude glavna djelatnost tvornice. U državnom ih je vlasništvu 11, u potpunom privatnom dvije te ih je tri u privatno-državnom vlasništvu (Army Guide, n.d.). Uvidom u detaljnije vlasničke strukture vidljivi su različiti manji državni ili privatni udjeli, no odlučeno je kako će se u obzir uzimati većinsko vlasništvo, odnosno u slučaju privatno-državnih tvornica udjel mora biti barem približno istovrijedan. Za privatno vlasništvo nije bilo moguće otkriti tko su sve privatni vlasnici, odnosno jesu li to isključivo građani

analiziranih država ili inozemni vlasnici. Dostupni podaci, ipak, pokazuju kako se među privatnim vlasnicima pojavljuje „zapadnobalkanski“ kapital, ali i strani kapital, primjerice, iz Sjedinjenih Američkih Država i Turske, Češke, Njemačke (Memišević, 2024). Sagledavajući ukupnu vlasničku strukturu tvornica jasno je kako su vojne investicije tog tipa i dalje pretežito državne.

Tab. 33. Tvornice oružja prema vlasništvu u državama „Zapadnog Balkana“

Država	Tvornice (vlasništvo)	Država	Tvornice (vlasništvo)
Albanija	MEICO (državno)	Crna Gora	<i>Poliex</i> (privatno), Tara <i>Aerospace</i> (državno-privatno)
Bosna i Hercegovina	BNT-TMiH (državno), GINEX (državno), <i>Pretis</i> (državno), Pobjeda <i>Technology</i> (privatno), UNIS <i>Group</i> (državno-privatno)	Sjeverna Makedonija	11 Oktomvri-Eurokompozit (državno)
Srbija	Zastava <i>Arms</i> (državno), Krušik (državno), Sloboda (državno), Milan Blagojević - <i>Namenska</i> (državno), Prva <i>Petoletka</i> (državno), Utva <i>Aviation</i> <i>Industry</i> (državno), <i>Teleoptik</i> (državno-privatno)		

Izvor: *Army Guide* (n. d.)

Drugi pokazatelj koji se istraživao odnosio se na ukupnu vojnu trgovinu država „Zapadnog Balkana“. Pod vojnom se trgovinom smatra uvoz i izvoz vojnog oružja i opreme, dok se prikazani udjeli (tab. 34) odnose na prvih sedam država prema trgovini. U toj vojnoj trgovini ističu se Italija, Njemačka, SAD i Turska (Trend economy, 2023a-g). Između država postoji i vojna trgovina, odnosno Hrvatska, Srbija i BiH više su se puta našle na popisu kao države s kojima se vojno trguje. Većina je država vojne trgovine članica NATO-a, odnosno uz BiH i Srbiju, analizirane države trguju još s Kinom i Izraelom (Trend economy, 2023a-g). Najviše diversificiranu vojnu trgovinu imaju Crna Gora, dok su u drugoj krajnosti BiH i Srbija, koje preko 20 % ovise o vojnoj trgovini s Italijom. Primjetan je izostanak Rusije u vojnoj trgovini. Naime, podaci su iz 2023. godine, kada su već uvedene stroge sankcije (zbog agresije na Ukrajinu) na izvoz i uvoz ruskog naoružanja.

Drugi je razlog što Rusija većinom vojnu suradnju vrši kroz proces donacija, pa tako gotovo da i nemaju vojnu trgovinu sa državama „Zapadnog Balkana“ (Vulović, 2013). Kroz ovaj se izabrani pokazatelj vidi kako postoje određena vojna „ulaganja“ inozemnog podrijetla, koje su opet usko vezane uz druge članice NATO-a.

Tab. 34. Udjeli u trgovini vojnom opremom država „Zapadnog Balkana“ 2023. godine

Albanija	Bosna i Hercegovina	Crna Gora	Kosovo	Sjeverna Makedonija	Srbija
Italija (9,70 %)	Italija (22,00 %)	Italija (6,44 %)	SAD (19,13 %)	Njemačka (12,45 %)	Italija (21,00 %)
Austrija (6,50 %)	Srbija (17,10 %)	Izrael (5,11 %)	Turska (10,11 %)	Grčka (10,13 %)	Turska (10,11 %)
Njemačka (5,50 %)	SAD (12,80 %)	Srbija (4,43 %)	Njemačka (8,50 %)	Srbija (8,79 %)	Češka (9,94 %)
SAD (5,10 %)	Turska (10,40 %)	Češka (3,90 %)	UK (7,64 %)	Turska (6,57 %)	Španjolska (8,57 %)
Belgija (4,90 %)	Hrvatska (9,87 %)	Turska (3,06 %)	Hrvatska (3,13 %)	Bugarska (5,34 %)	Njemačka (7,96 %)
Francuska (4,40 %)	Češka (6,26 %)	Hrvatska (2,62 %)	Italija (2,21 %)	Ukrajina (3,21 %)	Kina (6,58 %)
Turska (3,10 %)	Francuska (5,92 %)	BiH (2,36 %)	Izrael (1,56 %)	SAD (2,11 %)	BiH (4,02 %)

Izvor: Trend economy (2023a-g)

Sugovornici su različitih stajališta po pitanju stranih vojnih financijskih ulaganja. Albanski i kosovski sugovornici smatraju kako NATO članstvo privlači strana vojna ulaganja u njihove države te pomaže u razvoju vojne industrije njihovih država. „NATO članstvo zahtjeva nužnu modernizaciju vojnih struktura što neophodno dovodi do vojnih ulaganja“, opisuje albanski sugovornik. Srbijanski sugovornik govori kako Srbija većinom privlači ulaganja izvan NATO-a, poput kineskih i ruskih ulaganja. „Zbog UAE je promijenjeno zakonodavstvo po kojem strani ulagači ne mogu većinski ući u vlasništvo srbijanske strateške industrije...“, upozorava srbijanski sugovornik. S druge strane, crnogorski sugovornik napominje: „Ne-članstvo u NATO-u obično ne doprinosi značajno povećanju stranih vojnih ulaganja jer većina zapadnih partnera i proizvođača oružja preferira suradnju sa članicama NATO-a zbog usklađenosti s NATO standardima, transparentnosti i sigurnosnih jamstava.“ Također, dodaje kako npr. Srbija kao ne-članica češće surađuje s Rusijom i Kinom po pitanju vojne tehnologije zbog toga što nije dužna pratiti NATO standarde.

Sugovornik iz BiH misli kako članstvo nije nužni uvjet za strana vojna ulaganja, no i ovdje se izuzima od detaljnijeg odgovora jer smatra kako nema dovoljno znanja oko pitanja financiranja NATO-a. Sjevernomakedonski sugovornik zaključuje: „Ne bih rekao da postoje ikakve posebne pogodnosti ulaganja zbog članstva u NATO-u, osim djelomične financijske potpore i većeg pristupa tržištu vojne opreme.“ Iz stavova sugovornika vidljivi su različiti pogledi na strana vojna ulaganja, dok neki zagovaraju pozitivan utjecaj članstva na ulaganja, drugi izražavaju skepsu oko samog učinka članstva. Ukupna razilaženja u stavovima upućuju na to kako percepcije stranih vojnih ulaganja uvelike proizlaze iz vanjskopolitičkih usmjerenja i dominantnih političkih narativa pojedinih država, a ne isključivo iz stvarnih tokova ulaganja i strukture vojne industrije (Bieber i Tzifakis, 2019).

Uspoređujući prethodno prikazane podatke u tablicama 33. i 34. s riječima sugovornika, uočavaju se jasni raskoraci između percepcija i stvarnog stanja vojnih ulaganja i trgovine. Iako pojedini sugovornici (osobito iz Srbije) naglašavaju snažnu nazočnost ruskih i kineskih ulaganja, dostupni podaci ne potvrđuju postojanje većinskog ruskog ili kineskog vlasništva u tvornicama vojne industrije, niti značajniju vojnu trgovinu s tim državama. To je u skladu s analitičkim pristupima koji ističu kako politička stabilnost i savezničko pozicioniranje imaju ključnu ulogu u usmjeravanju ulaganja u osjetljive sektore, poput obrambene industrije (Bevan i Estrin, 2004). Komparativna analiza pokazuje kako su sve inozemne vlasnice tvornica države članice NATO-a te kako ne postoje tvornice u vlasništvu „trećih država“. To upućuje na to kako se percepcije o snažnoj ruskoj ili kineskoj prisutnosti češće temelje na političkim narativima nego na stvarnim tržišnim odnosima (Bieber, 2020). Podaci pokazuju kako članstvo u NATO-u može imati određeni utjecaj na strana vojna ulaganja, iako ono nije jedini čimbenik. NATO pritom postavlja okvir unutar kojeg države i ulagači donose odluke (Finnemore i Sikkink, 1998).

Uspoređujući prethodno prikazane podatke u tablici 33. i 34. s riječima sugovornika vide se određeni raskoraci. Naime, niti jedna tvornica oružja nije u vlasništvu Rusa ili Kineza te, također, države „Zapadnog Balkana“ s njima značajnije vojno ne trguju. Komparativno je vidljivo kako su sve inozemne vlasnice tvornica zapravo članice NATO-a te ne postoje tvornice „trećih država“. Unatoč razlikama u percepcijama i narativima, podaci ukazuju na to da formalno članstvo u NATO-u, iako nije jedini faktor, može igrati ulogu u strukturiranju i intenzitetu stranih vojnih ulaganja.

Političke i društvene prepreke

U zadnjem su pitanju trećeg dijela intervjua sugovornici govorili koje su ključne političke ili društvene prepreke u procesu usklađivanja s NATO-om. Svi se sugovornici slažu kako su podjele na „Za“ i „Protiv“ članstva najveći problemi. Naime, kada u državi ne postoji konsenzus oko jasne potpore članstvu, onemogućeno je brzo napredovanje prema ostvarenju svih usklađenja s NATO-om. Albanski sugovornik navodi pet ključnih prepreka u procesu usklađivanja država „Zapadnog Balkana“ s NATO-om: nedostatak političkog konsenzusa, politički i međudržavni problemi, nedostatak reformi i korupcija, utjecaj stranih sila, te nedovoljna podrška javnosti. Ovakva struktura prepreka odgovara literaturi u kojoj se ističe kako su euroatlantske integracije u „Zapadnom Balkanu“ primarno ograničene unutarnjim političkim rascjepima, slabim institucijama i nedostatkom društvenog konsenzusa, a tek sekundarno tehničko-vojnim kriterijima (Preljević, 2017). „Općenito, prepreke u usklađivanju s NATO-om povezane su s unutarnjopolitičkim pitanjima, povijesnim sukobima, međunarodnim pritiscima i nedostatkom dubokih reformi potrebnih za ispunjavanje kriterija NATO-a“, zaključuje albanski sugovornik. Kosovski sugovornik vidi glavni problem u odnosima sa Srbijom kada proslijedi približavanje NATO-u, a navodi i kako četiri druge članice, također, ne priznaju neovisnost Kosova.

Sjevernomakedonski sugovornik gleda pozitivno na proces usklađivanja s NATO-om: „Završili smo sve procese i prilagodili i politički i zakonodavni sustav“, no izražava i zabrinutost „članstvo u NATO-u svakako podrazumijeva gubitak velikog dijela suvereniteta države kao i samostalnog donošenja odluka.“ Crnogorski i bosanskohercegovački sugovornik najviše ističu etničke probleme, odnosno kako srbijansko stanovništvo opstruira članstvo tih dviju država u NATO-u. „Dok su pojedine proeuropski orijentirane stranke i vlade jasno podržavale NATO integracije, drugi politički akteri – često uz podršku Rusije i Srbije ili zbog populističkih razloga – otvoreno su kritizirali pristupanje NATO-u predstavljajući ga kao gubitak suvereniteta ili čin protiv interesa tradicionalnih saveznika“, navodi crnogorski sugovornik. Proces usklađivanja s NATO-om tako je snažno povezan s političkim, identitetskim i etničkim pitanjima, a ne uvijek isključivo s vojnim ili tehničkim kriterijima. Različiti odnosi država prema NATO-u stoga su povezani i s njihovim unutarnjim političkim prilikama, ali i različitim vanjskopolitičkim usmjerenjima (Ejđus i Kovačević, 2019).

Svi sugovornici naveli su BiH kao primjer u kojem se vide svi problemi usklađivanja s NATO-om. U toj državi najveću prepreku predstavljaju podjele na entitete, nedovoljno podrška javnosti, različiti politički stavovi, a prije svega etnička podjela, napominju sugovornici. Također, nekoliko se puta navodi Sjeverna Makedonija kao država koja se morala izboriti sa sličnim problemima kao i BiH u nastojanju da postane NATO članicom. Primjer Bosne i Hercegovine potvrđuje tezu da duboke etničke i institucionalne podjele mogu dugoročno blokirati sigurnosne reforme, čak i uz snažnu vanjsku potporu, dok iskustvo Sjeverne Makedonije pokazuje kako je politički kompromis ključan preduvjet uspješne NATO integracije (Bieber, 2020). To pokazuje kako isti proces približavanja NATO-u može imati različitu dinamiku među državama, ovisno o njihovim političkim i društvenim okolnostima (Preljević, 2017).

Srbijanski sugovornik nije previše govorio o svojoj državi i njenom usklađivanju, nego je isključivo pitanje shvatio u „zapadnobalkanskom“ kontekstu. Sva razmišljanja o usklađivanju s NATO-om mogu se sumirati riječima crnogorskog sugovornika: „Potrebna je politička stabilnost, transparentna komunikacija s građanima, jačanje povjerenja u ustanove i suzbijanje dezinformacija, kako bi se nadišle političke i društvene prepreke koje i dalje koče punu funkcionalnost NATO integracija u ovom dijelu Europe.“ Iz navedenog proizlazi kako političke i društvene prepreke nisu samo privremeni izazovi, već strukturni čimbenici koji u velikoj mjeri određuju dinamiku usklađivanja s NATO-om u državama (Mulchinock, 2017).

Kodiranje trećeg tematskog dijela intervjua

U procesu kodiranja nije bilo većih poteškoća. Kroz prvu i drugu fazu izdvojeno je 12 kodova, a u završnoj je fazi izabrano devet kodova (tab. 35). U ovoj se tematskoj skupini nalazilo jedno pitanje manje, pa je i ukupni broj kodova manji. Vidljiva je opet jasna usmjerenost kodova prema pitanjima, to ukazuje na specifičnost pitanja i dobivenih odgovora na njih. Najčešće se spominjao šesti kod – političke prepreke integraciji. Veliki naglasak stavlja se i na drugi kod – financijsko pitanje se svodi na usklađivanje sa standardom 2 % BDP-a. Usprkos navođenju utjecaja Rusije, Kine ili UAE, vlasnička struktura tvornica i podaci o vojnoj trgovini jasno pokazuju da su gotovo sva ključna vojna ulaganja povezana s državama NATO-a. To svjedoči i učestalost petog koda. Ukupno financijsko-politički aspekti NATO članstva pokazuju kako postoje određene diferencijacije između države „Zapadnog Balkana“, no one nisu velike i podosta ovise o unutarnjim političkim odnosima te trenutnim političko-geografskim okolnostima.

Tab. 35. Kodovi u trećoj tematskoj skupini intervjua

Države sugovornika	8. Financijski učinak	9. Vojna ulaganja	10. Prepreke u usklađivanju
Albanija	2, 3	3, 5	6
Bosna i Hercegovina	1	5	6, 7, 9
Kosovo	2, 3	3, 5	6, 7
Crna Gora	1, 2	3, 5	6, 7, 8, 9
Sjeverna Makedonija	2	5	6, 9
Srbija	2, 4	4	6, 8
Kodovi: 1. Optimizacija obrambenog proračuna, 2. Izdvajanja prema NATO standardu, 3. Uloga članstva u privlačenju investicija, 4. Nepovjerenje prema stranim ulagačima, 5. Dominacija zapadnih vojnih partnera, 6. Političke prepreke integraciji, 7. Nacionalne podjele i otpor, 8. Gubitak suvereniteta kao percepcija, 9. Dezinformacije i javna polarizacija.			

Izvor: Autor prema rezultatima intervjua (2025)

„Zapadnobalkanska“ sigurnost i geopolitičke implikacije

U posljednjoj se tematskoj skupini rezultati izlažu pojedinačno po tematici svakog pitanja i kroz pozicioniranje država prema izabranim indeksima. U dvanaestome su se pitanju sugovornici trebali osvrnuti na NATO-ov utjecaj u „Zapadnom Balkanu“. Svi sugovornici jasno su se složili kako NATO značajno pridonosi sigurnosti i kako je on svojevrsni jamac mira. Manju razliku u stavovima izražava crnogorski sugovornik: „Usprkos tome što NATO formalno promovira stabilnost, kolektivnu sigurnost i reformu sektora obrane, njegova nazočnost često izaziva suprotne reakcije kod dijela stanovništva i političkih elita koje NATO doživljavaju kao instrument zapadnih sila za širenje utjecaja.“ Srbijanski i kosovski sugovornik slažu se kako je NATO znatno pridonio uspostavi mira na Kosovu. „NATO u slučaju Balkana, za razliku od bivših sovjetskih satelita u Istočnoj Evropi, nije imao ulogu odvrćanja od Rusije....., već odvratiti lokalne države jedne od drugih uslijed nasljeđa jugoslavenskih ratova“, zaključuje srbijanski sugovornik. Ovakav konsenzus sugovornika u skladu je s literaturom koja NATO na „Zapadnom Balkanu“ prvenstveno

opisuje kao stabilizacijskog sudionika u postkonfliktnom okruženju, a ne kao klasični savez odvraćanja (Kurečić, 2011).

Također, kosovski sugovornik ima slične stavove kao i albanski, odnosno govori: „Nazočnost NATO-a na „Zapadnom Balkanu“ bila je ključna u okončavanju i sprječavanju sukoba, odvraćanju vanjske agresije i poticanju demokratskih civilno-vojnih odnosa.“ Odgovor je albanskog sugovornika bio vrlo temeljit te je objasnio kroz četiri točke što je sve NATO učinio: povećao je stabilnost i sigurnost, povećao suradnju među državama, spriječio daljnje sukobe te doveo do reformi i integracija u međunarodne institucije. Sjevernomakedonski i bosanskohercegovački sugovornici najviše ističu važnost NATO-a za stabilnost. „Ja, ali siguran sam i većina mojih kolega vidi članstvo u NATO-u prije svega kao vrlo jak argument odvraćanja, a onda kao jamstvo sigurnosti, stabilnosti i prosperiteta države u cjelini“, ističe sugovornik iz BiH. Razlike u odgovorima ukazuju kako države članice NATO-a naglasak stavljaju na sigurnosne koristi članstva, dok nečlanice češće problematiziraju političke i društvene posljedice integracije (Jović, 2019).

U odgovorima sugovornika vidljive su određene „zapadnobalkanske“ razlike u percepciji uloge NATO-a na „Zapadnom Balkanu“. Sugovornici iz države članica naglasak stavljaju na odvraćanje, institucionalnu stabilnost i dugoročnu sigurnosnu predvidivost djelovanja NATO-a. S druge strane, ostali sugovornici skloniji su istaknuti političke prijepore, pitanje suvereniteta i podjele u javnosti. Na taj se način potvrđuje kako se uloga NATO-a ne doživljava uvijek jedinstveno, već ovisi o stupnju integracije i unutarnjem političkom kontekstu pojedine države. Takve razlike potvrđuju kako se percepcija NATO-a u „Zapadnom Balkanu“ oblikuje ponajprije kroz nacionalna iskustva članstva, političke rasprave i unutarnju stabilnost, a ne kroz jedinstveni „zapadnobalkanski“ sigurnosni okvir (Jakešević, 2018).

Pozicioniranje prema izabranim indeksima

Kako bi se upotpunili stavovi sugovornika dobro je prikazati pozicioniranje država „Zapadnog Balkana“ prema izabranim indeksima (ne)stabilnosti, odnosno prema indeksu političke transformacije, indeksu državnog upravljanja i indeksu krhkosti (fragilnosti). Indeks političke transformacije mjeri se kroz pet pokazatelja: državnost, politička participacija, vladavina prava, stabilnost demokratskih institucija te politička i društvena integracija. Ukupno je kroz pet pokazatelja obuhvaćeno čak 18 sastavnica, a ukupna je kategorizacija izvedena iz klasifikacije na demokracije i autokracije, to jest postoji pet stupnjeva napretka prema potpuno demokratskoj

državi (BTI Projekt, 2023b). Iako se razlikuju po veličini (tab. 36) samog indeksa (veći indeks znači veći stupanj demokratizacije), sve države Zapadnog Balkana (osim BiH) spadaju u stupanj defektne demokracije, koju obilježava slabo ili stagnirajuće napredovanje prema potpunoj demokraciji i političkoj stabilnosti. Bosna i Hercegovina spada u stupanj vrlo defektne demokracije, za koju je karakteristično stagniranje demokratskih procesa i nepostojanje želje za napretkom niti postizanjem trajnije stabilnosti (BTI Projekt, 2022b). Takvi rezultati pokazuju kako formalno približavanje euroatlantskim strukturama ne mora istodobno značiti i potpunu demokratsku konsolidaciju države.

Drugi se korišteni indeks odnosi na državno upravljanje, odnosno koliko su države sposobne donositi kvalitetne političke odluke, koliko su odgovorne i koliko su dosljedne u provođenju svojih politika. Ovaj se indeks temelji na 20 sastavnica razvrstanih u pet pokazatelja: razina odgovornosti, sposobnost upravljanja, učinkovitost resursa, izgradnja konsenzusa i međunarodna suradnja (BTI Projekt, 2022c). Ukupno je pet kategorija uspješnosti upravljanja. Tri „zapadnobalkanske“ države (Albanija, Sjeverna Makedonija i Crna Gora) imaju dobru razinu upravljanja (tab. 36), koju obilježava relativna stabilnost i odgovornost u donošenju politika te određena sposobnost. Srbija i Kosovo spadaju u kategoriju umjerene kvalitete državnog upravljanja, koju obilježava manja sposobnost i odgovornost u državnom upravljanju. Bosna i Hercegovina najlošije stoji prema ovome indeksu, ona spada u predzadnju kategoriju, odnosno u slabo državno upravljanje, koje nema potpuni nadzor nad državnim institucijama.

Treći je korišteni indeks nekoć bio poznat kao indeks propalih država, no danas je taj izraz zamijenjen s pojmom fragilnosti (krhkosti). Ovaj indeks izračunava analitički centar *Fund for Peace* već 67 godina i indeks slovi kao visoko pouzdan jer se temelji na 12 indikatora. Cilj je indeksa pokazati ranjivost države na sukobe ili kolapse u različitim sferama (Fund for Peace, 2023). Na „Zapadnom Balkanu“ najnižu razinu krhkosti ima Albanija (tab. 36), koja zajedno sa Crnom Gorom pripada u skupinu stabilnih država, odnosno država koje imaju razinu otpornosti na sukobe i nisu sklone kolapsu. U skupinu upozoravajućih država spadaju Srbija i Sjeverna Makedonija, koje obilježavaju manje stabilnosti odnosno niža razina otpornosti. Bosna i Hercegovina te Kosovo spadaju u istu skupinu upozoravajućih, ali u dodatnu podskupinu, visoko upozoravajućih, s još nižom razinom otpornosti.

Ukupno se kroz indekse može vidjeti kako demokratski procesi i dalje nisu dovršeni, odnosno „zapadnobalkanske“ države i dalje nisu na zadovoljavajućem stupnju razvoja u usporedbi s državama Zapadne Europe. Sugovornici su u pravu kad opisuju NATO kao faktor sigurnosti i stabilnosti jer bi bez njega došlo do izrazitog isticanja nedostataka, koji su izraženi u indeksima (ne)nestabilnosti. Pozitivan stav prema NATO-u ne znači automatski unutarnju stabilnost te NATO-ova prisutnost funkcionira više kao vanjski stabilizator u državama koje još nemaju konsolidirane demokratske institucije.

Tab. 36. Izabrani indeksi političke (ne)stabilnosti „Zapadnog Balkana“ 2023. godine

Države	Indeks političke transformacije	Indeks državnog upravljanja	Indeks krhkosti
Albanija	7,50	6,56	55,90
Bosna i Hercegovina	5,50	3,64	71,10
Crna Gora	7,10	5,93	56,93
Kosovo	6,80	4,22	52,76
Sjeverna Makedonija	7,75	6,27	58,10
Srbija	6,05	4,43	67,80

Izvor: BTI Projekt (2023a-c) i *Fund for Peace* (2023)

Različiti stavovi unutar obrambenog sektora

Pretposljednje se pitanje odnosilo na razlike u stavovima prema NATO-u unutar različitih dijelova obrambenog sektora država „Zapadnog Balkana“. Kosovski i sjevernomakedonski sugovornik jedini se slažu kako unutar obrambenog sektora nema podjela po pitanju stavova prema NATO-u. Sjevernomakedonski sugovornik ističe: „Vojska funkcionira u hijerarhiji i sustavu jednog autoriteta. Političke odluke prenose se i provode kroz vojno vodstvo sve do posljednjeg vojnika.“ Drugi sugovornici ističu nekoliko podjela koje postoje; više i manje suverenizma domaćih vojski, veće ili manje ulaganje u vojne strukture, aktivno i neaktivno sudjelovanje u NATO misijama. Crnogorski sugovornik objašnjava: „Dio profesionalnog kadra, naročito onaj koji je prošao NATO obuke, školovanja i sudjelovao u zajedničkim misijama, pokazuje višu razinu profesionalne lojalnosti NATO-u i spremnosti za dalje prilagođavanje. Međutim, u drugom dijelu sustava, naročito među starijim časnicima i pojedinim službama sigurnosti, još uvijek su prisutni rezervirani

stavovi.“ Odgovori sugovornika upućuju na to kako sudjelovanje u NATO obukama i misijama potiče pozitivnije i ujednačenije stavove unutar profesionalnog osoblja, dok se rezerviraniiji stavovi češće zadržavaju među starijim strukturama i dijelovima sustava koji nisu izravno uključeni u NATO aktivnosti.

Slično misli i albanski sugovornik: „Neki pojedinci mogu vidjeti NATO kao priliku za jačanje nacionalne sigurnosti i obrane, dok drugi mogu biti zabrinuti zbog gubitka autonomije ili bilo kakvog vanjskog utjecaja koji bi mogao utjecati na politike nacionalne sigurnosti.“ Na problem smanjena suvereniteta vojske osvrće se i srbijanski sugovornik, no navodi kako Srbija mora naučiti surađivati s NATO-om. Sugovornik iz BiH navodi kako su najveće podjele vezane uz etničke, odnosno kako unutar obrambenog sektora Srbi staju protiv NATO-a, a Hrvati i Bošnjaci podržavaju članstvo i jače integriranje sa NATO-om. Kroz odgovore sugovornika vidljivo je kako postoje različiti stavovi oko odnosa obrambenog sektora prema NATO-u, no većinom se te podjele sve manje potenciraju, osim u BiH i Srbiji, koje još nisu članice (za Kosovo nije spomenuta postojanost podjela). Rezultati se ukupno mogu sagledati kroz konstruktivističko polazište prema kojem se stavovi unutar obrambenog sektora ne oblikuju isključivo institucionalnim pravilima. Oblikuju se širim identitetskim, političkim i povijesnim kontekstom u kojem pojedine države i njihove vojske djeluju (Finnemore i Wendt, 2024).

Budući razvoj odnosa NATO-a i „Zapadnog Balkana“

Posljednje se pitanje u intervjuima odnosilo na budući razvoj odnosa između NATO-a i „Zapadnog Balkana“. Svi sugovornici slažu se oko nekih glavnih načela u budućim odnosima: ključna je uloga SAD-a, NATO će ostati snažno prisutan u novih ratova vjerojatno neće biti, te će se dogoditi rast utjecaja drugih velikih sila. Albanski sugovornik ističe: „Sveukupno se može očekivati povećana vojna i politička suradnju između NATO-a i „Zapadnog Balkana“, ali to će zahtijevati zajedničku predanost i napore u rješavanju regionalnih i međunarodnih izazova.“ Kosovski sugovornik ističe srbijansku vojnu neutralnost kao ključnu pojavu koja će obilježiti buduće sigurnosne okvire. Srbijanski, pak, sugovornik objašnjava: „Uspon Kine će neminovno natjerati SAD da se fokusira na Tihi ocean, a samim tim Europljani će morati preuzeti veću odgovornost za „Zapadni Balkan“. Ipak, čak i s oslabljenim NATO-om povratak rata u punom smislu riječi na Balkan je malo vjerojatan jer lokalne države nemaju kapacitet za taj poduhvat, a i lokalnim elitama se ne isplati.“ Iz odgovora sugovornika jasno je kako se budućnost odnosa NATO-

a i „Zapadnog Balkana“ ponajprije promatra kroz ulogu velikih sila, dok se države uglavnom vide kao prostor na koji ti odnosi imaju izravan utjecaj.

Nastavno na ovo mišljenje nadovezuje se stav sjevernomakedonskog sugovornika: „...ostvariti svoj utjecaj na „Zapadnom Balkanu“, gdje većina država nije dovoljno vojno i ekonomski moćna da bi se obranila i samostalno preživjela bez vanjske podrške.“ Iako nisu članicom NATO-a, sugovornik iz BiH govori: „...uzimajući u obzir trenutnu geopolitičku sliku, suradnja vojnog sektora naše države i NATO-a će rasti, iako smo mi samo partnerska država.“ Cijeli osvrt na budućnost odnosa NATO-a i „Zapadnog Balkana“ može se zaključiti riječima crnogorskog sugovornika: „U konačnici, budućnost odnosa između NATO-a i regije ostati će neizvjesna i uvjetovana vanjskim faktorima, prije svega odnosima između velikih sila. Ako NATO ne pokaže veću fleksibilnost, nazočnost i posvećenost, povjerenje i uloga NATO-a mogla bi slabiti, a time i njegova relevantnost za države „Zapadnog Balkana.“ Zaključno, odgovori sugovornika upućuju na to kako će budućnost odnosa NATO-a i „Zapadnog Balkana“ ovisiti o vanjskim geopolitičkim okolnostima, ali i o sposobnosti NATO-ove prilagodbe „zapadnobalkanskim“ specifičnostima (Dursun-Özkanca, 2019). NATO će, stoga, i u budućnosti imati važnu stabilizacijsku ulogu, ali će njezin intenzitet ovisiti o promjenama odnosa velikih sila i političkom razvoju samih država „Zapadnog Balkana“.

Kodiranje četvrtog tematskog dijela intervjua

U posljednjem procesu kodiranja, u sklopu vojno-obrambene dimenzije utjecaja NATO-a na „Zapadnom Balkanu“, kroz prvu i drugu fazu kodiranja izabrano je 14 kodova. U fazi dedukcije izabrano je ukupno 10 kodova (tab. 37), koji su korišteni u analizi posljednja tri pitanja. Najviše se ponavlja prvi kod – NATO kao faktor stabilnosti, a najmanje se pojavljuje šesti kod – budućnost ovisi o prilagodljivosti. U ovom je kodiranju vidljiv sličan obrazac raspodjele kodova kao kod prvog dijela intervjua. Naime, ovdje, kao i tamo, postoje kodovi koji se mogu pojaviti u odgovorima gotovo svih triju posljednjih pitanja. To je osobito vidljivo s prvim i desetim kodom. Dakle, opet se vidi kako su dobiveni odgovori više općenitiji, odnosno kako pitanja nisu toliko specifična kao u drugom ili trećem tematskom dijelu intervjua. Kod kodova u posljednjem pitanju postoji puno različitih kombinacija, odnosno više sugovornika iznosi različite ideje o pitanju budućeg razvoja odnosa njihove države s NATO-om. Također, učestalost četvrtog koda raste – sugovornici i dalje vide snažan utjecaj SAD-a u „zapadnobalkanskoj“ budućnosti. O scenarijima

geopolitičkog razvoja „Zapadnog Balkana“ pisao je Bačan (2023), koji je došao do zaključka kako će budućnost i dalje ostati u *statusu quo*, s blagom tendencijom prema euroatlantizmu. Upravo se takav zaključak može iščitati i iz mišljenja intervjuiranih sugovornika i njihovih percepcija budućnosti. Na temelju formiranih kodova može se zaključiti kako sugovornici budući razvoj odnosa s NATO-om ne promatraju kroz nagle promjene, već kroz postupne prilagodbe i nastavak postojećih sigurnosnih obrazaca, što je u skladu s dosadašnjim analizama stabilnosti „Zapadnog Balkana“.

Tab. 37. Kodovi u četvrtoj tematskoj skupini intervjua

Države sugovornika	1. NATO i „Zapadni Balkan“	13. Različiti vojni stavovi	3. Budućnost NATO-a na „Zapadnom Balkanu“
Albanija	1, 9	2, 7, 8	1, 4, 7
Bosna i Hercegovina	1, 9, 10	2, 10	1, 3, 4, 10
Kosovo	1, 9	7, 8	1, 4, 5
Crna Gora	1, 9, 10	2, 8, 10	1, 3, 4, 6, 10
Sjeverna Makedonija	1, 9	7, 8	1, 4, 6
Srbija	1, 9, 10	2, 5, 10	4, 5, 3, 10
Kodovi: 1. NATO kao faktor stabilnosti, 2. Unutarnje podjele u obrani, 3. Rast utjecaja velikih sila, 4. SAD kao ključni akter, 5. Ostanak vojne neutralnost Srbije, 6. Budućnost ovisi o fleksibilnosti, 7. Rast suradnje unatoč izazovima, 8. NATO standardi i interoperabilnost, 9. Potreba za „zapadnobalkanskom“ stabilnošću, 10. Različiti stavovi prema članstvu.			

Izvor: Autor prema rezultatima intervjua (2025)

Ukupni provedeni proces kodiranja pokazuje kako se odgovori sugovornika ponavljaju oko sličnih tema. Različiti kodovi zajedno daju cjelovitu sliku načina na koji se NATO i njegov utjecaj percipiraju unutar vojno-obrambenog sektora istraživanih država. Na temelju toga, iskazi sugovornika dodatno su povezani s dostupnim podacima i analitički obrađeni, čime je omogućeno dublje tumačenje uočenih obrazaca i njihove važnosti za razumijevanje djelovanja NATO-a u promatranom kontekstu i drugom istraživačkom cilju.

5.2.3. Testiranje druge hipoteze

Nakon detaljne analize vojno-obrambene dimenzije utjecaja NATO-a na „Zapadni Balkan“ slijedi testiranje druge hipoteze: NATO utječe na povećanje standarda vojski država „Zapadnog Balkana“. U ovom se dijelu rada države „Zapadnog Balkana“ promatraju zajednički kao analitička cjelina, bez razdvajanja prema statusu članstva u NATO-u. Hipoteza se testira kvantitativnom (analizirani vojni pokazatelji) i kvalitativnom (rezultati intervjua) usporedbom. Za potrebe ovoga rada standard vojski definira se kroz izabrane vojne pokazatelje i kroz rezultate intervjua.

U slučaju kvantitativne analize izrađen je kompozitni indeks od četiri izabranih analiziranih pokazatelja (tab. 38): udjel vojnog trošenja u BDP-u, broj sudjelovanja u inozemnim vojnim vježbama, udjel žena u vojsci i količina vojne opreme. Ovako konstruiran kompozitni indeks omogućuje usporedbu općeg trenda razvoja vojnih standarda među državama „Zapadnog Balkana“, bez ulaska u detaljniju analizu pojedinih pokazatelja zasebno. Kompozitni je indeks, dakle, pokazatelj koji se konstruira kombiniranjem više pokazatelja, često iz različitih znanstvenih disciplina (ekonomska, socijalna, ekološka), kako bi se kvantitativno izrazila složena pojava ili proces (Winchester, 2005).

U izradu nije uzet pokazatelj o najvećim donatorima jer je navedena samo po jedna država donator i bilo bi potrebno dodatno razrađivati taj pokazatelj. U slučaju pokazatelja vojne opreme, za svaku je državu zbrojena ukupna količina. Kako bi se dobio kompozitni indeks za svaku državu, sve su vrijednosti izabranih pokazatelja prvo normalizirane (stavljene u raspon od 0 (najlošija) do 1 (najbolja) na bazi minimalne i maksimalne vrijednosti iz 2021. godine. Vrijednosti normalizacije koje prelaze 1 pojavljuju se zato što su pokazatelji za 2023. godinu u pojedinim državama premašili maksimalne vrijednosti iz 2021. godine, koja je uzeta kao referentna godina za normalizaciju. Koristila se formula (1):

$$\text{normalizirana vrijednost} = \frac{X (\text{vrijednost}) - \text{minimalna vrijednost}}{\text{maksimalna vrijednost} - \text{minimalna vrijednost}} \quad (1)$$

Kompozitni se indeks (KI_1) izračunao zbrajanjem dobivenih normiranih vrijednosti (NV1 do NV4) i njihovim dijeljenjem s brojem četiri, koliko je bilo ukupno pokazatelja. Prije indeksa svi su pokazatelji imali jednaku težinu, budući kako u postojećoj literaturi ne postoji jasno teorijsko niti empirijsko uporište za njihovo različito ponderiranje u kontekstu ovoga istraživanja. Primjena jednake težine pokazatelja u ovakvim slučajevima čest je pristup u društvenim znanostima kada je

cilj usporedna analiza složenih pojava, a dostupni podaci ne omogućuju pouzdano razlikovanje njihove relativne važnosti (Winchester, 2005). Koristila se formula (2):

$$KI_1 = \frac{NV1 + NV2 + NV3 + NV4}{4} \quad (2)$$

Tab. 38. Normalizacija izabranih vojnih pokazatelja i kompozitni indeks

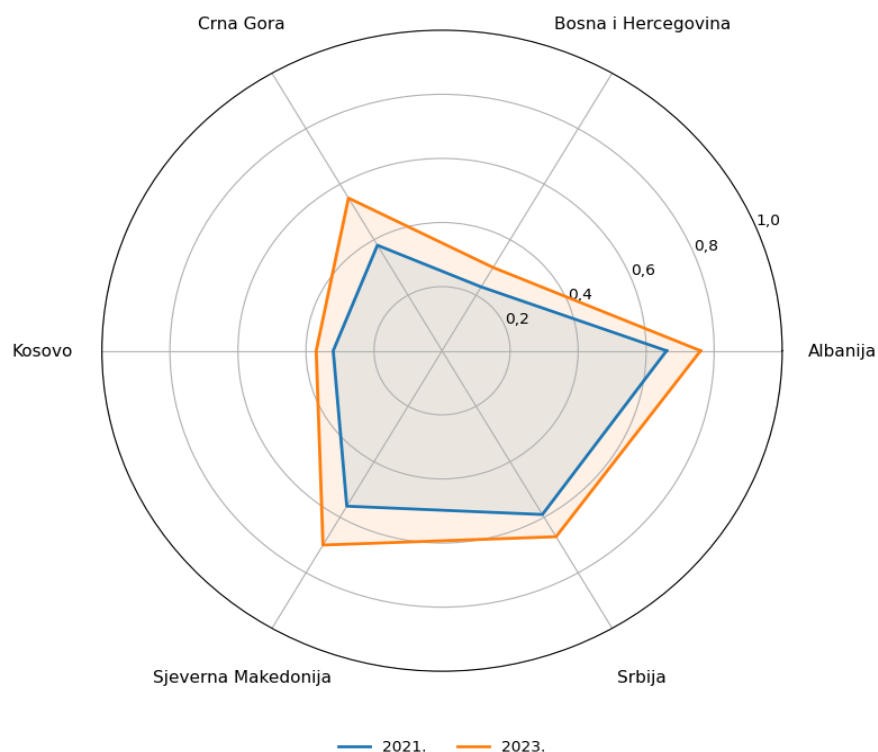
Država	Pokazatelji kompozitnog indeksa (2021./2023.)				
	Udjel vojnog trošenja u BDP-u (%)	Sudjelovanje u inozemnim vojnim vježbama	Udjel žena u vojsci (%)	Količina vojne opreme	Kompozitni indeks
Albanija	1,4 / 1,6	18 / 20	14, 5 / 14,9	432 / 442	0,66 / 0,76
Normalizacija	0,56 / 0,78	0,63 / 0,70	1,00 / 1,06	0,47 / 0,49	
Bosna i Hercegovina	0,9 / 1,1	12 / 14	7,8 /8,2	393 / 401	0,23 / 0,30
Normalizacija	0,0 / 0,22	0,48 / 0,48	0,00 / 0,06	0,42 / 0,43	
Crna Gora	1,2 / 1,7	22 / 25	10,5 / 10,7	88 / 91	0,38 / 0,55
Normalizacija	0,33 / 0,89	0,78 / 0,89	0,40 / 0,43	0,00 / 0,00	
Kosovo*	1,4 / 1,5	10 / 13	8,0 / 8,5	267 / 281	0,32 / 0,37
Normalizacija	0,56 / 0,67	0,44 / 0, 44	0,03 / 0,10	0,25 / 0,27	
Sjeverna Makedonija	1,4 / 1,7	28 / 31	9,9 / 10,7	350 / 365	0,56 / 0,70
Normalizacija	0,56 / 0,89	1,00 / 1,11	0,31 / 0,43	0,36 / 0,38	
Srbija	1,8 / 2,0	12 / 1	10,2 / 10,6	816 / 832	0,59 / 0,67
Normalizacija	1,00 / 1,22	0,00 / 0,00	0,36 / 0,42	1,00 / 1,02	
* Podaci se odnose na Kosovske sigurnosne snage					

Izvor: Autor prema izabranim vojnim pokazateljima (2023)

Nakon izračunatih kompozitnih indeksa, napravljen je t-test u *IBM SPSS Statisticu*. T-test za nezavisne uzorke je statistička metoda kojom se ispituje postoji li značajna razlika između aritmetičkih sredina dviju nezavisnih skupina (Agresti, 2018). U testu su se kao varijable uzeli izračunati kompozitni indeksi za 2021. i 2023. godinu. Vrijednosti kompozitnih indeksa za 2023. godinu, također, su normalizirane na temelju minimalnih i maksimalnih vrijednosti iz 2021. godine, čime je osigurana usporedivost rezultata između dviju promatranih godina. Pokazalo se kako je p

= 0,003 što je manje od 0,05, odnosno razlika između kompozitnih indeksa između dvije godine statistički je značajna. Države u prosjeku 2023. godine imaju veći indeks za 0,102. Povećanje kompozitnog indeksa posredno upućuje i na povećanje vojnih standarda kroz povećanje izabranih pokazatelja.

Slika 13. prikazuje usporedni radar-graf kompozitnih indeksa vojnih standarda država „Zapadnog Balkana“ za 2021. i 2023. godinu. U svim promatranim državama vrijednosti kompozitnog indeksa u 2023. godini nadmašuju one iz 2021. godine, iako je intenzitet porasta različit među državama. Najizraženiji porast indeksa uočen je u državama koje su u promatranom razdoblju zabilježile veće povećanje ulaganja u obrambeni sektor, sudjelovanja u međunarodnim vojnim aktivnostima i jačanja institucionalnih kapaciteta. Grafički prikaz time potvrđuje rezultate statističke analize, prema kojima je utvrđena statistički značajna razlika između prosječnih vrijednosti kompozitnog indeksa za dvije promatrane godine. Vizualna usporedba dodatno upućuje na opći trend rasta vojnih standarda, što je u skladu s pretpostavkom kako je NATO, izravno ili neizravno, povezan s jačanjem odabranih vojno-obrambenih pokazatelja.

Sl. 13. Usporedba kompozitnog indeksa država „Zapadnog Balkana“ u 2021. i 2023. godini
Izvor: Autor prema izračunatom kompozitnom indeksu (2026)

Kvalitativno testiranje hipoteze manje je egzaktnije od kvantitativnog, no usmjerenje se postavlja na već ustanovljene kodove. U slučajnu intervju vojni standard opisuje se kroz procese koji dovode do povećanja opće kvalitete i sposobnosti vojski država. Konkretno, povećanje standarda spominje se u drugoj tematskoj skupini intervju kodovima: 1. Poboljšanje operativnih sposobnosti, 2. Modernizacija vojne opreme, 3. Standardizacija s NATO-om, 4. Suradnja kroz vojne vježbe, 5. Obrazovne razmjene i usavršavanja, 6. Razvoj vojnih akademija i 9. Digitalna obrana i obavještajna suradnja. Navedeni kodovi ukupno su spomenuti 42 puta od ukupno 58, što predstavlja 72 % spominjanja kodova usmjerenih na povećanje standarda vojski. Prema navodima sugovornika, NATO utječe na povećanje standarda vojski država „Zapadnog Balkana“. Učestalost i sadržaj ovih kodova pokazuju kako sugovornici povećanje vojnih standarda najčešće povezuju s procesima modernizacije, profesionalizacije i usklađivanja s NATO praksama. Upravo se to u literaturi navodi kao jedan od ključnih učinka reforme „zapadnobalkanskih“ vojno-obrambenih sustava (Busterud, 2015).

Kako bi se donio konačni zaključak o drugoj hipotezi, potrebno je zajednički sagledati rezultate kvalitativnog i kvantitativnog testiranja. Taj proces u literaturi je opisan kao triangulacija – korištenje više izvora podataka, metoda ili perspektiva za ispitivanje iste pojave sa ciljem povećanja valjanosti i pouzdanosti zaključaka (Šarić, 2024). S obzirom kako je vojni standard definiran kroz izabrane vojne pokazatelje i rezultate intervju, njegovo povećanje ovisi o povećanju kompozitnog indeksa i o broju kodova koji se izravno odnose na vojni standard. Kroz izabrane je kvantitativne podatke vidljivo povećanje standarda, a isto se iščitava i iz kvalitativnih rezultata intervju. Prema tome, druga je hipoteza potvrđena, odnosno NATO utječe na povećanje standarda vojski država „Zapadnog Balkana“. U slučaju Kosova NATO utječe na Kosovske sigurnosne snage. Valja napomenuti kako se kompozitni indeks temelji na usporedbi samo dvaju vremenskih razdoblja, a rezultati intervju samo na jednoj tematskoj skupini intervju. Za daljnje istraživanje potrebno je uzeti u obzir više vremenskih razdoblja. Također, kroz analizu vojno-obrambene dimenzije NATO-a došlo se do spoznaje o velikom broju zaostalog sovjetskog i jugoslavenskog oružja. NATO doprinosi modernizaciji, ali još treba puno ulagati u zamjenu oružja. Ukupno rezultati istraživanja upućuju na to kako je utjecaj NATO-a na povećanje vojnih standarda vidljiv prije svega kroz postupno usklađivanje praksi i jačanje sposobnosti. Dubinske materijalne promjene ostaju ograničene i još uvijek snažno ovise o dugoročnim nacionalnim ulaganjima (Dursun-Özkanca, 2019).

5.3. Ekonomska dimenzija utjecaja NATO-a na „Zapadni Balkan“

U ovom se dijelu iznose podaci povezani s ekonomskom geografijom NATO-a, odnosno komparativno se analiziraju ekonomski pokazatelji država „Zapadnog Balkana“ s obzirom na članstvo u NATO-u. Analiziraju se uvoz i izvoz (trgovinska razmjena) te izravna strana ulaganja. Cilj je testirati jesu li države „Zapadnog Balkana“ većinski ekonomski povezane s drugim članicama NATO-a.

5.3.1. Trgovinska razmjena država „Zapadnog Balkana“

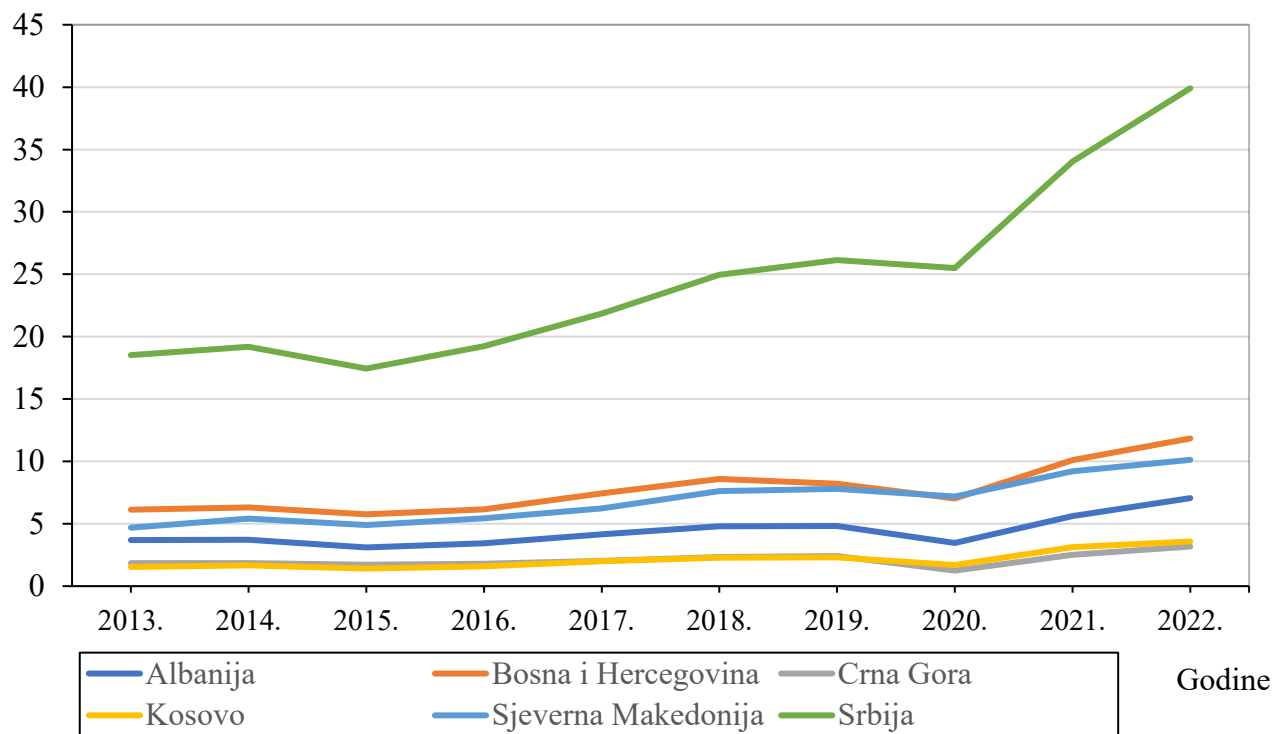
Prije razmatranja ekonomskih pokazatelja, potrebno je teorijski sagledati što točno predstavlja trgovinska razmjena. Prema Feenstru i Tayloru (2021) ona označava međusobnu razmjenu (protok) roba i usluga između različitih država. Razmjena može biti bilateralna ili multilateralna te ključ pokretanja ekonomske suradnje i globalizacije. Dvije su osnovne grane razmjene: uvoz i izvoz. Krugman i Obstfeld (2018) navode kako uvoz predstavlja kupnju roba i usluga izvan granice matične države. Uvoz omogućuje pristup proizvodima koji na domaćem tržištu nisu dostupni ili su u uvozu jeftiniji ili čak kvalitetniji. S druge strane, izvoz prema Salvatoru (2020) predstavlja prodaju domaćih (tuzemnih) proizvoda i usluga inozemnim tržištima. Primarne su uloge izvoza: povećanje proizvodnje, ostvarivanje prihoda iz inozemstva te poboljšanje platne bilance. Podaci o uvozu i izvozu mogu se izražavati na različite načine: novčanim jedinicama, postotkom u BDP-u, fizičkim jedinicama (barel, tone, kilogrami), te indeksima i paritetima. Uz novčanu vrijednost, vjerojatno je najučestaliji prikaz trgovinski saldo ili bilanca, odnosno postoji li veća količina uvoza ili izvoza za pojedinu državu (Krugman i Obstfeld, 2018). Kao što je napisano u Metodologiji, u ovom će se radu primarno koristiti podaci o uvozu i izvozu izraženi u novčanoj vrijednosti (američki dolari), a zatim se sagledava i njihovo povećanje i smanjenje.

Ukupni izvoz i uvoz

Prije početka analiza uvoza i izvoza za pojedinu državu potrebno je sagledati ukupne podatke za „Zapadni balkan“. U razdoblju od 2013. do 2022. godine sve su države bilježile porast izvoza uz dvije godine smanjenja: 2015. i 2020. godinu. Prvo se smanjenje odnosi na vrijeme uvođenja sankcija Rusiji poradi aneksije Krima i općenito na „drugi val“ ekonomske krize iz 2008. godine uzrokovan smanjenjem cijena sirovina, koje su izvozile „zapadnobalkanske“ države (Bh Indeks, 2016). Drugi je pad povezan s pandemijom COVID-19. Na slici 14. jasno vidi kako se izvoz Srbije

količinom jasno izdvaja u odnosu na ostale države. Ukupni se izvoz kreće od 40 milijarde dolara (Srbija), do jedva tri milijarde Kosova i Crne Gore 2022. godine, koje su na začelju. Analizirane države najčešće uvoze proizvode visoke dodatne vrijednosti, koje nemaju na svojim tržištima. To su: dijelovi automobila, informatička oprema, bijela tehnika, industrijski strojevi, lijekovi (Eurostat, 2024).

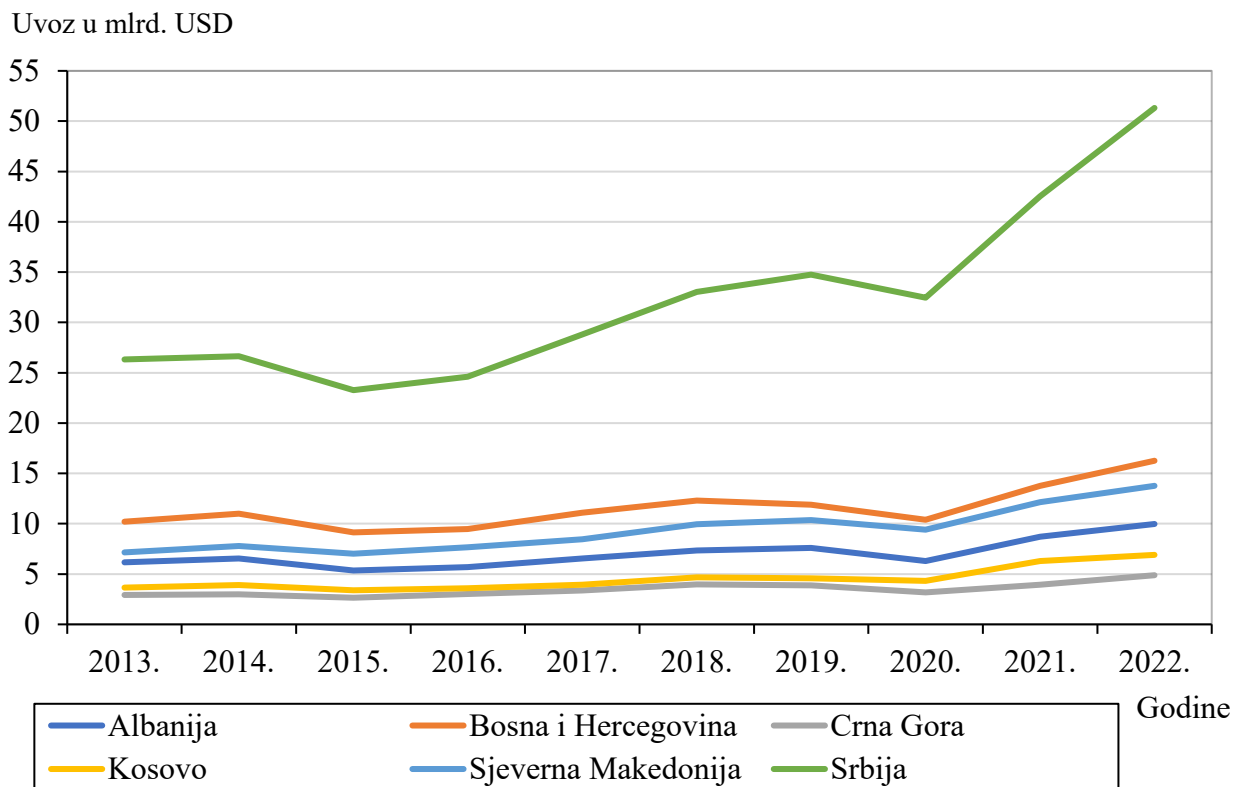
Izvoz u mlrd. USD

Sl. 14. Izvoz država „Zapadnog Balkana“ od 2013. do 2022. godine

Izvor: Svjetska banka (2013-2022a)

Kad se pogleda grafički prikaz (sl. 15) uvoza država „Zapadnog Balkana“ uočavaju se slične pravilnosti kao kod grafičkog prikaza izvoza. Iznova se ističe Srbija te se uočavaju dva očigledna pada 2015. i 2020. godine. Ukupni se uvoz kreće od 52 milijarde dolara (Srbija) do milijarde dolara Kosova i Crne Gore 2022. godine. Države najviše izvoze različite sirovine, neprerađene proizvode niže vrijednosti i poljoprivredne proizvode (Eurostat, 2024). Uočava se kako su gotovo sve države značajni izvoznici usluga. Crna Gora, i Albanija prednjače zahvaljujući obalnom turizmu, dok je u Srbiji izvoz usluga povezan s urbanim i zimskim turizmom. Spominje se i izvoz telekomunikacijskih usluga i financijskih usluga. Razvijen je *outsourcing* (vanjsko ugovaranje) za neke manje američke i europske kompanije (Europska komisija, 2021).

Sl. 15. Uvoza država „Zapadnog Balkana“ od 2013.do 2022. godine

Izvor: Svjetska banka (2013-2022b)

Kad se ukupno sagledaju uvoz i izvoz, oba su pokazatelja bilježila ukupni rast u analiziranom desetogodišnjem razdoblju. Uvoz je, dakako, imao veći rast od izvoza, pa je tako svake godine nastajala sve veća negativna trgovinska bilanca. Pozitivna trgovinska bilanca nije zabilježena niti kod jedne države niti jedne godine. Ovaj je problem rezultat niske konkurentnosti domaće proizvodnje i visoke cijene same proizvodnje u državama „Zapadnog Balkana“. Dugogodišnja negativna trgovinska bilanca dovodi do finansijskih nestabilnosti, porasta kamatnih stopa, slabljenja valute i utjecaja na štednje građana (Salihu i Topxhiu, 2025).

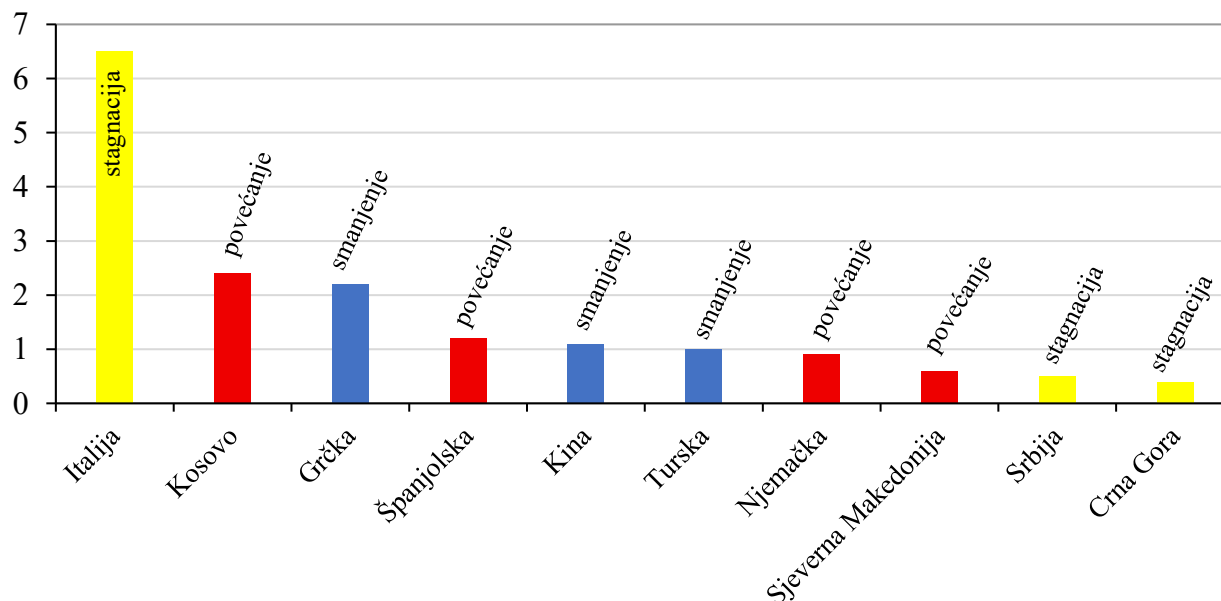
Povezujući NATO članstvo s prikazom uvoza i izvoza, ne vidi se osobito isticanje članica NATO-a u odnosu na nečlanice. Primjetno je kako ne postoji utjecaj ulaska Crne Gore 2017. i Sjeverne Makedonije 2020. godine na njihove trgovinske bilance, odnosno one i dalje ostaju negativne. Dakle, u ukupnom uvozu i izvozu ne postoji utjecaj NATO članstva na pokazatelje. Na makroekonomskoj razini NATO članstvo u desetogodišnjem razdoblju nema značaj, no detaljnijom analizom uvoznih i izvoznih partnera država „Zapadnog Balkana“ mogu se uočiti neke druge pravilnosti (Mulchinock, 2017).

Izvoz država „Zapadnog Balkana“

Albanski je izvoz od 2013. do 2022. godine bilježio većinski rast te je bio ponajprije usmjeren prema europskim državama (sl. 16). U svih deset analiziranih godina Albanija je najviše izvozila u Italiju, a potom na Kosovo i u Grčku. Među glavnim izvoznim partnerima nalazi se sedam država članica NATO, pri čemu tri bilježe povećanje izvoza, dvije stagnaciju, a dvije smanjenje kroz promatrano razdoblje. Budući kako je Albanija tijekom cijelog analiziranog razdoblja bila članica NATO-a, ne može se govoriti o utjecaju ulaska u NATO na promjene u izvozu. Izvan europskog prostora ističu se Kina i Turska, dok je Srbija zastupljena kao susjedna država.

Strukturu albanskog izvoza čine ponajprije tradicionalni proizvodi poput obuće, mineralnih gnojiva, odjeće te željeza i čelika (Workman, 2023a). Kao specifičnost izdvaja se izvoz vojne opreme, pri čemu su najvažnija odredišta Ukrajina i Austrija, uz izrazit porast izvoza u 2023. godini (Trend Economy, 2023a). Sagledavajući cjelokupni albanski izvoz; prevladavaju ustaljeni partneri uz promjene njihove relativne važnosti tijekom godina, dok se izvoz i dalje u velikoj mjeri temelji na tradicionalnim proizvodima, uz nastojanja Vlade usmjerena na postupnu diverzifikaciju izvozne strukture (Liperi i Hoxha, 2016).

Izvoz u mlrd. USD

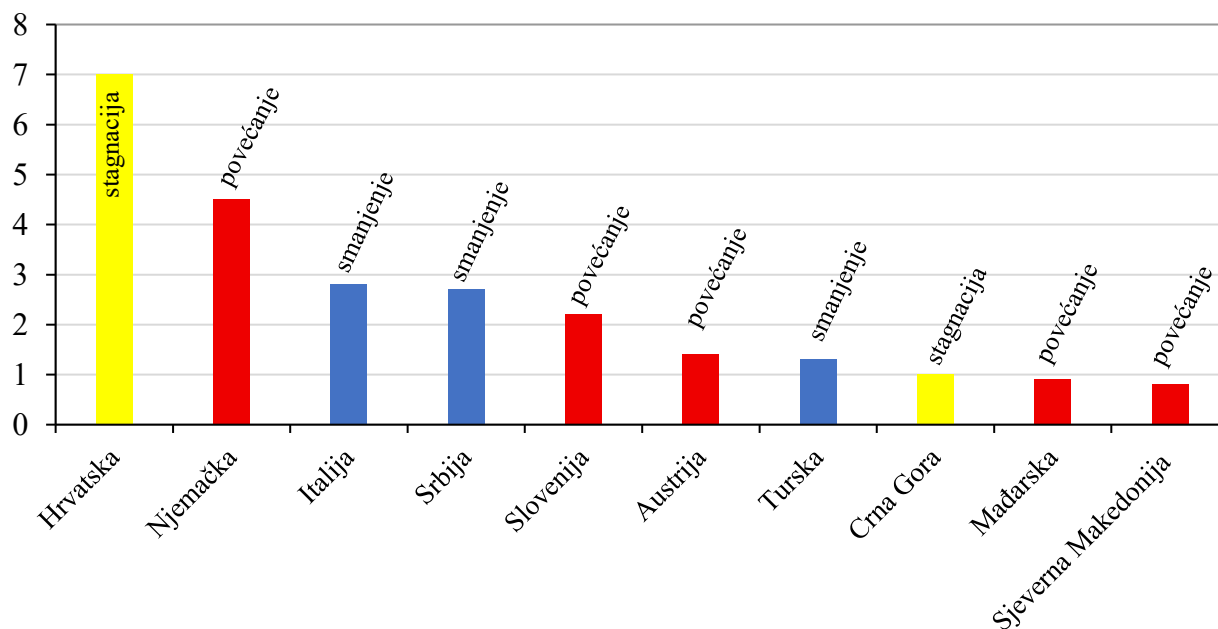
Sl. 16. Glavna izvozna tržišta Albanije i njihovi trendovi od 2013. do 2022. godine

Izvor: Albanski statistički institut (2013-2022)

Izvoz Bosne i Hercegovine količinom je neznatno veći od albanskoga te je tijekom deset analiziranih godina bilježio gotovo ujednačenu razinu. Hrvatska je tijekom cijelog razdoblja predstavljala glavno izvozno tržište, dok je izvoz na tržište Njemačka bilježio rast, a na tržište Italija smanjenje. Među deset najvažnijih izvoznih tržišta čak je devet država članica NATO, što upućuje na snažnu orijentiranost izvoza prema tržištima članica, dok je Srbija jedina iznimka (sl. 17). Bosna i Hercegovina u cijelom je analiziranom razdoblju bila nečlanica NATO-a, te takav status nije imao utjecaj na trgovinske tokove. Iz podataka je uočeno povećanje izvoza prema Sjevernoj Makedoniji, no ono se ne može jednoznačno povezati s razdobljem nakon njezina ulaska u NATO.

Strukturu izvoza Bosne i Hercegovine obilježavaju proizvodi poput električne energije, žica i kablova, drvene sirovine, aluminijski i tekstilni proizvodi (Workman, 2023b). Iako podaci o izvozu oružja nisu dostupni, zabilježeno je kako su eksplozivi i različite vrste pirotehnike u 2023. godini zauzimali deveto mjesto u ukupnom izvozu (Trend Economy, 2023b). Prema Brkiću (2020), Bosna i Hercegovina ima nepovoljan položaj u izvozu i nisku konkurentnost, pri čemu se kao jedan od ključnih izazova ističe potreba jačanja bilateralne trgovine zbog izraženih razlika između izvoznih i uvoznih partnera.

Izvoz u mlrd. USD

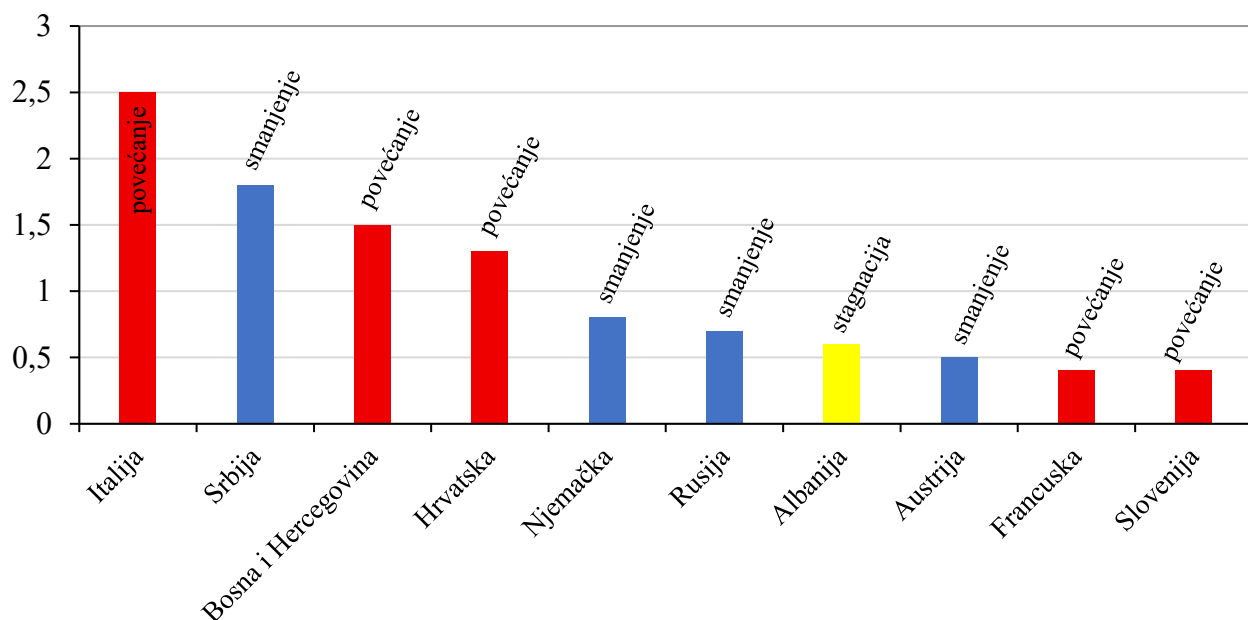

Sl. 17. Glavna izvozna tržišta Bosne i Hercegovine i njihovi trendovi od 2013. do 2022. godine
Izvor: Agencija za statistiku BiH (2013-2022)

Izvoz Crne Gore trenutno predstavlja, uz kosovski, najmanji izvoz među državama „Zapadnog Balkana“. Uočavaju se slični trendovi (sl. 18) kao kod Albanije i Bosne i Hercegovine, pri čemu je na prvom mjestu izvoznih tržišta dolazilo do češćih izmjena između Italije i Srbije. Među deset glavnih izvoznih tržišta nalazi se sedam država članica NATO-a. Bosna i Hercegovina, Srbija i Rusija predstavljaju nečlanice, kod potonje dvije zabilježeni su i padovi crnogorskog izvoza. Crna je Gora tijekom analiziranog razdoblja postala članicom NATO-a, pa je pozornost posvećena mogućim promjenama strukture izvoznih tržišta. Uspoređeni su poredci iz 2015. i 2016. godine s poredcima iz 2018. i 2019. godine. U sve četiri godine uočeno je blago smanjenje trgovine s Rusijom te kontinuirano povećanje izvoza prema Hrvatskoj, dok su ostale promjene bile kratkoročne i bez izraženijih trendova u ukupnoj vrijednosti trgovinske razmjene.

Strukturu izvoza Crne Gore čine ponajprije mineralna gnojiva, aluminij, drvo, pića, lijekovi, rude i meso (Workman, 2023c). Prema podacima *Trend Economy* (2023c), izvoz oružja relativno je malen te iznosi oko 2,5 milijuna eura, pri čemu su glavna odredišta Srbija, Austrija i Češka, od kojih se dvije nalaze izvan NATO-a. Prema Peroviću (2014), Crna Gora se suočava s nedostatnom razinom konkurentnosti i kvalitete proizvoda, zbog čega je nužno daljnje unaprjeđenje izvozne ponude kako bi se ublažio nepovoljan odnos izvoza i uvoza.

Izvoz u mlrd. USD

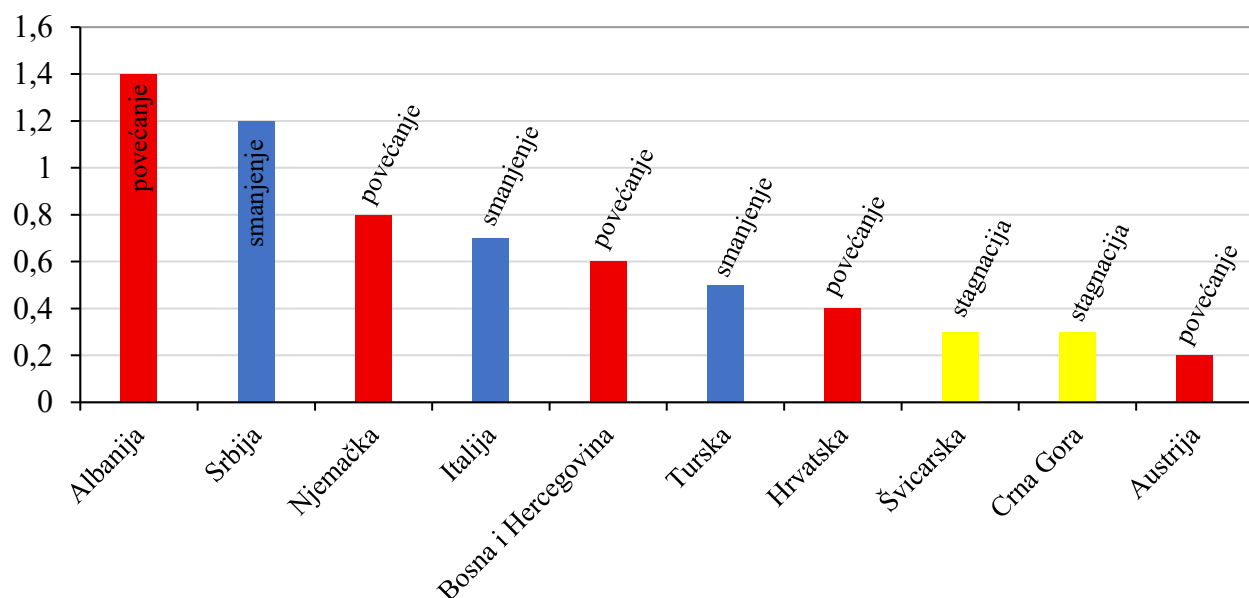

Sl. 18. Glavne izvozna tržišta Crne Gore i njihovi trendovi od 2013. do 2022. godine
Izvor: MONSTAT (2013-2022)

U izvozu Kosova (sl. 19) prevladavaju države koje se u cijelosti ili djelomično nalaze na europskom kontinentu. Na početku istraživanog razdoblja Kosovo je najviše izvozilo u Srbiju, dok u posljednjih sedam godina najveći udjel izvoza ostvaruje prema Albaniji. Među deset najvažnijih izvoznih tržišta četiri države nisu članice NATO: Bosna i Hercegovina, Švicarska, Austrija i Srbija. Kosovo je tijekom cijelog promatranog razdoblja bilo nečlanica NATO-a, stoga se promjene u redoslijedu izvoznih tržišta ne mogu dovesti u izravnu vezu s promjenama članstva susjednih država. Primjerice, Sjeverna Makedonija, unatoč susjedstvu, ne nalazi se među deset najvažnijih izvoznih tržišta. Analiza kretanja izvoza pokazuje kako ne postoje jasno uočljivi obrasci kontinuiranog rasta ili pada izvoza prema pojedinim državama.

Kosovo izvozi vrlo male količine oružja u Albaniju i Tursku, uglavnom u obliku dijelova oružja ili vojne opreme, pri čemu se taj izvoz odvija isključivo prema članicama NATO-a (Trend Economy, 2023d). U 2023. godini Kosovo je najviše izvozilo električnu energiju, vrata i prozore, željezne šipke, namještaj, krevete i madrace (Kosovapress, 2024). Unatoč navedenom, izvoz Kosova i dalje je ograničen problemima nepotpunog međunarodnog priznanja te složenim carinskim i regulatornim okvirom, zbog čega se deregulacija i daljnja liberalizacija vanjske trgovine nameću kao važni preduvjeti jačanja izvoza (Gashi i Jusufi, 2009).

Izvoz u mlrd. USD

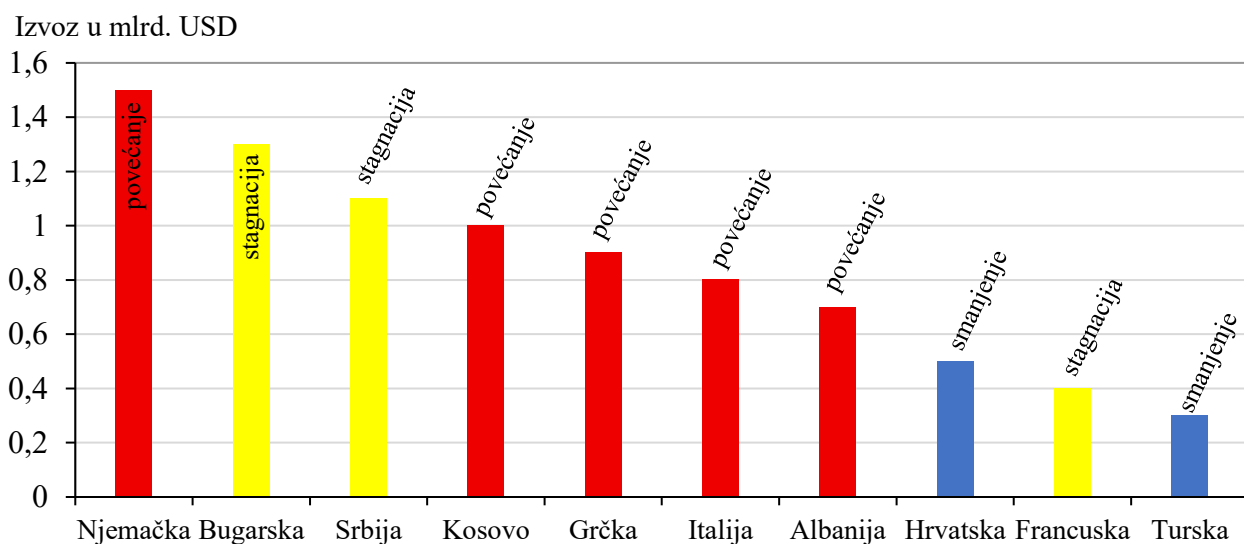

Sl. 19. Glavna izvozna tržišta Kosova i njihovi trendovi od 2013. do 2022. godine

Izvor: Agencija za statistike Kosova (2013-2022)

Sjeverna Makedonija svoje proizvode najviše izvozi u Njemačku, a potom u Bugarsku i Srbiju (tab. 43). Među deset najvažnijih izvoznih tržišta osam je država članica NATO, dok Srbija i Kosovo nisu članice. U analiziranom je razdoblju Sjeverna Makedonija postala članicom NATO-a 2020. godine, zbog čega su, kao i u slučaju Crne Gore, detaljnije analizirane dvije godine prije i dvije godine nakon članstva. Uočena je stagnacija rasta izvoza prema Srbiji od 2018. godine te povećanje izvoza prema Kosovu od 2019. godine, koje se nastavilo do kraja istraživanog razdoblja. Ipak, nisu uočeni jasni ukupni trendovi porasta izvoza prema članicama NATO-a niti smanjenja izvoza prema nečlanicama. Ulazak u NATO vremenski se podudara s početkom krize uzrokovane pandemijom COVID-19, stoga je otežano razdvajanje učinaka pandemije od potencijalnog utjecaja članstva u NATO-u.

Sjeverna Makedonija izvozi vrlo male količine oružja u Ukrajinu i Poljsku, ponajprije u obliku pomoćne vojne opreme, poput vojnih šatora i odjeće (Trend Economy, 2023e). U strukturi ostalog izvoza prevladavaju kemijski proizvodi, električna oprema, motorna vozila, željezo, namještaj i prehrambeni proizvodi (Workman, 2023d). Prema navodima Gospodarske komore Sjeverne Makedonije, postoji potreba za većom diverzifikacijom izvoznih tržišta zbog zasićenosti tržišta Europske unije, uz isticanje potencijala suradnje s državama Sjeverne Afrike te zajedničkog nastupa „zapadnobalkanskih“ država na trećim tržištima (Poslovni dnevnik, 2024). Ukupno gledano, izvoz Sjeverne Makedonije ostaje relativno malen, usporediv s bosanskohercegovačkim, uz projekcije umjerenog rasta u budućnosti.

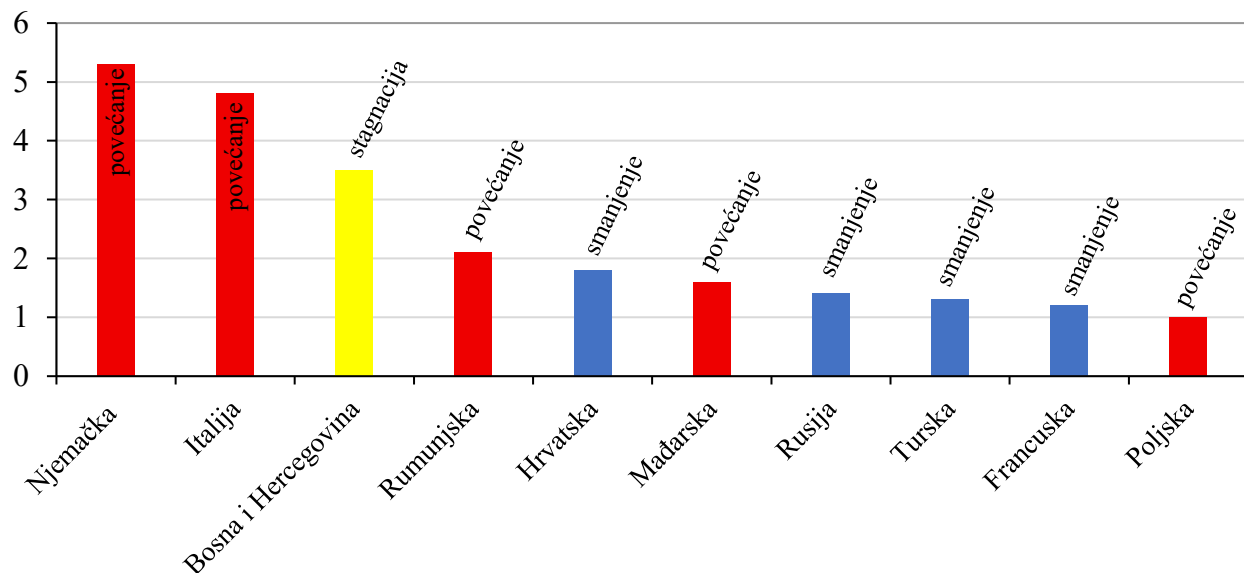

Sl. 20. Glavna izvozna tržišta Sjeverne Makedonije i njihovi trendovi od 2013. do 2022. godine
Izvor: MAKSTAT (2013-2022)

Na „Zapadnom Balkanu“ najveći izvoz ostvaruje Srbija. Njezini su glavni izvozni partneri (sl. 21) tijekom deset analiziranih godina u 80 % slučajeva bile članice NATO. Iznimke čine Bosna i Hercegovina te Rusija. Srbija bilježi povećanje izvoza prema Njemačkoj i Italiji, dok je prema Bosni i Hercegovini zabilježena stagnacija, a prema Rusiji smanjenje izvoza. Tijekom istraživanih razdoblja Srbija nije mijenjala svoj status prema NATO-u, dok su dvije njene susjedne države postale članice. Ipak, niti jedna od njih ne nalazi se među deset najvažnijih izvoznih tržišta Srbije. Iz tog se razloga ne može govoriti o utjecaju širenja NATO-a na strukturu izvoznih partnera Srbije od 2013. do 2022. godine.

Podaci upućuju na to kako Srbija najveće količine oružja izvozi u Sjedinjene Američke Države, kao ključnu državu unutar NATO-a, ali i u Bosnu i Hercegovinu, Bugarsku i Češku (Lepoša, 2023). U strukturi ostalog izvoza prevladavaju električni proizvodi, metalne rude, pogonski strojevi te poljoprivredni proizvodi poput voća i povrća (Workman, 2023e). Kao i kod ostalih država „Zapadnog Balkana“, Srbija se suočava s izazovima niže konkurentnosti domaćih proizvoda te ograničene financijsko-logističke potpore izvozu. Istodobno, Srbija raspolaže većim brojem potpisanih trgovinskih sporazuma u usporedbi s ostalim analiziranim državama, što predstavlja važan razvojni potencijal (Lojanica, 2016). Ukupno gledano, izvoz Srbije ima značajan potencijal u srednjoročnom razdoblju. Kao prioritet se nameće daljnja diverzifikacija trgovinskih partnera, s obzirom na trenutnu snažnu orijentaciju prema tržištima članica NATO-a.

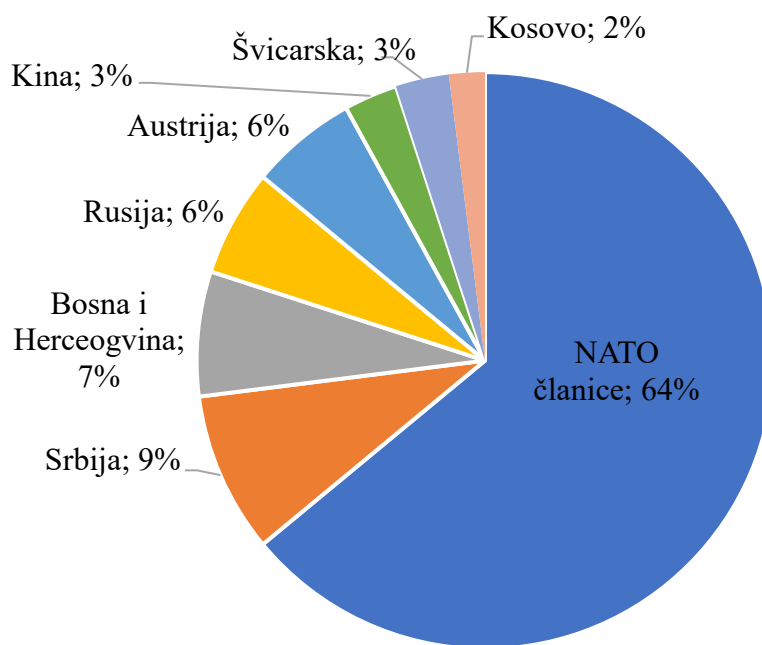
Izvoz u mlrd. USD

Sl. 21. Glavna izvozna tržišta Srbije i njihovi trendovi od 2013. do 2022. godine

Izvor: Republički zavod za statistiku (2013-2022a)

Kad se ukupno sagledaju sve države (sl. 22) u koje izvoze države „Zapadnog Balkana“, dolazi se do zaključka kako je njih ukupno 64 % iz NATO-a. Zatim slijedi Srbija (9 %), pa BiH (7 %) i Rusija (6 %). U izračunu udjela uzimao se ukupni zbroj vrijednosti izvoza za pojedinu državu prema cjelokupnom zbroju vrijednosti izvoza svih država od 2013. do 2022. godine. Jedina je izvan europska država Kina, koja ima udjel od 3 %. Ovako sumirani podaci o državama u koje se izvozi jasno pokazuju ovisnost o NATO članicama za sve „zapadnobalkanske“ države. Tijekom istraživanih razdoblja nije bilo značajnijih promjena među državama u koje se izvozilo. Jedino se uočio jasan trend kako se izvoz u Rusiju smanjivao što je rezultat različitih sankcija uvedenih poradi aneksije Krima i ratnih djelovanja na području Ukrajine.

Sl. 22. Ukupni udjel NATO članica i ostalih država u izvozu država „Zapadnog Balkana“

Izvor: Autor prema podacima o izvozu državnih statističkih institucija (2013-2022)

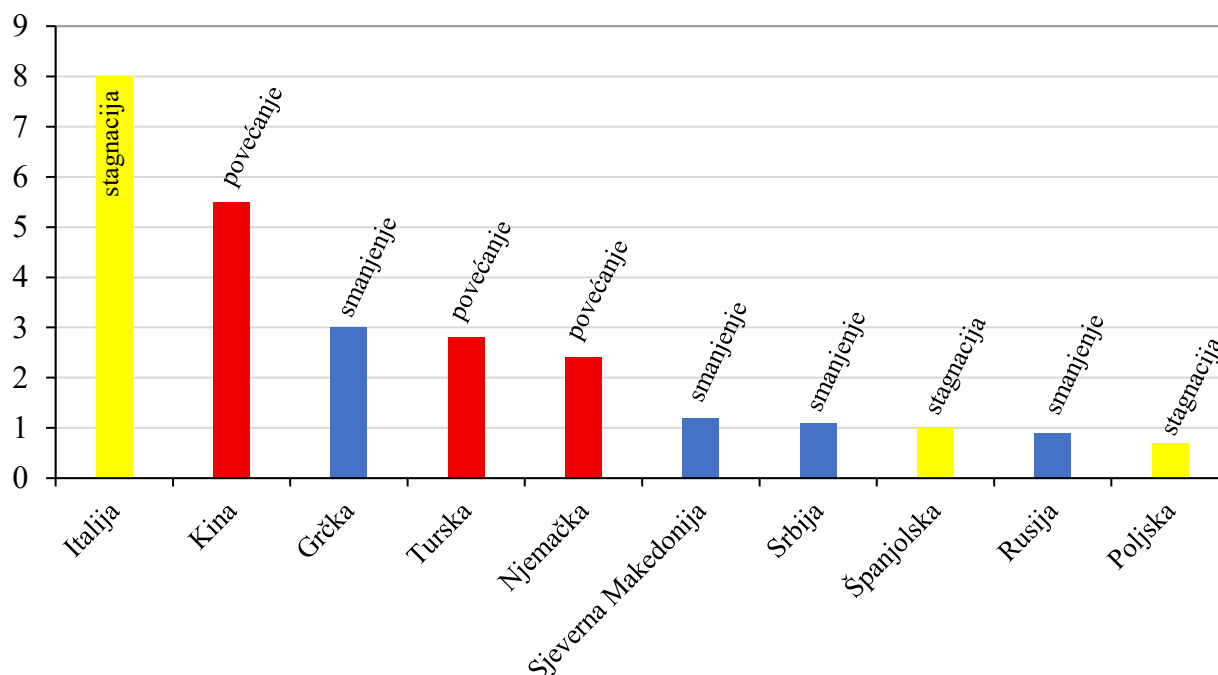
Ukupno je analiza izvoza država „Zapadnog Balkana“ pokazala slične strukturne probleme. Izvoz se u većini država temelji na proizvodima niže dodane vrijednosti, sirovinama i poluproizvodima, uz slabu tehnološku razvijenost i ograničene inovacije (Workman, 2023a–f). Česti je problem niska konkurentnost domaće proizvodnje te oslanjanje na mali broj izvoznih tržišta (Lojanica, 2016). U manjim je ekonomijama prisutna visoka osjetljivost na vanjske poremećaje i slaba potpora izvozu (Liperi i Hoxha, 2016). Kosovo ograničavaju problemi međunarodnog priznanja, a Srbija bilježi slabu diverzifikaciju tržišta (Filipović, 2023).

Uvoz država „Zapadnog Balkana“

Uvoz Albanije (sl. 23) ostvaruje se ponajprije iz sedam država članica NATO te iz Kine, Rusije i Srbije. Tijekom deset analiziranih godina vidljiv je rast uvoza iz Kine, dok uvoz iz Srbije i Rusije stagnira. Albanija je tijekom cijelog razdoblja bila članica NATO-a, no povećanje uvoza zabilježeno je samo iz Turske i Njemačke. Usprkos ulasku Sjeverna Makedonija u NATO, uvoz iz te je države smanjen. Albanija najviše uvozi naftu i naftne derivate, motorna vozila, lijekove, električnu energiju te proizvode od željeza i čelika (Trend Economy, 2023a). Tijekom cijelog promatranog razdoblja zabilježena je negativna trgovinska bilanca, s prosječnom godišnjom razlikom od oko jedne milijarde američkih dolara u korist uvoza.

Albanski uvoz odvija se unutar regulatornog okvira usklađenog s Europskom unijom, bez većih institucionalnih prepreka, što omogućuje njegov stabilan rast. Empirijska istraživanja ukazuju na povezanost vanjske trgovine i gospodarskog rasta, pri čemu povećanje izvoza pozitivno, a povećanje uvoza negativno utječe na BDP Albanije (Kosta i Čepani, 2015). Dugoročno se kao izazov nameće smanjenje uvozne ovisnosti i jačanje konkurentnosti domaće proizvodnje.

Uvoz u mlrd. USD

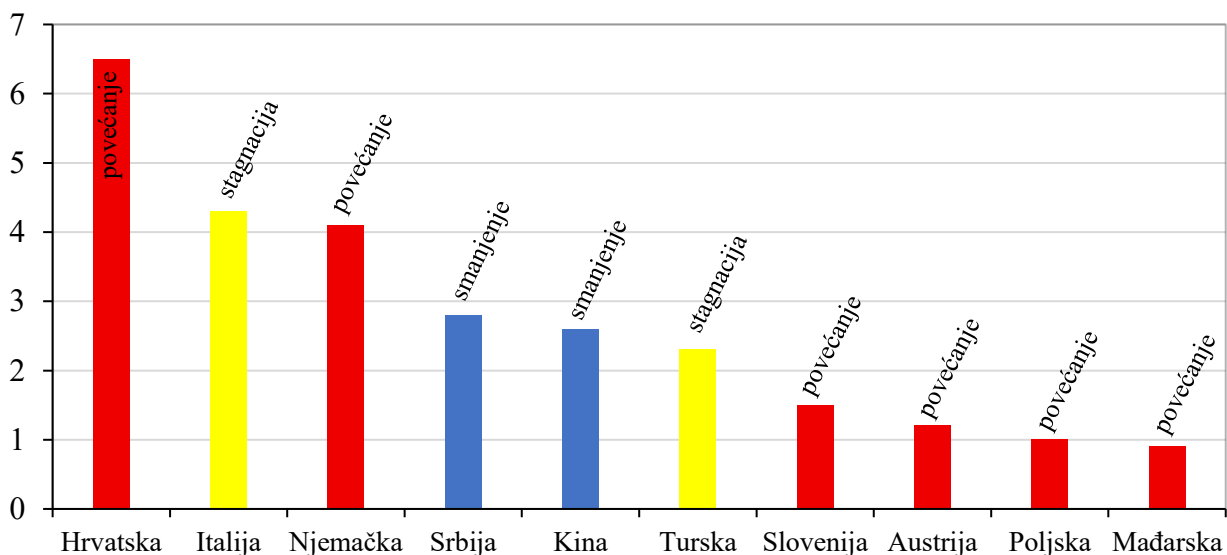
Sl. 23. Glavne države uvoza Albanije i njihovi trendovi od 2013. do 2022. godine

Izvor: Albanski statistički institut (2013-2022)

Uvoz Bosne i Hercegovine (sl. 24) najviše ovisi o uvozu iz susjedne Hrvatske. BiH uvoz dolazi u 70 % slučajeva iz članica NATO-a, dok se u prvih deset nalaze još Kina, Srbija i Austrija. Sa šest NATO članica BiH bilježi povećanje uvoza, dok jedino s Italijom bilježi stagnaciju. Ulazak Crne Gore i Sjeverne Makedonije u članstvo nije povećao uvoz iz tih država u BiH. Najviše se u BiH uvoze sljedeći proizvodi: nafta, plin te njihovi derivati, automobili i ostala vozila, lijekovi, ugljen, aluminij i meso (Trend Economy, 2023b). BiH trgovinska bilanca s godinama postaje sve više negativna, odnosno usprkos rastu izvoza, uvoz raste po većoj stopi. Negativna bilanca doseže iznos i do minus pet milijardi američkih dolara u 2022. godini (Svjetska banka, 2022).

Bosna i Hercegovina još uvijek ima slabo usklađeno zakonodavstvo po pitanju uvoza i izvoza, puno regulativa još uvijek nije usvojeno te carine nisu dobro regulirane. Slaba konkurentnost domaćih proizvoda utječe na laganu nadmoć inozemnih proizvoda. Europska unija s BiH ima potpisan veliki broj trgovinskih sporazuma što olakšava trgovinu (Skoko i Zovko, 2018). Uvoz u Bosnu i Hercegovinu ovisi i o samoj cestovnoj infrastrukturi jer mreža autocesta još uvijek nije dovoljno razvijena. Iz tog se razloga stvaraju velike gužve kamiona na granicama i zastoji na cestama, koje nisu predviđene za tolike terete (Skoko i Zovko, 2018). Uvoz u BiH često je obilježen i kriminalnim aktivnostima unošenja nedeklariranih proizvoda zbog slabe carinske kontrole. U budućnosti je svakako potrebno poraditi na jačim trgovinskim regulativama i nadzoru uvoza.

Uvoz u mlrd. USD

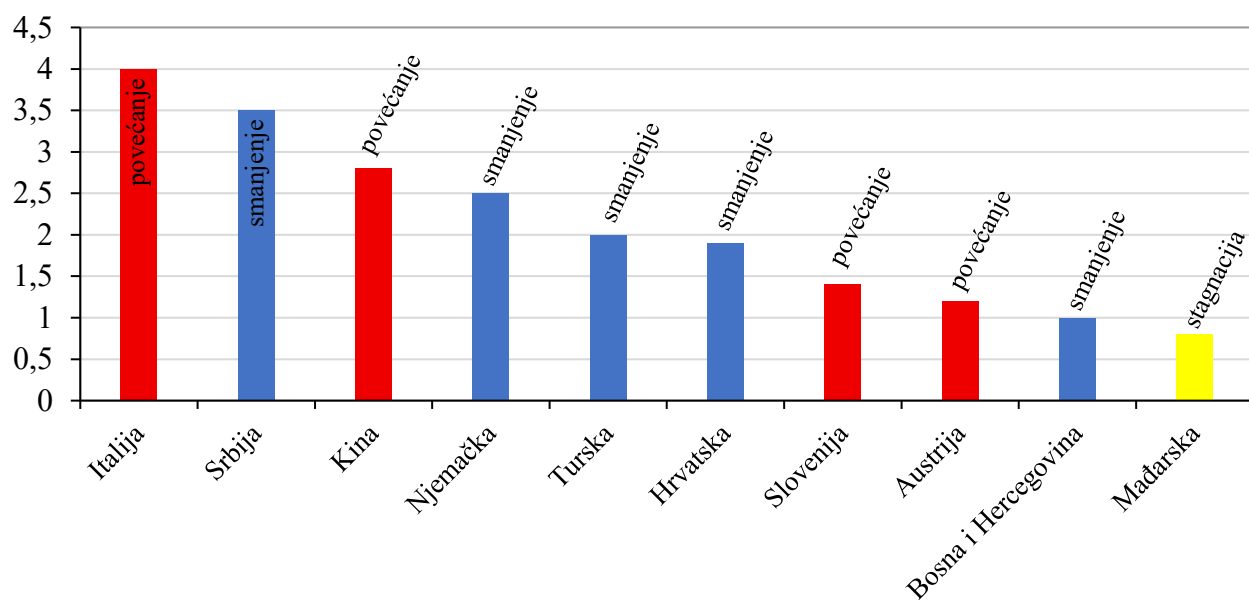
Sl. 24. Glavne države uvoza Bosne i Hercegovine i njihovi trendovi od 2013. do 2022. godine

Izvor: Agencija za statistiku BiH (2013-2022)

Uvoz u Crnu Goru nije toliko povezan s NATO članicama (sl. 25), odnosno šest je od deset država najvećih uvoznica članicom NATO-a. Tako se kao nečlanice pojavljuju Kina, Srbija, Bosna i Hercegovina te Austrija. Kod uvoza iz BiH i Srbije prisutan je trend smanjena uvoza, odnosno postoji trend povećanja uvoza iz Austrije i Kine. Kao i u slučaju izvoza, i ovdje se detaljnije obratila pažnja na trendove dvije godine prije i dvije godine poslije 2017. godine kada je država pristupila NATO-u. Nisu se uočile promjene u učestalosti uvoza iz pojedine države, jedino se bilježio kontinuirani blagi pad uvoza iz Srbije te BiH. S druge strane bilježi se povećanje uvoza iz Slovenije, odnosno Italije. Crna Gora najviše uvozi: naftne derivate, vozila, brodove, strojeve, telekomunikacije uređaje, namještaj i odjeću (Trend Economy, 2023c). Crna Gora ima negativnu trgovinsku bilancu, koja se kroz vrijeme samo povećava što ukazuje na postojane probleme u vanjskoj trgovini, odnosno slabu konkurentnost i slabo domaće tržište.

Uz ostale države „Zapadnog Balkana“ i Moldaviju, Crna Gora članica je CEFTA-e, Sporazuma o slobodnog trgovini srednjoeuropskih država. Ovaj Sporazum za cilj ima ukidanje carina na međusobnu trgovinu između država potpisnica (Luković, 2022). Kroz taj su se Sporazum mnoge trgovinske barijere olakšale čime je svim državama narastao izvoz i uvoz. Veliki udjel uvoza odvija se i preko crnogorskih pomorskih luka te bi one trebale biti posebno pod nadzorom kako se u državu ne bi uvezle nedozvoljene stvari (Čejvanović i dr., 2018).

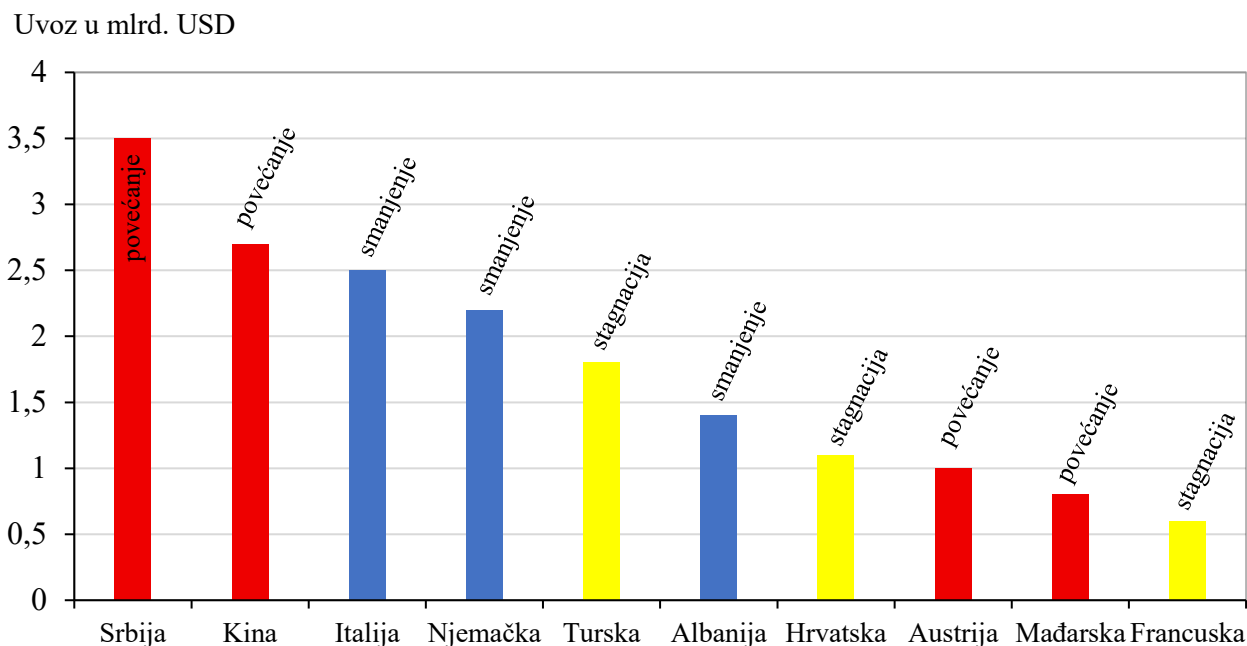
Uvoz u mlrd. USD

Sl. 25. Glavne države uvoza Crne Gore i njihovi trendovi od 2013. do 2022. godine
Izvor: MONSTAT (2013-2022)

Kosovo najviše dobara i usluga uvozi (sl. 26) iz Srbije te bilježi povećanje tog uvoza kroz svih deset analiziranih godina. Povećanje se bilježi i u uvozu s Kinom. Poznato je kako obje države službeno ne priznaju Kosovo kao neovisnu državu, a iz njih Kosovo najviše uvozi. Od nečlanica NATO-a u prvih deset se našla još i Austrija, dok je preostalih sedam država uvoznica redom članice NATO-a. Iznenađuje kako Kosovo s Albanijom bilježi smanjenje uvoza, isto kao i s Italijom i Njemačkom, a sve tri države predstavljaju jedne od glavnih političkih partnera Kosova. Ulazak Crne Gore i Sjeverne Makedonije u NATO nije utjecao na uvoz Kosova, niti te dvije susjedne države predstavljaju Kosovu značajnije trgovinske partnere. Kosovo najviše uvozi: energetske resurse, hranu i poljoprivredne proizvode, građevinski materijal, automobile i dijelove i elektroniku (Trend Economy, 2023d). Kosovo, također, ima negativnu trgovinsku bilancu, no ona nije toliko velika jer općenito država ima manji izvoz i uvoz u odnosu na ostale analizirane države.

Ograničenost prirodnih resursa i kapaciteta za proizvodnju doprinosi povećanju kosovskog uvoza. Uvozni proizvodi često ne zadovoljavaju standarde kvalitete jer se uvoze proizvodi, koji ne bi prošli inspekcijsku kontrolu zapadnih tržišta (Kukaj i Hameli, 2023). Problem je države i ovisnost o stranim ulaganjima, koje u vremenima kriza ne mogu biti glavni oslonci u sprječavanju pretjeranog uvoza. U budućnosti Kosovo treba unaprijediti uvoznu legislativu te jačati konkurentnost domaće proizvodnje (Kukaj i Hameli, 2023).

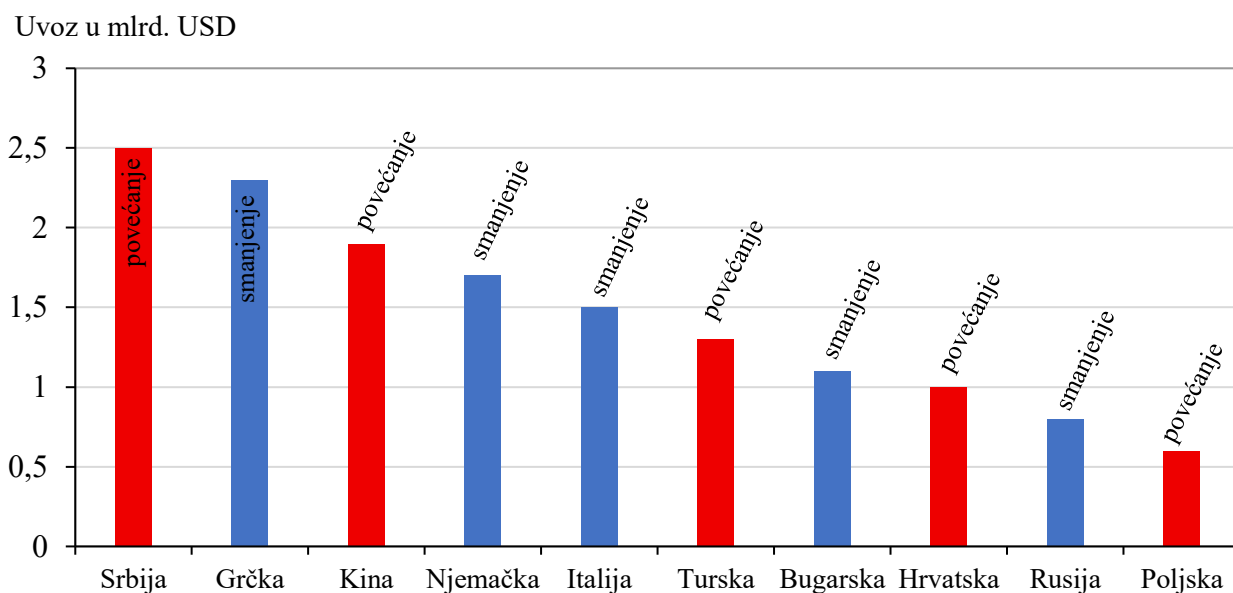

Sl. 26. Glavne države uvoza Kosova i njihovi trendovi od 2013. do 2022. godine

Izvor: Agencija za statistike Kosova (2013-2022)

Uvoz Sjeverne Makedonije (sl. 27) najviše ovisi o Srbiji, pa o Grčkoj i Kini. Kroz istraživane godine Srbija i Grčka više su puta zamijenile mjesto iz kojih se najviše uvozilo, no Srbija u cijelom razdoblju bilježi blagi porast. Ukupno je sedam uvoznih partnera ujedno i članicom NATO-a. Uz Srbiju i Kinu, na devetom se mjestu našla Rusija. Kako je Sjeverna Makedonija postala članicom tijekom istraživanog razdoblja, valja razmotriti trendove trgovanja neposredno prije i poslije 2020. godine. Tako je zabilježeno smanjenje uvoza iz Rusije, no ta pojava zabilježena je i 2014. i 2015. godine. Ulazak Crne Gore u NATO, također, nije ostavio posljedice na popis uvoznih država Sjeverne Makedonije. Najviše se uvoze naftni derivati, keramičko posuđe, automobili, plin, mineralna gnojiva i različiti elektronički uređaji (Trend Economy, 2023e). Sjeverna Makedonija bilježi negativnu trgovinsku bilancu, no ona je manja u usporedbi s ostalim državama, a u 2022. godini zabilježeno je i smanjenje uvoza.

Prisutan je interes za usklađivanje s regulativama Europske unije u području vanjske trgovine. Dodatni poticaj dao je i Prespanski sporazum, koji je olakšao uvoz i izvoz s Grčkom (Mano-Bakalinov, 2016). Država ima slične probleme kao i ostale „zapadnobalkanske“ države kroz vid nedostatka konkurentnosti i potrebnih resursa te znanja za jaču domaću proizvodnju. Općenito se svake godine sve više povećaju različite ekonomske suradnje unutar „Zapadnog Balkana“, pa su tako Sjeverna Makedonija i Srbija ukinule veliki broj carinskih prepreka i povećale međusobni uvoz i izvoz (Mano-Bakalinov, 2016).

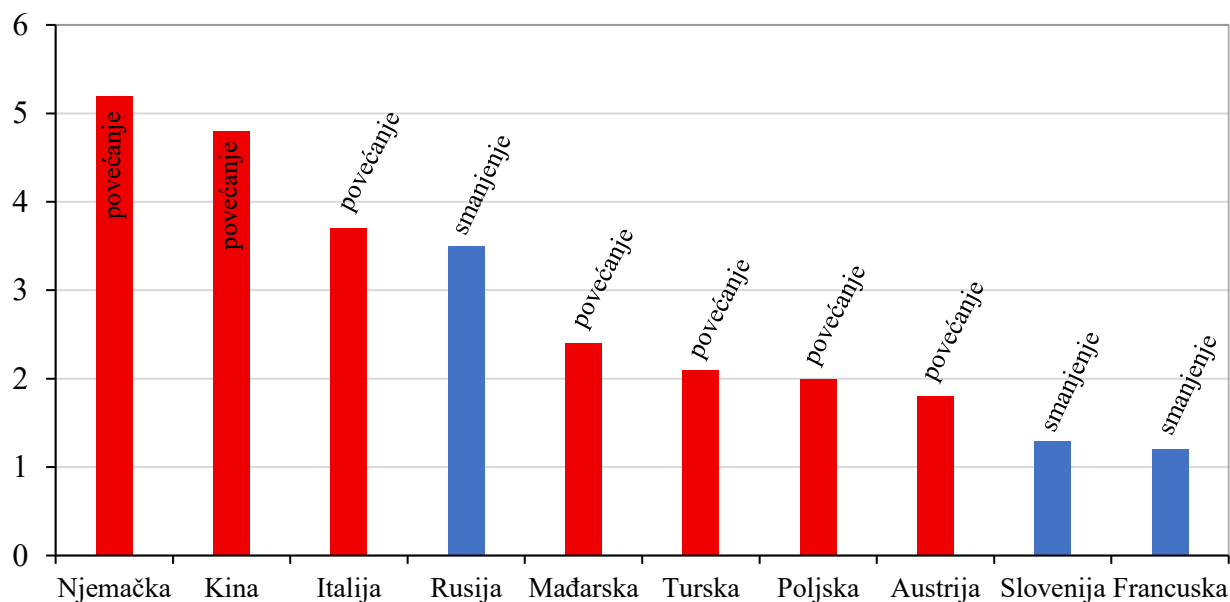

Sl. 27. Glavne države uvoza Sjeverne Makedonije i njihovi trendovi od 2013. do 2022. godine
Izvor: MAKSTAT (2013-2022)

Srbija najviše uvozi (sl. 28) proizvode i usluge iz Njemačke, zatim Kine i Italije. Sa sva tri glavna uvozna partnera Srbija bilježi povećanje trgovanja, dok s Rusijom bilježi smanjenje. Uz Kinu i Rusiju, još Austrija nije članica NATO-a. Općenito Srbija bilježi povećanje uvoza tijekom cijelog istraživanog razdoblja i njezin se uvoz ističe po vrijednosti od ostalih „zapadnobalkanskih“ država. Ulazak Sjeverne Makedonije i Crne Gore u NATO nije utjecao na promjene u srbijanskom uvozu. Trgovinska bilanca Srbije negativna je cijelo istraživano razdoblje i to preko sedam milijardi dolara ovisno o izabranoj godini. Srbija najviše uvozi električne strojeve i aparate, naftu i njene derivate, cestovna vozila, medicinske proizvode i industrijske strojeve (Danas online, 2024).

U velikom udjelu postoji uvoz već gotovih proizvoda visoke vrijednosti, dok se rijetko uvoze sirovine za proizvodnju složenih proizvoda unutar Srbije. Također, složene carinske regulative produžuju vrijeme uvoza čime se cijene uvezenih proizvoda nepotrebno povećavaju (Stanojević, 2025). Postoji jasan problem uvoza lošijih proizvoda, koji su jeftiniji nego bolji domaći proizvodi što dovodi do problema na tržištu. Srbija redovito naglašuje svoje prijateljstvo s Rusijom, no ono se toliko ne očituje u ekonomskim pokazateljima, više se očituje rastuća uloga Kine (Stanojević, 2025). Zajedno s Albanijom i Sjevernom Makedonijom, Srbija je pokrenula inicijativu Otvoreni Balkan, usmjerenu na jačanje međusobne trgovine i suradnje. Inicijativa zasad nije imala značajan učinak na uvoz i izvoz, ali je pokazala određeni razvojni potencijal (Bregu, 2024).

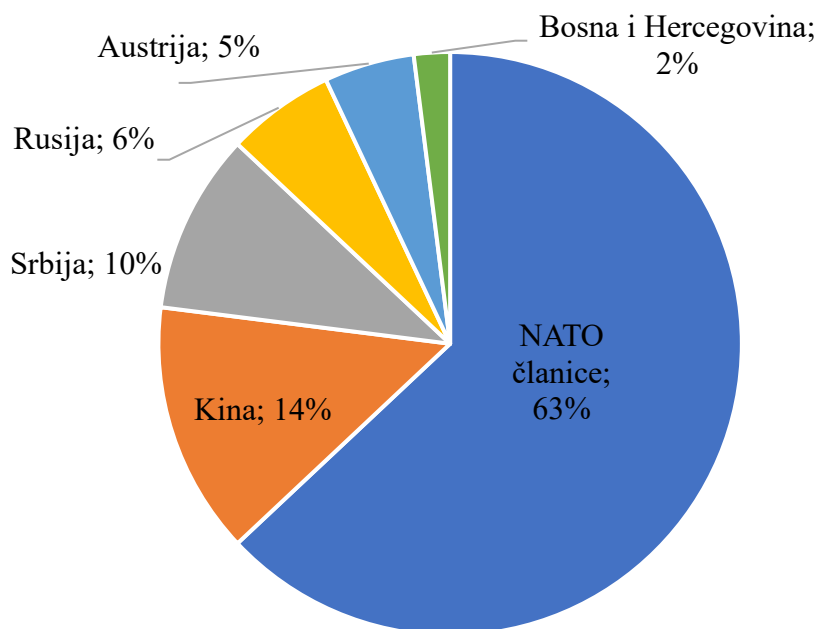
Uvoz u mlrd. USD

Sl. 28. Glavne države uvoza Srbije i njihovi trendovi od 2013. do 2022. godine

Izvor: Republički zavod za statistiku, 2013-2022b.

Vrijednosti su se uvoza zbrojile za NATO članice, Srbiju, Rusiju, Austriju te Bosnu i Hercegovinu te su se izračunali udjeli (sl. 29) u ukupnom uvozu u države „Zapadnog Balkana“. Očekivano, najviše se uvozi iz NATO članica, zatim redom iz Kine, Srbije, Rusije, Austrije i BiH. Uvoz je iz NATO-a manji za 1 postotni bod u odnosu na izvoz. Najveća promjena je kod Kine, koja ima udjel od 14 % u uvozu, a samo 3 % u izvozu. U analiziranom je razdoblju zabilježen jedino trend pada uvoza iz Rusije zbog već spomenutih razloga. Zbog svojih prirodnih obilježja sve su države primorane uvoziti naftu i plin te njihove derivate. Ovi su proizvodi imali značajan uvoz iz Rusije, koji se znatno smanjio zbog aneksije Krima i početka agresije na Ukrajinu.

Sl. 29. Ukupni udjel NATO članica i ostalih država u uvozu država „Zapadnog Balkana“

Izvor: Autor prema podacima o uvozu državnih statističkih institucija (2013-2022)

Kada se zajednički pogleda uvoz i izvoz država „Zapadnog Balkana“ jasno se vidi značajno trgovanje s NATO članicama i to u oba slučaja više od 65 %. Udjeli država u izvozu računati su dijeljenjem zbroja vrijednosti uvoza pojedine države s ukupnim zbrojem vrijednosti uvoza za razdoblje od 2013. do 2022. godine. Sve države imaju slične uvozno-izvozne partnere te se još javljaju Kina, Rusija, Austrija te susjedne nečlanice. Kroz analizirano je razdoblje nazočan stalni trgovinski manjak kod svih država. Postoje značajne sličnosti među proizvodima koje države uvoze, a postoji i sličnost i u pristupu - unutar koje se sirovine izvoze, a uvoze se gotovi proizvodi visoke vrijednosti. Ulazak Crne Gore i Sjeverne Makedonije nije doveo do promjena u uvozu ni

izvozu. Ovakav izostanak učinka posebno je značajan jer upućuje na ograničen utjecaj članstva u međunarodnim savezima na mala gospodarstva. Mala veličina domaćih tržišta, visoka uvozna ovisnost i već ranije uspostavljeni trgovinski odnosi s istim partnerima ograničili su mogućnost promjena u strukturi trgovine nakon ulaska u NATO (Krugman i Obstfeld, 2018).

Ukupno trgovinski obrasci država „Zapadnog Balkana“ proizlaze iz strukture njihovih ekonomija koja se temelje na ograničenoj industrijskoj proizvodnji i visokoj potrebi za uvozom gotovih proizvoda (Feenstra i Taylor, 2021). Snažna usmjerenost prema tržištima članica NATO povezana je s i geografskom blizinom, povijesnim trgovinskim vezama te dugotrajnim procesima ekonomske integracije u euroatlantski prostor (Krugman i Obstfeld, 2018). Bez jačanja domaće proizvodnje i dodane vrijednosti izvoza, trgovinski trendovi ostaju stabilni i teško promjenjivi. U takvim okolnostima vanjska trgovina više odražava strukturna ograničenja ekonomija nego učinke političkih ili sigurnosnih integracija.

5.3.2. Izravna strana ulaganja u države „Zapadnog Balkana“

Izravna strana ulaganja predstavljaju ulaganje kapitala inozemnih pojedinaca, tvrtki ili ustanova u drugu državu. Dvije su osnovne vrste stranih ulaganja: izravne i portfeljske. Izravna strana ulaganja (FDI – *Foreign Direct Investment*) obilježava ulaganje koje rezultira nadzorom tog ulaganja u stranoj državi (Borensztein i dr., 1998). Primjerice, inozemna tvrtka uloži u izgradnju hotela u drugoj državi i izravno upravlja tim hotelom. S druge strane, portfeljska strana ulaganja obilježava ulaganje u vrijednosne papire, odnosno u dionice, obveznice, trezorske papire. Kroz ova se ulaganja ne stječu upravljačka prava (Borensztein i dr., 1998). Na primjer, inozemna tvrtka uloži novac u dionice hotela i ne traži ulogu u upravi. U ovom su radu predstavljeni podaci povezani samo uz izravna strana ulaganja jer za portfeljske ne postoje dostupni podaci, te se u nastavku rada pod strana ulaganja misli isključivo na izravne. Strana ulaganja ovise o cijelom nizu faktora, poput makroekonomske stabilnosti, pravne i porezne sigurnosti, dostupnosti infrastrukture, radnoj snazi i političkoj stabilnosti (Bevan i Estrin, 2004). Nerijetko o stranim ulaganjima ovise razvoji cijelih regija, pa i država te postoji razvijen cijeli lobi privlačenja stranih ulagača. Strana ulaganja uvijek traže određeni oblik sigurnosti, koja je jako bitna kako bi određena ulaganja uspjela u prostoru i donijela korist samoj lokalnoj zajednici i zaradu ulagačima (Bevan i Estrin, 2004).

Grčka je najveći pojedinačni izvor izravnih stranih ulaganja u Albaniji od 2013. do 2022. godine s udjelom od 31,2 % (tab. 39). Nakon toga slijede Austrija, Nizozemska, Turska i Italija, a

zanimljivo je kako su SAD na desetom mjestu. Kada se sagleda struktura ulaganja prema članstvu u NATO, jasno je kako 80,7 % izravnih stranih ulaganja dolazi iz država članica, dok udjel nečlanica iznosi 19,3 %.

Ahmetspahić-Fočo (2018) piše kako je Albanija regionalni lider u privlačenju stranih ulaganja i kako su one redovite u području energetike, turizma i informacijskih tehnologija. Izostanak većih industrijskih ulaganja ostaje jedan od ključnih izazova. Ukupno gledano, strani kapital u Albaniji pokazuje stabilan trend, uz potrebu daljnjeg unaprjeđenja institucionalnog okvira. Prema faktorima koje navode Bevan i Estrin (2004), struktura ulaganja u Albaniji upućuje na povoljne uvjete u pojedinim sektorima, ali i na ograničenja za veća industrijska ulaganja.

Tab. 39. Države i udjeli izravnih stranih ulaganja u Albaniji od 2013. do 2022. godine

Države	Udjel u ukupnim stranim ulaganjima (u %)	Države	Udjel u ukupnim stranim ulaganjima (u %)
Grčka	31,2	Švicarska	5,4
Austrija	11,4	Kanada	4,2
Nizozemska	10,1	Njemačka	3,5
Turska	8,7	Kosovo	2,5
Italija	6,5	SAD	2,1

Izvor: Narodna banka Albanije (2013-2022)

Najviše stranih ulaganja u BiH ostvarila je Švicarska (tab. 40), a zatim Turska. Uz Švicarsku, nečlanice NATO-a su Austrija i Rusija, a njihov je zajednički udjel 37,6 %, odnosno udjel laganja s NATO područja je 62,4 %. Većina se stranih ulaganja usredotočuje na uslužni sektor, odnosno trgovinu na malo, proizvodnju električne energije, klimatizaciju. Politička nestabilnost glavna je kočnica stranih ulaganja u BiH. Veliki birokratski problemi i složen državni sustav strane ulagače odbijaju od ulaganja u BiH, no u zadnjih je nekoliko godina zabilježen porast, osobito stranih koncesija (Polović i Dujić Frlan, 2019).

Botić (2013) navodi kako su strana ulaganja neravnomjerno raspoređene unutar BiH te kako često iza ulaganja stoji želja za ostvarenjem određenog političkog ili ekonomskog utjecaja. Polović i Dujić Frlan (2019) ističu kako se dio izravnih ulaganja u Bosni i Hercegovini povezuje s različitim političkim i ideološkim interesima, što u određenim slučajevima može imati ograničene razvojne učinke za državu. Na primjer, gradnja i obnova blokova termoelektrane u Tuzli izazvala je brojne

reakcije jer su izvođitelji radova trebali biti Kinezi. Ugovor je poništen tek nakon nekoliko neuspjelih pokušaja početka radova zbog protivljenja Europske komisije (Katić, 2023). Promatrano kroz faktor makroekonomske stabilnosti, institucionalne sigurnosti i političkog okruženja, struktura stranih ulaganja u Bosni i Hercegovini jasno odražava ograničenja koja smanjuju njihov ukupni razvojni učinak (Bevan i Estrin, 2004).

Tab. 40. Države i udjeli izravnih stranih investicija u BiH od 2013. do 2022. godine

Države	Udjel u ukupnim stranim ulaganjima (u %)	Države	Udjel u ukupnim stranim ulaganjima (u %)
Švicarska	21,7	Italija	8,8
Turska	15,1	Njemačka	5,8
UK	13,0	SAD	5,1
Austrija	11,8	Francuska	4,8
Hrvatska	10,6	Rusija	4,1

Izvor: Narodna banka Bosne i Hercegovine (2013-2022)

Strana su ulaganja (tab. 41) u Crnoj Gori od 2013. do 2022. godine najviše pritjecale iz Italije. U prvih pet našle su se: Rusija, UAE i Kina, čiji zajednički udjel ulaganja sa Srbijom iznosi čak 43,4 %. Dakle, prema članstvu u NATO, vidljiv je snažan udjel ulaganja iz država nečlanica. Najviše se ulagalo u turizam, nekretnine i energetske sektor, što upućuje na orijentaciju stranog kapitala prema sektorima s brzim povratom ulaganja. Zanimljivo je kako su Ujedinjeni Arapski Emirati značajan dio ulaganja usmjerili u projekte obnovljivih izvora energije, osobito u proizvodnju električne energije (OECD iLibrary, 2021).

Kao primjer institucionalnih izazova često se navodi projekt izgradnje autoceste Bar–Boljare, koji je zbog visokih troškova i nepovoljnih financijskih uvjeta otvorio pitanje fiskalne održivosti i upravljanja velikim infrastrukturnim ulaganjima, a dio financijskog rizika ublažen je uključivanjem Europske komisije putem kredita pomoći (MSP, 2018). Problemi su uočeni i kod dijela ulaganja u priobalnom području, gdje su zabilježene poteškoće u usklađivanju s ekološkim standardima i prostorno-planskim smjernicama. Polović i Dujć Frlan (2019) ističu kako se kroz strukturu stranih ulaganja mogu uočiti različiti ekonomski i politički interesi ulagača, što je u skladu s općim ciljem ostvarivanja zarade, ali istodobno otvara pitanja regulatornog nadzora. Stoga se kao važan budući trend nameće jačanje institucionalnog okvira i sustava nadzora stranih ulaganja, sa ciljem

usklađivanja razvojnih potreba države i interesa ulagača. Struktura stranih ulaganja u Crnoj Gori odražava povoljne uvjete u sektoru turizma i energetike, ali i ograničenja povezana s institucionalnom stabilnošću i infrastrukturnim projektima (Bevan i Estrin, 2004).

Tab. 41. Države i udjeli izravnih stranih ulaganja u Crnoj Gori od 2013. do 2022. godine

Države	Udjel u ukupnim stranim ulaganjima(u %)	Države	Udjel u ukupnim stranim ulaganjima (u %)
Italija	27,1	Njemačka	7,8
Rusija	18,2	SAD	6,3
Turska	14,4	Srbija	4,1
UAE	11,7	UK	1,2
Kina	9,4	Hrvatska	1,3

Izvor: Centralna banka Crne Gore (2013-2022)

Izravna su strana ulaganja (tab. 42) na Kosovo najviše stizala iz Njemačke, a zatim iz Albanije. Ukupno je 38,2 % ulaganja došlo izvan NATO-a, odnosno iz Švicarske i Austrije. Najviše se stranih ulaganja ulaže u nekretnine, zatim u proizvodni sektor, pa u finansijski sektor. Najveći je problem prilikom stranog ulaganja na Kosovu službeno nepotpuno priznanje države što znatno „koči“ ulagače (Zogjani, i dr., 2024). Problem predstavljaju i nedovoljno razvijene ekonomske i finansijske institucije, koje bi trebale privlačiti strane ulagače.

Na Kosovu je zabilježen manji broj slučajeva u kojima su strana ulaganja izazvale šire rasprave. Među njima se ističe spor s austrijskom tvrtkom zaduženom za izradu putovnica. Prvo joj je omogućeno ulaganje, pa joj je ugovor raskinut 2015. godine te joj je kosovska država morala isplatiti 5,6 milijuna dolara odštete (Bucaj, 2018). Zogjani, i dr. (2024) ističu kako se dio turskih ulaganja na „Zapadnom Balkanu“, uključujući Kosovo, može promatrati u kontekstu šire vanjskopolitičke strategije Turske usmjerene na jačanje gospodarskih i kulturnih veza. U skladu sa čimbenicima koje navode Bevan i Estrin (2004), obrazac stranih ulaganja na Kosovu ukazuje na slabiju institucionalnu sigurnost i ograničenu političku stabilnost, što smanjuje privlačnost države za veća i dugoročnija ulaganja.

Tab. 42. Države i udjeli izravnih stranih ulaganja na Kosovu od 2013. do 2022. godine

Države	Udjel u ukupnim stranim ulaganjima (u %)	Države	Udjel u ukupnim stranim ulaganjima (u %)
Njemačka	23,3	Italija	3,2
Albanija	23,2	Turska	2,1
Švicarska	22,7	Francuska	2,6
Austrija	15,5	UK	0,6
SAD	5,3	Belgija	0,5

Izvor: Centralna banka Kosova (2013-2022)

U razdoblju obuhvaćenom analizom, strana ulaganja u Sjevernoj Makedoniji (tab. 43) u najvećoj su mjeri potjecale iz Njemačke, a zatim iz Sjedinjenih Američkih Država. Od NATO nečlanica na četvrtom se mjestu nalazi Austrija, a na devetom se nalazi Švicarska. Udjel je ulaganja došlih izvan NATO-a 13,1 %. U Sjevernoj se Makedoniji najviše ulagalo u proizvodni sektor (različite tvornice), nekretnine, financijski sektor i u razvoj obnovljivih izvora energije. Nakon pandemije COVID-19 Sjeverna Makedonija bilježi značajan porast stranih ulaganja, 2021. godine čak se 28 projekta vodilo iz stranih investicijskih fondova (Lyttle i Pisale, 2022). Sjevernomakedonska je vlada donijela Plan ubrzanja rasta za razdoblje od 2022. do 2026. godine u kojem veliki dio razvoja podređuje privlačenju stranih ulaganja. Cilj je za strane ulagače otvoriti nove poslovne zone, razvijati infrastrukturu i omogućiti porezne olakšice (Lyttle i Pisale, 2022).

Sjeverna Makedonija pridružila se NATO-u 2020. godine, a u nakon toga zabilježen je umjeren porast stranih ulaganja, što se u literaturi tumači kao mogući pokazatelj povećane percepcije sigurnosti (Go, 2022). Ovim istraživanjem nije pronađen utjecaj crnogorskog ulaska u NATO na visinu njenih stranih ulaganja, no u slučaju Sjeverne Makedonije dogodio se porast američkih i turskih stranih ulaganja. Primjetno je strano mađarsko ulaganje kroz kompaniju *Wizz Air*, koja je za svoje zrakoplove napravila zračnu bazu na skopljanskoj zračnoj luci. Prilikom tog ulaganja, sjevernomakedonska je vlada čak i sufinancirala gradnju pod „krinkom“ povećanja zrakoplovnih linija našavši se u problemu pred javnosti (Privrednik, 2019). Strana ulaganja i u ovoj državi susreću se s problemima koji se odnose na poreznu politiku, infrastrukturu i uvjete rada, što se uklapa u kriterije makroekonomske stabilnosti i institucionalne kvalitete koje ističu Bevan i Estrin (2004).

Tab. 43. Države i udjeli izravnih stranih ulaganja u Sjevernoj Makedoniji od 2013. do 2022. godine

Države	Udjel u ukupnim stranim ulaganjima (u %)	Države	Udjel u ukupnim stranim ulaganjima (u %)
Njemačka	17,9	Italija	7,1
SAD	14,3	Francuska	6,0
Nizozemska	11,9	UK	4,8
Austrija	9,5	Švicarska	3,6
Turska	8,3	Belgija	1,1

Izvor: Nacionalne banka Sjeverne Makedonije (2013-2022)

Njemačka i Italija predstavljaju najveće izvore stranih ulaganja u Srbiji (tab. 44). Rusija, Kina, Austrija, Švicarska i UAE ulažu s područja izvan NATO i imaju udjel od 39,1 %. Uočeno je kako SAD i Rusija imaju jednak udjel ulaganja u Srbiju od 2013. do 2022. godine. Najviše se ulaže u prerađivačku industriju (gume, plastika, rezervi dijelovi), u proizvodnju vozila i automobila, građevinski sektor, trgovinu na malo i rudarstvo (Kastratović, 2016). Institucionalni izazovi stranih ulaganja u Srbiji očituju se u ograničenoj transparentnosti i slabom javnom nadzoru pojedinih projekata.

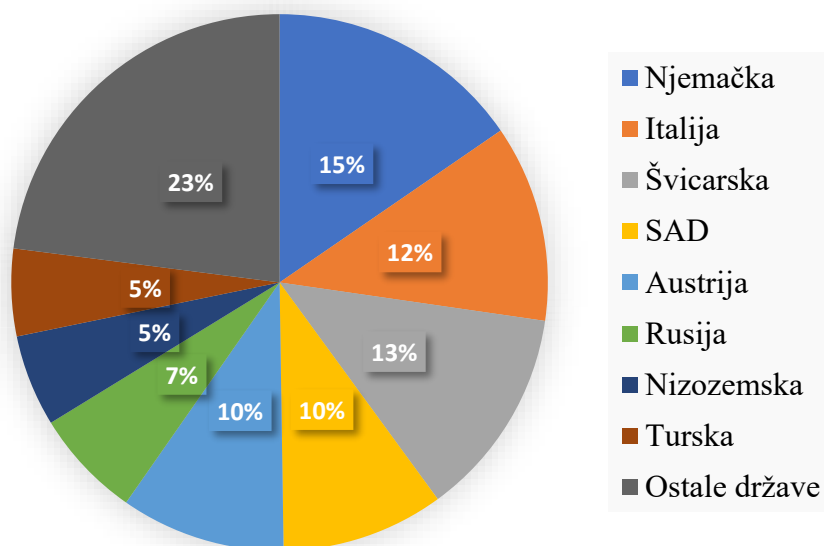
U Srbiji postoji cijeli niz sumnjivih stranih ulaganja, a vjerojatno je najpoznatiji projekt „Beograd na vodi“, ekskluzivna gradska četvrt izgrađena do obale rijeke Save, financirana ulaganjem iz UAE. Cijeli je projekt dogovoren bez javnog natječaja te bez suglasja s arhitektonskom strukom (Vilenica, 2014). U Srbiji postoji cijeli niz kineskih stranih ulaganja, koje se javno propagiraju kao izuzetan uspjeh suradnje dviju država. Među poznatijima je svakako željeznička pruga od Beograda do Budimpešte, odnosno trenutno je obnovljena do Novog Sada. Ovo je ulaganje povezano i s obnovom nadstrešnice na željezničkom kolodvoru u Novom Sadu, čijim je padom ubijeno 15 ljudi i čiji je pad potaknuo cijeli niz društvenih nemira u Srbiji (Bradarić, 2024). Rusija, pak, najviše ulaže u energetski sektor Srbije, odnosno ruski Gazprom vlasnik je Naftne industrije Srbije te nekadašnjeg Beopetrola (Manojlović, 2025). Kastratović (2016) ističe kako dio stranih ulaganja u Srbiji obilježava ograničena transparentnost i nedovoljno jasni razvojni učinci za državu. Promatrano kroz kriterije makroekonomske stabilnosti, institucionalne kvalitete i regulatorne sigurnosti, koje ističu Bevan i Estrin (2004), strana ulaganja u Srbiji pokazuju snažan ulagački interes, ali i ograničenja u području transparentnosti i dugoročnih razvojnih učinaka.

Tab. 44. Države i udjeli stranih ulaganja u Srbiji od 2013. do 2022. godine

Države	Udjel u ukupnim stranim ulaganjima (u %)	Države	Udjel u ukupnim stranim ulaganjima (u %)
Njemačka	13,5	Francuska	8,5
Italija	11,7	Austrija	7,3
SAD	10,9	Švicarska	6,3
Rusija	10,9	Nizozemska	5,8
Kina	10,5	UAE	4,1

Izvor: Narodna banka Srbije (2013.-2022)

Kad se sumiraju podaci (sl. 32) o svim izravnim stranim ulaganjima u države „Zapadnog Balkana“ od 2013. do 2022. godine vidi se kako Njemačka, Italija i Švicarska najviše ulažu. Sumirani podaci dobiveni su zbrajanjem udjela pojedine države kod svih istraživanih država i dijeljenjem s ukupnim brojem država. Ovakav pristup ne odražava apsolutne vrijednosti ulaganja, već ukazuje na relativnu zastupljenost pojedinih država kao izvora ulaganja. Analiza se tako usmjerava na prostornu i strukturnu prisutnost, a ne na ukupni financijski volumen ulaganja. Tako se izbjegava pogrešno izjednačavanje država s različitim ekonomskim kapacitetima. Od nečlanica NATO-a, uz Švicarsku se ističu Rusija i Austrija. Kina i UAE nalaze se nešto ispod 5 %. Udjel ukupnih stranih ulaganja od NATO članica iznosi 69 %. Uočava se kako su i sjevernoameričke članice SAD i Kanada aktivno uključene u ulaganja. Kada se tom udjelu pridodaju i potpisnice Partnerstva za mir jasno se dobiva slika kako na Rusiju, Kinu i UAE otpada samo 15 % ulaganja.

Sl. 30. Udjeli država u izravnim stranim ulaganjima na „Zapadnom Balkanu“ Izvor: Autor prema podacima o stranim investicijama nacionalnih (centralnih) banaka (2013-2022)

5.3.3. Testiranje treće hipoteze

Nakon detaljne analize statistički podataka o uvozu i izvozu te stranim ulaganjima slijedi testiranje treće hipoteze: Države „Zapadnog Balkana“ većinski su ekonomski povezane sa članicama NATO-a. Kako bi se olakšalo testiranje hipoteze, termin većinska ekonomska povezanost objašnjen je dodatnom nultom hipotezom: većinska ekonomska povezanost označuje statističke podatke u iznosu većem od 50 %. Za početak se gledaju ukupni podaci o izvozu, uvozu i stranim ulaganjima prikazani na slikama 11., 12. i 13. Prema izračunatim udjelima u izvozu, za države „Zapadnog Balkana“ 65 % izvoza odlazi u države članice NATO-a. Nadalje, u slučaju uvoza, 62 % sve uvezene robe dolazi iz NATO članica. Po pitanju stranih ulaganja, udjel ulaganja iz NATO članica iznosi 66 %. Prema ukupnim podacima za države „Zapadnog Balkana“ vidljiva je snažna veza s NATO članicama kroz uvoz, izvoz i strana ulaganja.

Nadalje, testira se povezanost s NATO-om i u slučaju svake „zapadnobalkanske“ države pojedinačno. U slučaju ove hipoteze riječ je o egzaktnim kvantitativnim podacima, pa je odlučeno iznova konstruirati kompozitni indeks za svaku državu. Umjesto normiranih vrijednosti odlučeno je kako će se, ovoga puta, u izračun uzeti udjeli (tab. 46). Kod uvoza i izvoza udjeli su izračunati po principu deset navedenih država - jedna država predstavlja 10 % država uvoza. To se moglo napraviti jer se ne testira količina uvoza ili izvoza, nego od kuda on dolazi, odnosno broj država iz NATO-a i izvan NATO-a. Jasno je kako je greška moguća do 5 % jer osim tih deset država s najvećim uvozima i izvozima, postoje i druge države s kojima „Zapadni Balkan“ trguje. Kompozitni indeks (KI_2) računao se dijeljenjem izračunatih udjela (U_1 , U_2 i U_3) s brojem udjela po formuli (3):

$$KI_2 = \frac{U_1 + U_2 + U_3}{3} \quad (3)$$

Dakle, kroz sintezu triju pokazatelja kompozitni indeks pokazuje koliko je svaka država „Zapadnog Balkana“ ekonomski povezana s državama članicama NATO-a. Ovoga puta indeks je izražen u postocima, pa je tako Sjeverna Makedonija 79 % ekonomski povezana s NATO članicama (tab. 58). Najmanje je povezana Crna Gora i to 62,2 %. Iznenadujuće, i Kosovo ima manju ekonomsku povezanost s NATO-om i to 63,9 %. Kod obje je države vjerojatni ukupni razlog ekonomska povezanost sa Srbijom, koja nije u NATO-u. Za potpunu statističku preciznost, proveden je i t-test za kompozitni indeks i nultu hipotezu u *IBM SPSS Statisticsu*. Test je pokazao

kako je prosječna ekonomska povezanost prema izabranim pokazateljima država „Zapadnog Balkana“ s NATO članicama 71,1 % ($t = 9,2$, $df = 6$, $p = 0,00005$). Dakle, nulta hipoteza je potvrđena te se sva ekonomska povezanost kreće iznad 50 %.

Tab. 45. Udjeli uzeti u izračun kompozitnog indeksa

Država	Izvoz u NATO (%)	Uvoz iz NATO-a (%)	Strana ulaganja iz NATO-a (%)	Kompozitni indeks (%)
Albanija	70	70	80,7	73,6
Bosna i Hercegovina	90	70	62,4	74,1
Crna Gora	70	60	56,6	62,2
Kosovo	60	70	61,8	63,9
Sjeverna Makedonija	80	70	86,9	79,0
Srbija	80	70	60,9	70,3

Izvor: Autor prema podacima o uvozu, izvozu i stranim ulaganjima (2013-2022)

Kroz egzaktne je kvantitativne pokazatelje i izračune potvrđena treća hipoteza, odnosno kako su države „Zapadnog Balkana“ većinski ekonomski povezane sa članicama NATO-a. Usprkos tome što se NATO-ova ekonomska dimenzija utjecaja često zanemaruje, činjenica je kako sve NATO članice imaju snažne međusobne ekonomske veze. Te veze nisu nužno rezultat članstva u NATO-u i vjerojatno su se dobrim djelom počele razvijati i prije pristupanja NATO-u. Usprkos tome, za svaki je savez bitno da se stvara određena kohezija unutar članica jer tako se stvara osjećaj povezanosti i savezništva, a kroz ovaj je rad vidljiv i razvoj ekonomskih suradnji s potpisnicama Partnerstva za mir. Analizirano razdoblje od deset godina (2013-2022) relativno je prihvatljivo za utemeljene ekonomske zaključke. Ukupno je vidljivo kako postoji razvijena trgovina između država „Zapadnog Balkana“ te kako još uvijek nema dominantnih prodora kineske, ruske i arapske trgovine u „Zapadni Balkan“. Ovaj se zaključak temelji na usporednoj analizi podataka o robnoj razmjeni i izravnim stranim ulaganjima od 2013. do 2022. godine. Također, strana ulaganja i dalje su rezervirana za bogatije EU države uz tek nedavno pojavljivanje većih, izvaneuropskih ulaganja.

5.4. Medijska dimenzija utjecaja NATO-a na „Zapadni Balkan“

U ovom se dijelu rada iznose rezultati istraživanja promjena medijskih konotacija prikaza NATO-a u državama „Zapadnog Balkana“ tijekom 21. stoljeća sukladno četvrtom istraživačkom cilju. Rezultati se temelje na analizi sadržaja 190 internetskih članaka objavljenih u trima vremenskim razdobljima povezanim s ulaskom Albanije u NATO, zatim s ulaskom Crne Gore i na kraju s ulaskom Sjeverne Makedonije u NATO. Ukupno je analizirano pet sastavnica medijskih prikaza: ključne riječi, izabrane fotografije, spomenuti političari, spomenute države i pozitivnost/negativnost članaka.

5.4.1. Analiza ključnih riječi

Ključne riječi mogu se definirati kao odabrani pojmovi ili fraze koje predstavljaju temeljne koncepte, teme, metode ili prostorne odrednice koje pojedini članak obrađuje. One u medijskim člancima služe za pretraživanje unutar portala, za optimizaciju tražilice (poboljšanje vidljivosti članaka) i za povezivanje sličnog sadržaja (tematski članci, iste osobe, događaji) (Kim, 2021). Postoji nekoliko načina analiza ključnih riječi. Prvi je način najjednostavniji: pojedini portali samostalno navode ključne riječi na kraju članka i samo ih treba prebrojati i usporediti. Drugi ustaljeni pristup je kvantitativni: učestalost određenih izraza kroz vrijeme, dužina samih riječi, broj ponavljanja riječi kroz članak. Treći se način odnosi na konceptualni i diskurzivni pristup, unutar kojeg se ključne riječi sagledavanju prema kontekstu unutar kojeg se nalaze (Gries, 2021). Primjer analize ključnih riječi nalazi se u radu Vukasovicha i Dejanovica (2016), koji su analizirali koliko se često puta ponavljaju riječi: masakr, etničko čišćenje, sukob u člancima o bombardiranju SR Jugoslavije. Gebel i dr. (2020) analiziraju učestalost riječi i izraza (npr. *India, freedom, conflict, UN*) kako bi identificirali glavne teorijske okvire analiziranih objava. Purcell i Rogelj (2025), također, koriste ključne riječi u procesu otkrivanja dominantnih narativa (npr. moć, sigurnost, intervencionizam) o SAD-u u Sloveniji.

U ovom se radu ključne riječi analiziraju kombinacijom svih triju načina analize. Ključne su riječi izabrane temeljem četiriju pristupa (tab. 47): 1. naslov i teme članka, 2. učestalost i ponavljanje riječi, 3. regionalno-politički kontekst i 4. globalno-politički kontekst. Prvi pristup opisuju Neuendorf (2017) i Krippendorff (2019) kao osnovni način prepoznavanja ključnih riječi. O drugom pristupu piše Gries (2021), koji detaljno razrađuje sistematiku analize i distribucije ponavljanja ključnih riječi. O regionalno-političkom kontekstu pišu Fairclough (1995) i van Dijk

(2000) ističući važnost regionalne i lokalne politike na međunarodne odnose. O globalnom kontekstu ključnih riječi može se čitati u radovima Agnewa (2003) te Purcella i Rogelja (2025). Ukupno je izabrano deset ključnih riječi (tab. 46): po tri u prvom i četvrtom pristupu te po dvije u ostalim prikazima, za prvo vremensko razdoblje povezan uz ulazak Hrvatske i Albanije u NATO.

Tab. 46. Izabrane ključne riječi prema četiri pristupa za razdoblje od 2008. do 2010. godine

Pristupi biranja ključnih riječi	Ključne riječi
Naslov i teme članka	Albanija, NATO
Učestalost i ponavljanje riječi	Slavlje, poziv
Regionalno-politički kontekst	premijer
Globalno-politički kontekst	Rusija, Europa, sigurnost

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2008-2009)

Nakon izbora ključnih riječi, pristupilo se analizi njihove frekvencije (tab. 47) prema državama internetskih portala. Najviše se spomenula riječ „NATO“ i to 99 puta, odnosno u prosjeku 2,42 puta po jednom članku i u prosjeku 17,61 puta po državi. Najmanje se spomenula riječ „Sabor“ i to samo 19 puta, odnosno u prosjeku 0,3 puta po članku i u prosjeku 2,51 puta po državi. Općenito se riječi „Albanija“, „Hrvatska“ i „NATO“ ističu po više od 110 spominjanja.

Tab. 47. Učestalost ključnih riječi prema državi podrijetla za razdoblje od 2008. do 2010. godine

Ključne riječi	Učestalost ključnih riječi					
	Albansk i članci	Bosansk i članci	Crnogorsk i članci	Kosovsk i članci	Sjevernomakedonski članci	Srbijansk i članci
Hrvatska	17	12	10	7	14	19
Albanija	20	11	9	8	16	18
NATO	23	15	10	10	17	24
Slavlje	7	3	3	3	2	7
Poziv	9	4	3	4	5	7
Sabor	2	1	0	0	3	6
Premijer	12	5	4	4	10	9
Rusija	3	4	4	1	7	7
Europa	14	8	6	5	9	10
Sigurnost	5	7	9	7	8	11

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2008-2009)

Provedene su i ostale kvantitativne i kvalitativne analize (tab. 48) na prvih deset izabranih ključnih riječi. Najviše je ključnih riječi zabilježeno u srbijanskim i u albanskim člancima, a najmanje u kosovskim, što je i za očekivati s obzirom na to kako su obrađena samo tri članka iz Kosova. Izračunata je disperzija ključnih riječi, koja se dobila dijeljenjem broja članaka u kojem je izabrana ključna riječ spomenuta s ukupnim brojem članaka. Šest riječi ima disperziju jednaku 1,00 što označuje kako se riječ spomenula u svim analiziranim člancima unutar države. Najmanju disperziju imaju riječ „Rusija“ i „Sabor“. Kada je disperzija jednaka 1,00, tada je riječ o jednakoj zastupljenosti izabrane riječi u svim analiziranim člancima. S druge strane, što je disperzija bliža nuli, riječ je o ključnoj riječi koja je specifična za određenu državu. Riječ „Rusija“ povećano se pojavljuje u srbijanskim i sjevernomakedonskim člancima, a „Sabor“ u bosanskim člancima.

Nadalje, najviše u prosjeku ključnih riječi imaju srbijanski i albanski članci što se podudara s odnosnima spram ukupnog broja riječi. Izračunata je i standardna devijacija, prema formuli (4):

$$s = \sqrt{[(x_1 - \bar{x})^2 + (x_2 - \bar{x})^2 + \dots + (x_n - \bar{x})^2] / (N - 1)} \quad (4)$$

s = standardna devijacija uzorka, $x_1, x_2, \dots$ = vrijednosti u skupu, $\bar{x}$ = aritmetička sredina (prosjek), N = broj vrijednosti

Izračunom devijacije dobio se podatak koliko su ključne riječi raspršene, odnosno koliko su jednako raspoređene unutar članaka. Što je standardna devijacija manja, ključne riječi u člancima su ujednačenije i tematski sličnije, veća devijacija upućuje na veće razlike u pojavnosti riječi među člancima. Iz izračuna (tab. 48) je vidljivo kako crnogorski i kosovski članci imaju najveću standardnu devijaciju što dovodi do zaključka kako su ti članci tematski jasno određeni i prenose glavne poruke vezane uz ulazak Hrvatske i Albanije u NATO. Što se tiče ključnih riječi prema četiri pristupa, najviše je riječi iz naslova i teme članaka, zatim iz globalno-političkog konteksta. Najmanje je riječi iz regionalno-političkog konteksta što je i očekivano s obzirom na analizu medija šest država. Ukupno je analiza ključnih riječi u prvom analiziranom razdoblju imala nedostatak ujednačenosti broja članaka u svim državama, ali usprkos tom nedostatku srbijanski i albanski članci kvantitativno i kvalitativno se izdvajaju od ostalih članaka. Jasno je kako albanski portali imaju određenu pristranost izvještavanja u NATO članstvima vlastitih država, dok kod srbijanskih portala prevladava detaljno izvješćivanje o sigurnosnim kretanjima na „Zapadnom Balkanu“.

Tab. 48. Statistički izračuni povezani uz ključne riječi za razdoblje od 2008. do 2010. godine

Ključne riječi	Ukupni broj pojavljivanja	Prosjek pojavljivanja po državi	Disperzija	Članci	Prosjek broja ključnih riječi	Standardna devijacija
Hrvatska	79	13,17	1,00	Albanski	11,00	7,24
Albanija	82	13,67	1,00	Bosanski	7,00	4,47
NATO	99	16,50	1,00	Crnogorski	6,00	3,53
Slavlje	25	4,17	0,66	Kosovski	4,90	3,14
Poziv	32	5,33	0,82	Sjevernomakedonski	9,10	5,22
Sabor	12	2,00	0,38	Srbijanski	11,80	6,27
Premijer	44	7,33	1,00			
Rusija	26	4,33	0,62			
Europa	52	8,67	1,00			
Sigurnost	47	7,83	1,00			

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2008-2009)

Ključne su riječi u drugom analiziranom razdoblju ponovno odabrane po četiri ista pristupa izbora. Zadržale su se ključne riječi (tab. 49): „Rusija“, „Europa“, „sigurnost“ i „NATO“, dok ostale ključne riječi nisu prisutne u drugom analiziranom razdoblju. Vidljivo je kako se u regionalno-političkom kontekstu ne ističe funkcija premijera, već su analizirani članci znatno više usmjereni na prosvjede i ukupni utjecaj crnogorskog članstva u NATO-u na „Zapadni Balkan“.

Tab. 49. Izabrane ključne riječi prema četiri izabrana pristupa od 2016. do 2017. godine

Pristupi biranja ključnih riječi	Ključne riječi
Naslov i teme članka	Crna Gora, NATO, članstvo
Učestalost i ponavljanje riječi	Sigurnost, podrška
Regionalno-politički kontekst	Prosvjedi, „Zapadni Balkan“
Globalno-politički kontekst	Rusija, Europa, SAD

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2016-2017)

U drugom je analiziranom razdoblju (tab. 50) najviše spominjanja imala ključna riječ „NATO“ i to 161 puta, u prosjeku 2,53 puta po članku, odnosno 24,22 puta po državi. Najmanji se broj puta spomenula ključna riječ „podrška“ – 56 puta, u prosjeku 0,83 puta po članku, odnosno 8 puta po državi. Po učestalosti je vidljivo kako srbijanski mediji najčešće spominju ključnu riječ „prosvjed“ te riječ „Rusija“. Tako je kroz brojčanu raspodjelu vidljivo kako srbijanski mediji imaju

drugačiji način izvještavanja o ulasku susjedne države u NATO. Razabire se kako se u sličnom omjeru spominju Rusija i SAD jer je u vremenu ulaska u NATO, Rusija redovito upozoravala kako joj se „ne sviđa“ pridruženje Crne Gore NATO-u (Kortunov, 2017).

Tab. 50. Učestalost ključnih riječi prema državi podrijetla članaka od 2016. do 2017. godine

Ključne riječi	Učestalost ključnih riječi					
	Albanski članci	Bosanski članci	Crnogorski članci	Kosovski članci	Sjevernomakedonski članci	Srbijanski članci
Crna Gora	22	25	28	23	21	29
NATO	29	32	27	24	26	23
Članstvo	18	20	24	17	19	10
Sigurnost	15	17	19	14	17	10
Podrška	9	11	13	6	8	9
Prosvjedi	10	15	12	11	9	17
Z. Balkan	9	9	7	10	12	14
Rusija	12	10	15	13	11	17
Europa	13	7	13	8	14	9
SAD	15	8	16	12	13	11

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2016-2017)

Najviše ključnih riječi nalazi se u crnogorskim člancima, a najmanje u kosovskim. Prema izračunatoj disperziji (tab. 51) čak se osam riječi pojavljuje u svim člancima, dok samo „Zapadni Balkan“ i „podrška“ izostaju iz pojedinih članaka. Nadalje, najveću standardnu devijaciju imaju bosanski članci, a najmanju kosovski i sjevernomakedonski članci. Općenito su u ovome analiziranom razdoblju standardne devijacije znatno više, odnosno postoji manja tematska usredotočenost većeg broja članaka. Gledajući prema pristupima odabira riječi, najviše ih je opet iz naslova i teme članaka, a najmanje ih je iz učestalih i ponavljajućih riječi. Može se reći kako su članci vezani uz ulazak Crne Gore u NATO znatno objektivniji i precizniji, egzaktno prenose informacije te jasno odgovaraju na temeljena medijska pitanja. Također, postoji veća ujednačenost u izvješćivanju među državama kao i veća dostupnost te izbor članaka. To odgovara i većem razvoju internetskih portala u 2017. godini u odnosu na 2009. godinu. Ukupno je vidljivo kako su određeni mediji pokušavali crnogorsku javnost „prepasti“ člancima o ruskom protivljenju NATO

članstvu. S druge strane, ostali mediji jasno su poticali važnost članstva kroz sigurnost i podršku saveznika (Blagojević, 2020).

Tab. 51. Statistički izračuni povezani uz ključne riječi od 2016. do 2017. godine

Ključne riječi	Ukupni broj pojavljivanja	Prosjek pojavljivanja po državi	Disperzija	Članci	Prosjek broja ključnih riječi	Standardna devijacija
Crna Gora	148	21,14	1,00	Albanski	15,24	6,35
NATO	161	23,00	1,00	Bosanski	15,41	8,20
Članstvo	108	15,43	1,00	Crnogorski	17,40	6,94
Sigurnost	92	13,14	1,00	Kosovski	13,80	5,95
Podrška	56	8,00	0,90	Sjevernomakedonski	15,00	5,69
Prosvjedi	74	10,57	1,00	Srbijanski	14,90	6,72
„Zapadni Balkan“	61	8,71	0,90			
Rusija	78	11,14	1,00			
Europa	64	9,14	1,00			
SAD	75	10,71	1,00			

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2016-2017)

U trećem analiziranom razdoblju slijedilo je isti načelo izbora ključnih riječi. U odnosu na prvo i drugo razdoblje zadržale su se iste četiri ključne riječi (tab. 52), a u odnosu na drugo razdoblje zadržale su se riječi: „članstvo“ i „SAD“. U riječima regionalno-političkog pristupa našle su se riječi povezane uz promjenu imena države, koje je, kako je već bilo spomenuto, bilo jedan od uvjeta za ulazak u NATO. Kao i u prethodno analiziranim člancima, opetovano se Rusija pojavljuje kao jedna od riječi, što opet pokazuje vanjsko-političke strepnje prisutne na „Zapadnom Balkanu“.

Tab. 52. Izabrane ključne riječi prema četiri izabrana pristupa za razdoblje od 2018. do 2021. godine

Pristupi biranja ključnih riječi	Ključne riječi
Naslov i teme članka	Sjeverna Makedonija, NATO, članstvo
Učestalost i ponavljanje riječi	Sigurnost, Ratifikacija
Regionalno-politički kontekst	Ime, Prespanski sporazum
Globalno-politički kontekst	Rusija, Europa, SAD

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2018-2021)

Najviše puta spomenuta ključna riječ (tab. 53), u trećem je razdoblju, bila „Sjeverna Makedonija“ i to 159 puta, u prosjeku 2,31 puta po članku, odnosno 24,23 puta po državi. S druge strane, najmanji se broj puta spomenula riječ „Rusija“ – 59 puta, u prosjeku 0,81 puta po članku, odnosno 8,93 puta po državi. Po učestalosti je vidljivo kako Rusiju najviše spominju srbijanski i crnogorski mediji. Ključne riječi povezane uz ime države („ime“ i „Prespanski sporazum“) kao dio regionalno-političkog pristupa izbora riječi, imaju veću učestalost nego prethodne riječi izabrane tip pristupom. Tako se ističe promjena imena države u svezi s NATO članstvom.

Tab. 53. Učestalost ključnih riječi prema državi podrijetla članaka od 2018. do 2021. godine

Ključne riječi	Učestalost ključnih riječi					
	Albanski članci	Bosanski članci	Crnogorski članci	Kosovski članci	Sjevernomakedonski članci	Srbijanski članci
Sjeverna Makedonija	22	24	28	26	32	27
NATO	23	24	22	25	29	30
Članstvo	19	19	18	21	25	17
Sigurnost	15	13	10	11	17	13
Ratifikacija	8	7	9	12	14	10
Ime	9	11	12	15	19	17
Prespanski sporazum	7	6	9	11	15	13
Rusija	8	7	12	9	9	14
Europa	11	9	11	14	13	10
SAD	8	12	8	13	11	9

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2018-2021)

Najviše ključnih riječi nalazi se u sjevernomakedonskim člancima. Prema izračunatoj disperziji (tab. 54) šest se riječi pojavljuje u svim člancima, dok ključna riječ „Rusija“ ima najmanje ravnopravno pojavljivanje u svim člancima. Što se tiče standardne devijacije, ona je najveća kod sjevernomakedonskih i srbijanskih članaka, dok je najmanja kod crnogorskih i kosovskih članaka. Devijacije u ovom analiziranom razdoblju slične su prethodnima, uz još manje razlike između najveće i najmanje. Prema pristupima odabira ključnih riječi, opet ih je najviše iz naslova i teme članaka, odnosno najmanje iz regionalno-političkog pristupa. Iako postoji veliki

broj članaka koji ističu promjenu imena, veći broj članaka, ipak, izvješćuje samo o ulasku u NATO bez dodatnih informacija o samom procesu pristupanja. Ulazak Sjeverne Makedonije vremenski se poklopio s jednim od prvih vrhunaca COVID-19 pandemije i većina internetskih portala nije posvetila poveću pažnju proširenju NATO-a. Iz tog razloga, medijski su članci općenito šturiji spram članaka povezanih uz ulazak Crne Gore.

Tab. 54. Statistički izračuni povezani uz ključne riječi od 2018. do 2021. godine

Ključne riječi	Ukupni broj pojavljivanja	Prosjek pojavljivanja po državi	Disperzija	Članci	Prosjek broja ključnih riječi	Standardna devijacija
Sjeverna Makedonija	159	26,50	1,00	Albanski	13,00	6,25
NATO	153	25,50	1,00	Bosanski	13,20	6,82
Članstvo	119	19,83	1,00	Crnogorski	13,94	5,62
Sigurnost	79	13,17	1,00	Kosovski	15,73	5,34
Ratifikacija	60	10,00	0,94	Sjevernomakedonski	18,43	7,79
Ime	83	13,83	1,00	Srbijanski	16,32	7,17
Prespanski sporazum	61	10,17	0,92			
Rusija	59	9,83	0,82			
Europa	68	11,33	1,00			
SAD	61	10,17	0,98			

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2018-2021)

Ukupno je analiza ključnih riječi pokazalo kako internetski portali u državama „Zapadnog Balkana“ imaju određene sličnosti. Kroz četiri je pristupa izbora ključnih riječi vidljivo kako portali uključuju različite perspektive (od lokanih do globalnih) u izvješćivanje o širenju NATO-a na „Zapadni Balkan“. Nadalje, pojedini portali nastoje koristiti riječi koje su dominante u politikama samih država. To se najbolje vidi kroz srbijanske portale i njihovo naglašavanje ruskog protivljenja širenju NATO-a. Analiza učestalosti, disperzije, prosjeka i standardne devijacije doprinijela je kvantitativnoj evaluaciji. Omogućilo se složenije razumijevanje članaka, čime se produbio i sam uvid u političko-geografski kontekst izvještavanja (Gries, 2021).

Analiza ključnih riječi kroz sva tri istraživana vremenska razdoblja pokazuje kako se medijski narativ o širenju NATO-a na „Zapadni Balkan“ razvija u skladu s promjenama političkog i sigurnosnog konteksta, a ne kao stabilan i ujednačen narativ. U prvom razdoblju, koji je vezan uz ulazak Albanije u NATO, medijsko izvještavanje obilježeno je nacionalnim i institucionalnim pojmovima. To upućuje na afirmativan i legitimirajući narativ karakterističan za etapu formalne integracije u međunarodne sigurnosne strukture (Agnew, 2003). Drugo razdoblje, povezan s pristupanjem Crne Gore NATO-u, donosi izraženiji sigurnosni i političko-geografski okvir izvještavanja, pri čemu se povećava uloga pojmova poput prosvjeda, sigurnosti i vanjskih sudionika. To upućuje na snažniju politizaciju i diskurzivnu polarizaciju medijskog prostora (Gries, 2021). U trećem razdoblju, vezanom uz ulazak Sjeverne Makedonije u NATO, zamjetan je pad tematske raznolikosti i medijskog interesa, uz naglasak na administrativne i tehničke aspekte članstva. Taj pristup može se povezati s promijenjenim globalnim okolnostima i smanjenom percepcijom političke relevantnosti proširenja NATO-a u javnom narativu (Bačan, 2023). Ovakav razvoj potvrđuje kako mediji ne djeluju samo kao neutralni prenositelji informacija, već kao aktivni sudionici u konstrukciji političko-geografskih značenja proširenja NATO-a.

5.4.2. Analiza fotografija

Većina analiziranih članaka, od njih 160, uključuje barem jednu fotografiju koja je tematski povezana s tekstem članka. Izbor fotografije predstavlja vrlo važnu sastavnicu za svaki internetski portal i nerijetko može utjecati hoće li čitatelj htjeti otvoriti članak. Fotografija pomaže u vizualnom predstavljanju tematike članaka. Po svojoj prirodi, fotografija prikazuje vizualna obilježja objekata, ona je vizualni sustav predstavljanja kojim se stvara vidljivost objekta koji nije prisutan (Christmann, 2008). Također, svaka je fotografija dio fotografske stvarnosti u kojoj su prostorne dimenzije svedene na ravnu površinu. Fotografije ne nude objektivan pogled na objekt, već određeni način kako se on vidi ili ideja o njemu. Iz tog razloga, fotografije su uvijek pod utjecajem kulture koja ih proizvodi (Christmann, 2008).

Znanstvena analiza fotografija ima relativno dugu povijest, koja počinje u međuratnom razdoblju 1930-ih. Tada su se fotografije većinom doživljavale kao neutralni dodaci novinskim člancima. Intenzivnije se fotografije počinju analizirati razvojem analitičkog okvira, koji je predstavljen u radu Barthesa (1977). Autor uvodi pojmove denotacije, konotacije i mita u analizu fotografija. U 1990-im razvija se kritička analiza fotografija, koja se prvenstveno manifestira kroz

vizualne prikaze ratova, siromaštva, neimaštine. Razvojem digitalnih medija u 2000-ima dolazi do sve većeg pridavanja društvenog značenja fotografijama te se fokus istraživanja širi na rodno i raso predstavljajući, uklopljenost s tekstom, estetiku. (Tran, 2017). Daljnjim razvojem društvenih mreža i internetskih platformi, sve se više istražuje pobuđivanje emocija i psihološki utjecaj izbora fotografija (Rose, 2016).

U ovom je radu primijenjena modificirana metodologija analize fotografija prema Moldezu i Gomezu (2022). Fotografije su analizirane prema trija vremenskim razdobljima. Za svaku su se fotografiju kvantitativno analizirali podaci vezani uz vizualni identitet (prikazane osobe (političari, građani) i simbolički objekti, nacionalna obilježja te NATO obilježja), emocionalni i simbolički identitet (izražene emocije – prikaz slavlja, zabrinutosti ili sukoba te dominantna boja) i tehnički identitet (kadar i fokus). Kako bi se osigurala objektivnost analize, razvijen je kodni priručnik s jasno definiranim kriterijima za svaku analiziranu kategoriju. Fotografija je klasificirana kao slavljenička ako su bila prisutna najmanje dva vizualna pokazatelja od sljedećih: izražene pozitivne ekspresije (osmijeh, smijeh), geste odobravanja (aplaudiranje, podignute ruke, zagrljaji), ceremonijalni kontekst (svečanosti, službeni protokoli, potpisivanja) ili istaknuta prisutnost nacionalnih i(li) NATO zastava u okruženju. Zabrinutost je određivana na temelju ozbiljnih ili napetih ekspresija, zatvorenog položaja tijela, izostanka međusobne interakcije te konteksta fotografije (političke napetosti, nesigurnost ili prosvjedi). Kategorija sukoba dodijeljena je fotografijama koje prikazuju suprotstavljene skupine, policijske ili vojne snage, fizičke barijere ili druge znakove društvene ili političke napetosti. Dominantna boja fotografije određena je kao ona boja koja zauzima više od 50 % vidljive površine fotografije ili vizualno jasno prevladava nad ostalim bojama. Rezultati te analize prikazani su skupno za svako vremensko razdoblje.

Nakon kvantitativne analize uslijedio je izbor pet fotografija temeljem relevantnosti, vizualne jasnoće, autentičnosti i konteksta. Fotografija je smatrana relevantnom, vizualno jasnom i autentičnom ako jasno prikazuje temu članka te ima lako prepoznatljive glavne motive. Kontekst je određen odnosom fotografije prema tekstu članka i događaju o kojem se izvještava. Poslije izbora, za svaku je fotografiju kvalitativno analizirano: označitelj (*Signifier*), označeno (*signified*), denotacija, konotacija i mit. Označitelj predstavlja fizički aspekt fotografije, što se konkretno vidi na slici. Označeno ukazuje na mentalni koncept ili ideju koju vizualni elementi izazivaju kod promatrača. Denotacija se odnosi na doslovno, površinsko značenje slike, a konotacija predstavlja

dublje, kulturno i emocionalno značenje slike. Na kraju, mit označava ideološko značenje, društveno prihvaćenu interpretaciju koja se prenosi kroz sliku (Moldezu i Gomezu, 2022).

U prvom je analiziranom razdoblju ukupno analizirana 26 fotografija. Iako je analizirano 40 članaka, nisu svi članci imali fotografije kao svoje sastavne dijelove. Dobiveni nalazi odnose se isključivo na uzorak članaka koji tematiziraju NATO i proces njegova proširenja, te se ne mogu generalizirati na cjelokupnu medijsku praksu. Kod deset je članaka primijećeno kako su prije imali fotografije, ali ih više nemaju, npr. od crnogorskih je članaka zadržana samo jedna fotografija. Vjerojatni je razlog gubitak autorskih prava ili njihovo uklanjanje prilikom preseljenja članaka u arhivu. Kvantitativna je analiza (tab. 56) pokazala kako se na fotografijama najviše prikazuju političari, zatim podjednako zastave Albanije i NATO-a. U ovom vremenskom razdoblju niti jedan fotografski prikaz nema skupštinu. Na jednoj je fotografiji moglo biti prikazano više elementa, pa se određena fotografija mogla brojiti više puta po različitim kriterijima vizualnog identiteta. Što se tiče emocionalnog i simboličnog identiteta, 70 % fotografija ima slavljenički identitet. Veći udjel fotografija zabrinutosti u srbijanskim medijima može se povezati s općenito kritičnijim odnosom prema NATO-u u javnom prostoru Srbije, a očituje se kroz isticanje prosvjeda i napetosti. Simbolički, samo na dvije fotografije prevladavaju tamnije boje. Prema vrsti kadrova fotografija, postoji disperzija na krupni, srednji i totalni, ali prevladava srednji. Što se tiče fokusa, 80 % fotografija usmjereno je na osobe. Kroz kvantitativnu se analizu fotografija povezanih uz ulazak Albanije u NATO može vidjeti kako postoje sličnosti u izborima fotografija. Vizualni je sadržaj članaka usmjeren na političare i zastave kako bi se pojačao slavljenički dojam.

Što se tiče kvalitativne analize (tab. 55), izabrane su tri fotografije s fokusom na osobe i dvije s fokusom na simbole – državne zastave. Osobe na slikama su u odjelima, na službenim (svečanim) mjestima i u sklopu određenog događaja: sastanka, hodanja uz vojnu stražu i konferencije za medije. Prvi prikaz zastava je međunarodni – dvorište NATO-vog sjedišta, a drugi je u Tirani. Kroz izabranih se pet fotografija može vidjeti inzistiranje na formi i estetici moći. Kroz konotivna se značenja dobiva dojam bitnosti prikazanih osoba, važnosti državnih simbola i isticanje bitnosti državne politike za pridruženje NATO-u. Također, stvaraju se mitovi o odvažnim političkim liderima, bitnosti malih država u NATO-u, osjećaju zajedništva. U prvom je analiziranom razdoblju vidljivo kako fotografije ostavljaju dojam sukladnosti s bitnim trenutkom širenja NATO-a, koji je tako ispunio cilj širenja zadan na samitu u Bukureštu (Mulchinock, 2017).

Tab. 55. Kvantitativna analiza fotografija za razdoblje od 2008. do 2009. godine

Elementi analize fotografija		Kvantitativna analiza fotografija prema državama (N = broj fotografija)					
		Albanija (9)	BiH (3)	Crna Gora (1)	Kosovo (3)	Sjeverna Makedonija (5)	Srbija (5)
Vizualni identiteti	osobe (političari - A, građani - B, simbolički objekti - C)	A – 6, B – 2, C – 1	A – 3	A – 1	A – 3	A – 4, C – 1	A – 5
	nacionalna obilježja (zastava - A, skupština - B, vojska - C)	A – 5, C – 1	A – 2	/	/	A – 2	C – 1
	NATO obilježja (zastava - A, sjedište - B, tajnik NATO-a - C)	A – 4 , C – 2	A – 1	/	A – 1	A – 1, B – 1	A – 4
Emocionalni i simbolički identitet	izražene emocije (slavlje - A, zabrinutost - B ili sukob - C)	A – 8	A – 3	A – 1	A – 1	A – 4	B – 4, C – 1
	dominanta boja (tamnija - A, svjetlija - B)	A – 1, B – 8	B – 3	B – 1	B – 3	A – 1, B – 4	B – 5
Tehnički identitet	kadar (krupni - A, srednji - B, total - C)	A – 3, B – 2, C – 4	B – 1, C – 2	B – 1	A – 3	B – 4, C – 1	B – 3, C – 2
	fokus (na osobama - A, na simbolima - B, na zgradama - C)	A – 7, B – 2	A – 3	A – 1	A – 3	A – 3, B – 1, C – 1	A – 4, B – 1

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2008-2009)

Tab. 56. Kvalitativna analiza izabranih fotografija za razdoblje od 2008. do 2009. godine

Izabrane fotografije	Označitelj (<i>Signifier</i>)	Označeno (<i>Signified</i>)	Denotacija	Konotacija	Mit
	Prijam u Uredu hrvatskog predsjednika povodom NATO članstva	Državnici slave ulazak u NATO	Prikazani su okupljeni visoki hrvatski dužnosnici. Ambijent ukazuje na službeni karakter sastanka.	Fotografija asocira na državnu moć, autoritet i institucionalnu odgovornost. Prizor komunicira povjerenje u političare i njen rad u državnom interesu.	Ključne povijesne odluke rezultat su lidera koji rade „iza zatvorenih vrata“.
	Premijeri Albanije i Hrvatske s glavnim tajnikom NATO-a	Zajednički ulazak Hrvatske i Albanije u NATO	Prikazani su albanski premijer Sali Berisha, hrvatski premijer Ivo Sanader i glavni tajnik NATO-a.	Zajednički nastup političkih čelnika simbolizira prihvaćanje u euroatlantsku sigurnosnu zajednicu te njihovu ravnopravnost s ostalim saveznicima.	Članstvo u NATO-u prikazuje se kao potvrda uspješne integracije i pripadnosti Zapadu.
	Sjedište NATO-a s dodanim zastavama novih članica	Proširenje NATO-a, pridruženje sigurnosnoj „obitelji“	Noćna fotografija prikazuje glavno sjedište NATO-a s redovima zastava, uključujući nove članice: Hrvatske i Albanije.	Zastave stvaraju osjećaj jedinstva. Prikaz zastava simbolizira suverenitet država, ali i njihovu podložnost višoj NATO integraciji.	NATO postaje simbol zajedništva i sigurnosti novih članica.
	Izvještene NATO zastave u Tirani povodom ulaska u NATO	Javno izricanje podrške NATO-u	Prikazana je ulica u Tirani ukrašena NATO i državnim zastavama, postavljene su simetrično s obje strane ceste.	Ulične zastave simboliziraju opći društveni konsenzus o NATO članstvu. Implicira se kako je članstvo nacionalni događaj.	Fotografija sugerira kako se čitava nacija raduje i identificira s NATO-om.
	Albanski i hrvatski ministri povodom svečanosti ulaska u NATO	Zajednički ulazak u NATO, razvoj suradnje	Prikazani su ministri dviju država na pozornici službenog međunarodnog događaja.	Fotografija prenosi osjećaj jedinstva, važnosti i pripadnosti. Čin zajedničkog nastupa dviju država pred NATO simbolima sugerira jednakost.	Šalje se poruka kako se male države zajedno bore za integraciju u NATO.

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2008-2009)

Ukupno je analizirano 52 fotografije u drugom analiziranom razdoblju. Sedam članaka nije imalo pripadajuću fotografiju, a tri su se fotografije ponovile po dva puta pa nisu dvostruko analizirane. Razlog je izostanaka vjerojatno isti kao u prethodnom razdoblju, odnosno kod četiri se članaka može vidjeti kako je prethodno postajala fotografija. Kroz kvantitativnu analizu (tab. 57) vidljivo je kako se NATO zastava prikazala 30 puta, što je najviše u sklopu vizualnog identiteta. Samo jedan manje prikaz ima crnogorska zastava, odnosno političari su prikazani 22 puta na fotografijama. Postoji i povećani broj prikaza tadašnjeg glavnog tajnika NATO-a Jensa Stoltenberga. Na fotografijama su prisutni i prikazi skupština, dok se vojska i sjedište NATO-a prikazuju samo jednom. Također, simbolični objekti prikazati su šest puta, pod njih spadaju lokacije podizanja zastave, simbolične građevine za Crnu Goru ili koju drugu državu, značajni spomenici. Kada je u pitanju emocionalni i simbolični identitet, čak 17 fotografija upućuju na zabrinutost, odnosno tri na sukob. Opetovano je takvih fotografija najviše unutar srbijanskih članaka. Najviše se upozorava na rusku zabrinutost i dovođenje u stanje sukoba unutar države radi pristupanja NATO-u. Po pitanju kadra, 28 fotografija je iz srednjeg kadra, 14 iz krupnog i 10 iz totalnog. Ukupno 24 fotografija ima fokus na osobu, 24 na simbole i četiri na zgrade. Usmjerenost na simbole prvenstveno se misli na zastave, koje dominiraju fotografijom. Ukupno se kroz kvantitativnu analizu dolazi do zaključka kako je povećan broj fotografija s izraženom zabrinutošću i konfliktnom konotacijom u odnosu na prethodno razdoblje. Ostali obrasci identiteta fotografija vrlo su slični predstavljanju ulaska Albanije u NATO.

Kroz kvalitativnu je analizu (tab. 58) opet detaljnije obrađeno pet izabranih fotografija: na jednoj je fokus na osobe, a na ostalima simboli i unutrašnjost crnogorske skupštine. Tadašnji crnogorski premijer i tadašnji glavni tajnik NATO-a formalno su obučeni te stoje za govornicama. Dvije zastave podižu se na svečanim mjestima, dok NATO i crnogorska zastava stoje iza svečane govornice. Također, unutar zgrade Skupštine prevladava svečani ton. Opet se kroz izabrane fotografije može razaznati dostojanstveni prikaz pridruživanja Crne Gore NATO-u. Na svim fotografija postoji jasna estetika svečanosti i moći te naglašene državnosti. Konotivno se želi proučiti kako je Crna Gora krenula prema sigurnim pravcima euroatlantizma te kako se može očekivati preispitivanje stranih utjecaja (ponajprije ruskih i srbijanskih) u državi. Ulazak Crne Gore u NATO srušio je brojne mitove vezane uz državnost te mlade republike i pokazao je kako se uz potporu saveznika moguće oduprijeti vanjskim prijetnjama (Terziev, 2018).

Tab. 57. Kvantitativna analiza fotografija za razdoblje od 2016. do 2017. godine

Elementi analize fotografija		Kvantitativna analiza fotografija prema državama članaka (N = broj fotografija)					
		Albanija (9)	BiH (10)	Crna Gora (7)	Kosovo (7)	Sjeverna Makedonija (9)	Srbija (10)
Vizualni identiteti	osobe (političari - A, građani - B, simbolički objekti - C)	A – 4, B – 2	A – 4, C – 2	A – 5, C – 2	A – 3, C – 1	A – 4, B – 1	A – 2, C – 1
	nacionalna obilježja (zastava - A, skupština - B, vojska - C)	A – 7, B – 1	A – 5, C – 1	A – 2, B – 1	A – 3, B – 1	A – 5	A – 8
	NATO obilježja (zastava - A, sjedište - B, tajnik NATO-a - C)	A – 7, C – 1	A – 5, C – 2	A – 3, C – 1	A – 3, C – 1	A – 4, C – 1	A – 8, B – 1
Emocionalni i simbolički identitet	izražene emocije (slavlje - A, zabrinutost - B ili sukob - C)	A – 6, B – 3	A – 7, B – 3	A – 5, B – 1, C – 1	A – 5, B – 2	A – 7, B – 2	A – 2, B – 6, C – 2
	dominanta boja (tamnija - A ili svjetlija - B)	A – 2, B – 7	A – 2, B – 8	A – 1, B – 6	A – 2, B – 5	A – 9	B – 10
Tehnički identitet	kadar (krupni - A, srednji - B ili total - C)	A – 2, B – 5, C – 2	A – 2, B – 6, C – 2	A – 3, B – 3, C – 1	A – 3, B – 4	A – 2, B – 4, C – 3	A – 2, B – 6, C – 2
	fokus (na osobama - A, na simbolima - B, na zgradama - C)	A – 4, B – 4, C – 1	A – 6, B – 4	A – 3, B – 3, C – 1	A – 5, B – 2	A – 5, B – 4	A – 1, B – 7, C – 2

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2016-2017)

Tab. 58. Kvalitativna analiza izabranih fotografija za razdoblje od 2016. do 2017. godine

Izabrane fotografije	Označitelj (<i>Signifier</i>)	Označeno (<i>Signified</i>)	Denotacija	Konotacija	Mit
	Crnogorski vojnici podižu NATO zastavu	Simbolični čin pristupanja NATO-u	Vojnici u svečanim odorama podižu zastavu. U pozadini podizanje gledaju premijer i predsjednik države.	Fotografija označuje službeni čin početka nove strateške orijentacije unutar NATO-a. Održava se disciplina i svečanost.	Članstvo u NATO-u označuje trajno euroatlantsko pozicioniranje.
	Podizanje crnogorske zastave ispred NATO sjedišta	Priznanje Crne Gore kao punopravne članice	Vojnici u svečanim odorama podižu crnogorsku zastavu u neposrednoj blizini američke, ispred glavnog sjedišta NATO-a.	Podizanjem zastave ističe se crnogorski suverenitet, ali i ravnopravnost s drugim članicama NATO-a. Priznanje se jak utjecaj SAD-a blizinom zastave.	Stvara se dojam kako je Crna Gora ravnopravni i istovrijedni član NATO-a.
	Crnogorski premijer i tajnik NATO-a	Političko-diplomatska potvrda članstva	Dvoje visokih dužnosnika stoje za govornicom. Okruženi su crnogorskom i NATO zastavom.	Ostavlja se vizualni dojam profesionalnosti, urednosti i preciznosti. Ističe se važnost mišljenja crnogorskog dužnosnika.	NATO članstvo rezultat je diplomatskih razgovora, uvažavanja i razumijevanja.
	Službena govornica s NATO i crnogorskom zastavom u pozadini	Isticanje članstva i postojećeg identiteta	Fotografija prikazuje službenu govornicu za visoke dužnosnike. U pozadini su NATO i crnogorska zastava.	Grbom se na govornici naglašava državnost Crne Gore. NATO zastavom želi se istaknuti pripadnost NATO-u.	Crna Gora ulaskom u NATO (ne) gubi na državnosti.
	Crnogorska skupština izglasava ulazak u NATO	Demokratsko odlučivanje o NATO članstvu	Crnogorski zastupnici izglasavaju službeno pridruženje NATO-u.	Fotografija prikazuje kako je odluka o članstvu bila demokratska i kako postoji legitimnost članstva u NATO-u.	Ulazak u NATO rezultat je volje naroda kroz predstavničku demokraciju.

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2016-2017)

U posljednjem analiziranom razdoblju obrađeno je 51 fotografija. Kao u prethodnim analizama, šest članaka nije imalo fotografiju, a četiri su fotografije bile ponovljene. Kroz kvantitativnu analizu (tab. 59) pokazalo se kako se najviše prikazuje nacionalna zastava, ukupno 29 puta. Nakon toga prikazuju se političari (25 puta) i NATO zastava (24 puta). Iznova se ističe prikazivanje glavnog tajnika NATO-a kroz devet fotografija. Sjedište NATO-a nije prikazano niti jedan put. U vezi emocionalnog i simboličnog identiteta, 48 fotografija prikazuje slavljenički ambijent, a samo tri prikazuju određenu zabrinutost. U sličnom odnosu pojavljuju se svjetlije i tamnije fotografije. Po pitanju tehničkog identiteta, 47 % fotografija snimljeno je iz srednjeg kadra, a 53 % fotografija usmjereno je na osobe. Kao i u prethodne dvije kvantitativne analize, vidljiva je određena sličnost prilikom izbora fotografija. U slučaju Sjeverne Makedonije naglasak je bio na zastavama jer se ulazak u NATO odvijao tijekom pandemije COVID-19, bez političkih susreta.

Pet kvalitativno obrađenih fotografija činile su (tab. 60): dvije fotografije s fokusom na zastave, jedna na političke dužnosnike, jedna na službenu ustanovu i jedna na vojni događaj. Podignuta sjevernomakedonska zastava nalazi se u Londonu i ispred Bijele kuće čime joj se pridaje na važnosti. Tajnik NATO-a i premijer srdačno komuniciraju čime odaju dojam jakog prijateljstva i složnosti. U službenoj instituciji sjevernomakedonske Vlade prevladava svečani ton s izvješnim zastavama. Fotografija vojnog ispraćaja odaje dojam moći i savezništva. Kao i u prethodnim slučajevima, ulazak Sjeverne Makedonije prikazuje se svečanim fotografijama, koje odaju estetiku moći i ponosa. Konotivo se šalje poruka o konačnom postignutom cilju integracije u NATO i važnosti države među saveznicima. Fotografijama se opravdava mit kako međunarodna zajednica poštuje norme i kako je bila nužna promjena državnog imena za članstvo.

Vizualni prikaz događaja u 21. stoljeću predstavlja jedan od glavnih čimbenika komunikacije. Kada proslijede bitni državni događaji, nastoji se održati ton svečanosti i forme, stvara se osjećaj preciznosti, zahvalnosti i ponosa (Schill, 2012). Kroz analizirane fotografije vidljiv je kvalitetan izbor fotografija primjeren izvješćivanju o novim članicama NATO-a. Moldez i Gomez (2022) naglašavaju kako fotografije mogu biti različito interpretirane ovisno o dobi, ekonomskom, socijalnom i drugim čovjekovim statusima, no bitno je da se glavne poruke prenesu. U 80 % analiziranih fotografija naglašena je suradnja novih članica i NATO-a. To odražava geopolitički kontekst širenja NATO-a na „Zapadni Balkan“ i nastojanje država da se jasno pozicioniraju unutar euroatlantskog sigurnosnog prostora.

Tab. 59. Kvantitativna analiza fotografija za razdoblje od 2018. do 2021. godine

Elementi analize fotografija		Kvantitativna analiza fotografija prema državama članaka (N = broj fotografija)					
		Albanija (9)	BiH (9)	Crna Gora (7)	Kosovo (9)	Sjeverna Makedonija (9)	Srbija (8)
Vizualni identiteti	osobe (političari - A, građani - B, simbolički objekti - C)	A – 4	A – 4, B – 2, C – 1	A – 3, C – 1	A – 3, B – 1	A – 5, B – 2	A – 6, C – 1
	nacionalna obilježja (zastava - A, skupština - B, vojska - C)	A – 6, B – 3	A – 6	A – 3, B – 1	A – 5, C – 1	A – 4, B – 1	A – 5, C – 1
	NATO obilježja (zastava - A, sjedište - B, tajnik NATO-a - C)	A – 4, C – 2	A – 5, C – 1	A – 3, C – 1	A – 5	A – 3, C – 2	A – 4, C – 1
Emocionalni i simbolički identitet	izražene emocije (slavlje - A, zabrinutost - B ili sukob - C)	A – 9	A – 9	A – 6, B – 1	A – 8, B – 1	A – 9	A – 7, B – 1
	dominanta boja (tamnija - A ili svjetlija - B)	B – 9	A – 1, B – 8	B – 7	B – 9	B – 9	A – 2, B – 6
Tehnički identitet	kadar (krupni - A, srednji - B ili total - C)	A – 3, B – 2, C – 4	A – 2, B – 4, C – 3	A – 1, B – 5, C – 1	A – 2, B – 3, C – 4	A – 1, B – 6, C – 2	A – 2, B – 4, C – 2
	fokus (na osobama - A, na simbolima - B, na zgradama - C)	A – 4, B – 2, C – 3	A – 4, B – 5	A – 4, B – 2, C – 1	A – 4, B – 5	A – 6, B – 3	A – 5, B – 2, C – 1

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2018-2021)

Tab. 60. Kvalitativna analiza izabranih fotografija za razdoblje od 2018. do 2021. godine

Izabrane fotografije	Označitelj (<i>Signifier</i>)	Označeno (<i>Signified</i>)	Denotacija	Konotacija	Mit
	NATO tajnik i sjevernomakedonski premijer	Prijateljski odnos glavnog tajnika i premijera	Dvoje visokih dužnosnika u formalnoj odjeći kraj NATO zastave. Međusobno izricanje srdačnosti.	Izricanjem srdačnosti želi se istaknuti kako postoji puno podrške i dobra volja za novu članicu Sjevernu Makedoniju.	NATO srdačno prima nove članice i pruža im priliku brze prilagodbe.
	Zastave NATO članica pred samit u Londonu	Simbolična potvrda pridruženja NATO-u	Poredane su sve zastave tadašnjih 30 članica NATO-a neposredno pred samit u Londonu.	Fotografijom se želi naglasiti ravnopravnost između svih članica, a osobito u odnosu na novu članicu.	Stvara se dojam jednake vrijednosti i snage.
	Izglasavanje NATO članstva u Vladi Sjeverne Makedonije	Institucionalna potvrda članstva	Fotografija prikazuje članove sjevernomakedonske vlade kako izglasavaju službeno učlanjenje u NATO.	Želi se prikazati složnost cijele Vlade procesu učlanjenja. Vizualizacija suvereniteta i političkog konsenzusa.	Članstvo u NATO-u rezultat je unutarnje političke stabilnosti i jedinstva.
	Ispraćaj sjevernomakedonskih vojnika u prvu NATO misiju	Demonstracija vojne pripadnosti i snage	Prikazuje se ispraćaj sjevernomakedonskih vojnika u prvu NATO misiju. Sve je popraćeno i helikopterskim preletima.	Jasno se želi prikazati doprinos sjevernomakedonske vojske NATO-u. Ispraćaj odaje svečani dojam te pokazuje vojnu moć.	Ulazak u NATO podiže obrambenu sposobnost i vojni značaj male države.
	Sjevernomakedonska i NATO zastava ispred Bijele kuće	Isticanje međunarodne važnosti	Fotografija prikazuje podignutu sjevernomakedonsku i NATO zastavu ispred Bijele kuće u znak pridruženja članice NATO-u.	Ističe se važnost SAD prilikom primitka nove članice. Pokušava se naglasiti sjevernomakedonska predanost NATO-u i suradnja sa SAD-om.	NATO potiče državni suverenitet, jača ga i štiti kroz Savez.

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2018-2021)

5.4.3. Analiza spomenutih političara

Heywood (2013) navodi kako su političari pojedinci koji sudjeluju u procesu donošenja i provedbe kolektivnih odluka kroz formalne pozicije unutar političkih institucija. Norris (1997) navodi četiri načina kako postati političarom: kroz institucionalizirane kanale – političke stranke, izborni sustavi, zaposlenje u institucijama; te kroz političku socijalizaciju – posredstvom obitelji, prijatelja, obrazovanja, aktivizma. Treći se način odnosi na skupljanje političkog kapitala kroz mreže kontakta, pristupa resursima i vidljivosti u javnosti. Zadnji se način odnosi na nedemokratske sustave gdje se političari stvaraju regrutacijom (prisilnom ili voljnom) političkih stranaka ili osobno od strane visokih političkih dužnosnika. Pojednostavljeno se može reći kako su političari određeni posrednici između naroda i vladanja nad narodom, odnosno donošenja odluka za cjelokupni narod (Heywood, 2013).

Političari se u različitim člancima spominju od kako su izumljeni prvi mediji komunikacije. Nerijetko su povijesni nalazi usmjereni isključivo k tekstovima o političarima. Znanstveno analiziranje spomenutih političara u medijima počinje radom Lazarsfelda i dr., (1944), koji analiziraju predstavljanje predsjedničkih kandidata na američkim izborima. Kao i u slučaju ključnih riječi i fotografija, pojavnost političara prvo se istražuje kvantitativno do 1970-ih godina. Ključni obrat bio je snažni razvoj televizije, nakon čega počinje usmjeravanje na proučavanje same personalizacije političara u medijima (Miller i McKerrow, 2010). U 1990-im i 2000-im sve više se obraća detalja na političku retoriku u medijima: koje se poruke šalju, kome se šalju, kome su namijenjene. Razvojem digitalnih medija počinje proučavanje političara u osvitu društvenih mreža i internetskih portala (Miller i McKerrow, 2010).

Potrebno je spomenuti i teoriju personalizacije politike, prema kojoj mediji naglasak stavljaju na pojedince umjesto na političke ustanove i procese (Van Aelst i dr., 2012). Personalizacija politike osobito je izražena u vizualnim medijima, gdje fotografije političara služe kao glavni nositelji političkih poruka i simboli državnih odluka (Karvonen, 2010). U području međunarodnih odnosa i sigurnosti, takav pristup dovodi do pojednostavljivanja složenih političko-geografskih procesa. U medijima se ti procesi prikazuju kroz javne nastupe, geste i simboliku nacionalnih predstavnika vlasti (Bennett, 2012). U kontekstu NATO-a, personalizacija politike očituje se kroz čestu prisutnost političara na fotografijama koje prate članke o članstvu i proširenju Saveza. Na taj se način proces integracija veže uz konkretne osobe, a ne uz dugoročne strateške i sigurnosne interese

država. Rezultati provedene analize potvrđuju navedene teorijske postavke, budući kako su političari jedan od dominantnih vizualnih elemenata u izvještavanju o NATO-u. To upućuje na postojanu personalizaciju NATO tema u medijskom prostoru „Zapadnog Balkana“.

U ovome se radu pod nazivom političari posebno navode predsjednik, premijer i glavni tajnik NATO-a. U člancima dolazi i do spominjanja ostalih državnih dužnosnika, koji bi se mogli klasificirati kao političari, no radi jasnoće i jednostavnosti analize odlučeno je kako će se oni svrstati u kategoriju „ostali“. Analiza spomenutih političara provedena je kvalitativno i kvantitativno. Korištena je modificirana metodologija Blassinga (2023) i Yildirim i dr. (2023). Tako se u kvantitativnoj analizi izdvaja ukupni broj spomenutih političara, zatim po spomenutim funkcijama, pa po nacionalnosti i na kraju se iznosi broj citata političara po državama iz kojih su internetski portali.

Blassing (2023) opisuje kvalitativnu analizu političara kroz njihovo pozicioniranje u službenim narativima, kroz njihov službeni odnos prema određenom događaju, kroz njihove osobne stavove. Kako se u prosjeku po državama spominje deset političara za jedno vremensko razdoblje, odlučeno je kako će se kvalitativno analizirati tri izabrana političara. Izbor političara vršio se kroz kriterij relevantnosti, učestalosti ponavljanja u člancima i kroz obnašane funkcije u državama. Ukupno je za tri izabrana političara analizirana njihova uloga u narativnu, kako ih mediji prikazuju, koji odnos imaju prema NATO-u i istaknut je jedan njihov citat o događaju proširenja NATO-a.

Analiza (tab. 61) spominjanja političara pokazuje određene razlike među državama, pri čemu se najviše političara spominje u člancima iz BiH (14), a najmanje u srbijanskim člancima (6). U srbijanskim člancima gotovo se u potpunosti spominju tadašnji političari sa „Zapadnog Balkana“, ponajprije hrvatski, uz spominjanje albanskog premijera. Prema političkoj funkciji, u svim državama najveći dio pripada kategoriji „ostalih“ političara, dok su premijeri i predsjednici zastupljeni u manjem broju. Posebno je ujednačena prisutnost glavnog tajnika NATO-a, koji se pojavljuje u člancima svih šest analiziranih država. Broj izravnih citata političara pritom ne prati njihov ukupan broj: najviše različitih citata zabilježeno je u srbijanskim (9) i crnogorskim člancima (6), a najmanje u člancima iz BiH (2). To pokazuje kako veći broj spomenutih političara ne podrazumijeva nužno i veći prostor za njihove izravne izjave.

Prema nacionalnosti političara, inozemni političari izrazito prevladavaju, a najveći ih je broj zabilježen u člancima iz BiH (14), gdje nije evidentiran nijedan tuzemni političar. Inozemni političari dodatno su klasificirani na američke, ruske i političare sa „Zapadnog Balkana“, dok su ostali europski političari, primjerice francuski ili britanski, evidentirani samo u općoj kategoriji inozemnih. Političari sa „Zapadnog Balkana“ posebno su zastupljeni u člancima iz BiH i Sjeverne Makedonije, dok se američki političari pojavljuju u člancima pet država, ali ne i Srbije. Ruski političar pojavljuje se samo u crnogorskim člancima, kroz spominjanje ruskog predsjednika. U ukupnom broju citata pritom nisu višestruko brojane identične izjave političara prenesene u različitim člancima. Takva struktura pokazuje kako je medijsko predstavljanje NATO-a dominantno povezano s inozemnim političarima i političarima sa „Zapadnog Balkana“, dok je prisutnost domaćih političara znatno ograničenija.

Za kvalitativnu analizu (tab. 62) izabran je hrvatski i albanski premijer te glavni tajnik NATO-a, svi su bili na vlasti u trenutku pridruženja Albanije NATO-u. Svi političari prikazani su u pozitivnom tonu, ističe se njihova uloga u cjelokupnom narativu širenja NATO-a. Pozitivnost ili negativnost prikaza političara određivana je prema tonu teksta i citata te načinu na koji se njihova uloga smješta u političko-geografski kontekst širenja NATO-a. Pri tome, pozitivni su prikazi povezani s uspjehom i važnosti članstva, a negativni uključuju kritičko propitivanje ili osporavanje. Ovakav je prikaz političara u skladu s pristupom personalizacije politike, prema kojem se složeni političko-geografski proces širenja NATO-a, u medijima predstavljaju kroz ulogu političara.

Naglašeno je kako su svi bili snažni zagovarači širenja NATO-a. U izdvojenim citatima izražava se zadovoljstvo postignutim ciljem članstva. Kvalitativna analiza pokazuje kako se najvišim funkcijama političara, koji su bili najzaduženiji za pristupanje novih članica, odaju najveća priznanja kroz članke. U svim se člancima pazi na formalno prikazivanje političara, povezujući ih s njihovim izjavama o događaju. Nema propitivanja o dijeljenju zasluga, nego se ističe geopolitička važnost širenja NATO-a na „Zapadnom Balkanu“ (Bregu, 2024). Ukupno je Sali Berisha predstavljen kao ključni nacionalni igrač koji su svoje države usmjerili prema NATO-u, dok je Jaap de Hoop Scheffer imao ulogu nadnacionalnog autoriteta koji je nadzirao (legitimirao) proces proširenja. U svim slučajevima naglasak je na odgovornosti, uspjehu i strateškoj važnosti članstva, bez kritičkog odmaka. Iz toga proizlazi, dominantno pozitivan i političko-geografski usmjeren narativ o širenju NATO-a na „Zapadnom Balkanu“.

Tab. 61. Kvantitativna analiza spomenutih političara za razdoblje od 2008. do 2009. godine.

Kategorije analize		Broj spomenutih političara u člancima prema kategoriji					
		Albanija	BiH	Crna Gora	Kosovo	Sjeverna Makedonija	Srbija
Ukupni broj spomenutih političara		11	14	9	8	12	6
Političari	premijer	2	2	1	2	3	1
	predsjednik	3	3	1	2	1	1
	tajnik NATO-a	1	1	1	1	1	1
	ostali	5	8	6	3	7	3
Nacionalnost političara	tuzemni	2	/	1	2	2	1
	inozemni (A – SAD, B – Rusija, C – „Zapadni Balkan“)	9 (A – 3, C – 2)	14 (A – 3, C – 12)	8 (A – 2, B – 1, C – 2)	6 (A – 2, C – 3)	10 (A – 2, C – 7)	5 (C – 5)
Broj citata političara		5	2	6	3	5	9

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2008-2009)

Tab. 62. Kvalitativna analiza izabranih političara za razdoblje od 2008. do 2009. godine

Izabrani političar	Uloga u narativu	Medijski prikaz	Odnos prema NATO-u	Izabrani citat
 Bivši hrvatski premijer Ivo Sanader	Jedan od vodećih hrvatskih političara koji je uveo Hrvatsku u NATO.	Pozitivan prikaz, usmjeren prema ispunjenju političkog cilja.	Smatra članstvo u NATO-u kao strateški cilj i vidi kao priliku približavanja Zapadu.	„Hrvatska je spremna i ponosna što postaje dio najsnažnijeg obrambenog Saveza u svijetu“
 Tajnik NATO-a Jaap de Hoop Scheffer	Bio je na funkciji u trenutku prvog širenja NATO-a nakon 2004.godine. Poticao je pridruženje novih članica.	Scheffer je prikazan iz neutralnog i dijelom pozitivnog dojma. Prikazuje se formalno i dostojanstveno.	Predstavlja cjelokupni NATO, brine o njegovom razvoju i predstavlja se kao odgovorna i usredotočena osoba.	„NATO je suočen sa izazovima..., a članice će u travnju morati pokazati kako su u stanju da odgovore na te izazove“
 Albanski premijer Sali Berisha	Uveo je Albaniju u NATO, snažno je poticao širenje Saveza.	Prikazan izrazito pozitivno, kao osoba koja je dovela Albaniju na euroatlantski put.	Jedan od glavnih zagovaratelja širenja NATO-a na „Zapadnom Balkanu“.	„Članstvo u NATO-u nije samo sigurnosno pitanje, već i dokaz da smo sazreli kao država...“

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2008-2009)

U drugom se analiziranom razdoblju najviše političara spomenulo (tab. 63) u Crnoj Gori, njih 18, a najmanje ih se spomenulo u BiH. Portali u četiri države navode samo crnogorskog premijera, a u dvije države po dva premijera. Tuzemni političari najviše su prisutni u crnogorskim člancima, a ističe se i četiri spominjanja kosovskih političara u kosovskim člancima. Od inozemnih se političara najviše opet spominju američki, pa „zapadnobalkanski“, a vidljiv je porast spominjanja i ruskog predsjednika. Jedino se u bosanskim i crnogorskim člancima ne spominje Vladimir Putin. Najviše je citata političara prisutno u crnogorskim člancima. U kosovskim i srbijanskim člancima prisutan je najmanji broj citata, u obje je države prisutno samo šturo navođenje političara. Ukupno je analiza pokazala ponovnu subjektivnost portala nove članice kroz veći broj spominjanja političara i njihovih izjava.

Tab. 63. Kvantitativna analiza spomenutih političara za razdoblje od 2016. do 2017. godine

Kategorije analize		Broj spomenutih političara u člancima prema kategoriji					
		Albanija	BiH	Crna Gora	Kosovo	Sjeverna Makedonija	Srbija
Ukupni broj spomenutih političara		9	6	18	8	7	7
Političari	premijer	1	1	1	2	2	1
	predsjednik	2	/	2	2	1	1
	tajnik NATO-a	1	1	1	/	1	1
	ostali	5	4	14	4	3	4
Nacionalnost političara	tuzemni	/	1	11	4	2	/
	inozemni (A – SAD, B – Rusija, C – „Zapadni Balkan“)	9 (A – 2, B – 1, C – 3)	5 (A – 1, C – 3)	3 (A – 2)	4 (A – 1, B – 1, C – 2)	5 (A – 2, B – 1, C – 2)	7 (B – 1, C – 5)
Broj citata političara		6	5	9	2	4	3

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2016-2017)

U kvalitativnoj je analizi (tab. 64) izabrano troje političara: premijer i predsjednik Crne Gore, i tajnik NATO-a. Kroz medijske je prikaze istaknuta njihova predanost za pridruživanjem države NATO-u. U većini članaka spominje se crnogorski premijer, dok se u manjem broju članaka spominje predsjednik. Sva trojica prikazana su u pozitivnom tonu jer se njihovi nastupi i izjave povezuju s političkom stabilnošću i odgovornošću pristupanja NATO-u. U slučaju predsjednika dodatno se ističe njegov pomirljiv stav prema Rusiji i Srbiji, čime se ulazak u NATO prikazuje kao uravnotežena odluka. U citatima premijera i tajnika naglašava se samostalnost Crne Gore u odlučivanju oko članstva u pojedinim savezima. Kroz kvalitativnu je analizu vidljivo kako postoji manji raskorak u prikazivanju premijera i predsjednika, odnosno u zagovaranju čvrstih stavova euroatlantskoga puta i suradnje s Rusijom te Srbijom, s druge strane. Članstvo u NATO-u kontinuirano je izazivalo snažne prijepore u Crnoj Gori, što se jasno odražava i u medijskom narativu (Spasovska, 2022).

Tab. 64. Kvalitativna analiza izabranih političara od 2016. do 2017. godine

Izabrani političar	Uloga u narativu	Medijski prikaz	Odnos prema NATO-u	Izabrani citat
 Crnogorski premijer Duško Marković	Ključni političar koji je vodio Vladu Crne Gore kroz proces formalnog pristupanja u NATO-u.	Medijski se prikazuje Markovićeva odlučnost, diplomatski pristup i hvali se njegov pristup.	Jasno izražava stav kako je Crna Gora dio Zapada i kako je njen jasni cilj NATO članstvo.	„Došlo je do neviđenog uplitanja u naše političke ciljeve. Crnoj Gori nitko ne može odlučivati kojim će putem ići.“
 Crnogorski predsjednik Filip Vujanović	Osiguravao je političku stabilnost tijekom procesa pristupanja NATO-u.	U medijima slabije prikazivan od premijera. Ističu se njegovi pomirljivi stavovi prema svima.	Zagovaratelj NATO-a, ali misli kako članstvo ne prekida veze sa starim saveznicima.	„Naša NATO integracija strateški je i povijesni interes Crne Gore. Nije okrenuta protiv bilo koga, kao ni protiv Rusije.“
 Tajnik NATO-a Jens Stoltenberg	Jasno je poticao Crnu Goru na samostalnu odluku o pristupanju NATO-u.	Prikazan kao razuman glas NATO-a. Uvažavaju se njegove izjave u Crnoj Gori.	Jedan od NATO tajnika s dužim mandatom. Zagovarao je širenje i osnaživanje NATO-a.	„Crnu Goru treba pohvaliti što je iskoristila suvereno pravo da sama bira saveze, iako je bilo pritisaka“

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2016-2017)

U vremenskom razdoblju posvećenom ulasku Sjeverne Makedonije u NATO kroz medijske je članke ukupno spomenuto 50 političara (tab. 65). Najviše ih je spomenuto u crnogorskim člancima, a najmanje u bosanskim i srbijanskim. Ukupno je vidljivo kako se u srbijanskim člancima najmanje spominju političari u sva tri istraživana razdoblja. Po funkcijama su najviše spomenuti predsjednici, ukupno četiri predsjednika; američki, ruski, sjevernomakedonski i kosovski. Od premijera je spomenut sjevernomakedonski i crnogorski. Najviše spomenutih tuzemnih političara imaju sjevernomakedonski članci, a najviše inozemnih crnogorski. Razabire se kako su ruski političari spomenuti dvaput u crnogorskim člancima i to predsjednik Vladimir Putin te Marija Zaharova, predstojnica Ministarstva vanjskih poslova. Najviše citata političara navedeno je u sjevernomakedonskim člancima. Kao i u prethodnim kvantitativnim analizama dolazi do izražaja konstantno navođenje američkih političara. To jasno sugerira kako se američki predsjednik ili neki drugi dužnosnik percipiraju kao bitniji saveznici unutar NATO-a od ostalih članica. Također, čak u pet država spominje se američki državni tajnik Mike Pompeo, koji je kao predstavnik SAD-a imao ključnu ulogu u političkom odlučivanju, strateškom usmjeravanju i jamčenju procesa pristupanja. Ukupno je kvantitativna analiza pokazala određenu dosljednost u izvještavanju o proširenju NATO-a kroz izbor političara koji simboliziraju moć i sigurnosna jamstva.

Kvalitativno je obrađeno (tab. 66) opet troje političara: sjevernomakedonska ministrica obrane, sjevernomakedonski premijer i državni tajnik SAD-a. U ovom analiziranom razdoblju prvi se put u člancima ističu osobe koje nisu samo premijeri, predsjednici i glavni tajnici NATO-a. Kod medijskog prikaza troje osoba vidljiv je naglasak na njihovim postignućima u procesu pridruživanja NATO-u. Posebno se ističe trud premijera Zaeva oko sklapanja Prespanskog ugovora kao zaloga za NATO članstvo. U citatima se naglašava kako je Sjeverna Makedonija dugo čekala ulazak u NATO i kako su članstvom konačno ispunjena brojna politička obećanja. Kroz kvalitativnu se analizu može iščitati kako je veliki naglasak na trenutku samog postignuća članstva. Članci prikazuju događaj vrlo svečano i važno za državu s novim imenom.

Ukupno u svih 160 članaka prevladava prikazivanje političara kao subjekata izvještavanja, zatim prikaz kao izvora informacija, a najmanje je prikaza kao komentatora političkih zbivanja. Pod subjektom se smatraju političari o kojima se govori, dok su političari kao izvori informacija, oni čije se izjave citiraju (Entman, 1993). Na „Zapadnom Balkanu“ još uvijek postoji određeno zaziranje od citiranja političara, smatra se kako izjave nerijetko nisu točne i kako služe isključivo skupljanju političke podrške ili širenju dezinformacija (Recher i dr., 2015).

Tab. 65. Kvantitativna analiza spomenutih političara od 2018. do 2021. godine

Kategorije analize		Broj spomenutih političara u člancima prema kategoriji					
		Albanija	BiH	Crna Gora	Kosovo	Sjeverna Makedonija	Srbija
Ukupni broj spomenutih političara		7	6	13	8	10	6
Političari	premijer	1	1	2	1	1	1
	predsjednik	1	1	2	2	2	/
	tajnik NATO-a	1	1	1	1	1	1
	ostali	6	3	7	4	6	4
Nacionalnost političara	tuzemni	/	/	2	1	6	/
	inozemni (A – SAD, B – Rusija, C – „Zapadni Balkan“)	7 (A – 2, C – 4)	6 (A – 1, C – 4)	11 (A – 3, B – 2, C – 4)	7 (A – 2, C – 4)	4 (A – 2, C – 1)	6 (A – 1, C – 5)
Broj citata političara		5	3	6	5	7	3

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2018-2021)

Tab. 66. Kvalitativna analiza izabranih političara od 2018. do 2021. godine

Izabrani političar	Uloga u narativu	Medijski prikaz	Odnos prema NATO-u	Izabrani citat
 Sjevernomakedonska ministrica obrane Radmila Šekerinska	Ključna političarka u provođenju vojnih reformi prema NATO standardnima.	Prikazana kao odlučna i snažna političarka. Dosljedna zagovornica euroatlantskih integracija.	Izrazito je orijentirana prema NATO-u. Snažno je poticala članstvo svoje države u NATO-u.	„Čekali smo ovaj dan gotovo 30 godina. Zajednički učvršćujemo obranu Alijanse.“
 Sjevernomakedonski premijer Zoran Zaev	Politički lider koji je kompromisom oko imena osigurao članstvo u NATO-u.	Pozitivno prikazivan, naglašen politički rizik kojeg je preuzeo promjenom imena države.	Snažno je zagovarao članstvo i uložio puno truda u kompromise kako bi se ono postiglo.	„Vrijedilo je što smo se složili, zato što budućim generacijama omogućavamo veću stabilnost, sigurnost i prosperitet.“
 Tajnik SAD-a Mike Pompeo	Državni tajnik SAD-a koji je bio zadužen za proces pristupanja Sjeverne Makedonije NATO-u.	Neutralno i formalno prikazivan. Naglašenost njegove institucionalne uloge i zagovaratelja.	Jasno orijentiran prema vrijednostima NATO-a. Zagovaratelj stabilnosti i širenja NATO-a.	„Članstvo Sjeverne Makedonije u NATO dovest će do bolje integracije, demokracije i sigurnosti u cijeloj regiji.“

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2018-2021)

Gledajući sveukupni prikaz spomenutih političara u sva tri vremenska razdoblja može se doći do zaključka kako su se svi portali držali profesionalnosti u izvješćivanju i kako se uvijek spominju glavni državni dužnosnici: premijeri, predsjednici i tajnici NATO-a. Redovito se spominju američki političari, dok su ruski ukupno spomenuti samo devet puta. Gotovo da i ne postoji razlika u spominjanju političara između portala članica i nečlanica NATO-a. Proizlazi kako srbijanski portali najmanje spominju političare u člancima posvećenima novim članicama. Općenito je relativno malen broj citata političara u svim člancima. Gledajući kvalitativno, svi prikazani političari ističu se po određenoj zasluzi u procesu pristupanja novih članica NATO-u. Jedino se spomenuti ruski političari navode u sklopu narativa, koji se protivi širenju NATO-a. Kroz spomenute političare jasno se odaje dojam prevlasti euroatlantskih narativa u većini članaka.

5.4.4. Spomenute države

U izabranim medijskim člancima ističu se različite države. Kroz spomenute države može se, također, sagledati koga mediji percipiraju kao ključne faktore ili problematične činioce u odnosu prema NATO-u. Može se prepoznati na koju je državu trenutno usmjerena posebna pažnja javnosti i politike. Spomenute države prikazuju kakva su trenutno političko-geografska kretanja u državama internetskih portala (Segev i Blondheim, 2012). Analizom istaknutih država dolazi se do uočavanja sličnosti između medijskih narativa u različitim državama, do praćenja evolucije medijskog izvještavanja i do promjena u interpretaciji uloga pojedinih država. Bitno je razlikovati i isticanje država u trenutno aktualnim vijestima i medijskim člancima analitičkog tipa. Naime, naglašene države u aktualnim vijestima većinom će biti vezane uz aktualne događaje, pa se time gubi na određenoj objektivnosti (Kwak i dr., 2018). Međutim, i izbor vijesti na portalima odaje privrženost i bitnost neke države. Putem izbora država kroz medije se može stvoriti selektivna slika međunarodnih odnosa.

Analiziranje istaknutih država u medijima dobiva na važnosti tijekom Hladnog rata, kada se većina analiza svodi na kvantitativne prikaze broja država „prijatelja“ i „neprijatelja“. Razvojem teorija *agenda-setting* i *framing-a* dolazi se do ideje kako mediji oblikuju ono što ljudi kasnije tumače, odnosno mediji ne govore ljudima što misliti, već o čemu misliti (Wanta, 2004). Na tom tragu se istražuje kako mediji oblikuju važnost pojedinih država i njihovo značenje. U početku 2000-ih razvijaju se studije o predstavljanju pojedinih država u medijima, a osobito jačanju razvojem digitalnih medija (Alipour i dr., 2024). Razvojem programa za analize velikog broja podataka sve su učestalije medijske analize vijesti kroz percepcije različitih država (Kwak i dr., 2018). Analizira se kako se ista vijest prenosi u različitim državama i kako se, te koliko navode druge države.

Kao i u prethodnim analizama, i spomenute države analiziraju se kvantitativno i kvalitativno. U analizi je korištena simplificirana metoda analize naglašenih država Segeva i Blondheima (2012). Kvalitativno je određeno koliko se europskih, američkih i ostalih država spominje. Također, određeno je u kojem se tonu (pozitivan, negativan ili neutralan) spominju države. Pozitivan ton spominjanja država određen je kada se država povezuje s potporom, suradnjom ili sigurnosnim koristima, negativan ton kada se država prikazuje kao protivnik, izvor prijetnje ili destabilizacije, dok je neutralan ton korišten u opisnim i informativnim navodima bez vrijednosnih opisa. U analizi

je obuhvaćen i tematski okvir, koji se dijeli na političko, ekonomsko ili sigurnosno isticanje pojedinih država. U slučaju kvalitativne analize, izabrane su tri najučestalije naglašene države za određeno istraživano razdoblje. Tim se državama odredio kontekst spominjanja, odnos prema NATO-u, odnos prema drugim državama i odnos prema „Zapadnom Balkanu“.

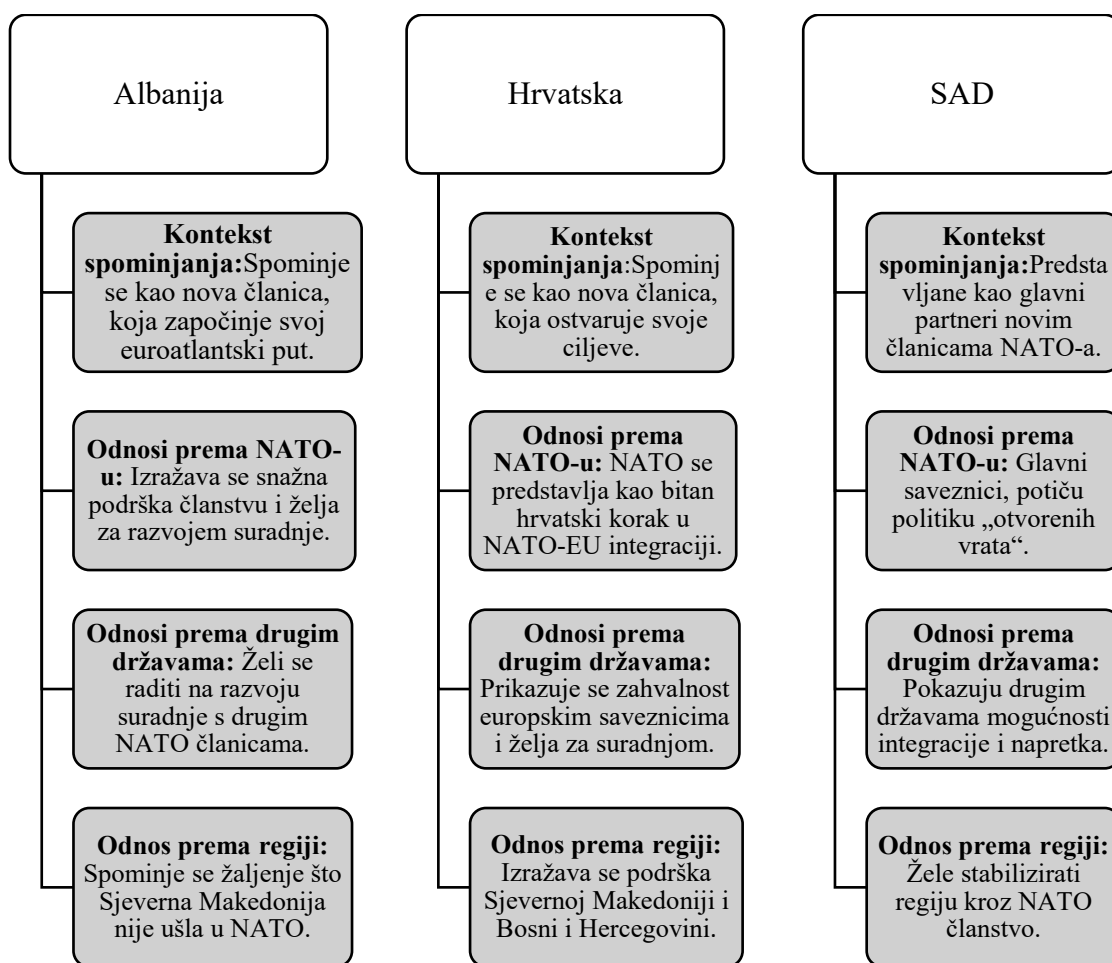
Prva je kvantitativna analiza (tab. 67) istaknutih država pokazala kako se u sjevernomakedonskim člancima nalazi najveći broj spomenutih država. S druge strane, u crnogorskim su člancima spomenute samo četiri države, što je i rezultat analize samo pet crnogorskih članaka za to prvo vremensko razdoblje. Nadalje, u člancima iz svake države redovito se navodi SAD, a od ostalih država to su Afganistan, Pakistan, Irak, to jest države u kojima NATO ima svoje misije. Općenito prevladava spominjanje država u pozitivnom ili neutralnom tonu. U negativnom se tonu najviše navode Rusija i Srbija kao protivnice ulasku Albanije i Hrvatske u NATO. Upravo su te dvije države najčešće navođene u sklopu sigurnosnog tematskog okvira, odnosno zbog njihove zabrinutosti za „zapadnobalkansku“ sigurnost zbog pristupanja NATO-u. Također, jedino se u Srbiji naglašavaju SAD i Njemačka kroz ekonomski tematski okvir, odnosno kroz povećanje mogućnih investicija i ulaganja u Hrvatsku i Albaniju.

Tab. 67. Kvantitativna analiza spomenutih država od 2008. do 2009. godine

Članci	Broj spomenutih država					
	Europske + Rusija	Američke	Ostale	Ukupno spomenutih	Ton spominjanja (A-pozitivan, B- negativan, C- neutralan) (N = broj spominjanja)	Tematski okvir (A-politički, B- sigurnosni, C- ekonomski)
Albanski	7	1	1	9	A – 6, B – 1, C – 2	A – 7, C – 2
Bosanski	4	1	1	6	A – 2, C – 4	A – 5, B – 1
Crnogorski	3	1	/	4	A – 2, B – 1, C – 1	A – 3, B – 1
Kosovski	4	1	2	7	A – 3, B – 2, C – 2	A – 5, B – 2
Sjevernomakedonski	11	1	2	13	A – 6, B – 3, C – 2	A – 9, B – 2
Srbijanski	9	1	2	11	A – 2, B – 2, C – 7	A – 7, B – 3, C – 2

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2008-2009)

Za kvalitativnu analizu (sl. 31) izabrani su medijski prikazi Hrvatske, Albanije i SAD-a. Nova članice u medijima su prikazane kao uspješne u ostvarenju NATO integracije. Jako se naglašava njihovo postizanje cilja i zadovoljstvo koje se time postiglo. SAD su prikazane kroz izricanje podrške novim članicama, ali i kroz promicanje politike „otvorenih vrata“ prema drugim novim članicama. Albanija želi razvijati suradnju s novim saveznicima unutar NATO-a, dok po pitanju „Zapadnog Balkana“ izražavaju žaljenje o ne ulasku Sjeverne Makedonije u NATO. U kvalitativnoj analizi zamijećeno je kako su većinom sve države (osim Rusije i Srbije) prikazane bez značajnije dubine odnosa prema njima, odnosno u većinski pozitivno-neutralnom tonu. Tako i izabrane dvije države nemaju veću dubinu prikaza u člancima, ali se razaznaju glavne poruke i integracijski smjerovi tih država. Tahiri i Mavraj (2019) upravo pišu o toj percepciji negativnosti/pozitivnosti Rusije i ostalih država u medijima. Oni slično zaključuju kako postoje razlike u predstavljanju, ali većinom se ne koriste pretjerano grubi ili pretjerano uljepšani izrazi.

Sl. 31. Kvalitativna analiza spomenutih država od 2008. do 2009. godine

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2008-2009)

U drugom je analiziranom razdoblju ukupno spomenuto 25 % manje država i to se najbolje očituje u skupini ostalih država. SAD se i dalje redovito spominju kod svih država (tab. 68), a najviše spomenutih država nalazi se u crnogorskim člancima. U člancima je s bosanskih portala najmanje spomenutih država. Ističe se kako sjevernomakedonski članci najviše navode države stranih NATO-ih misije izvan Europe: Afganistan, Pakistan, Libija. U ovom je razdoblju došlo do povećanja negativnog tona u spominjanju država. Određeni članci vrlo su jasno negativno usmjereni prema Rusiji i Srbiji po pitanju njihovog osporavanja prava Crne Gore na pridruženje NATO-u. Po pitanju tematskog okvira, i dalje prevladava politička tematika, a samo se u jednom crnogorskom članku SAD navode u pogledu ekonomske suradnje. Ukupno je kvantitativna analiza pokazala nešto stroži pristup (više negativnih tonova) u izvještavanju o ulasku Crne Gore u NATO, nego se to vidjelo u prvom analiziranom razdoblju.

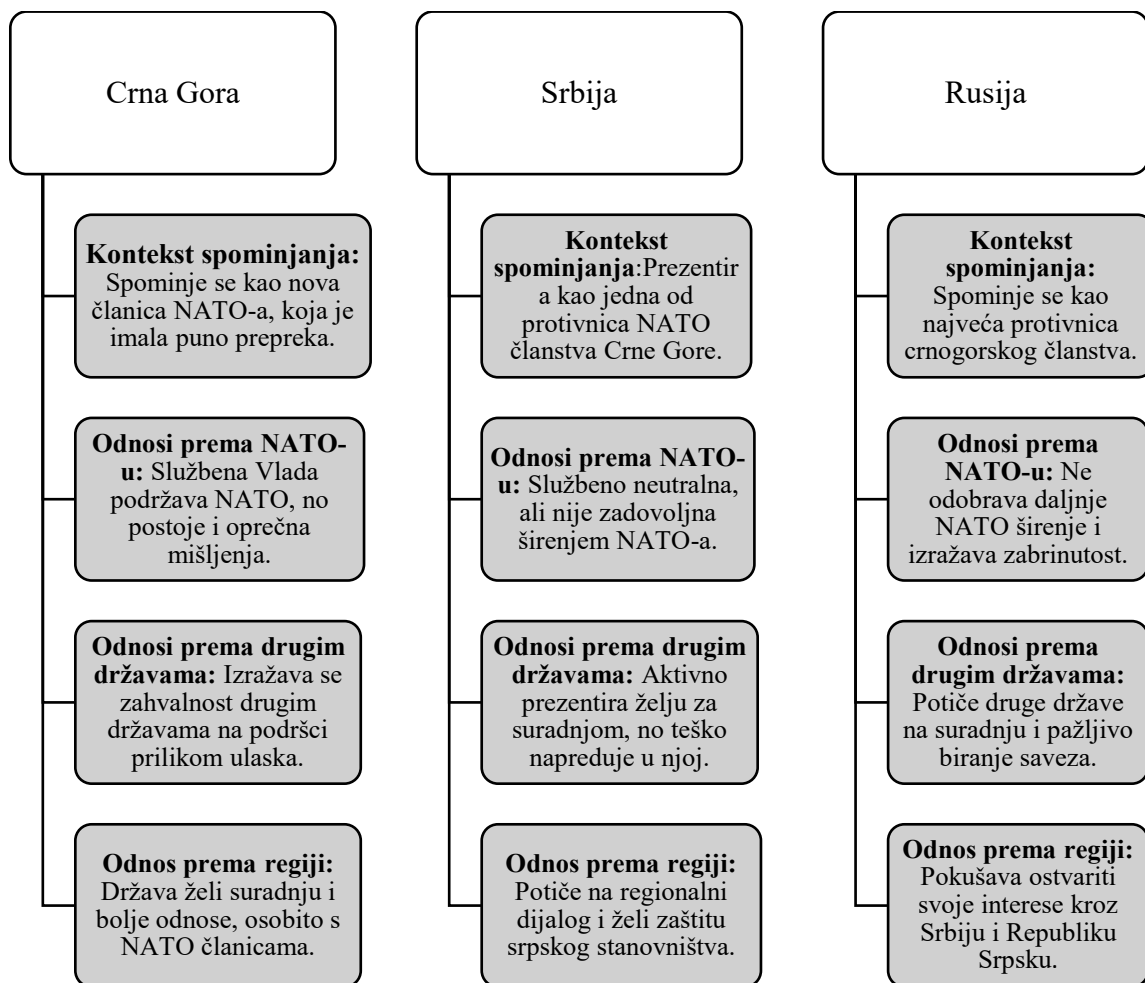
Tab. 68. Kvantitativna analiza spomenutih država od 2016. do 2017. godine

Članci	Broj spomenutih država					
	Europske + Rusija	Američke	Ostale	Ukupno spomenutih	Ton spominjanja (A-pozitivan, B- negativan, C- neutralan)	Tematski okvir (A-politički, B- sigurnosni, C- ekonomski)
Albanski	6	1	/	7	A – 3, B – 2, C – 2	A – 4, B – 3
Bosanski	3	1	/	4	A – 2, B – 1, C – 1	A – 3, B – 1
Crnogorski	13	1	/	14	A – 2, C – 2, C – 10	A – 12, B – 1, C – 1
Kosovski	4	1	/	5	A – 4, B – 1	A – 3, B – 2
Sjevernomakedonski	7	1	4	12	A – 5, B – 4, C – 3	A – 9, B – 3
Srbijanski	8	1	/	9	A – 3, B – 2, C – 3	A – 6, B – 3

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2016-2017)

U kvalitativnoj je analizi (sl. 32) sagledan medijski način prikazivanja Crne Gore, Srbije i Rusije. Crna Gora predstavljena je kroz prizmu nove članice unutar koje su postajala određena neslaganja oko samog članstva, to se čak navodi i u nekim crnogorskim člancima. Kroz nekoliko se članaka taj određeni razdor nastoji kompenzirati određenim pomirbenim izjavama političara i primjerenim izvještavanjem. U više se članaka izražava crnogorska zahvalnost na pomoći prilikom pristupanja NATO-u. Također, crnogorski dužnosnici izjavljuju kako žele jaču „zapadnobalkansku“ suradnju te kako gledaju prema NATO članicama u pogledu razvoja boljih

odnosa. S druge strane, Rusija i Srbija se potpuno suprotno predstavljaju u člancima povezanim s ulaskom Crne Gore u NATO. Obje države portretiraju se kao protivnice crnogorskog članstva, za Rusiju se čak navodi kako je spremna i intervenirati po potrebi. Izražava se neslaganje s NATO-vim širenjem te se potiču druge države na razvoj odnosa bez NATO-a. Naglašava se kako obje države imaju svoje interese, koje pokušavaju ostvariti preko Crne Gore i drugih država. Ukupno gledajući, javlja se standardni „crno-bijeli“ medijski narativ o odnosima triju država. Zivotić i Obradović (2022) pišu kako ruska medijska propaganda i dalje ima određeni utjecaj na „Zapadnom Balkanu“, koji se ne uspijeva uvijek suzbiti. Iz tog je razloga bitno u medijima jasno iznositi stavove koje imaju države, koje izravno ne podržavaju ili čak priječe samostalno odlučivanje o integracijama drugim državama.

Sl. 32. Kvalitativna analiza spomenutih država od 2016. do 2017. godine

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2016-2017)

U posljednjem su analiziranom razdoblju spomenute samo 37 država (tab. 69), što je osjetni pad u odnosu na prva dva istraživana razdoblja. U člancima se i dalje SAD redovito spominju, dok sjevernomakedonski članci spominju najviše država. Po samo četiri spomenute države nalaze se u bosanskim i srbijanskim člancima. Vidljiv je i pad broja spomenutih država u negativnom tonom te povećanje pozitivnog tona. Tematski je zabilježen porast broja spomenutih država u ekonomskom okviru što dolazi od naglašavanja vojne suradnje kroz kupnju i prodaju oružja. Ukupno članci o ulasku Sjeverne Makedonije imaju malo drugačije obrasce nego članci u prva dva razdoblja. Bilježi se manje negativnih tonova, naglašavaju se samo bitne države te se tematski počinje usmjeravati i na ekonomske mogućnosti suradnja.

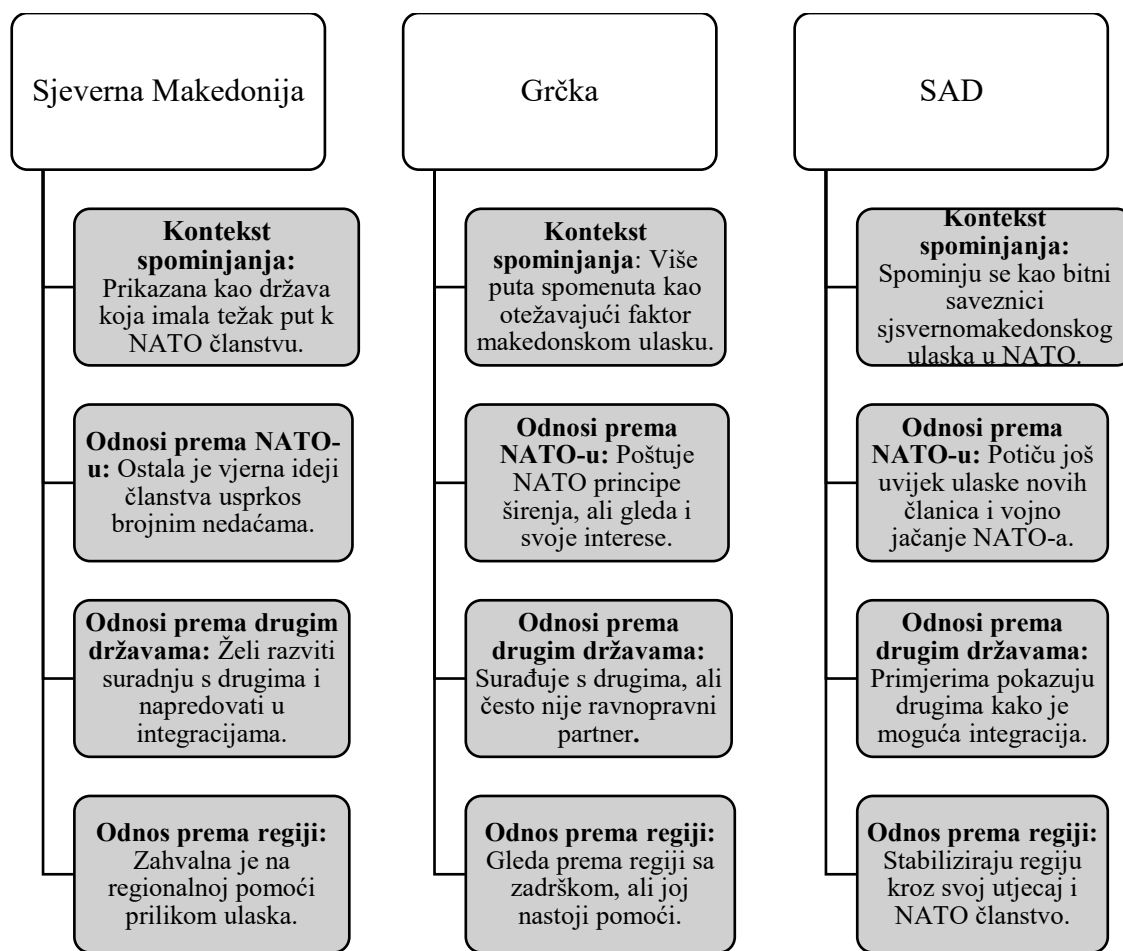
Tab. 69. Kvantitativna analiza spomenutih država za razdoblje od 2018. do 2021. godine

Članci	Broj spomenutih država					
	Europske + Rusija	Američke	Ostale	Ukupno spomenutih	Ton spominjanja (A-pozitivan, B- negativan, C- neutralan) (N = broj spominjanja)	Tematski okvir (A-politički, B- sigurnosni, C- ekonomski)
Albanski	4	1	/	5	A – 2, C – 3	A – 3, C – 2
Bosanski	3	1	/	4	A – 2, C – 2	A – 4
Crnogorski	8	1	/	9	A – 2, B – 2, C – 5	A – 7, B – 2
Kosovski	4	1	/	5	A – 2, C – 3	A – 4, B – 1
Sjevernomakedonski	8	1	1	10	A – 6, B – 1, C – 3	A – 7, B – 1, C – 2
Srbijanski	3	1	/	4	A – 2, C – 2	A – 3, C – 1

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2018-2021)

Po broju spominjanja u kvalitativnoj se analizi (sl. 33) usmjerilo na prikaze Sjeverne Makedonije, Grčke i SAD-a. U većini članaka prevladava narativ o izuzetno teškom ulasku Sjeverne Makedonije u NATO zbog spora oko imena. Naglašava se kako je država ostala vjerna ideji članstva, iako nije imala puno poticaja i razloga za to. U člancima se izražava želja za produbljivanjima integracija s drugim državama i za napredovanje prema Europskoj uniji. Uvrštene su i brojne sjevernomakedonske zahvale drugim državama na pomoći prilikom ulaska u NATO. Medijski prikaz Grčke oslanja se na njenom priječenju ulaska Sjeverne Makedonije u NATO. Naglašava se kako je Grčka predana NATO saveznica, ali ima i svoje vlastite državne interese. Grčka želi suradnju s drugima, ali joj suradnji ne pristupa dovoljno snažno. U „Zapadnom

Balkanu“ vidi svoj interes, ali pretjerano se ne želi miješati. Prikaz SAD 11 godina poslije 2009. godine u medijima se nije puno promijenio. Naglašava se predanost širenju NATO-a i vojnom jačanju Saveza. SAD rade na stabilnosti „Zapadnog Balkana“ i to ostvarivanju kroz NATO članstva. U člancima se spominju izjave tajnika Pompea kako Sjeverna Makedonija može biti primjer drugim budućim članicama. Kvalitativna analiza ukazuje kako se Rusija i Srbija u ovom analiziranom razdoblju ne ističu većim brojem medijskih članaka. Hedling i dr. (2022) ističu kako se sve više pazi na „lice“ NATO-a te se gleda kako se s NATO-om ne bi povezivali narativi i države koji su suprotni euroatlantskim vrijednostima. U tom osvit, nastojao se zadržati što više pozitivniji ton prilikom izvješćivanja o širenju NATO-a.

Sl. 33. Kvalitativna analiza spomenutih država za razdoblje od 2018. do 2021. godine

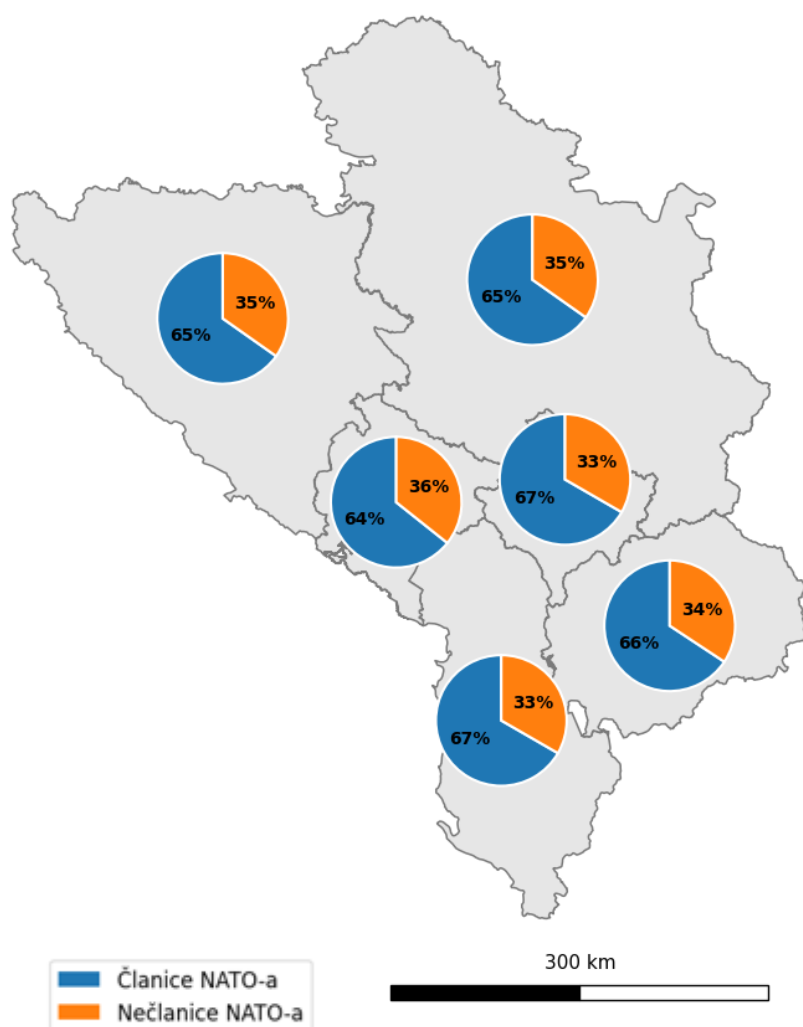
Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2018-2021)

Ukupna analiza spomenutih država kroz sva tri razdoblja ukazuje kako se 90 % spomenutih država odnosi na NATO članice. S druge strane, uz Srbiju i Rusiju, spomenute četiri druge države

(Afganistan, Pakistan, Irak i Libija) odnose se na NATO djelovanja u njima. Kroz medijsko se predstavljanje Rusija i Srbija jasno portretiraju kao svojevrсни oponenti ili druge opcije NATO članstvu. Analiza pokazuje kako su narativi oko širenja NATO-a isti zadnjih 16 godina, odnosno još uvijek postoji mogućnost ulaska novih članica u NATO. To je i u skladu sa spomenutom politikom „otvorenih vrata“, koja je jedan od temelja modernog NATO-a (NATO, 2024a).

Slika 34. vizualno potvrđuje rezultate kvantitativne analize spomenutih država, jasno pokazujući dominaciju NATO članica u medijskim narativima svih analiziranih država „Zapadnog Balkana“. U svim promatranim slučajevima udjel spominjanja NATO članica znatno nadmašuje spominjanje nečlanica (> 60 %), što upućuje na stabilan i dugotrajan narativni okvir u kojem se NATO države percipiraju kao primarni sigurnosni faktor. Takav prostorni raspored spominjanja država odgovara političko-geografskim interpretacijama „Zapadnog Balkana“ kao prostora

postupne i kontinuirane euroatlantske integracije. Prema tome se članstvo u NATO-u povezuje sa stabilnošću, sigurnošću i međunarodnom legitimnošću (Agnew, 2003). Karta ne služi samo kao ilustracija kvantitativnih rezultata, već i kao alat za razumijevanje širega političko-geografskog konteksta u kojem se NATO proširenje interpretira i komunicira u medijima „Zapadnog Balkana“ (Luša, 2012).

Sl. 34. Udjel spominjanja NATO članica po državama u sva tri razdoblja

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2008-2021)

5.4.5. Pozitivnost/negativnost analiziranih članaka

Kao posljednja kategorija analize članaka izabrano je predstavljanje pozitivnosti i negativnosti kroz članke. Ova kategorija sadrži više subjektivnosti od ostalih, ali uz jasne kriterije moguće je odrediti iz koje je perspektive napisan pojedini članak. Pozitivnost se općenito može označiti kao prikazivanje određene teme iz povoljne perspektive – naglašavaju se koristi, napredak, pohvale ili podrška. S druge strane, negativnost se definira kroz pojavnost kritike, izražavanja zabrinutosti, isticanja problema, sukoba ili štetnih posljedica u člancima (Kamel i dr., 2018). Analiza pozitivnosti i negativnosti doprinosi razumijevanju medijske pristranosti, praćenju javnog narativa, otkrivanju dezinformacija ili propagande, procjeni utjecaja na čitatelje (Hamborg i dr., 2021).

U medijima već postoje i ustaljeni obrasci riječi korišteni u pozitivnim člancima: važan korak, uspješnost, napredak, pohvala, potpora, odobrava se, prilika, koristi (Kim, 2023). S druge strane, u negativnim se konotacijama koriste: opasnost, nametanje, prijetnja, nepotrebno, neprihvatljivo, nepovjerenje, neuspjeh, nedovoljno razjašnjeno, podjele (Kim, 2023). Sukladno navedenom, pozitivnost i negativnost moguće je proučavati kvantitativno analizirajući korištene fraze i riječi te kvalitativno kroz analizu pristupa temi izabranog članaka. Potrebno je naglasiti kako analiza ne obuhvaća latentne semantičke signale, poput ironije, sarkazma ili jezičnih metafora, što predstavlja jedno od metodoloških ograničenja istraživanja.

Kao i u prethodnim analizama, pozitivnost i negativnost prvo se povijesno istražuju kroz kvantitativno brojanje pozitivnih/negativnih riječi i fraza u 1970-im godinama (Kamel i dr., 2018). Istraživanje pozitivnosti i negativnosti krenulo je dosta kasnije u odnosu na analizu fotografija, ključnih riječi, jer je bilo teže kvantificirati pozitivan ili negativan pristup tematici u člancima (Hamborg i dr., 2021). Dolaskom 1990-ih počinju se razvijati napredni oblici analize sadržaja te se uvodi i pojam „ton izvještavanja“ (*tone of coverage*). Počinje se proučavati pozitivan ili negativni pristup medija pojedinim političkim kandidatima i događajima. Razvijaju se računalni programi za analizu tekstova te oni služe za analize većeg broja podataka (Balahur i dr., 2013). Razvojem digitalnih medija dolazi do ubrzanog razvoja medijskih analiza, unutar kojih se sve više osvrće na pozitivan ili negativan pristup pojedinoj predstavljenoj temi.

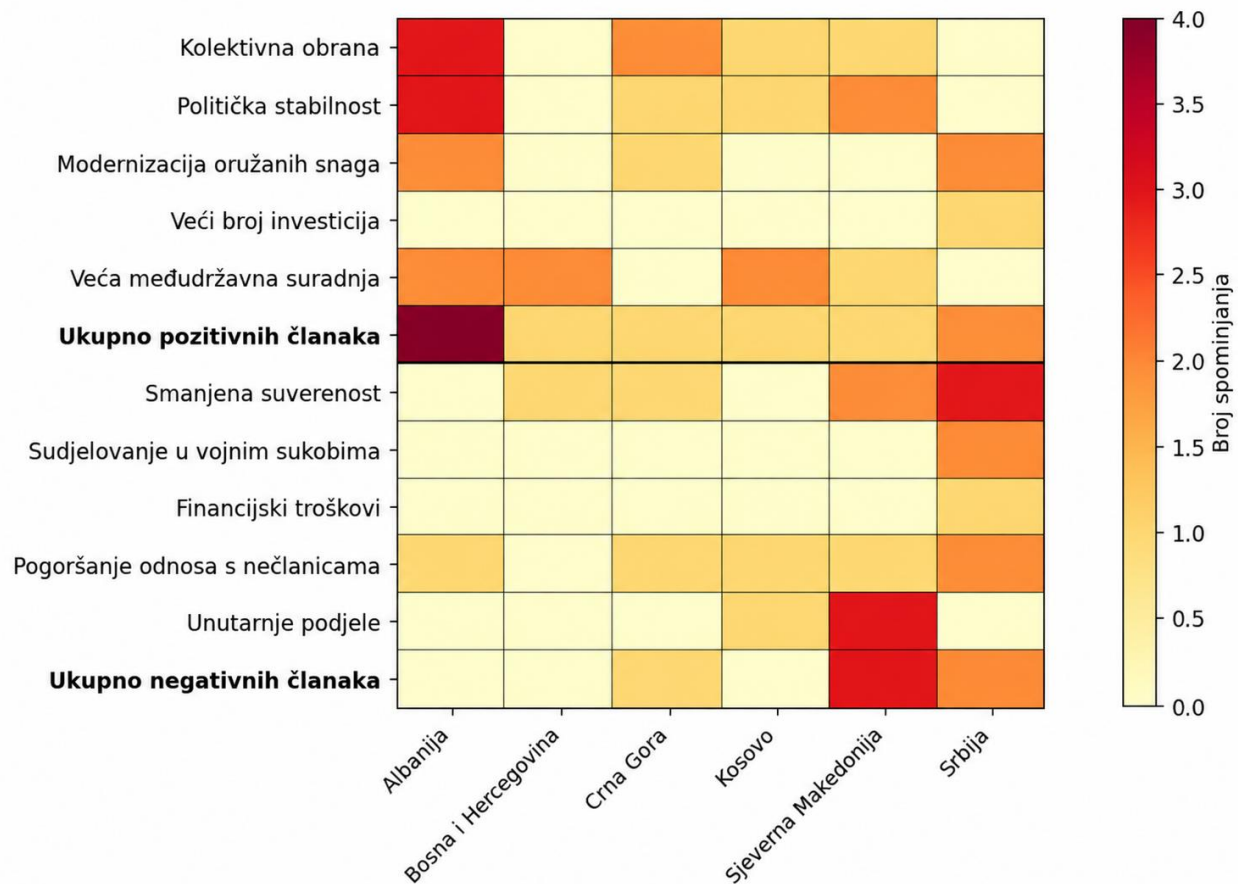
U ovom se radu pozitivnost i negativnost članaka određuje po broju spominjanja koristi, odnosno nedostataka NATO članstva. Kada više od 50 % teksta članka govori o koristima, odnosno

nedostacima članke se svrstava kao pozitivne, odnosno negativno usmjerene. O prikazivanju pozitivnosti i negativnosti kroz članke o vijestima pišu Rozado i dr. (2022), dok o glavnim koristima i nedostacima NATO članstva pišu Le Jeune (2010), Tomz i dr. (2023) i Rockwell (2024). Temeljem tih radova izabrano je pet glavnih koristi NATO članstva: kolektivna obrana, politička stabilnost, modernizacija oružanih snaga, više ulaganja i više državnih suradnji. Također, izabrano je i pet glavnih nedostataka: smanjena suverenost, sudjelovanje u vojnim sukobima, financijski troškovi, pogoršanje odnosa s nečlanicama i unutarnje podjele.

U prvom analiziranom razdoblju najviše se članaka (sl. 35) referira na korist kolektivne obrane i većeg broja državnih suradnji, a najmanje na veći broj ulaganja. Albanski članci navode najviše koristi, dok se kod bosanskih mogu naći samo dvije koristi. Ukupno je zabilježeno 10 članaka koji su u više od 50 % teksta usmjereni na koristi. Zaključuje se kako pozitivni ton članaka ne mora nužno korelirati s brojem koristi, već je bitniji fokus na tome koliko je članak usmjeren na same koristi.

S druge strane, najviše se spominje (sl. 35) smanjenje suvereniteta kao glavni nedostatak NATO članstva. Najmanje se spominju financijski troškovi. Po broju spominjanja nedostataka prednjače sjevernomakedonski članci. Sjevernomakedonski mediji su specifični zbog političkog nezadovoljstva i frustracije oko sporazuma o imenu – negativne konotacije nisu usmjerene protiv NATO-a, nego protiv političkog procesa. Ukupni je broj članaka s više od 50 % teksta posvećenog nedostacima šest, što je za četiri manje od broja pozitivno usmjerenih članaka. Ovdje je bitno za spomenuti kako 29 članaka nije svrstano niti kao pozitivno niti kao negativno usmjereni jer u svojim tekstovima ne govore većinski o koristima ili o nedostacima. Tih 29 članaka većinom predstavlja kraći medijski izvještaj o ulasku Hrvatske i Albanije u NATO bez dublje kvalitativne analize članstva.

Dobivene razlike između pozitivno i negativno orijentiranih članaka mogu se dodatno objasniti i kroz koncept medijskog uokvirivanja (*framinga*). Mediji ne prenose samo informacije, nego aktivno strukturiraju značenje NATO članstva u skladu s nacionalnim političkim i geopolitičkim kontekstom (Fairclough, 1995). U političko-geografskom smislu, NATO se u promatranom razdoblju predstavlja kao sigurnosni okvir koji redefinira položaj država „Zapadnog Balkana“ između euroatlantskog prostora i alternativnih sigurnosnih opcija, ponajprije Rusije i drugih „zapadnobalkanskih“ država (Kurečić, 2011).

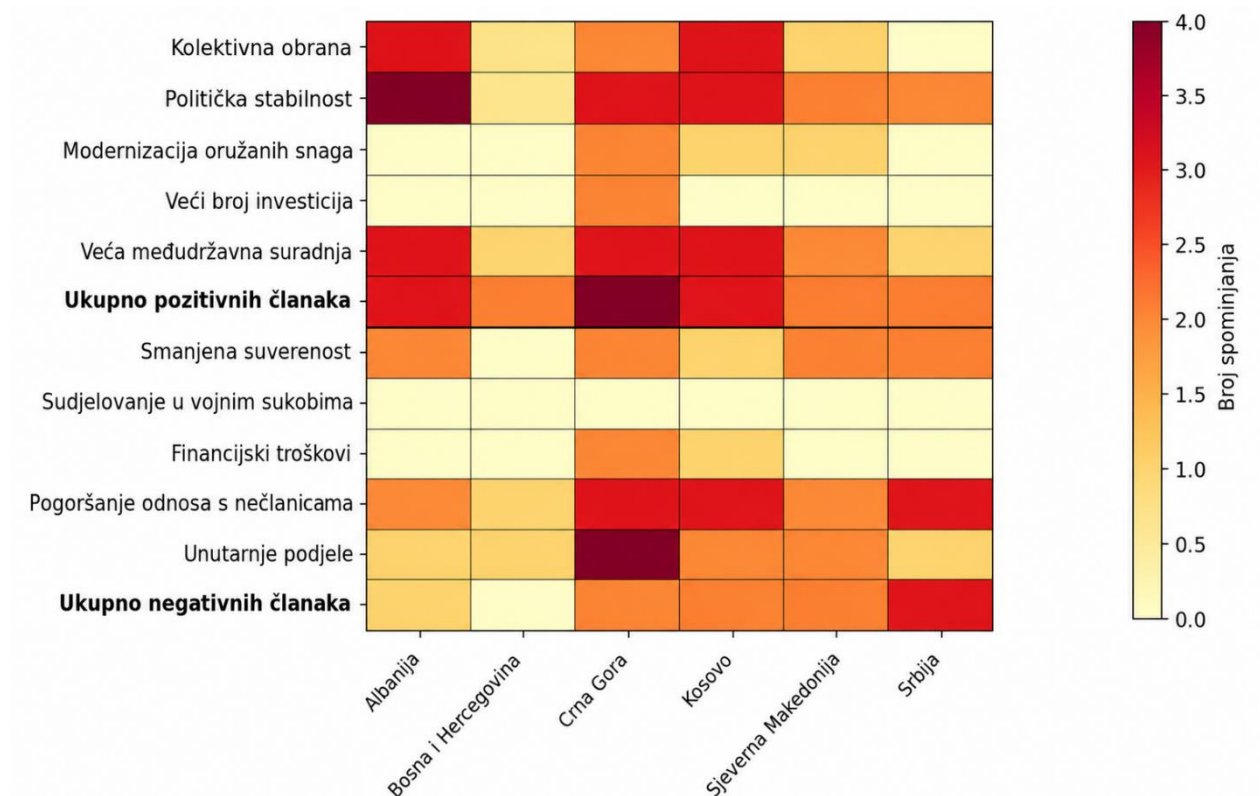

Sl. 35. Kvantitativna analiza pozitivno i negativno usmjerenih članaka od 2008. do 2009. godine
Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2008-2009)

U slučaju medijskog izvještavanja o ulasku Crne Gore u NATO, dolazi do povećanja broja pozitivno usmjerenih članaka na 14 (sl. 36). Najviše se spominje prednost političke stabilnosti, a najmanje više ulaganja. Općenito se najviše u crnogorskim člancima navode prednosti, a najmanje ih navode bosanski i srbijanski članci. Analiza pokazuje kako se u crnogorskim člancima svaka korist spomene barem dva puta. Ukupno, članci upućuju na važnost stabilnosti koju NATO donosi Crnoj Gori kroz proces kolektivne obrane i većeg broja državnih suradnji.

Po pitanju nedostataka, čak se 14 puta navodi pogoršanje odnosa s državama (sl. 36) koje nisu NATO članice, misleći se prvenstveno na Rusiju i Srbiju. Također, snažno su naglašene i unutarnje podjele te smanjenje suvereniteta. Čak tri srbijanska članka imaju negativnu konotaciju, no najviše je nedostataka navedeno u crnogorskim člancima. Ovdje je riječ o analizama što sve Crnu Goru čeka kao NATO članicu. Jasno se uočava kako niti jedan bosanski članak nije negativan. U odnosu na prvo razdoblje, analizom je obuhvaćeno više članaka, no nije ustanovljen veći porast

pozitivnosti ili negativnosti. Medijsko izvještavanje o ulasku Crne Gore u NATO pokazuje kako se članstvo istodobno prikazuje kao izvor političke stabilnosti i sigurnosti, ali i kao proces koji otvara pitanja unutarnjih podjela i odnosa s Rusijom i Srbijom. To je u skladu i s novijim istraživanjima o polariziranom javnom diskursu o NATO-u na „Zapadnom Balkanu“ (Bregu, 2024).

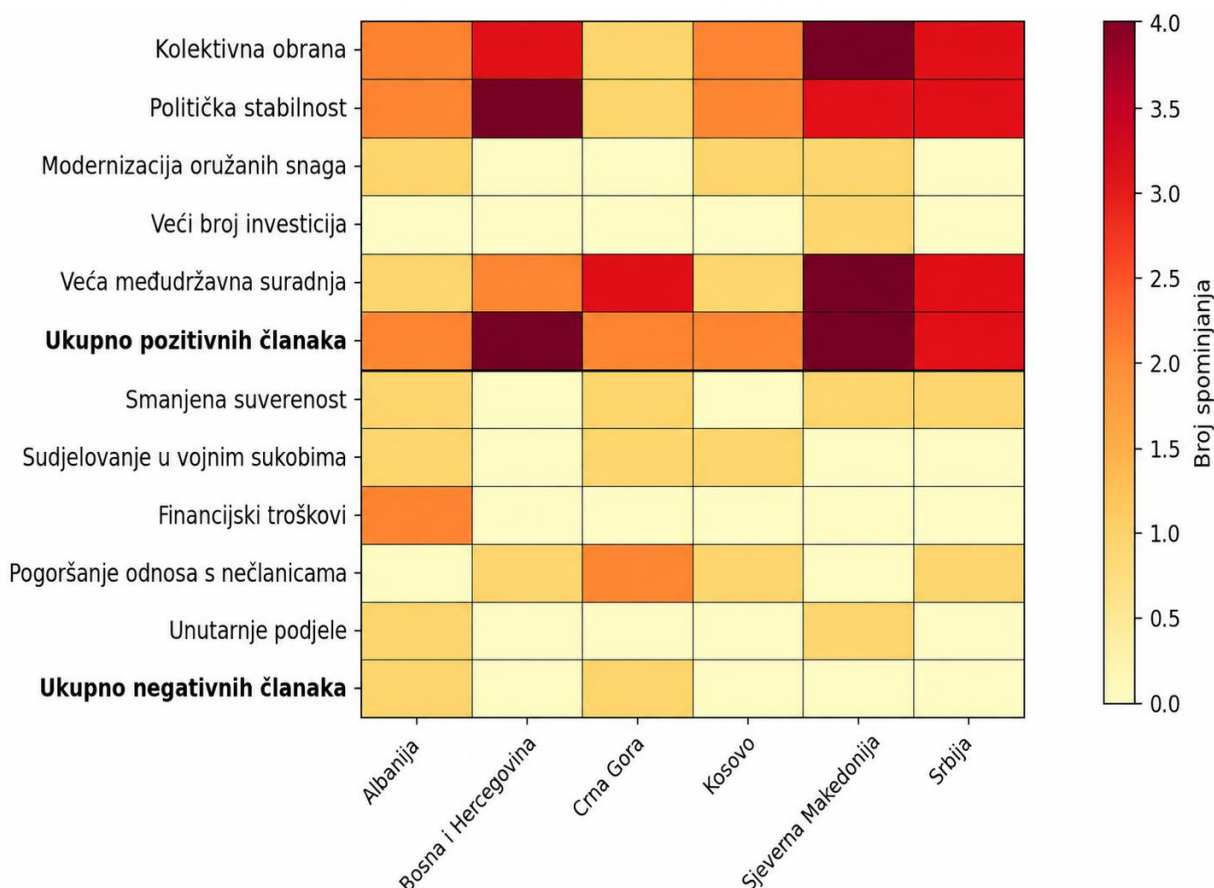

Sl. 36. Kvantitativna analiza pozitivno i negativno usmjerenih članaka od 2016. do 2017. godine
Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2016-2017)

U posljednjem analiziranom razdoblju vidljiv je ponovni porast broja pozitivno usmjerenih članaka (sl. 37), sada ih je 17. Najviše je pozitivnih članaka napisano u Sjevernoj Makedoniji te u Bosni i Hercegovini, što je dio primjetnog trenda da u novim članicama postoji najveći broj takvih članaka. Jednak broj spominjanja imaju kolektivna obrana, politička stabilnost i veći broj državnih suradnji, dok se najmanje spominje višeulaganja. Najviše se spomenutih koristi nalazi u sjevernomakedonskim člancima, a iznenađuje kako je i u srbijanskim člancima spomenuto ukupno deset koristi, koje će Sjeverna Makedonija osjetiti ulaskom u NATO. Ukupno je vidljiv porast pozitivnosti prilikom izvješćivanja o ulasku tridesete članice u NATO.

Analiza negativno usmjerenih članaka ukazala je samo na dva članka (sl. 37) s više od 50 % povezanosti teksta uz nedostatke članstva. Najviše se navodi kako članstvo može doprinijeti

pogoršanju odnosa s nečlanicama, a samo su se dva puta spomenule unutarnje podjele. Albanski članci ističu najviše nedostataka, a bosanski samo jedan. Ukupno se o ulasku Sjeverne Makedonije negativnost svodi na minimum i samo u člancima iz dviju analiziranih država navodi više od dva nedostatka. Prevladavajuća pozitivnost u izvještavanju o ulasku Sjeverne Makedonije u NATO ostavlja tek ograničen prostor za razmatranje mogućih nedostataka članstva (Spasovska, 2022).

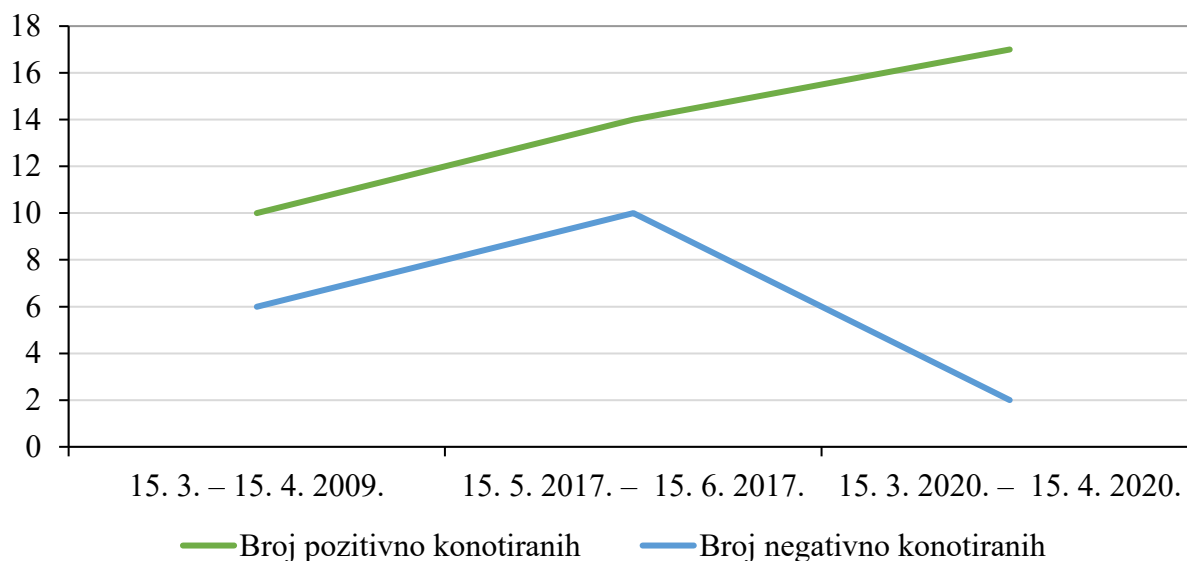
Sl. 37. Kvantitativna analiza pozitivno i negativno usmjerenih članaka od 2018. do 2021. godine

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2018-2021)

Promatrajući rezultate po državama kroz sva tri analizirana razdoblja, uočavaju se stabilni nacionalni obrasci izvještavanja. Srbija u svim razdobljima zadržava izraženiji negativni ton, pri čemu se naglasak stavlja na gubitak suvereniteta, pogoršanje odnosa s nečlanicama i unutarnje političke podjele. Suprotno tome, Albanija i Kosovo dosljedno iskazuju najvišu razinu pozitivnosti, s fokusom na kolektivnu obranu i političku stabilnost kao ključne koristi članstva. Bosna i Hercegovina te Sjeverna Makedonija obilježene snažnim porastom pozitivnosti u trenucima neposredno vezanima uz proces ili ostvarenje članstva. Takvi obrasci potvrđuju kako medijski ton

izvještavanja o NATO-u u velikoj mjeri odražava nacionalni politički kontekst i fazu odnosa pojedine države prema NATO-u, a ne samo događaj proširenja (Spasovska, 2022).

Analiza (sl. 38) pozitivnosti i negativnosti članaka ukazala je na određenu evoluciju prikaza novih članica u medijskim člancima internetskih portala država „Zapadnog Balkana“. Kroz ukupnu analizu kao najveća prednost članstvu navodi se kolektivna obrana i veći broj državnih suradnji. Kao najveći nedostaci navodi se smanjenje suverenosti i pogoršanje odnosa s nečlanicama. Može se uočiti kako se vojni aspekt u koristima i u nedostacima gotovo pa i zanemaruje, iako postoji jaka percepcija NATO-a samo kao vojnog saveza. Zanemaruje se i financijski aspekt, odnosno mogućnost povećanja ulaganja. Gotovo u svim člancima naglasak je na političkim i sigurnosnim koristima te nedostacima. To ukazuje na jedan pomak u prikazivanju NATO-a kao prvenstveno političkog, a onda vojnog saveza (Zvezdova i Mokryak, 2020). Ukupno je vidljivo kako se pozitivnost kroz tri vremenska razdoblja povećavala, a negativnost se smanjivala.

Sl. 38. Kretanje broja pozitivno i negativno usmjerenih članaka kroz analizirana razdoblja
Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2008-2021)

5.4.6. Testiranje četvrte hipoteze

Nakon opsežne analize sadržaja izabranih medijskih članaka internetskih portala slijedi testiranje četvrte hipoteze. Medijski se prikaz NATO-a u državama „Zapadnog Balkana“ mijenjao od negativnih/skeptičnih k pozitivnijim konotacijama tijekom 21. stoljeća. Hipoteza izravno odgovora analizi pozitivnosti i negativnosti u izabranim člancima, pa se iz tog razloga podaci te analize koriste za testiranje hipoteze. Kako je u prvom razdoblju obrađen manji broj članaka, bilo je potrebno izračunati postotke (tab. 70) da bi usporedba triju vremenskih razdoblja bila valjana.

Tab. 70. Broj pozitivnih i negativnih članaka i njihovi udjeli kroz tri vremenska razdoblja

Vremensko razdoblje*	Broj pozitivno usmjerenih	Udjel u ukupnom broju	Broj negativno usmjerenih	Udjel u ukupnom broju
15. 3. – 15. 4. 2009.	10 / 50	20,00 %	6 / 50	12,00 %
15. 5. 2017. – 15. 6. 2017.	14 / 70	20,00 %	10 / 70	14,29 %
15. 3. 2020. – 15. 4. 2020.	17 / 70	24,29 %	2 / 70	0,03 %
*Određeni broj članaka objavljen je izvan razdoblja, no smatraju se njihovim dijelovima zbog tema povezanosti				

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2008-2021)

Iz postotaka je vidljivo kako udjel pozitivno usmjerenih članaka ima istu vrijednost u prvom i drugom vremenskom razdoblju, dok u trećem taj postotak raste. Udjel negativnih članaka imao je porast između prva dva razdoblja, no veliki pad u trećem razdoblju. Za precizno testiranje hipoteze izračunati su Pearson koeficijent korelacije (tab. 71), koeficijent determinacije (R^2) i p-vrijednost. Sva tri pokazatelja izračunata su za obje skupine članaka. Uz pomoć Pearsonovog koeficijenta korelacije zaključuje se kako prolaskom vremena raste udjel pozitivnih članaka o NATO-u. S druge strane, kroz negativnu je vrijednost koeficijenta jasno kako broj negativnih članaka s vremenom opada. Koeficijent determinacije (R^2) ukazuje kako 75 % varijacije u pozitivnosti može se objasniti vremenskim razvojem, odnosno to je 61 % za negativno usmjerene članke. Problem se javlja kod p-vrijednosti jer su u oba slučaja one veće od 0,05 to ukazuje kako ne postoji jaka statistička značajnost. U analizu su uzeta samo tri različita vremenska razdoblja što

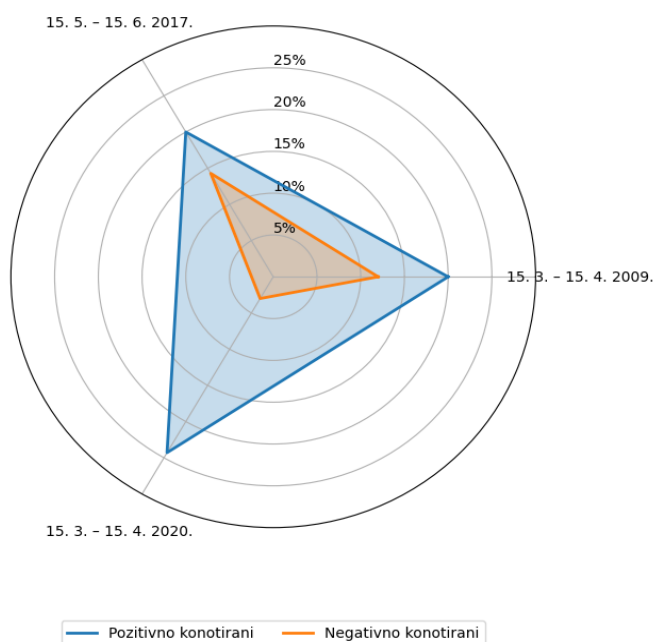
nije veliki uzorak te može doći do slučajnih fluktuacija zbog premalog broja podataka. Ipak, može se reći kako postoji trend promjena, ali se statistički ne može potvrditi sa snažnim pouzdanjem.

Tab. 71. Izračunati statistički pokazatelji za pozitivno i negativno usmjerene članke

Izračunati pokazatelji	Pozitivno konotirani članci	Negativno konotirani članci
Pearson koeficijent korelacije	0,87	-0,78
Koeficijent determinacije (R^2)	0,75	0,61
p-vrijednost	0,33	0,43

Izvor: Autor prema analiziranim člancima u *IBM SPSS Statisticu* (2008-2021)

U pogledu ukupnog testiranja hipoteze statistički je vidljivo kako postoji korelacija vremena i povećanja broja pozitivnih članaka, odnosno smanjena broja negativnih članaka. Vizualna dinamika prikazana na slici 39. dodatno potvrđuje postupno preusmjeravanje medijskog diskursa prema pozitivnijem okviru. U završnom se razdoblju negativni narativi gotovo u potpunosti

Sl. 39. Vizualni prikaz kretanja pozitivno i negativno usmjerenih članaka

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2008-2021)

povlače u odnosu na pozitivne. Izračunati koeficijenti determinacije ukazuju kako se velik dio varijacije pozitivnosti/negativnosti može objasniti vremenskim razvojem. Problem predstavljaju prevelike p-vrijednosti, odnosno premali broj vremenskih razdoblja uzetih u analizu. Uvjetno gledano, hipoteza je potvrđena, odnosno postoji pomak medijskog prikaza NATO-a u pozitivnom smjeru. Kako bi se hipoteza u potpunosti statistički potvrdila, u budućnosti je potrebno uzeti minimalno još dva vremenska razdoblja. Ukupno je

cjelokupna analiza pokazala bitne spoznaje o ključnim riječima, izabranim fotografijama, spomenutim političarima te državama. Portali država imaju slične obrasce izvještavanja o širenju NATO-a što dolazi iz želje za jedinstvom u medijskom prostoru (NATO, 2022).

5.5. Javno-diplomatska dimenzija utjecaja NATO-a na „Zapadni Balkan“

U posljednjem se dijelu rada iznose rezultati istraživanja širenja „meke moći“ (*soft power*) NATO-a kroz programe javne diplomacije. Rezultati se temelje na obavljenim intervjuima s predsjednicima Atlantskih vijeća „zapadnobalkanskih“ država. Također, napravljena je i analiza dosad provedenih programa javne diplomacije u „Zapadnom Balkanu“, predstavljenih u Godišnjim izvješćima glavnog tajnika NATO-a.

5.5.1. Razvoj i obilježja javne diplomacije NATO-a na „Zapadnom Balkanu“

NATO-ova „zapadnobalkanska“ javna diplomacija započinje 1991. godine, tada iz NATO-a apeliraju kako se ratna situacija mora smiriti. Naredne se godine kroz „zapadnobalkanske“ medije provlači vijest kako NATO ima preventivnu ulogu u sprječavanju ratnih sukoba (Blease, 2010). NATO je želio stvoriti pozitivni medijski prikaz o svome djelovanju, kako bi razvio povjerenje država prema NATO-u. Već tada se počelo razmišljati o potencijalnom širenju NATO-a na jugoistok Europe, no za to se trebalo stvoriti pozitivno javno mnijenje (Mulchinock, 2017). Političari brzo uviđaju koristi od NATO članstva te prihvaćaju narativ o NATO djelovanju na jugoistoku Europe. Javnu je diplomaciju NATO-a ugrozila vojna akcija bombardiranja tadašnje Savezne Republike Jugoslavije (Elbasani, 2013). Ta je akcija narušila dotad većinom pozitivno prikazivanje NATO-a u državama i u Srbiji stvorila negativnu sliku o NATO-u, koja je ostala aktualna do danas. Sve do ekonomske krize 2008. godine nije se previše propitivalo o javno-diplomatskom djelovanju NATO-a, no nakon toga počinje se strože nadzirati novac i javljaju se prvi znanstveni radovi o tom obliku djelovanja NATO-a. Tako Babst (2008), među prvima, progovara o nužnosti NATO-ve prilagodbe novim telekomunikacijskim tehnologijama u sklopu javne diplomacije. Akçadağ (2012) problematizira stvaranje javne percepcije NATO-a u društvu. Wolff (2014) pokušava donijeti određenu evaluaciju NATO-ove javne diplomacije i preporuke za daljnje djelovanje, dok Maronkova (2018) detaljno analizira djelovanje Odjela za javnu diplomaciju i izlaže primjere načina evaluacije te vrste djelovanja. Pavlyshenko (2025) analizira čak i mogućnosti primjene umjetne inteligencije u istraživanjima javnog mnijenja o NATO-u. Javlja se i cijeli niz radova s konkretnim primjerima javno-diplomatskog djelovanja NATO-a: Saddiki (2012) piše o javnoj percepciji NATO-a nakon intervencije u Libiji, Zavoneau (2013) piše o razvoju percepcije NATO-a u Rumunjskoj, Schafer (2016) o percepciji NATO-a u Rusiji, Kostyrev (2023) o strateškoj komunikaciji NATO-a s Ukrajinom.

Potrebno je, također, kratko se osvrnuti i na distinkciju javne diplomacije i „meke moći“. Prema Nye (2004) „meka moć“ je sposobnost postići željeni rezultati privlačnošću, a ne prisilom ili potkupljivanjem. Nye smatra kako je javna diplomacija alat koji države koriste kako bi svoje atraktivne resurse pretvorile u „meku moć“. Wei (2020) navodi kako javna diplomacija pretvara te državne resurse (npr. kulturu, vrijednosti, politike) u resurse „meke moći“. Drugim riječima, javna diplomacija ne utječe izravno na strane vlade, već na percepciju građana.

U javnu diplomaciju NATO najviše ulaže početkom 2000-ih kada se otvoreno promovira pristupanje NATO-u. Sve države (osim Kosova) u razmaku od nekoliko godina postaju potpisnicom Partnerstva za mir i to je trebalo voditi do brzog članstva (Mulchinock, 2017). Početkom 2000-ih osnivaju se i Atlantska vijeća u državama. Njihova je uloga bila isključivo civilna, odnosno javno-diplomatski poticaj članstvu „zapadnobalkanskih“ država (ATA, n.d.a). NATO nakon 2009. godine počinje koristiti pozitivne primjere albanskog i hrvatskog članstva za kampanje u ostalim državama. U NATO-ovim izvješćima od 2014. godine pojačano javno-diplomatsko djelovanje opravdava se rastućim kineskim i ruskim utjecajem. Javna je diplomacija NATO-a imala osobito veliku ulogu 2016., odnosno 2017. godine kada je pripremala crnogorsku javnost za ulazak u NATO (Zvezdova i Mokryak, 2020). Posebno se trebalo pristupiti predstavljanju spoznaje kako je ulazak u NATO skoro doveo do državnog udara u državi. Drugo je važno javno-diplomatsko djelovanje NATO imao u Sjevernoj Makedoniji prilikom aktivne kampanje u javnosti za podršku Prespanskom sporazumu, odnosno prilikom pružanja podrške promjeni imena države (Risso, 2021). Javna je diplomacija cijelo vrijeme radila u kombinaciji s medijskim djelovanjem NATO-a kako bi se u medijima odaslale jasne poruke u ciljevima i namjerama djelovanja NATO-a. Još pojačanije javno-diplomatsko djelovanje počinje od 2020-ih zbog promjene geopolitičke situacije u svijetu i snažnog jačanja ruskog utjecaja na „Zapadni Balkan“ (Didović, 2014). Za potrebe ovoga rada, NATO-ovo javno-diplomatsko djelovanje podijeljeno je na dva dijela: aktivnosti koje provodi NATO samostalno i aktivnosti koje se provode preko Atlantskih vijeća.

Atlantska vijeća država „Zapadnog Balkana“

Udruženje Atlantskog ugovora ili u originalu *Atlantic Treaty Association* (ATA) predstavlja nevladinu civilnu udrugu posvećenu promoviranju vrijednosti NATO-a i njegove civilne uloge. ATA službeno ima 37 članica (podružnica) pod državama članicama NATO-a i državama parterima

u susjedstvu NATO-a (ATA, n.d.a). ATA je osnovna 1954. godine i ne smije se miješati s Atlantskim vijećem (*The Atlantic Council*), koje je američki *think-tank* osnovan 1961. godine. Također, ATA se ne smije miješati niti sa Sjeverno-atlantskim vijećem (*North Atlantic Council*), koje predstavlja temeljno upravljačko tijelo NATO-a u kojem sjede predstavnici svih članica (ATA, n.d.a).

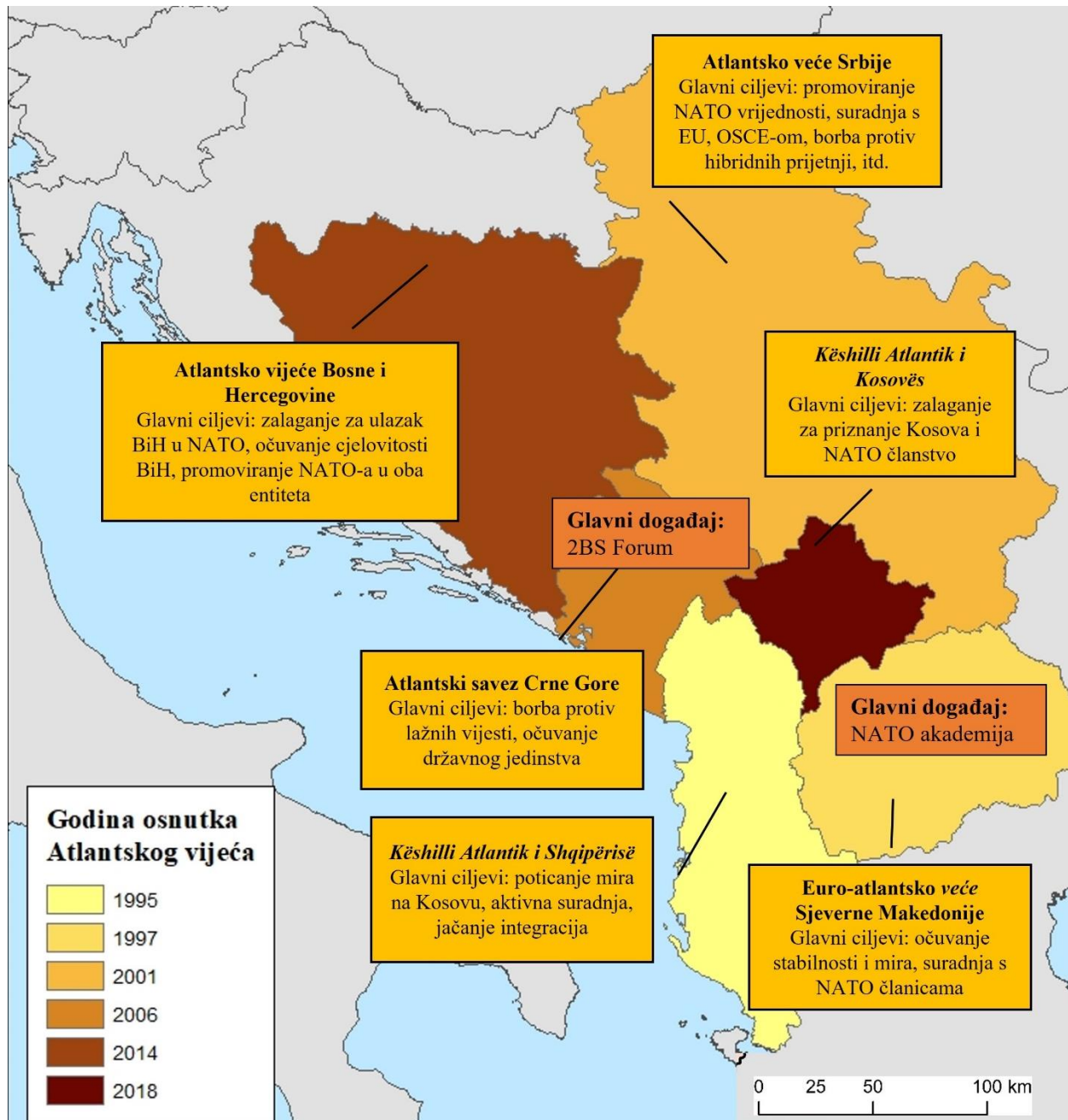
Osnovni je cilj osnivanja ATA-e bio razvoj civilnog djelovanja NATO-a uz tada dominantnu sastavnicu, no to civilno djelovanje nije se jače razvilo sve do kraja Hladnog rata. Tada se povećava i broj Atlantskih vijeća, koja se osnivaju u državama koje imaju namjere postati članicama NATO-a. Nakon dobivanja punopravnog članstva, Atlantska vijeća ne gube svoju svrhu, nego i dalje aktivno promoviraju euroatlantske vrijednosti (Daalder i Goldgeier, 2006). Atlantska vijeća danas predstavljaju jedne od glavnih nosioca javne diplomacije NATO-a u svojim državama. Upravo su iz tog razloga njihovi čelnici odlično upoznati s načinima temeljem kojih se širi „mekna moć“ NATO-a. Na području „Zapadnog Balkana“ (sl. 40) najstarije je Albansko atlantsko vijeće, osnovano 1995. godine, dok je najmlađe Kosovsko atlantsko vijeće, osnovano 2018. godine, ali još uvijek nije službeno priznato (ATA, n.d.b). Svako vijeće⁶ ima svoje ciljeve, koji su specifični upravo za državu u kojoj je osnovano, npr. zalaganje za priznanje Kosova.

Među aktivnijim vijećima je srbijansko, sjevernomakedonsko i crnogorsko. Ova četiri vijeća redovito održavaju različite aktivnosti: konferencije, panel rasprave, izdaju publikacije, posjećuju druga vijeća. Postoji razvijena mreža suradnika i prepoznatljive konferencije: 2BS (Crna Gora) i NATO Akademija (Sjeverna Makedonija). Redoviti govornici na panelima dolaze iz sigurnosnih, političkih, vojnih i ekonomskih krugova. Većina vijeća u „Zapadnom Balkanu“ financijski se pokriva kroz fond Odjela za javnu diplomaciju NATO-a. Postoje i različiti natječaji nacionalnih vlada za nevladine udruge, koje, također, donose financijska sredstva.

Određena vijeća imaju i razvijena partnerstva te sponzorstva s različitim institucijama. Atlantska vijeća imaju i razvijenu alumni mrežu. Važno je uzeti u obzir kako procjene o razini aktivnosti i utjecaju pojedinih vijeća mogu biti ograničene dostupnošću podataka i unutarnjom perspektivom mreže atlantskih organizacija. Poradi toga, potrebno ih je tumačiti s odgovarajućom analitičkom distancom. Postoji razvijena suradnja i s brojim veleposlanstvima te političkim zakladama, no Atlantska vijeća ne podliježu ideološkim utjecajima niti političkim orijentacijama. Većina vijeća na „Zapadnom Balkanu“ djeluje preko 20 godina i postoji značajan doprinos javnoj

⁶ Vijeća se pišu malim slovom kao organizacijske strukture, a velikim slovom kad se gleda na njih kao na instituciju.

diplomaciji NATO-a, a osobito se ističe obrazovanje mladih euroatlantskih lidera kroz različite programe i konferencije (Daalder i Goldgeier, 2006). U uvjetima pojačanih geopolitičkih napetosti, vijeća nastavljaju promicati euroatlantske ciljeve, no njihovo djelovanje često je suočeno s ograničenjima koja utječu na kontinuitet i dubinu njihova javnog djelovanja.

Sl. 40. Službeni nazivi, godina osnutka i glavni ciljevi te projekti Atlantskih vijeća

Izvor: Autor prema ATA-i (n.d.b.) i Eurostatu (2020)

Javna diplomacija NATO-a na području „Zapadnog Balkana“

NATO uz posredno djelovanje kroz Atlantska vijeća ima i direktne programe javne diplomacije. Odjel za javnu diplomaciju NATO-a (NATO PDD) izdaje godišnja izvješća⁷ glavnog tajnika u kojima se navode svi programi koje provodi NATO pa tako i javno-diplomatski. Izvješća su dostupna od 2011. do 2023. godine te su ona analizirana i predstavljeni su glavni programi javne diplomacije povezani sa „Zapadnim Balkanom“ (tab. 72). U svim se izvješćima navodi daljnja potpora KFOR-u. Iako je KFOR prvenstveno vojno orijentiran, njegova djelatnost obuhvaća i cijeli niz pomoći civilnom stanovništvu (npr. za vrijeme prirodnih nepogoda) i javno djelovanje kroz očuvanje mira na Kosovu. Nadalje, u izvješćima se jasno navodi podrška mirovnim procesima između Srbije i Kosova kroz razvoj dijaloga i kroz poticanje na međusobnu suradnju. Jasno je istaknuto i kako se puno ulaže u očuvanje stabilnosti i funkcionalnosti BiH te kako NATO ondje ima svoje stalno predstavništvo.

U Izvješću se za 2015. godinu konkretno navodi pokretanje zajedničkog znanstvenog projekta Crne Gore, Hrvatske i Sjeverne Makedonije uz podršku SAD-a (NATO PDD, 2015). Ovaj projekt dolazi iz programa „Znanost za mir i sigurnost“. Od te iste godine jasno je kako izvješća postaju znatno duža (tab. 73), odnosno NATO nastoji povećati transparentnost i prikazati javnosti što više aktivnosti koje provodi. Također, godinu prije izvršena je aneksija Krima što je bio dodatni razlog za povećanjem ažurnosti NATO-a u javnoj diplomaciji. Od 2017. godine redovito se počinje opisivati nužnost borbe protiv dezinformacija u društvima država svih članica. Tako se naglašuje kako NATO provoditi i financira brojne projekte s tom tematikom, a nekolicina se odvila i u istraživanom prostoru (NATO PDD, 2017). Osobito se upozorava kako sve više lažnih vijesti dolazi iz Rusije ili Kine te je potrebno biti na povećanom oprezu zbog njihova širenja. Takav pristup odražava službeni sigurnosni narativ NATO-a, no istodobno ostavlja ograničen prostor za analizu uloge domaćih političara, medijskih struktura i ekonomskih interesa u širenju dezinformacija. To upućuje na potrebu šireg i slojevitijeg analitičkog okvira.

Godine 2020. pokreće se javno diplomatska kampanja imena *#weareNATO* (*#mismoNATO*), čime Odjel za javnu diplomaciju nastoji osvijestiti opću javnost kako NATO nije samo vojni savez nego ima razvijene i brojne druge sastavnice svog djelovanja (NATO PDD, 2020). Uz to, organizirane su brojne konferencije i paneli na temu cjelovitog razvoja NATO-a. Na području

⁷ Izvješća se pišu malim početnim slovom kad označuju cijeli skup analiziranih izvješća.

„Zapadnog Balkana“ kampanja se pokazala uspješnom, Odjel za javnu diplomaciju financirao je barem tri do četiri projekta po državi, a u kampanju se uključilo i nekoliko Ministarstva vanjskih poslova država „Zapadnog Balkana“ (NATO PDD, 2020). Procjene uspješnosti kampanje u dostupnim izvješćima temelje se ponajprije na kvantitativnim pokazateljima provedbe dok izostaju sustavniji podaci o njezinu stvarnom učinku na javno mnijenje. Ukupno se tvrdnje o doseg i potencijalu kampanje u jačanju „meke moći“ NATO-a mogu promatrati kao indikativne, ali ne i konačne, što upućuje na potrebu dodatnih istraživanja percepcije javnosti javno-diplomatskih aktivnosti.

Od 2022. godine u izvješćima se iznosi zabrinutost oko utjecaja ruske agresije na Ukrajinu posredno na „Zapadni Balkan“. Navodi se kako NATO znatno ulaže u borbu protiv dezinformacija i na očuvanje mira. U posljednjih se pet izvješća spominje čak i borba protiv korupcije i podrška reformi, koje trebaju voditi do stabilizacije država na „Zapadnom Balkanu“ (NATO PDD, 2023). Ističe se nužnost borbe protiv hibridnih prijetnji, program povećanja uključivanja novinara u izvješćivanje o NATO-u, povećanje količine znanstvenih projekata. (NATO PDD, 2023). Evidentno je kako NATO nastoji jačati javnu diplomaciju gotovo u svim područjima i time značajno utjecati na „Zapadni Balkan“. U analizi je primijećeno kako se ne navodi gotovo niti jedan projekt konkretno vezan uz Albaniju, dok su sve države barem jednom poimence spomenute u analiziranih 14 izvješća.

Potpuno jasnu sliku o javnoj diplomaciji NATO-a moguće je dobiti jedino kroz financijske podatke, no u izravnoj komunikaciji s Odjelom za javnu diplomaciju rečeno je kako to nažalost nisu javni podaci i ne mogu se dobiti za potrebe istraživanja. NATO osim vojne baze na Kosovu ima i podružnicu u Sarajevu, u kojoj se nalazi svojevrsni centar za javnu diplomaciju za cijeli „Zapadni Balkan“. Ovaj centar provodi i mnoge javne aktivnosti u gradu i cijeloj BiH (Mulchinock, 2017). Općenito svaki projekt kojeg financira NATO ili Odjel za javnu diplomaciju mora imati jasno istaknuti logotip NATO-a i takvo isticanje logotipa u većini slučajeva povećava kredibilitet samog programa. Programi koje provode nevladine organizacije uz korištenje logotipa NATO-a doprinose njihovoj institucionalnoj validaciji, pri čemu dodjela sredstava uključuje rigorozan administrativni postupak i jasno definirane projektne kriterije (Bačan i Lončar, 2026).

Analizirana godišnja izvješća NATO-ova Odjela za javnu diplomaciju prije svega odražavaju institucionalni pogled na vlastito djelovanje, pri čemu se naglasak stavlja na opseg aktivnosti, a

znatno manje na mjerljivu društvenu učinkovitost. Učinci javno-diplomatskih kampanja, uključujući i inicijative usmjerene na borbu protiv dezinformacija, rijetko su potkrijepljeni sustavnim podacima o promjenama stavova javnosti, što ograničava njihovu evaluaciju. Istodobno, izvješća dominantno tumače vanjske prijetnje, dok se unutarnji politički i medijski konteksti država rijetko spominju. Usprkos tome, javna je diplomacija NATO-a u „Zapadnom Balkanu“ postojana od 1991. godine te se NATO redovito prilagođava nastalim geopolitičkim okolnostima.

Tab. 72. Programi javne diplomacije NATO-a na „Zapadnom Balkanu“ od 2011. do 2023. godine

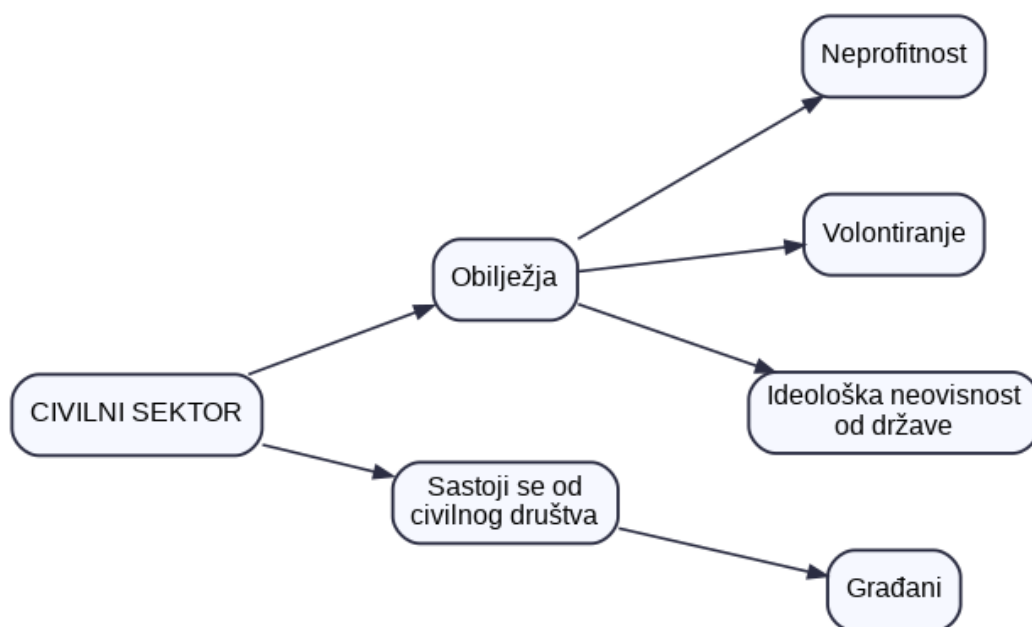
Godina	Broj stranica	Programi javne diplomacije NATO-a
2011	20	Potpora NATO KFOR misijama, poticanje dijaloga Srbije i Kosova, sigurnosna suradnja s državama „Zapadnog Balkana“
2012	21	Jačanje KFOR-a, aktivnije uključivanje država u Partnerstvo za mir, poticanje mira u Srbiji i BiH, otvorenost za buduće članove
2013	28	Razvoj KFOR-a, predavanje određenih dužnosti kosovskoj policiji, razvoj posebnog programa za Srbiju, suradnja s budućim članicama
2014	24	Daljnji razvoj mirovnog procesa na Kosovu, politika otvorenih vrata prema BiH, Crnoj Gori i Sjevernoj Makedoniji, individualni pristup
2015	128	Osnaživanje civilnog i javnog djelovanja, suradnja na Kosovu, projekt „Znanost za mir i sigurnost“ Hrvatske, S. Makedonije i Crne Gore
2016	126	Daljnja potpora KFOR-u, javna kampanja pridruživanja Crne Gore, nastavak zajedničkog projekta – tematika hitnih civilnih slučajeva
2017	120	Borba protiv dezinformacija, daljnji razvoj komunikacija, uključivanje Crne Gore u civilne programe, programi stvaranja povjerenja
2018	136	Korištenje društvenih mreža, program izgradnje integriteta – borba protiv korupcije na „Zapadnom Balkanu“, potpora KFOR-u, poticanje BiH i sjevernomakedonskog članstva, potpora civilnom društvu
2019	132	Aktivnije uključivanje građana u NATO djelatnosti, podrška reformama u BiH, uključivanje žena „Zapadnog Balkana“, potpora KFOR-u
2020	146	#wearenato kampanja, uključivanje Sjeverne Makedonije u civilne strukture, daljnja potpora KFOR-u, pomoć u COVID-19 krizi
2021	154	Slušanje mišljenja građana, poticanje znanstvenih projekata, borba protiv hibridnih prijetnji, podrška KFOR-u, podrška reformi u BiH
2022	172	Programi otpornosti, nastavak pojačanje suradnje s BiH, antikorupcijski i civilni programi u Srbiji, civilna prisutnost na Kosovu, podrške reforma
2023	172	Povećanje financijske podrške civilnim udrugama, povećanje novinarskog izvješćivanja, borba protiv dezinformacija, povećanje prisutnosti u BiH i Srbiji, podrška KFOR-u, podržavanje EU integracija

Izvor: Odjel za javnu diplomaciju NATO-a (2011-2023)

5.5.2. Rezultati intervjua: javna diplomacija NATO-a u „Zapadnom Balkanu“

Uloga Atlantskog vijeća u civilnom sektoru

Prva tematska cjelina prikazuje se kroz cjelinu o pozicioniranju Vijeća u civilnom sektoru, zatim kroz suradnju s drugim udrugama i kroz suradnju s akademskom zajednicom. Iznošenje rezultata intervjua počinje s pitanjem o položaju Atlantskih vijeća u civilnom sektoru njihovih država i o promicanju NATO vrijednosti. Obilježja su civilnog sektora: neprofitnost, volontiranje, ideološka neovisnost od države (Carothers i Barndt, 1999). Civilni se sektor upravo sastoji od civilnog društva, koje predstavlja građane koji su se samostalno organizirali i samostalno vode različite projekte civilnog društva. Temeljna obilježja prikazana su shematski na slici 41.

Sl. 41. Shematski prikaz civilnog sektora

Izvor: Autor prema Carothers i Barndt (1999)

Atlantska su vijeća dio civilnog sektora i svi se sugovornici slažu kako Vijeća djeluju unutar tog okvira. Bosanskohercegovačka sugovornica poručuje: „Za razvoj zdrave države potrebno je zdravo civilno društvo, a upravo Atlantska vijeća imaju priliku biti voditeljima razvoja takvih društva.“ S druge strane, nemaju sve države veliki broj organizacija civilnog društva, što naglašava kosovski sugovornik te napominje kako je potrebno što prije ishoditi i službeno međunarodno priznanje Atlantskog vijeća Kosova, koje će tada postati bitan dio civilnog sektora te države. Crnogorski sugovornik ističe kako Atlantski savez Crne Gore djeluje kao *think-tank* te je osnovan

odmah po proglašenju neovisnosti Crne Gore 2006. godine i glavna mu je bila civilna zadaća promicanje vrijednosti članstva u NATO-u do ulaska države u NATO. Navedeni iskazi upućuju na to kako Atlantska vijeća u civilnom sektoru imaju ulogu povezivanja građana i ustanova što je u skladu s razumijevanjem civilnog društva kao važnog sudionika posredovanja (Pamment, 2013).

Četiri su Atlantska vijeća doživjela transformaciju svojih funkcija kada su njihove države ušle u NATO. Albanski, crnogorski i sjevernomakedonski sugovornici slažu se kako su njihove primarne uloge bile promoviranje članstva u NATO-u, no po ostvarenju tog cilja, njihove uloge i razlozi postojanja nisu nestali. Albanski sugovornik piše: „Postoji vrlo dobra suradnja Albanije i NATO-a i ta se suradnja mora reflektirati u civilnom društvu. Albansko stanovništvo mora vidjeti kako NATO postaje sve bliži svakom stanovniku države“. Ova promjena ukazuje kako Atlantska vijeća nakon ulaska država u NATO prelaze iz uloge promicatelja članstva u širu ulogu sudionika civilnog društva, koji sudjeluju u oblikovanju rasprava o sigurnosti i međunarodnim odnosima. Takva transformacija odgovara i širem razvoju NATO-ove javne diplomacije, koja se ne svodi samo na promicanje potpore Savezu, već uključuje kontinuirano informiranje, dijalog i izgradnju odnosa s različitim društvenim skupinama. U tom smislu, Atlantska vijeća mogu djelovati kao posrednici između institucionalne razine NATO-a i nacionalnih javnosti (Güleç, 2021).

S druge strane, u Srbiji je djelovanje Atlantskog vijeća sve više otežano zbog političkih narativa u državi, no njihov sugovornik ističe: „Usprkos izazovima, kroz javnu diplomaciju i rad sa civilnim društvom trudimo se izgraditi povjerenje i otvoreni dijalog o euroatlantskim integracijama.“ Sjevernomakedonski sugovornik naglašava nužnost približavanja NATO-a običnom građaninu države: „Pokazujemo običnom čovjeku zašto je važno biti dio jednog sigurnog i funkcionalnog svijeta. Svijet je sve više razdrobljen — samo one države koje imaju uređenu državu i dobre ustanove mogu zadržati neko blagostanje.“ Ukupno svi sugovornici vide potencijal u djelovanju Atlantskih vijeća te žele i dalje aktivno uključivanje Vijeća u promicanje euroatlantskih vrijednosti. U cjelini, djelovanje Atlantskih vijeća može se razumjeti kao dio šireg procesa normativnog djelovanja civilnog društva. Na taj način, javni rad i komunikacija postupno oblikuju stavove i razumijevanje sigurnosnih te međunarodnih pitanja (Finnemore i Sikkink, 1998).

Suradnja s nevladinim sektorom

U drugom su pitanju sugovornici pozvani govoriti o suradnji s drugim dionicima nevladinog (civilnog) sektora – NVO-a. Svi sugovornici navode kako su njihova Atlantska vijeća barem

jednom surađivala s drugim organizacijama civilnog društva. Takav otvoreni pristup suradnji razvija dodatno osvješćivanje važnosti NATO-a u ne-vladinom sektoru. Atlantska vijeća mogu značajno surađivati s različitim udrugama, a osobito s onima koje se bave međunarodnim odnosima, sigurnosti i obranom. Ponekad dolazi do suradnje s političkim zakladama, pa i sa političkim strankama, što se u načelu nastoji ne prakticirati. Crnogorski sugovornik ukazuje: „Jedan od primjera takve suradnje su okrugli stolovi i forumi koje Atlantski savez Crne Gore redovno organizira i na kojima se raspravlja o aktualnim temama – od borbe protiv malignog stranog utjecaja do suradnje s donosiocima odluka, ustanovama i medijima na jačanju otpornosti crnogorskog društva na hibridne prijetnje.“ Opisani oblici suradnje upućuju na to kako Atlantska vijeća unutar civilnog sektora djeluju kao povezujući čimbenici. Kroz mreže suradnje s drugim organizacijama šire se i strukturiraju rasprave o sigurnosti i međunarodnim odnosima (Keohane i Nye, 2012).

Bosanskohercegovačka sugovornica i sjevernomakedonski sugovornik, također, se zalažu za što veće uključivanje članova Atlantskih vijeća u rad različitih konferencija, panela, udruga, društvenih rasprava. „Zajedno sa civilnim udrugama organiziramo tribine, radionice, akcije na terenu — sve da ljudi osjete kako nisu sami, da imaju podršku i da je njihovo mišljenje važno. Civilni sektor nije konkurencija, već partner.“, ističe sjevernomakedonski sugovornik. Srbijski i kosovski sugovornik ističu važnost mladih u civilnom sektoru, tu društvenu skupinu potrebno je dodatno osnažiti i usmjeriti. Važnost takvog pristupa potvrđuju i ranija istraživanja u kojima su stavovi mladih, studenata i organizacija civilnog društva izdvojeni kao važna sastavnica društvene percepcije euroatlantskih integracija (Čehulić, 2002; Matika i Ogorec, 2008). O suradnji s NVO-ima može se zaključiti riječima albanskog sugovornika: „Usklađivanjem naših napora s istomišljenicima iz civilnog društva, pojačavamo utjecaj naših projekata i promičemo obrazovanje vezano uz NATO diljem države.“ Naglašavanje rada s mladima, lokalnim inicijativama i javnim raspravama ukazuje se na ulogu Atlantskih vijeća u jačanju društvene otpornosti. Tako se sigurnost razumije kao proces koji se gradi i izvan formalnih institucija (Grad-Rusu i Grad, 2025).

Suradnja s akademskom zajednicom

Treće se pitanje ticalo uključenosti akademske zajednice u suradnji s Atlantskim vijećima. Uloga je Atlantskih vijeća u akademskom sektoru postojana i bitna za ukazivanje na potreban akademski narativ posvećen sigurnosti i NATO-u. ATA (n.d.a) naglašava kako Atlantska vijeća ne

smiju biti usamljeni „otoci“ koji ne surađuju s ostalima, odnosno provode samo svoje ciljeve bez sagledavanja opće situacije u društvu. Srbijanski sugovornik naglašava: „...sveučilišta moraju razumjeti civilno društvo i svoje studente poticati na aktivno uključivanje u njega kako bi se stvorili aktivni građani svake države.“ Iz navedenih iskaza vidljivo je kako Atlantska vijeća akademsku zajednicu ne doživljavaju kao formalnog partnera, već kao prostor u kojem se kroz znanstveni rad i obrazovanje dugoročno oblikuje razumijevanje sigurnosti i uloge NATO-a u društvu.

Troje sugovornika ističe bitnost suradnje s fakultetima političkih znanosti, a sjevernomakedonski sugovornik naglašava: „Imamo zajedničke konferencije, profesori dolaze pričati, studenti pišu radove, sve to ide u pravcu da se stvori generacija koja razumije svijet oko sebe.“ Crnogorski, albanski i kosovski sugovornici ističu bitnost organizacije seminara, okruglih stolova i rasprava u osvit akademске suradnje. Napominje se kako je suradnja slična kao s nevladinim udrugama. Opisani primjeri suradnje s fakultetima i studentima pokazuju kako Atlantska vijeća nastoje povezati teorijska znanja s javnim djelovanjem te potaknuti aktivnije uključivanje mladih u pitanja sigurnosti i međunarodnih odnosa.

Kodiranje prve tematske cjeline

Kao i u slučaju vojnih sugovornika, i ovdje je proveden proces kodiranja odgovora sugovornika. Proces kodiranja bio je isti, kroz tri faze: autorovo biranje kodova, potvrda kodova kroz računalne programe, dedukcija na razumni broj kodova i odbacivanje kodova povezanih uz samo jednog sugovornika/državu. U prvoj tematskoj skupini intervju o ulozi Atlantskih vijeća u civilnom društvu izdvojilo se deset kodova (tab. 73). Najviše se ponavlja peti kod – civilna uključivost i civilno društvo, a najmanje se spominje treći, deveti i deseti kod. Po raspodjeli kodova jasno je kako pitanja nisu bila strogo usmjerena, odnosno više je kodova raspoređeno unutar odgovora na različita pitanja. Kodovi pokazuju relativno visoku podudarnost u odgovorima sugovornika iz različitih država. Rezultati kodiranja potvrđuju kako su sugovornici, unatoč različitim nacionalnim kontekstima, dosljedno prepoznavali ulogu Atlantskih vijeća u civilnom društvu. Također su prepoznali ulogu u civilnoj uključenosti te suradnji s drugim nevladinim organizacijama i akademskom zajednicom. To upućuje na stabilan i prepoznatljiv obrazac društvenog djelovanja Atlantskih vijeća. Dominacija kodova vezanih uz civilno društvo, obrazovanje i mlade pokazuje kako Atlantska vijeća kroz javnu diplomaciju doprinose širenju euroatlantskih sigurnosnih vrijednosti (Maronkova, 2018).

Tab. 73. Prisutni kodovi u odgovorima sugovornika u prvoj tematskoj skupini intervju

Države sugovornika	1. Uloga Atlantskih vijeća	2. Suradnja s NVO-ima	3. Akademska zajednica
Albanija	1, 2, 3, 5	2, 3, 4, 5	6, 7, 8
Bosna i Hercegovina	2, 3, 5, 9	2, 4, 5	-
Crna Gora	1, 3, 9, 10	5, 9, 10	4, 6, 7, 8
Kosovo	1, 2, 4, 5	5, 8, 9	6, 7
Sjeverna Makedonija	1, 2, 5	4, 5, 10	6, 7, 4
Srbija	1, 2, 5	2, 4, 5	2, 6, 7
Kodovi: 1. Javna diplomacija, 2. Obrazovanje o NATO-u, 3. Medijska pismenost, 4. Rad s mladima, 5. Civilna ukljućivost i civilno društvo, 6. Akademska integracija, 7. Sigurnosne studije i NATO teme, 8. Participacija institucija, 9. Regionalni faktor (posebno „Zapadni Balkan“), 10. Međunarodna suradnja.			

Izvor: Autor prema rezultatima intervju (2025)

Javna percepcija NATO-a i informiranje građana

Druga se tematska cjelina izlaže kroz mišljenja o javnoj percepciji, kroz izvore i načine suzbijanja dezinformacija i kroz razumijevanje NATO-a u različitim društvenim skupinama. Prije iznošenja rezultata intervju, potrebno je sagledati i trenutnu javnu podršku NATO članstvu u državama „Zapadnog Balkana“. Istraživanje je proveo Međunarodni republikanski institut (tab. 74) u proljeće 2024. godine, a isto je istraživanje provedeno i 2022. godini. Istodobno, potrebno je napomenuti kako su u istraživanju u sklopu ovoga rada sudjelovali sugovornici povezani s euroatlantskim strukturama (Atlantska vijeća), što podrazumijeva ograničene i potencijalno pristrane odgovore po pitanju javne percepcije. Postoji izostanak perspektive protivnika NATO-a, novinara ili skeptičnih dijelova civilnog društva, što predstavlja određeni istraživački nedostatak.

Veću podršku NATO-u bilježe Albanija i Kosovo. Najmanja je podrška zabilježena u Srbiji i to samo 3 %. Uspoređujući 2024. i 2022. godinu, u tri je države zabilježeno povećanje podrške, odnosno u tri smanjenje. Uz Srbiju, Crna Gora i BiH bilježe polovičnu, odnosno ispod polovičnu podršku NATO članstvu. Taj podatak osobito brine s obzirom kako je Crna Gora članica NATO-a. Također, između dva istraživanja počela je potpuna ruska agresija na Ukrajinu te je taj događaj zasigurno imao utjecaja na povećanje i smanjenje podrške. Ukupno podaci o javnoj potpori NATO-u služe kao kontekst za interpretaciju intervju, ali samostalno ne mogu nadomjestiti izostanak

različitih društvenih perspektiva u istraživanju. Razlike među državama potvrđuju kako javna percepcija NATO-a ovisi i o specifičnom političkom, povijesnom i društvenom kontekstu pojedine države (Wolff, 2014).

Tab. 74. Podrška NATO članstvu u državama „Zapadnog Balkana“ 2022. i 2024. godine

Država	Podrška članstvu 2022. godine (%)	Podrška članstvu 2024. godine (%)	Povećanje / Smanjenje podrške
Albanija	80	85	povećanje
Bosna i Hercegovina	51	50	smanjenje
Crna Gora	41	39	smanjenje
Kosovo	75	88	povećanje
Sjeverna Makedonija	49	52	povećanje
Srbija	3	3	nepromijenjeno

Izvor: Međunarodni republikanski institut (2022) i (2024)

U intervjuima je na četvrto pitanje od sugovornika se tražilo osvrt na pozitivnu percepciju prema NATO-u u njihovim državama. Albanski, kosovski i sjevernomakedonski sugovornici slažu se kako NATO u njihovim državama ima pozitivnu percepciju. S druge strane, srbijanski sugovornik ističe: „U Srbiji NATO i dalje ima izrazito negativnu percepciju, zbog bombardiranja 1999-te. Srbi nikad neće prihvatiti NATO kao opciju u široj javnosti, prije svega zbog kolektivne traume.“. O kompleksnoj percepciji progovara crnogorski sugovornik: „Percepcija NATO-a u Crnoj Gori ima kompleksnu pozadinu, koja je rezultat povijesnih, političkih i geopolitičkih faktora, od kojih su neki spomenuti u prvom odgovoru. Iako je podrška članstvu Crne Gore u NATO postepeno, ali kontinuirano rasla tijekom procesa pristupanja, javno mnijenje po ovom pitanju i dalje je duboko podijeljeno, prvenstveno po etničkom ključu.“ Sugovornica iz BiH, također, naglašava etničke podjele u odnosu prema NATO-u. Prema ovim odgovorima, percepcija NATO-a nije utemeljena samo na aktualnim sigurnosnim procjenama, već i na povijesnim iskustvima, kolektivnom pamćenju i etničkim podjelama. Tako se potvrđuje teza prema kojoj se sigurnosni stavovi oblikuju kroz dugotrajne društvene i političke procese (Fridman, 2016).

Izvori i suzbijanje dezinformacija

Peto i šesto pitanje usko su povezani: peto se odnosi na izvore dezinformacija, a šesto na njihovo sprječavanje. NATO-ov Strateški komunikacijski centar definira dezinformacije kao

namjerno širenje lažnih ili manipuliranih informacija sa ciljem obmanjivanja publike, utjecanja na javno mnijenje ili destabilizacije društava (StratCom COE, n.d.). Svi sugovornici složni su kako dezinformacije dolaze od strane plaćenih i režimskih medija, a u velikoj se količini odnose na rusku propagandu. Albanski sugovornik zaključuje: „Glavni izvori uključuju medije financirane iz inozemstva, platforme društvenih medija i stranačke medije s geopolitičkim sklonostima prema Rusiji ili drugim ne-zapadnim sudionicima.“ Čak se i srbijanski sugovornik slaže: „Glavni izvori dezinformacija su senzacionalistički mediji, tabloidi, društvene mreže, kao i portali pod utjecajem trećih država – najčešće Rusije.“ Zaključno, iz odgovora sugovornika proizlazi visoka razina slaganja oko toga kako se dezinformacije o NATO-u percipiraju kao rezultat vanjskih političkih utjecaja, uz snažnu ulogu medija i digitalnih platformi u njihovu širenju.

Sjevernomakedonski sugovornik ističe kako je problem i u slaboj medijskoj pismenosti: „Problem je što građani često nemaju razvijenu medijsku pismenost i lako povjeruju u senzacionalističke ili emocionalno obojene vijesti, nenormalno je da svaka peta vijest bude nečija propaganda, ili pokušaj obmane naroda.“ Kosovski i crnogorski sugovornici najviše se brinu o dolasku dezinformacija iz Srbije i Rusije te jasno navode i izvore tih dezinformacija: Srpska pravoslavna crkva, proruske stranke i organizacije te TV kanali *Sputnik* i RT 24. „Svi ovi sudionici koriste, kako tradicionalne medije, tako i društvene mreže za širenje dezinformacija i manipulativnih sadržaja o NATO-u, njegovim ciljevima i aktivnostima“, napominje crnogorski sugovornik. Naglašavanje slabe medijske pismenosti i imenovanje glavnih činitelja širenja dezinformacija potvrđuje kako su informacijske prijetnje rezultat djelovanja vanjskih propagandnih izvora, ali i unutarnjih društvenih slabosti (Opašinova Šundovska, 2022).

Po pitanju sprječavanja dezinformacija, sugovornici upućuju na nužnost razvoja medijskog obrazovanja, na podizanje društvene svijesti, te na jasne oznake lažnih vijesti. Kosovski sugovornik upućuje kako je nužno: „Podizanje digitalne pismenosti i promicanje digitalnog građanstva na način koji društvo čini otpornijim na vanjske utjecaje korištenjem digitalne tehnologije i masovnih medija za širenje lažnih informacija.“ Ističe se i mišljenje sjevernomakedonskog sugovornika „Ključ je u obrazovanju i medijska pismenost, posebno kod mladih. Potrebno je uvesti obrazovne programe u školama i surađivati s lokalnim medijima. Također, NATO bi trebao više komunicirati izravno s građanima, na jeziku koji razumiju, uz objašnjenja koja su jednostavna i konkretna.“ Bosanskohercegovačka je sugovornica isto zabrinuta za dezinformacije koje dolaze iz Srbije, no

ipak smatra kako u državi postoji dobar nadzor medijskog narativa zbog nazočnosti međunarodne zajednice. Ukupno je vidljivo kako dezinformacije imaju sve veću važnost u sigurnosnim pitanjima i kako se na različite načine pokušava manipulirati javnim mnijenjem. Potrebno je voditi brigu o jasnom informiranju građana i o plasiranju istine u javni prostor kroz što veći broj medija (NATO, 2020). U tom kontekstu javna diplomacija ima važnu ulogu u izgradnji vjerodostojnosti NATO-a i stvaranju izravnijeg odnosa s građanima (Güleç, 2021).

Razumijevanje NATO-a

Sedmo pitanje odnosi se na poboljšanje razumijevanja NATO-a unutar različitih društvenih skupina. Sugovornici su prvo trebali odgovoriti za svoje države, a u osmom pitanju za države „Zapadnog Balkana“. Većina ističe aktivnosti povezane s ustanovama (škole i fakulteti) te djelovanje unutar civilnog društva. Crnogorski sugovornik ističe: „...aktivnosti uključuju organizaciju konferencija, seminara, radionica i javnih rasprava koje se tiču, između ostalog, izazova i prilika koje NATO pruža, te njegove uloge u očuvanju mira i stabilnosti.“ Sjevernomakedonski i albanski sugovornik ističu važnost djelovanja izvan velikih gradova i u ruralnom području. „Posebne kampanje usmjerene su na ruralna područja i nedovoljno opskrbljene zajednice gdje se dezinformacije lakše šire.“, govori albanski sugovornik. Srbijanski sugovornik ističe važnost i digitalnog informiranja građana: „Posebnu pažnju posvećujemo digitalnim kampanjama kojima objašnjavamo realne aktivnosti i ciljeve NATO-a, bez pokušaja nametanja narativa“. Sugovornicu iz BiH brine različito razumijevanje NATO-a između etničkih skupina, ali ne naglašava posebno dobne skupine. Navedeni odgovori upućuju kako se razumijevanje NATO-a gradi ponajprije kroz formalne i institucionalne kanale, dok istraživanja upućuju kako bez ciljanog pristupa različitim društvenim skupinama aktivnosti imaju ograničen doseg (Akçadağ, 2012).

Što se tiče mjera Atlantskih vijeća na „Zapadnom Balkanu“, ističe se nužnost suradnje kroz zajedničke aktivnosti. „Na regionalnoj razini, Atlantski savjeti surađuju kroz zajedničke projekte, razmjene mladih lidera, organizaciju konferencija i treninga. Također, sve više se ulaže u regionalne platforme za borbu protiv dezinformacija i u umrežavanje stručnjaka iz medija, obrazovanja i sigurnosti.“, opisuje srbijanski sugovornik. Sjevernomakedonski sugovornik ističe nužnost suradnje s međunarodnim ustanovama: „Sve više surađujemo i s EU i NATO-ovim uredima za javnu diplomaciju kako bi poruke bile jasnije i prilagođene lokalnom kontekstu.“ Sugovornica iz BiH i albanski sugovornik ističu kako još uvijek nisu razvijeni svi potencijali

suradnje „Zapadnog Balkana“ te kako treba i dalje poticati razvoj razumijevanja NATO-a kod svih građana. Odgovori sugovornika suradnju Atlantskih vijeća „Zapadnog Balkana“ ističu kao važan alat u suzbijanju dezinformacija i usklađivanju poruka, uz potrebu dugoročnijeg pristupa jačanju javnog razumijevanja NATO-a.

Kodiranje druge tematske cjeline

U postupku kodiranja identificirano je 12 kodova (tab. 75), pri čemu je najčešće bio prisutan osmi kod – obrazovanje, dok su drugi, četvrti, deveti i deseti kod zabilježeni najrjeđe. U ovom se tematskom dijelu vidi veća usmjerenost odgovora ispitanika sukladno egzaktnijim pitanjima. Postoji određeno preklapanje sličnih odgovora oko procesa suzbijanja dezinformacija i aktivnosti povezanih uz razumijevanje NATO-a. Ukupno se može reći kako sugovornici imaju jasne odgovore na postavljena pitanja i razumiju čemu je potrebno težiti u budućnosti javne percepcije NATO-a na „Zapadnom Balkanu“. Učestalo pojavljivanje koda obrazovanja pokazuje kako sugovornici informiranje i obrazovanje građana smatraju važnima za bolje razumijevanje NATO-a.

Tab. 75. Prisutni kodovi u odgovorima sugovornika u drugoj tematskoj skupini intervjua

Države sugovornika	4. Percepcija NATO-a	5. Izvori dezinformacija	6. Protumjere dezinformacijama	7. Razumijevanje NATO-a	8. Regionalne mjere
Albanija	1, 3	5, 6	7, 8	8, 9, 10	11, 12
Bosna i Hercegovina	1, 2	4, 5, 6	7	8	12
Kosovo	1, 3	5, 6	7, 9	8, 10	12
Crna Gora	1, 2	4, 5, 6	7, 8, 9	8	11, 12
Sjeverna Makedonija	1, 3	5, 6	7, 8	8, 10	11
Srbija	2	4, 5, 6	7, 9	8	11, 12
Kodovi: 1. Pozitivna percepcija, 2. Negativna i komplicirana percepcija, 3. NATO kao simbol zapadnih vrijednosti 4. Nepovjerenje prema NATO-u zbog povijesnih događaja, 5. Utjecaj ruskih narativa i propagande, 6. Režimski mediji, 7. Medijsko obrazovanje, 8. Obrazovanje, 9. Razvoj društvene svijesti, 10. Djelovanje u svim dijelovima država, 11. Zajednički projekti, 12. Potrebno ojačati suradnju.					

Izvor: Autor prema rezultatima intervjua (2025)

Mladi i obrazovni programi

Treća se tematska cjelina predstavlja kroz nacionalne NATO inicijative za mlade i kroz prilike mogućnosti sudjelovanja mladih u raspravama o sigurnosti i međunarodnim odnosima. Svako Atlantsko vijeće trebalo bi imati i pomladak, koji se zove YATA-u (*Youth Atlantic Treaty Association*). Članovi svake YATA-e su mladi od 18 do 35 godina i cilj je svake YATA-e promoviranje NATO vrijednosti unutar spomenute mlade dobne skupine (ATA, n.d.c). Članovi YATA-e uključeni su u sve aktivnosti Atlantskih vijeća i redovito se organiziraju konferencije za mlade, koje imaju dugu tradiciju i ustaljen godišnji raspored (tab. 76) (ATA, n.d.c). NATO, također, svake godine u svibnju organizira i NATO *Youth Summit*, koji okuplja mlade euroatlantiste i članove YATA (NATO, 2024e). Na području „Zapadnog Balkana“ aktivno djeluju YATA-e u Srbiji, Crnoj Gori i Sjevernoj Makedoniji. Atlantska vijeća nastoje aktivno uključivati mlade u svoj rad, pa su tako nekadašnji članovi YATA-e u Srbiji i Sjevernoj Makedoniji sada jedni od glavnih lidera njihovih Atlantskih vijeća. Uz YATA-e djeluje i Odbor za mlade NATO-a (NATO *Youth Advisory Board*) osnovan 2025. godine.

Tab. 76. Tradicionalne YATA konferencije tijekom godine

Država	Naziv konferencije	Vrijeme održavanja u godini
Norveška	<i>NorSec</i>	Travanj
Turska	TAYS	Svibanj
Portugal	PAYS	Srpanj
Španjolska	Mediteranski dijalog	Kolovoz
Slovenija	Balkan SAYS	Rujan
Hrvatska	ADRIA CAYS	Rujan
Crna Gora	2BS (mlada sekcija)	Listopad
Njemačka	<i>NATO Week</i>	Studen
Sjeverna Makedonija	NATO Akademija	Prosinac

Izvor: ATA (n.d.c.)

Sugovornici su se u devetom pitanju treće tematske skupine intervjuja trebali referirati postoje li posebni obrazovni programi ili inicijative za mlade vezane uz NATO u njihovoj državi. Među sugovornicama prevladava i optimizam i pesimizam po pitanju mladih. Sugovornici se slažu kako

obrazovnih programa povezanih uz NATO u njihovim državama gotovo da i nema te se u odgovorima usmjeruju na YATA-e. Srbijski sugovornik ističe: „U Srbiji ne postoji sustavna obrazovna inicijativa koja se bavi temama NATO-a, pogotovo ne na državnoj razini. Ono što postoji je angažman Atlantskog savjeta i naša YATA organizacija. Mladi koji žele više saznati o NATO strukturama i vrijednostima najčešće se moraju osloniti na neformalno obrazovanje, radionice i međunarodne prilike.“ Sjevernomakedonski sugovornik ističe važnost njihove NATO akademije, no naglašava kako u tjedan dana mladi ne mogu naučiti sve o NATO-u i kako bi za daljnji razvoj trebala veća pomoć države. Optimistički stav iznosi crnogorski sugovornik: „Atlantski savez Crne Gore prepoznaje mlade kao važne aktere u očuvanju i promociji euroatlantskih vrijednosti u našoj zemlji. Kroz različite programe i inicijative, nastojimo uključiti mlade u diskusije o sigurnosti, međunarodnim odnosima i euroatlantskim integracijama.“ Sugovornica iz BiH navodi kako su nekoć imali aktivnu YATA-u, ali su ti su mladi sada već odrasli ljudi. S godinama se smanjio interes među mladima te sada mladi u BiH nisu previše uključeni u promoviranje NATO-a.

Što se tiče stvarnih NATO obrazovnih programa za mlade, najpoznatiji je *NATO Defense College* (NDC) u Rimu, koji nudi cijeli niz obrazovnih programa usmjerenih prema mladima. Najpoznatije su različite stipendije, koje se nude mladim znanstvenicima te oni mogu doći na pet mjeseci provoditi svoja istraživanja u Rimu (NATO, 2024f). Unutar NATO-a otvaraju se i brojne prilike za stažiranje mladih u različitim NATO bazama i sjedištima. Posljednje tri godine aktivan je i *NATO's Young Professionals Programme*, koji zapošljava mlade profesionalce različitih pozadina sa ciljem dugoročnog obučavanja i integriranja u NATO-ove zaposlenike (NATO, 2024f). Ovaj program traži profesionalne različite pozadine (od informatičara do liječnika), koji se ciljno obučavaju za djelovanje unutar NATO-a.

Uočene razlike u razini uključenosti mladih u aktivnosti Atlantskih vijeća i YATA organizacija mogu se povezati s političkim statusom pojedinih država, razinom javne potpore NATO-u te stupnjem institucionalne stabilnosti. U državama s višom razinom potpore članstvu (ili barem iznadpolovično) i jasnijim euroatlantskim usmjerenjem (Crna Gora i Sjeverna Makedonija) aktivnosti za mlade pokazuju veći kontinuitet i vidljivost. S druge strane, u državama obilježenima NATO političkom polarizacijom, etničkim podjelama i slabijom institucionalnom potporom (Bosna i Hercegovina te Srbija), takve su inicijative manjebrojne i više ovise o entuzijazmu

pojedinaца nego o sustavnom pristupu. Također, analiza pokazuje kako su mladi u većini opisanih programa prvenstveno uključeni kao korisnici i sudionici unaprijed definiranih aktivnosti. Na taj se način sužava mogućnost kritičkog propitivanja uloge NATO-a te mogućnost otvorene rasprave o alternativnim sigurnosnim okvirima. Tako se obrazovni programi za mlade u velikoj mjeri zadržavaju unutar okvira javne diplomacije i promocije NATO vrijednosti. To upućuje na potrebu razvoja otvorenijih i raznolikijih načina uključivanja mladih u rasprave o sigurnosti i međunarodnim odnosima, u kojima bi mladi imali aktivniju i samostalnu ulogu. Ovakav način uključivanja mladih odgovara obrascu u kojem ustanove zadržavaju nadzor nad temama i porukama, dok je ograničen stvarni prostor za kritičko i samostalno sudjelovanje mladih (Henn i Foard, 2014).

Sudjelovanje mladih u raspravama

U desetom pitanju sugovornici su se trebali referirati na koje načine Atlantska vijeća potiču aktivno sudjelovanje mladih u raspravama o sigurnosti i međunarodnim odnosima. Svi sugovornici podržavaju uključivanje mladih u sigurnosna i međunarodna pitanja, no napominje se kako je trenutna geopolitička situacija vrlo složena, odnosno sužava se krug ljudi uključenih u rasprave i u donošenje odluka o tim važnim pitanjima svjetske politike. Iznova se javlja naglasak na YATA aktivnostima, pa tako sjevernomakedonski sugovornik govori: „Redovno šaljemo naše članove na NATO *Youth Summit* i međunarodne ATA konferencije, gdje imaju priliku umrežiti se s kolegama iz drugih zemalja i predstaviti svoje ideje.“ Crnogorski sudionik detaljno referira: „Svi mladi, budući da u Crnoj Gori definitivno nedostaje više sličnih programa i aktivnosti koje će mladima približiti NATO vrijednosti, kroz članstvo i aktivnosti YATA-e Crne Gore i ASCG stječu iskustvo i uvide u oblastima međunarodnih odnosa i diplomacije, sigurnosti i rada NATO kao sustava.“

Ostali sugovornici navode kako se mladi uključuju u rasprave kroz brojne radionice, seminare i tečajeve koji su dostupni što preko mreže, što uživo. Ističe se sugovornica iz BiH koja govori nešto odrješitije: „Mladi moraju razumjeti kako je NATO jedina opcija za BiH, a ne Rusija ili Kina, ako to ne razumiju, ne mogu pridonijeti Atlantskom vijeću. Moraju prihvaćati sve vrijednosti Vijeća.“ Takav iskaz, u kojem se sudjelovanje mladih uvjetuje prihvaćanjem unaprijed zadanih vrijednosti, može se tumačiti kao isključiv pristup koji sužava prostor za različita mišljenja i kritičku raspravu. U društvima obilježenima političkim i etničkim podjelama takav pristup može udaljiti dio mladih od sudjelovanja u raspravama o sigurnosti. Time se ujedno ukazuju i ograničenja

javne diplomacije NATO-a u pluralnim društvima, u kojima je uključivanje mladih održivo samo ako postoji prostor za otvorenu razmjenu stavova. Ukupno obrasci uključivanja mladih odgovaraju istraživanjima koja pokazuju kako se sudjelovanje mladih u političkim i sigurnosnim temama često potiče kroz strukturirane i nadzirane programe, dok mogućnosti samostalnog i kritičkog sudjelovanja ostaju ograničene (Henn i Foard, 2014). Zaključiti se može riječima srbijanskog sugovornika: „...mladi su budućnost i na njima će Atlantska vijeća ostati – zato ih treba na vrijeme uključiti.“

U posljednjem pitanju treće tematske skupine, sugovornici odgovaraju postoje li i drugi programi za mlade uz navedene, koji su povezani uz NATO i Atlantska vijeća. Srbijanski, albanski i sjevernomakedonski ispitanik složni su kako na „Zapadnom Balkanu“ općenito nema programa za mlade. Albanski sugovornik dodaje: „Naša YATA predsjednica htjela se silno zaposliti u NATO-u, no za to je trebala proći puno edukacija, a sve to izvan granica svoje države.“ Sjevernomakedonski sugovornik navodi: „Većina obrazovnih programa i karijernih prilika odvija se izvan države, pa naši mladi često moraju napustiti Sjevernu Makedoniju ako se žele dalje razvijati u okviru NATO struktura.“ Srbijanski sugovornik pojašnjava: „...kao i kolege iz drugih zemalja, smatramo kako teret obrazovanja i zapošljavanja u vezi s NATO-om ne smije biti isključivo na Atlantskim savjetima.“

Kosovski ispitanik navode kako postoje programi za mlade povezani NVO-ima. Sugovornica iz BiH te crnogorski sugovornik na ovo pitanje nisu ponudili odgovor, vjerojatno smatrajući kako su sve objasnili u prethodna dva pitanja povezana uz mlade. Ukupno govoreći, na putu do uključivanja mladih u različite programe posvećene NATO-u ili kojoj drugoj temi sigurnosti i međunarodnih odnosima nerijetko ti mladi postanu odrasle osobe. Pokazuje se uključivanje mladih u teme povezane s NATO-om često zahtijeva dugotrajan i složen put, što ograničava šire i ravnopravnije sudjelovanje mladih u sigurnosnim raspravama (Maronkova, 2018).

Kodiranje treće tematske cjeline

Kroz proces kodiranja po učestalosti se istaknuo šesti kod – uključenost YATA organizacije (tab. 77). Većina je sugovornika svoje odgovore na tri različita pitanja pokušala povezati s YATA-om. Uočava se kako se u ovom tematskom dijelu izdvojilo samo šest kodova. Naime, odgovori sugovornika puno su kraći nego prva dva tematska dijela intervjua. Druga je činjenica kako su tri analizirana pitanja trećeg dijela vrlo slična i dosta se kodova međusobno ponavlja u odgovorima.

Kroz kodove je vidljivo kako se Crna Gora ističe po navedenim aktivnostima usmjerenima prema mladima, dok se BiH ističe kao slab primjer brige o mladima kroz aktivnosti posvećene NATO-u i kroz Atlantsko vijeće. Naglasak je i na neformalnom obrazovanju te inozemnim programima. Sve ukupno se može vidjeti slično razmišljanje sugovornika oko uključivanja mladih uz dozu nacionalnih specifičnosti i nacionalnih programa za mlade. Istaknuta uloga YATA-e pokazuje kako se uključivanje mladih u velikoj mjeri oslanja na neformalno obrazovanje i aktivnosti civilnog društva (Henn i Foard, 2014).

Tab. 77. Prisutni kodovi u odgovorima sugovornika u trećoj tematskoj skupini intervjuja

Države sugovornika	9. Programi za mlade	10. Načini aktivnog sudjelovanja	11. Drugi programi
Albanija	1, 5, 6	2, 3	3
Bosna i Hercegovina	1, 2	2	/
Crna Gora	1, 2, 5, 6	2, 4, 5, 6	/
Kosovo	1, 5, 6	6	4, 6
Sjeverna Makedonija	1, 2, 5	2, 6	3
Srbija	1, 2, 5, 6	2, 4	3
Kodovi: 1. Nedostatak nacionalnih obrazovnih programa, 2. Uključenost YATA organizacije, 3. Inozemni programi, 4. Uloga nevladinih organizacija, 5. Suradnja s obrazovnim institucijama, 6. Radionice, seminari, tečajevi			

Izvor: Autor prema rezultatima intervjuja (2025)

Javna diplomacija i NATO-ova „meka moć“

Četvrta se tematska cijelina prikazuje kroz praktično korištenje javne diplomacije, kroz najuspješnije projekte javne diplomacije NATO-a i kroz proces širenja „meke moći“. Iako su u ovom radu javna diplomacija i „meka moć“ već prethodno definirane, korisno je ukratko podsjetiti na značenje tih pojmova. Prema Gullionu (1965) javna je diplomacija proširenje tradicionalne diplomacije kroz programe komunikacija, obrazovanja, kulture, izravnog kontakta sa stranim radnicima, dok je prema Nyeu (2004) „meka moć“ sposobnost države da oblikuje svjetske događaje, privuče saveznike i proširi svoju kulturu bez bilo kakvih agresivnih metoda.

Javna diplomacija NATO-a često se prikazuje kao oblik dijaloga i suradnje s državama i društvima „Zapadnog Balkana“. Suvremena znanstvena rasprava upućuje na normativnu dimenziju javne diplomacije (Bourdieu, 1991). Kroz javnu diplomaciju stvaraju se okviri značenja unutar

kojih se određene vrijednosti i sigurnosni obrasci predstavljaju kao legitimni i poželjni. Obrazovni programi, radionice i suradnja sa civilnim društvom omogućuju prijenos tih vrijednosti u javni prostor (Szondi, 2008). Time se ne prenose samo informacije. Dugoročno se oblikuju stavovi i načini razumijevanja sigurnosti i međunarodnih odnosa. U postkonfliktnim društvima takav se proces može tumačiti i kao oblik normativne hegemonije. „Meka moć“ NATO-a proizvodi se kroz navedene aktivnosti. Studijski posjeti, obrazovanje novinara i suradnja s akademskom zajednicom povećavaju privlačnost Saveza i jačaju njegovu legitimnost u javnosti (Nye, 2004). Učinak „meke moći“ većinom nije izravno mjerljiv, no može se evaluirati posredno. Najčešći pokazatelji su promjene javnog mnijenja, razine povjerenja u NATO i prihvaćanje sigurnosnih narativa. Dugoročna komunikacija pritom ima važnu ulogu u razumijevanju dosega javne diplomacije (Pamment, 2013).

U odgovorima na dvanaesto pitanje svi se sugovornici slažu kako NATO kvalitetno koristi javnu diplomaciju za proširenje svojih vrijednosti i sigurnosnih obrazaca. Srbijanski sugovornik ističe: „NATO koristi javnu diplomaciju kako bi stvorio prostor za dijalog i približio svoje vrijednosti – demokraciju, stabilnost i sigurnost građanima regije.“ Sjevernomakedonski sugovornik objašnjava kako se NATO uspio pozicionirati kao saveznik koji poštuje lokalni kontekst i radi na jačanju demokratskih vrijednosti kroz dijalog, a ne pritisak. Kosovski i crnogorski sugovornici ističu aktivnosti koje NATO koristi u javnoj diplomaciji: edukacije, radionice, civilna uključenost. Detaljnije objašnjava crnogorski sugovornik: „NATO je realizirao brojne programe za obrazovanje javnosti o prednostima članstva, uključujući posjete NATO-vom sjedištu u Bruxellesu za ključne društvene sudionike (novinare, akademske stručnjake, parlamentarce) kako bi im približili rad NATO-a.“ Albanski sugovornik i sugovornica iz BiH naglašavaju važnost NATO-ove uloge u promicanju demokratske i sigurnosne kulture. Stavovi sugovornika potvrđuju teorijske postavke o javnoj diplomaciji i „mekoj moći“, ukazujući na to kako NATO kroz aktivnosti gradi legitimnost i prihvaćanje svojih vrijednosti.

Najuspješniji projekti javne diplomacije NATO-a

U odgovorima o najuspješnijim projektima javne diplomacije sugovornici su se uglavnom zadržali na najistaknutijim aktivnostima u svojim državama i na „Zapadnom Balkanu“. Albanski sugovornik navodi kako se najviše truda uložilo u programe utjecaja na javno razumijevanje misije NATO-a. Za „Zapadni Balkan“ navodi: „Na regionalnoj razini, inicijative poput Balkanskog

partnerstva koje podržava NATO i izgradnja kapaciteta civilnog društva pomogle su u širenju vrijednosti suradnje i stabilnosti.“ Kosovski sugovornik se nadovezuje: „Uglavnom kroz širenje javnih informacija, kao i sudjelovanje u različitim vladinim i nevladinim inicijativama. Na razini regije mislim da je godišnji Ohridski sigurnosni forum organiziran u partnerstvu s Europskim centrom za sigurnosne studije George C. Marshall.“. Ovakvi odgovori u skladu su s teorijskim shvaćanjem javne diplomacije kao procesa dugoročne komunikacije i suradnje u kontekstu regija (Szondi, 2008).

Nadalje, iz odgovora se iščitava kako većina sugovornika projekte navodi opisno, bez konkretnog imenovanja ili uz isticanje svojih vlastitih projekata. Razlog tomu može biti činjenica kako se javna diplomacija često provodi kroz neprekinute aktivnosti, a ne kroz jasno imenovane projekte. Crnogorski sugovornik govori: „...NATO je financirao obrazovne kampanje, medijske treninge i javne rasprave kroz novčanu pomoć lokalnim organizacijama, pružao i pruža značajnu podršku organizaciji 2BS Foruma...“ Srbijanski sugovornik i BiH sugovornica govore kako NATO u njihovim državama u posljednje vrijeme provodi mali broj značajnijih projekata javne diplomacije. Većinom se aktivnosti vežu uz dezinformacije i slične medijske kampanje bez jasnog usmjerenja na povećanje podrške NATO članstvu. Sjevernomakedonski sugovornik konkretno navodi projekt *NATO Week*, koji je okupio brojne mlade, novinare i političare. Iz iščitanih odgovora sugovornika jasno je blaže pomanjkanje znanja o svim projektima NATO javne diplomacije, koje NATO samostalno provodi, a u prethodnom su potpoglavlju opisani. Takva ograničena prepoznatljivost projekata javne diplomacije može umanjiti njihov doprinos izgradnji „meke moći“ u nacionalnom kontekstu i u kontekstu „Zapadnog Balkana“.

Širenje „meke moći“

Prema Nye (2004) tri su temeljna stupa „meke moći“: kultura, političke vrijednosti i vanjska politika. Na primjeru NATO-a, Savez promovira kulturu sigurnosti i stabilnosti, promiče demokratske vrijednosti te ima razvijenu vanjsku politiku i s državama koje nisu članice. NATO razvija i „pametnu moć“, odnosno kombinira „meku“ i „tvrdu“ moć (Stavridis, 2014). Širenje utjecaja postiže „mekom moći“ diplomacije, nakon čega dolazi „tvrda moć“ formiranja vojnih baza te vojnih operacija. Nadalje, pruža zaštitu svojim članicama kroz političku suradnju, a opet jasno navodi načelo kolektivne zaštite u članku 5. NATO prihvata različite države u Partnerstvo za mir

te tako dolazi do vojne suradnje s njima (Risso, 2021). „Zapadni Balkan“ je iskusio sve prethodne faze razvoja NATO moći.

U posljednjem dijelu četvrtog tematskog dijela intervjua, sugovornici su trebali procijeniti je li NATO uspješan u načinu širenja „meke moći“. Albanski i sjevernomakedonski sugovornici u potpunosti misle kako je NATO uspješan u tom procesu. „NATO je uspješan u širenju svoje „meke moći“ u Albaniji i šire. Uključivanje različitih zemalja u Partnerstvo za mir proširilo je njegov utjecaj.“, ističe albanski sugovornik. Ostali sugovornici nisu u potpunosti usmjereni na bezuvjetnu uspješnost, koja se može ogledati kroz promjene javnog mnijenja, medijsku vidljivost NATO-a te stupanj prihvatanja njegovih vrijednosti. Kosovski sugovornik misli kako NATO može učiniti i više, ali hvale dosad učinjeno kroz javnu diplomaciju. „NATO bi mogao biti mnogo uspješniji kada bi adekvatnije koristio civilni sektor i nevladine udruge poput Atlantskih vijeća.

O tome kako je NATO trebao učiniti više misle i čelnici Atlantskih vijeća Srbije i BiH. „U Srbiji je „meku moć“ teško plasirati bez direktnijeg angažmana prema građanima. NATO je možda trebao učiniti više za pridobivanje srpske javnosti radi stjecanja pozitivne slike o NATO-u.“ ističe srbijanski ispitanik. Sugovornica iz BiH žali što se ne čini više kako bi se za NATO članstvo pridobila javnost Republike Srpske i tako povećala mogućnost ulaska u NATO. Alternativno rješenje može se tražiti u usmjerenijoj komunikaciji prema specifičnim sigurnosnim i socioekonomskim pitanjima građana Republike Srpske te u jačanju suradnje s lokalnim stanovništvom, umjesto isključivog oslanjanja na opću potporu NATO članstvu (Turčalo i Kapidžić, 2014). Ukupno sugovornici nisu davali široke odgovore povezane uz meku moć, a crnogorski je sugovornik čak i preskočio to pitanje. Također, svi su sugovornici zanemarili potpitanje o najvećim uspjesima širenja „meke moći“.

Kodiranje četvrte tematske cjeline

U procesu kodiranja izdvojeno je osam kodova (tab. 78), najviše se pojavljivao treći kod – medijske kampanje i peti kod – borba protiv dezinformacija i hibridnih prijetnji. Osmi kod o suradnji sa civilnim društvom pojavio se samo dva puta. Kroz kodiranje je vidljivo kako se opet pojedini kodovi pojavljuju u više odgovora kod različitih pitanja. Opet postoji sličnost između odgovora, odnosno pitanja nisu toliko tematski usmjerena da bi iziskivala vrlo različite odgovore. Kodiranje ukazuje kako sugovornici stavljaju veliki naglasak na medijski prostor u sklopu javne diplomacije NATO-a. Percepcija „meke moći“ je podijeljena, dio sugovornika ističe uspješnost,

dok drugi naglašavaju kako postoji prostor za značajno poboljšanje. Suradnja sa civilnim društvom se spominje, ali u očekivanoj mjeri javne diplomacije. Evidentno je kako edukativni aspekt javne diplomacije nije jednak prioritet u svim državama. Ukupno se dolazi do zaključka kako sugovornici vide prostor za napredak javne diplomacije i za proces širenja „meke moći“. Rezultati pokazuju kako komunikacija s javnošću ostaje jedan od ključnih načina kroz koji NATO nastoji graditi svoju „meku moć“.

Tab. 78. Prisutni kodovi u odgovorima sugovornika u četvrtoj tematskoj skupini intervjua

Država	12. NATO-ova javna diplomacija	13. Projekti javne diplomacije	14. Širenje „meke moći“
Albanija	1, 2	3, 5	6, 8
Bosna i Hercegovina	1, 5	3, 5	7
Crna Gora	1, 2, 3	2, 3, 5	-
Kosovo	1, 2	3, 5	7
Sjeverna Makedonija	1, 6	2, 3, 4	6
Srbija	3, 4	4, 5	7
Kodovi: 1. Uključenost u civilno društvo, 2. Edukativne aktivnosti i javni događaji, 3. Medijske kampanje, 4. Fokus na mlade i projekte za mlade, 5. Borba protiv dezinformacija i hibridnih prijetnji, 6. Uspješno širenje „meke moći“, 7. Potencijal većeg širenja „meke moći“, 8. Povećanje suradnje s civilnim sektorom.			

Izvor: Autor prema rezultatima intervjua (2025)

Budućnost civilnog djelovanja NATO-a

Posljednja se tematska cjelina odnosi na budućnost NATO-a, zatim na budućnost Atlantskih vijeća i na ulogu NATO-a sukladno novoj predsjedničkoj administraciji SAD-a. Teško je zapravo odrediti kada je to buduće vrijeme počelo, no zasigurno se politička geografija svijeta značajno promijenila od 24. 2. 2022. godine, kada je započela potpuna ruska agresija na Ukrajinu. Iste je godine u lipnju na NATO samitu usvojen novi Strateški koncept. U ovom radu pojam budućnosti odnosi se ponajprije na srednjoročno razdoblje, odnosno na vremenski okvir provedbe Strateškog koncepta NATO-a iz 2022. godine, koji usmjerava djelovanje Saveza u sljedećem desetljeću, do usvajanja novog strateškog koncepta.

Prema tom novom Konceptu može se izdvojiti 11 ključnih odrednica (tab. 79) prema kojima NATO nastavlja djelovati u novom razdoblju svjetske političke geografije. Javna diplomacija NATO-a i dalje ostaje jedan od budućih prioriteta, a to se može vidjeti i kroz osmu i desetu odrednicu novog strateškog plana. Naime, aktivno se planira raditi na NATO-ovoj prisutnosti u digitalnom prostoru što obuhvaća suvremene načine komunikacije i prilagodbu na širenje „meke moći“ kroz digitalne kanale (Dunn i Webber, 2025). Nadalje, cilj je razvijati nova partnerstva i ostaviti prostor za daljnje širenje NATO-a. Kroz nova partnerstva nastojati će se dodatno razvijati i javna diplomacija. Ta partnerstva mogu biti međudržavna, ali i s brojnim akademskim ustanovama, ne-vladinim udrugama, te različitim udruženjima građana (Dunn i Webber, 2025). Prema dostupnim informacijama, zaključno sa 2025. godinom doći će i do reorganizacije NATO odjela za javnu diplomaciju (NATO PDD) u Odjel za stratešku komunikaciju (Schultz, 2025).

Tab. 79. Ključne odrednice novog Strateškog koncepta NATO-a iz 2022. godine

Ključne odrednice	Opis
1. Temeljna svrha	Kolektivna obrana, mir i stabilnost; obrana teritorija i demokracije svih članica
2. Tri ključna zadatka	1. odvrćanje i obrana, 2. prevencija i upravljanje krizama, 3. kooperativna sigurnost
3. Sigurnosno okruženje	Globalna nesigurnost; prijetnje iz Rusije, Kine, terorizam, hibridni napadi, klimatske promjene, kibernetički napadi
4. Rusija	Glavna i neposredna prijetnja sigurnosti NATO-a
5. Terorizam	Najizravnija asimetrična prijetnja
6. Kina	Sustavni izazov zbog političkih, ekonomskih i vojnih taktika
7. Nuklearna strategija	Nuklearno oružje kao sredstvo odvrćanja, s posebnim naglaskom na SAD, UK i Francusku
8. Tehnologije i digitalni prostor	Investicije u inovacije, obrana od kibernetičkih napada, sigurnost svemira i digitalnog prostora
9. Klimatske promjene	Multiplikator prijetnji – zahtijevaju prilagodbu vojske i infrastrukture
10. Partnerstva i proširenje	Podrška državama aspiranticama (BiH, Ukrajina, Gruzija); jačanje odnosa s EU, UN i partnerima iz Indo-Pacifika
11. Jačanje otpornosti i ulaganja	Ojačavanje infrastrukture, otpornosti društava, obrambena ulaganja, kolektivna sposobnost brze reakcije

Izvor: Strateški koncept NATO-a (2022)

U prvom su pitanju zadnje tematske skupine sugovornici trebali dati preporuke za jačanje civilnog angažmana NATO-a na „Zapadnom Balkanu“. Svi su sugovornici svjesni kako je došlo novo doba u geopolitičkim odnosima svijeta te kako je potrebno dobro razmisliti u kojem smjeru NATO treba nastojati djelovati u narednim godinama, a ponajprije u srednjoročnom razdoblju od deset godina. Srbijanski, sjevernomakedonski i kosovski sugovornik naglašavaju kako NATO mora u budućnosti više surađivati s lokalnim državnim organizacijama kako bi bolje razumio odnose prema NATO-u. Sjevernomakedonski sugovornik ističe: „Za jačanje civilnog djelovanja NATO-a, treba se nastaviti podrška građanskim organizacijama, posebno u državama koje se još bore s političkom nestabilnosti. Kako je već rečeno: „Uz svoje standardne djelatnosti, NATO mora razumjeti kako je faktor stabilnosti u više članica i u njima posebno treba civilno djelovati.“ Preporuke sugovornika o suradnji s lokalnim dionicima ukazuju na potrebu prilagodbe civilnog djelovanja NATO-a posebnostima „Zapadnog Balkana“ prema kojima će djelovati kroz budućnost.

Svi sugovornici, osim kosovskog i albanskog, daju preporuku kako je bitno razvijati obrazovnu sastavnicu o NATO-u. Crnogorski sugovornik elaborira: „Ključ za uspješno uključivanje javnosti leži u obrazovanju – ne samo kroz formalne obrazovne programe već i kroz široko dostupne inicijative koje obuhvaćaju sve generacije. Poseban naglasak bi trebalo staviti na medijsku pismenost jer u svijetu hibridnih ratova, sposobnost razlikovanja vjerodostojnih izvora od manipulativnih narativa postaje jedno od najvažnijih sigurnosnih pitanja.“ Albanski sugovornik, također, uviđa važnost medijske pismenosti, a još dodaje: „Kako bi se ojačao civilni angažman NATO-a na „Zapadnom Balkanu“, bitno je proširiti regionalnu suradnju u borbi protiv dezinformacija, podržati institucionalne reforme i uključiti marginalizirane glasove.“ Svi sugovornici imaju jasne preporuke i vidi se kako razumiju smjer razvoja javne diplomacije. Naglasak na obrazovanju, medijskoj pismenosti i suzbijanju dezinformacija upućuje na shvaćanje civilnog djelovanja kao dugoročnog procesa jačanja otpornosti društva, što se u literaturi navodi kao jedan od glavnih ciljeva suvremene javne diplomacije (Babst, 2008).

Budućnost Atlantskih vijeća

U predzadnjem pitanju, sugovornici su trebali referirati buduću ulogu Atlantskih vijeća. Što se tiče budućnosti Atlantskih vijeća, svi sugovornici ne izražavaju istu razinu optimizma. Sugovornici smatraju kako treba razmisliti o smjeru budućeg djelovanja tih važnih civilnih organizacija posvećenih NATO-u. Sugovornica iz BiH sugerira kako je potrebno pristupiti

rješavanju problema koji koče BiH već tri desetljeća te njihovo Atlantsko vijeće može biti dio tog procesa. Ističe se kako Atlantska vijeća mogu biti promicatelji sigurnosti i stabilnosti u budućnosti. „Euro-Atlantsko vijeće Sjeverne Makedonije treba biti glas stabilnost i znanja u turbulentnim političkim vremenima.“, ističe sjevernoudioi sugovornik. Albanski i crnogorski sugovornik naglašavaju kako Atlantska vijeća imaju priliku jače djelovati u civilnom društvu budućnosti. Unatoč isticanju njihove buduće uloge, u odgovorima ostaje otvoreno pitanje kako se neovisnost Atlantskih vijeća percipira u javnosti, osobito u kontekstu njihove bliske povezanosti s NATO-om.

Crnogorski sugovornik govori: „Atlantski savez Crne Gore ostati će kredibilan partner na svim inicijativama koje osnažuju civilnu sastavnicu NATO-a i koje dokazuju kako sigurnost nije samo vojno pitanje, već pitanje društvene otpornosti, demokratskih vrijednosti i aktivnog građanskog sudjelovanja...“ Kosovski sugovornik naglašava bitnost razvoja znanja o modernim načinima komunikacije i o umjetnoj inteligenciji kako bi se što više u budućnosti moglo dopirati do mladih. Vizija budućnosti Srbijanskog atlantskog vijeća opisana je riječima sugovornika: „Atlantski savjet Srbije mora biti most između građana i NATO-a. Naš zadatak je obrazovati javnost, demistificirati NATO i objasniti njegovu civilnu sastavnicu. Stabilnost regije ne smije zavisiti samo od vojne nazočnosti, već i od civilne suradnje.“ Sumirajući, vidljivo je kako su sugovornici ovješeni trenutnim stanjem u civilnom društvu i sektoru te kako je došlo do promjena u kojima se Atlantska vijeća moraju pozicionirati kao snažni NATO partneri na „Zapadnom Balkanu“. Ta dvostruka pozicija Atlantskih vijeća, kao dijela civilnog društva i istodobno struktura povezanih s NATO-om, predstavlja trajni izazov njihove buduće vjerodostojnosti i javne percepcije. Ukupno se uloga Atlantskih vijeća u budućnosti može teorijski razumjeti kao balansiranje između djelovanja u civilnom društvu i institucionalne povezanosti s NATO-om (Akçadağ, 2012). Daljnji će utjecaji Vijeća uvelike ovisiti o sposobnosti prilagodbe društvenim i komunikacijskim okolnostima.

Uloga NATO-a u novoj predsjedničkoj administraciji SAD-a

U posljednjem pitanju, sugovornici su se trebali osvrnuti na ulogu NATO-a sukladno novoj predsjedničkoj administraciji Donalda Trumpa započetoj u siječnju 2025. godine. Ovo se pitanje nadovezuje na stavove predsjednika Trumpa o NATO-u i potrebi povećanja izdvajanja za obranu, izražene tijekom njegova prvog mandata. Tada je Trump odavao određenu sumnju prema NATO-u, odnosno poticao je sve članice da moraju izdvajati 2 % BDP-a za obranu. Na posljednjem je

NATO samitu u Haagu, predsjednik Trump rekao kako su SAD predane obrani NATO članica, no opet je naglasio nužnost povećanja izdavanja za obranu (Kim i Corder, 2025) Također, bitno je za spomenuti kako su se na tom samitu sve članice (osmi Španjolske) obavezale izdvajati čak 5 % BDP-a za obranu do 2035. godine (Bayer i Gray, 2025). Albanski i sjevernomakedonski sugovornici smatraju kako NATO mora ostati stabilan savez neovisno o predsjedničkoj administraciji. „Svaka američka administracija donosi novu retoriku, ali temelji NATO-a su čvrsti. Čak i pod Trumpovim predsjedništvom, NATO mora zadržati svoju predanost civilnom razvoju.“, zaključuje albanski sugovornik. U tom kontekstu, raspon od minimalnih 2 % do velikih 5 % izdvajanja za obranu pokazuje kako se rasprava o NATO-u pod paralelno odvija između vojnih obveza i potrebe očuvanja njegove šire političke i civilne uloge.

Srbijanski i kosovski sugovornici na tragu su spomenutog većeg financijskog izdavanja za obranu. Kosovski sugovornik piše: „Vjerujem kako bi europski saveznici trebali preuzeti više odgovornosti i ispuniti svoje obveze u vezi s obrambenim izdacima. To je partnerski savez i svaki partner trebao bi preuzeti jednak teret prema svojim sposobnostima.“ Sugovornik iz Crne Gore nije dao specijalan odgovor na ovo pitanje jer su već u prethodna dva pitanja dijelom odgovorili na smjer budućnosti NATO-a. Naglašena je važnost NATO-a i misli kako trenutno djeluje pojačani vojni razvoj. Sugovornica iz BiH zaključuje kako se NATO mora prilagođavati trenutnom vremenu i trenutnim političko-geografskim situacijama u svijetu. Ukupno sugovornici vide postojanu budućnost NATO-a na koju ne bi trebala pretjerano utjecati nova predsjednička administracija. Dok god postoji konsenzus o važnosti i nužnosti NATO-a, on će se odupirati, ali i prilagođavati svim izazovima vremena. Ukupno su odgovori sugovornika u skladu s analitičkim pristupima koji NATO promatraju kao prilagodljiv. Stabilnost NATO-a temelji se na političkom konsenzusu članica i sposobnosti reagiranja na promjenjive sigurnosne okolnosti (Baylis i dr., 2018).

Kodiranje pete tematske cjeline

Procesom kodiranja izdvojeno je osam kodova (tab. 80), koji su ovoga puta više usmjereniji na pojedina pitanja. Uočava se tendencija kako su kodovi manje raspršeni među odgovorima što upućuje na veći fokus postavljenih pitanja. Sugovornici su najviše spomenuli prvi kod – obrazovanje o NATO-u, kao jedan od glavnih smjerova budućnosti civilnog djelovanja NATO-a. Najmanje se pojavljuje drugi i šesti kod. Slabija se zastupljenost pojedinih kodova može povezati s tematskim fokusom pitanja, ali i s time što su sugovornici naglasak stavljali na aktualne i

općeprihvaćene smjerove djelovanja NATO-a. Kroz kodove je bitno kako sadrže dominantne i aktualne teme povezane uz NATO. Kod crnogorskog i srbijanskog sugovornika postoji najširi spektar kodova (po četiri različita), što može ukazivati na raznovrsniji pogled na budućnost NATO-a i Atlantskih vijeća. Kod albanskog sugovornika najmanji raspon kodova, s fokusom na jedan kod po odgovoru. Svi sugovornici bili su podosta jasni u svojim odgovorima o budućnosti što se ukupno vidi i kroz kodove. Visoka razina podudarnosti među odgovorima može se tumačiti kao posljedica činjenice kako su svi sugovornici na određeni način povezani s NATO-om ili njegovim vrijednostima. Tako njihovi odgovori češće potvrđuju postojeće smjerove djelovanja, a rjeđe otvaraju prostor za kritičke ili alternativne poglede na budućnost NATO-a i Atlantskih vijeća.

Tab. 80. Prisutni kodovi u odgovorima sugovornika u petoj tematskoj skupini intervjua

Država	15. Preporuke	16. Buduća uloga Atlantskog vijeća	17. Buduća uloga NATO-a
Albanija	2	3	5
Bosna i Hercegovina	1	3, 4	7
Crna Gora	1, 2	1, 2, 3, 4	7
Kosovo	3, 8	1, 2, 4	5, 6
Makedonija	1, 3, 8	4	5
Srbija	1, 8	1, 4	5, 6
Kodovi: 1. Obrazovanje o NATO-u, 2. Razvoj medijske pismenosti, 3. Jačanje civilnog djelovanja, 4. Promocija sigurnosti i stabilnosti, 5. Zadržavanje stabilnosti NATO-a, 6. Veće financijsko izdavanje za obranu, 7. Prilagodba novim političko-geografskim okolnostima, 8. Suradnja s lokalnom zajednicom.			

Izvor: Autor prema rezultatima intervjua (2025)

5.5.3. Prostorna distribucija javne diplomacije NATO-a

Kada se sagledaju svi javno-diplomatski programi NATO-a na području „Zapadnog Balkana“ utvrđuje se kako postoji vrlo aktivna NATO javna politika. Programi uključuju i one koje provode Atlantska vijeća i NATO kao samostalni činilac. Najbolji dojam ostavlja prostorna distribucija svih projekata (sl. 42) iz koje je vidljivo kako je u svakoj državi „Zapadnog Balkana“ barem jednom održana konferencija pod pokroviteljstvom NATO-a, kako postoje jasni ciljevi javne diplomacije, kako je provedena kampanja *#weareNATO*, itd. U pet je država održana kampanja protiv dezinformacija, dok su tri države bile dio zajedničkog NATO projekta za mir i sigurnost. Neovisno o formalnom statusu članstva, NATO je djelovao i u BiH, Srbiji i na Kosovu, dok je Albanija bila

najmanje u fokusu javne diplomacije NATO-a tijekom istraživanog razdoblja. Većina je konferencija bila u organizaciji Atlantskih vijeća potpomognutih ministarstvima obrane i ministarstvima vanjskih politika. S druge strane, znanstvene i medijske kampanje većinom su provodile državne ustanove.

Svi analizirani programi pojačano su se provodili u posljednjih desetak godina, uz sve izraženiji naglasak na digitalne oblike komunikacije i širenje „meke moći“. Takav razvoj odgovara suvremenim trendovima javne diplomacije, u kojima se digitalni kanal (osobito društvene mreže) koriste za povećanje vidljivosti, dosega i uključenosti različitih društvenih skupina (Babst, 2008). U tom se kontekstu javna diplomacija NATO-a prilagođava promijenjenim obrascima informiranja i političke komunikacije, osobito prema mlađim generacijama. Prostorna i programska rasprostranjenost aktivnosti upućuje na sustavan pristup, neovisno o formalnom statusu članstva pojedinih država, što je u skladu s konceptom javne diplomacije kao dugoročnog procesa (Akçadağ, 2012).

Istodobno, intenziviranje javne diplomacije u državama koje nisu članice Saveza može biti percipirano i kao oblik političkog utjecaja ili normativnog pritiska. U takvim kontekstima digitalne kampanje, partnerstva i suradnja s lokalnim akterima ne djeluju uvijek neutralno. One se uklapaju u šire političke rasprave o sigurnosnoj orijentaciji i vanjskopolitičkom smjeru država (Ejdus i Kovačević, 2019). Iz tog je razloga potrebno izbjeći tumačenje prema kojem se svaki ishod promatra isključivo kao potvrda uspješnosti javne diplomacije. Članstvo država u NATO-u rezultat je dugotrajnih i složenih procesa koji uključuju unutarnje reforme, sigurnosne procjene, međunarodne odnose i političke interese. U tom procesu, javna diplomacija predstavlja važan, ali ne i presudan čimbenik (Baylis i dr., 2018).

Takav pristup omogućuje uravnoteženije razumijevanje dosega i ograničenja javne diplomacije na „Zapadnom Balkanu“. Otvara se prostor za razlikovanje između namjera međunarodnih organizacija i načina na koji se njihove aktivnosti percipiraju u lokalnim društvima. Ovako se naglasak ne stavlja samo na ishode, već i na procese te širi politički kontekst. Javna se diplomacija promatra kao dio šireg političko-geografskog okvira. Njeni učinci ukupno ovise o unutarnjim okolnostima, povijesnim iskustvima i razini povjerenja javnosti u međunarodne ustanove.

Sl. 42. Prostorna distribucija NATO-ove javne diplomacije na „Zapadnom Balkanu“

Izvor: Autor prema NATO PDD-u (2011-2023) i prema rezultatima intervjua (2025)

5.5.3. Testiranje pete hipoteze

Nakon detaljne analize javne diplomacije NATO-a i rezultata intervjua slijedi testiranje posljednje pete hipoteze: širenje se „meke moći“ (*soft power*) NATO-a u „zapadnobalkanskim“ državama odvija kroz programe javne diplomacije. Primarno je bitno odrediti što će se definirati kao širenje „meke moći“, odnosno kao programi javne diplomacije. „Meka moć“ definirat će se prema Nye (2004) kao širenje kulture, političkih vrijednosti i vanjske politike. Pod širenjem kulture gleda se na medijske i komunikacije kampanje te obrazovni programi o NATO-u. U slučaju širenja političkih vrijednosti fokus je usmjeren prema projektima osnaživanja demokracije, prema borbi protiv korupcije i prema projektima participacije građana. S obzirom na širenje vanjske politike gleda se prema bilateralnim i multilateralnim suradnjama te prema sudjelovanju u međunarodnim projektima i organizacijama. S druge strane, programi su javne diplomacije definirani kao planirane i institucionalno podržane aktivnosti kojima NATO komunicira svoje vrijednosti, ciljeve i politiku prema javnosti država članica i prema državama partnerima. Programi moraju biti formalno organizirani, usmjereni na javnost i imati jasan očekivani učinak (cilj) te vremensku odrednicu. U analizi širenja „meke moći“ kroz programe javne diplomacije koriste se sve navedene aktivnosti (programi) u službenim NATO PDD izvješćima i u intervjuima.

Ukupno je zabilježeno kako postoji 15 programa u kulturi, 12 programa u političkim vrijednostima i sedam programa u vanjskoj politici (tab. 81). To je ukupno 35 programa javne diplomacije koji su usmjereni na širenje „meke moći“. Kvantifikacija je javno-diplomatskih aktivnosti kroz broj programa korištena kao analitički alat, a ne kao mjera njihova intenziteta ili stvarnog dosega. U obzir se ne uzimaju razlike u financijskoj težini, trajanju, opsegu ili ciljnoj publici pojedinih programa. Ti podaci nisu uključeni u analizu zbog već spomenute ograničene dostupnosti sustavnih i usporedivih podataka. Takav pristup predstavlja metodološko ograničenje, ali omogućuje preglednu usporedbu dominantnih smjerova širenja „meke moći“ na „Zapadnom Balkanu“. Potrebno je napomenuti kako je kroz Izvješća i intervjue zabilježeno 39 programa koji se provode u osvit javne diplomacije. Četiri programa nisu se mogla smjestiti unutar procesa širenja „meke moći“. To su projekti vojne interoperabilnosti, tehničke pomoći razvoja komunikacija, potpore prilikom prirodnih katastrofa i radionice za obuku vojnog osoblja. Dakle, 35 od 39 programa javne diplomacije odvija se kroz proces širenja „meke moći“.

U kvantitativnoj analizi provedeno je još nekoliko testiranja kako bi se dobili precizniji podaci. Proveden je ANOVA test u *IBM SPSS Statisticsu* kako bi se uvidjela razlika broja programa po kategorijama između država. ANOVA (*Analysis of Variance*) je statistički test koji uspoređuje srednje vrijednosti između triju ili više skupina kako bi se utvrdilo postoje li statistički značajne razlike među njima (Agresti, 2018). Rezultati testa ($F = 3,95$, $p = 0,0042$) pokazuju kako se broj programa u jednoj od kategorija (kultura, političke vrijednosti, vanjska politika) značajno razlikuje od ostalih. Izračunata je i Pearsonova korelacija koja za cilj ima prikazati povezanost broja programa iz različitih kategorija. Prema rezultatima postoji slaba i statistički neznačajna povezanost ($r = 0,302$, $p = 0,561$) između programa u kulturi i programa političkih vrijednosti. Ista slaba povezanost ($r = -0,127$, $p = 0,811$) javlja se između programa u kulturi i programa u vanjskoj politici. Korelacija je pokazala, ipak, kako postoji snažna i statistički značajna povezanost programa političkih vrijednosti i vanjske politike ($r = 0,840$, $p = 0,036$).

Tab. 81. Širenje „meke moći“ kroz projekte javne diplomacije

Država	Širenje „meke moći“ kroz:		
	kulturu	političke vrijednosti	vanjsku politiku
	Javna diplomacija NATO-a i Atlantskih vijeća (N = broj programa)		
Albanija	2	1	0
Bosna i Hercegovina	3	2	1
Crna Gora	4	2	1
Kosovo	1	2	2
Sjeverna Makedonija	3	3	2
Srbija	2	2	1

Izvor: Autor prema NATO PDD-u (2011-2023) i prema rezultatima intervjua (2025)

Gledajući kvalitativne rezultate intervjua, od konstruiranih 44 koda u svih pet tematskih dijelova intervjua, njih 28 sadrži opise koji se mogu svrstati kao širenje „meke moći“ po prethodno navedenim kriterijima. Dakle, kvalitetno se može zaključiti kako sugovornici u 64 % dijelova svojih odgovora navode načine širenja „meke moći“. U tematskom dijelu o „mekoj moći“ i javnoj diplomaciji sedam je od osam kodova koji povezuju ta dva pojma. Ukupno, sugovornici većinski govore o „mekoj moći“ kroz programe javne diplomacije NATO-a ili Atlantskih vijeća.

Ukupno, uzimajući u obzir kvalitativne rezultate intervjua, peta se hipoteza može potvrditi na deskriptivnoj razini. Analiza kodova pokazuje kako sugovornici u većini (64 %) svojih odgovora povezuju širenje „meke moći“ s programima javne diplomacije NATO-a i Atlantskih vijeća. U tim se programima naglašavaju elementi kulture, političkih vrijednosti i vanjskopolitičke suradnje. Time se kvalitativno potvrđuje kako se „meka moć“ u narativu sugovornika dominantno razumijeva i iznosi upravo kroz javno-diplomatske aktivnosti. Nadalje, kvantitativni rezultati potvrđuju povezanost javne diplomacije i „meke moći“ na operativnoj razini. Analiza pokazuje kako je većina javno-diplomatskih aktivnosti (35 od 39) u „zapadnobalkanskim“ državama usmjerena na kategorije koje se u teoriji ove hipoteze povezuju s konceptom „meke moći“. Međutim, važno je naglasiti kako provedena kvantitativna analiza mjeri prisutnost i raspodjelu aktivnosti, a ne njihove stvarne učinke. Statistički nalazi stoga ne omogućuju zaključivanje o promjenama stavova, povjerenja, identiteta ili ponašanja javnosti

Sukladno svemu navedenome, peta se hipoteza ukupno može smatrati potvrđenom na deskriptivnoj i operativnoj, ali ne i na kauzalnoj razini. Pritom je nužno uzeti u obzir i alternativna objašnjenja uočenih obrazaca, poput institucionalne inercije NATO-a, šire „zapadnobalkanske“ politike Europske unije ili nacionalnih sigurnosnih i vanjskopolitičkih strategija pojedinih država, koji, također, mogu utjecati na strukturu i intenzitet javno-diplomatskih aktivnosti. Takav pristup omogućuje uravnoteženo tumačenje rezultata i izbjegava teleološko čitanje NATO-ova djelovanja, u kojem bi se svaka provedena aktivnost automatski smatrala potvrdom uspješnosti širenja „meke moći“.

5.6. Studija slučaja – Hrvatska

Vanjsko-politička dimenzija

Nakon iznošenja rezultata za države „Zapadnog Balkana“, potrebno je vidjeti i rezultate povezane uz studiju slučaja – Hrvatsku. Kao što je već spomenuto u Uvodu, Hrvatska je uzeta u obzir prilikom istraživanja jer je do ulaska u Europsku uniju 2013. bila dijelom „Zapadnog Balkana“. Općenito, studija slučaja omogućuje sagledavanje pojedinog fenomena u njegovu specifičnom kontekstu te doprinosi boljem razumijevanju složenih društvenih i političkih procesa (Creswell i Poth, 2018). Istodobno, njezina primjena omogućuje dublju interpretaciju analiziranog slučaja i lakše povezivanje dobivenih spoznaja sa širim istraživačkim okvirom (Levitt, 2018). Sukladno metodologiji Rada, prvo su istraženi hrvatski normativni okviri vanjske politike. Elementi analize (tab. 82) isti su kao i kod drugih analiziranih strategija.

Tab. 82. Sistematizacija elemenata analize normativnih okvira Hrvatske

Element analize	Analiza strategija Hrvatske
Teorijski oslonac	Sigurnost se ostvaruje usklađenim djelovanjem svih državnih politika, razvojem nacionalnih sposobnosti te međunarodnom suradnjom. Naglašava se djelovanje unutar i izvan državnog teritorija kroz NATO, EU i UN. Sigurnosni pristup: liberalizam.
Sigurnosno okruženje	Izlaz na Jadransko more, planinski i nizinski prostor. Geopolitička usmjerenost prema Srednjoj Europi i Europskoj uniji. Glavni izazov predstavlja politička nestabilnost jugoistočnog susjedstva.
Glavni ciljevi	Jačanje vladavine prava, razvoj obrambenih sposobnosti, razvoj LNG terminala, zelena tranzicija, gospodarska otpornost i suradnja.
Sastavnice sigurnosti	Obrana, vanjska politika, unutarnja sigurnost, civilna zaštita, kritična infrastruktura, energetska i kibernetička sigurnost.
Međunarodne organizacije i suradnja	NATO, EU, UN, OSCE, Vijeće Europe, Interpol, Europol, SELEC, RCC te suradnja sa SAD-om, državama Europske unije, susjednim državama i strateškim partnerima (Japan, Australija, Izrael, Kanada).
Implementacija	Strategije se provode kroz koordinaciju državnih institucija, usklađivanje zakonodavstva, međunarodne obveze te sudjelovanje u savezničkim aktivnostima NATO-a i Europske unije.
Strategija vanjske politike	Hrvatska djeluje kao aktivna i prepoznatljiva članica NATO-a i Europske unije, s naglaskom na produbljivanje bilateralnih i multilateralnih odnosa te stratešku suradnju. Posebno se ističe suradnja s OECD-om.

Izvor: Autor prema MVEP (2019) i Hrvatskom Saboru (2017)

Analiza hrvatskih strategija pokazuje kako se sigurnost temelji na razvoju vlastitih sposobnosti i suradnji s međunarodnim partnerima. Za razliku od većine država „Zapadnog Balkana“, u hrvatskim strategijama članstvo u NATO-u i Europskoj uniji nije cilj, nego polazište za daljnji razvoj sigurnosne i vanjske politike. Poseban naglasak stavljen je na jačanje obrambenih sposobnosti, vladavine prava, energetske sigurnosti i međunarodne suradnje (Hrvatski sabor, 2017). Istodobno, Hrvatska se u strateškim dokumentima prikazuje kao aktivna članica NATO-a i Europske unije koja kroz međunarodnu suradnju doprinosi vlastitoj sigurnosti i stabilnosti šireg susjedstva (MVEP, 2019). Takav pristup potvrđuje kako su hrvatske strategije usmjerene na razvoj i jačanje već postojećeg položaja države unutar euroatlantskog prostora.

Unatoč razlikama u stupnju euroatlantskih integracija, u svim analiziranim strategijama sigurnost se temelji na razvoju nacionalnih sposobnosti, međunarodnoj suradnji i očuvanju stabilnosti „Zapadnog Balkana“. Primjetna razlika odnosi se na ulogu NATO-a. Dok je u Albaniji, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Kosovu, Sjevernoj Makedoniji i Srbiji članstvo ili približavanje NATO-u jedan od važnih strateških ciljeva, Hrvatska svoju sigurnosnu politiku razvija iz perspektive države koja je već ostvarila taj cilj. Time se opetovano potvrđuje i prva hipoteza rada, prema kojoj NATO ima važan utjecaj na oblikovanje normativnih okvira država „Zapadnog Balkana“, ali dokazano i Hrvatske. Taj primjer dodatno pokazuje kako se nakon ostvarivanja članstva naglasak strategija premješta s procesa pristupanja na provedbu savezničkih obveza, razvoj nacionalnih sposobnosti i aktivno sudjelovanje u međunarodnoj sigurnosnoj suradnji.

Vojno-obrambena dimenzija

Hrvatska vojska službeno je osnovana 28. svibnja 1991. godine, u okolnostima raspada Jugoslavije i početka Domovinskog rata, zbog čega je njezin početni razvoj bio snažno određen potrebama obrane države. Nakon završetka rata započinje postupna prilagodba vojnog sustava novim sigurnosnim okolnostima i približavanje euroatlantskim strukturama. Grčić Polić (2003) hrvatski slučaj povezuje s reformama sigurnosnog i obrambenog sektora, dok Barić (2004) posebno razmatra povezanost transformacije NATO-a i hrvatske obrambene reforme. Približavanje NATO-u tako je predstavljalo važan okvir daljnjeg razvoja Hrvatske vojske, a Vukadinović (2006) hrvatski put prema članstvu promatra kao dio šireg procesa uključivanja države u euroatlantske sigurnosne strukture. Nakon ulaska Hrvatske u NATO 2009. godine naglasak se dodatno premješta na modernizaciju, interoperabilnost i sposobnost zajedničkog djelovanja sa savezničkim vojskama. U

tom je kontekstu posebno važno promatrati promjene u vojnom trošenju (tab. 83) međunarodnim vježbama, ljudskim kapacitetima, vojnoj opremi i sudjelovanju u međunarodnim misijama. Sudjelovanje hrvatskih vojnika u međunarodnim misijama (tab. 83) pritom je bilo prisutno i prije članstva u NATO-u te predstavlja važan dio međunarodne uloge Hrvatske vojske (Matika, 2009).

Usporedba 2021. i 2023. godine (tab. 83) pokazuje postupno jačanje vojno-obrambene aktivnosti Hrvatske. Udjel vojnog trošenja povećan je s 1,6 % na 1,8 % BDP-a, broj inozemnih vojnih vježbi sa 55 na 66, a blago je porastao i udjel žena u vojsci. Istodobno je zabilježeno manje smanjenje broja gotovo svih promatranih vrsta vojne opreme, pri čemu je ono najveće kod vojnih aviona, sa 12 na sedam. To ipak ne mora značiti slabljenje vojnih sposobnosti jer broj opreme ne pokazuje njezinu tehnološku razinu i operativnost. Važnu ulogu imaju i vojne donacije SAD-a u vrijednosti od 204 milijuna dolara te široko sudjelovanje Hrvatske vojske u međunarodnim misijama. Ukupno, pokazatelji upućuju na povećanje međunarodne vojne aktivnosti i postupnu modernizaciju Hrvatske vojske unutar NATO-ova sigurnosnog okvira.

Tab. 83. Izabrani pokazatelji Hrvatske vojske 2021. i 2023. godine

Pokazatelji	2021.	2023. / Ukupno	Vojna oprema	Godine	Količina
Udjel vojnog trošenja u BDP-u (%)	1,6	1,8	Vojni avioni	2021	12
Broj inozemnih vojnih vježbi	55	66		2023	7
Najveći donator	—	SAD (204 mil. dolara)	Vojni helikopteri	2021	29
Udjel žena u vojsci (%)	13,7	14,1		2023	28
Broj aktivnih vojnika	—	14 100	Vojni brodovi	2021	30
Sudjelovanje u inozemnim vojnim misijama	Kosovo (151), Irak (15), Somalija (1), Libija (1), Indija (7), Zapadna Sahara (5), Libanon (1), Litva (178), Poljska (72), Mađarska (66), Kuvajt (11), Italija (4)			2023	27
			Tenkovi	2021	75
				2023	73
			Oklopna vozila	2021	617
				2023	610

Izvor: BCSP (2022), (2024), NATO (2023b), GFP (2023), GFP (2021), SIPRI (2025) i *FlightGlobal* (2022)

Nadalje, analiza (tab. 84) pokazuje kako se vojna modernizacija Hrvatske temelji na kombinaciji domaće proizvodnje i nabave opreme iz država članica NATO-a. Uz domaće sustave, velik dio suvremenijeg naoružanja dolazi iz SAD-a, Njemačke, Francuske i drugih zapadnih država. Takvo usmjerenje dio je šire prilagodbe obrambenog sustava euroatlantskim sigurnosnim strukturama, koja uključuje promjene u organizaciji, opremi i djelovanju oružanih snaga (Smerić i Žunec, 2002; Busterud, 2015). Istodobno, Hrvatska je zadržala razvijenu domaću vojnu industriju, pri čemu su prisutni privatni, državni i mješoviti oblici vlasništva. Podaci o vojnoj trgovini dodatno pokazuju izraženu povezanost sa zapadnim državama, među kojima se izdvajaju SAD (8,10 %), Njemačka (5,52 %) i Francuska (4,30 %). Vojnu dimenziju potrebno je promatrati zajedno sa širom stabilnošću države: indeks političke transformacije iznosi 8,55, indeks državnog upravljanja 6,17, a indeks krhkosti 45,90. U usporedbi s državama „Zapadnog Balkana“, Hrvatska time pokazuje povoljniju političku i institucionalnu stabilnost, što je važno jer se učinci euroatlantskih integracija ne odnose samo na vojnu prilagodbu, već ih je potrebno promatrati i u kontekstu demokratske stabilizacije (Kříž i Stixová, 2012). Ukupno, hrvatski primjer pokazuje povezanost vojne modernizacije, zapadne orijentacije vojne trgovine i stabilnijeg političkog okruženja, pri čemu članstvo u NATO-u predstavlja jedan od elemenata šireg sigurnosnog razvoja države.

Tab. 84. Izabrani pokazatelji vojne modernizacije i sigurnosne stabilnosti Hrvatske

Pješačko oružje	Artiljerija	Protuoklopni sustavi	PZO sustavi	Tvornice oružja	Udjeli vojne trgovine
VHS-2 (HR), M4A1 (SAD), H&K G36 (NJE), FN SCAR (BEL)	PzH 2000 (NJE), D-30 (SSSR), M63 Plamen (HR)	TOW-2 RF (SAD), Javelin (SAD), M80 Zolja (JUG)	Mistral (FRA), IRIS-T SLM (NJE, u nabavi), NASAMS (SAD/NOR)	HS Produkt (državno-privatno), Šestan-Busch (državno-privatno), DOK-ING (privatno), KROKO (privatno), Čateks (privatno), Alan d.o.o. (državno), Đuro Đaković (privatno-državno)	SAD (8, 10 %) Njemačka (5,52 %) Izrael (5,00 %) Francuska (4,30 %) Austrija (3,50 %) Italija (2,70 %) BiH (2,30 %)
*Popis kratica država proizvodnje: SAD – Sjedinjene Američke Države, SSSR – Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika, KIN – Kina, NJE – Njemačka, ITA – Italija, FRA – Francuska, JUG – Jugoslavija, BEL – Belgija, NOR – Norveška, SRB – Srbija, MNE – Crna Gora, ŠVE – Švedska, TUR – Turska, AUT – Austrija, ALB – Albanija, RUS – Rusija					

Izvor: GFP (2024), SIPRI (2025), *Army Guide* (n. d.), i *Trend economy* (2023a-g)

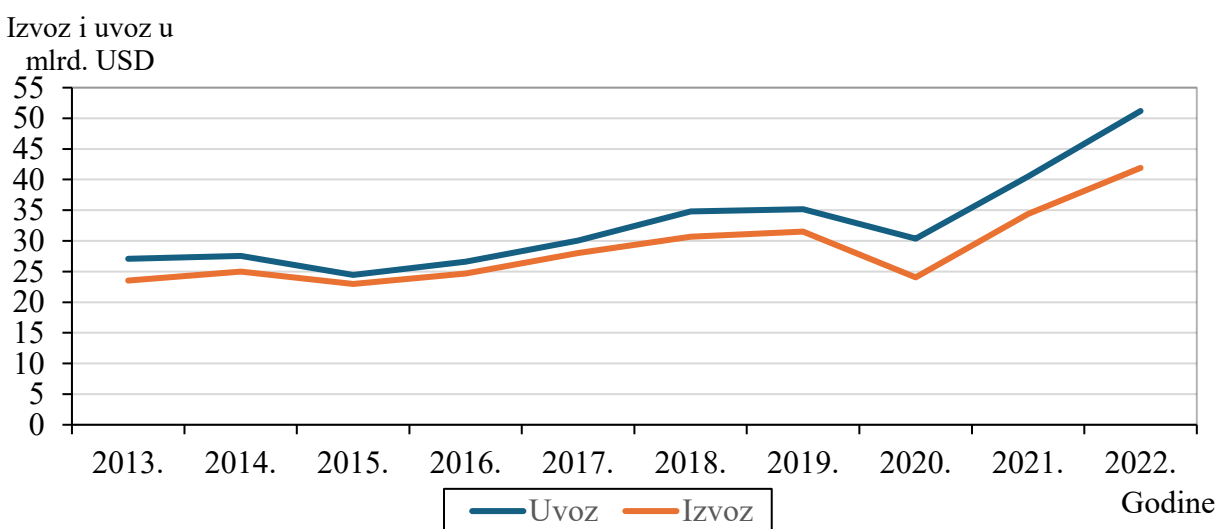
Analiza odgovora hrvatskog sugovornika pokazuje kako je utjecaj NATO-a na Hrvatsku potrebno promatrati kao dugotrajan proces prilagodbe, koji je započeo promjenom samog razumijevanja obrane. Kako navodi: „Prvo je moralo doći do svijesti prelaska na koncepte kolektivne obrane,...“ Među početnim problemima posebno ističe: „Izazov je bio razumijevanje sustava kolektivne sigurnosti, i kod političara i vojnika te razina poznavanja engleskog jezika (veliki problem).“ U vojnom smislu smatra kako modernizacija nije bila jednaka u svim granama, odnosno kako je došlo do razvoja zrakoplovstva, ali ne i kopnene vojske prema svim NATO standardima. Posebno naglašava važnost političkih i financijskih čimbenika: „Modernizacija ovisi o političkoj volji i ovisi o količini financijskih sredstva. Baltičke države shvaćaju ozbiljno taj proces, Poljska shvaća ozbiljno, a Hrvatska pristupa relativno dobro tom procesu. Postoje dva razdoblja modernizacije: prije i poslije ruske agresije.“ NATO pritom ne proizvodi vlastitu vojnu tehnologiju, već se ona razvija u državama članicama i potom međusobno usklađuje, pri čemu sugovornik navodi: „U razvoju tehnologije prednjači SAD, pa Francuska i nordijske države...“ Iz njegovih odgovora tako proizlazi kako članstvo u NATO-u ne predstavlja završetak modernizacije, nego kontinuirani proces prilagodbe, tehnološkog razvoja i usklađivanja vojnih sposobnosti.

U financijskom dijelu hrvatski sugovornik ističe optimizaciju obrambenog proračuna i učinkovitije korištenje sredstava, a budući razvoj povezuje s promijenjenim sigurnosnim okolnostima: „Vidimo kako je došlo do ideje povećavanja izdavanja za vojsku i nakon početka ruske agresije na Ukrajinu, za očekivati je slična kretanja u budućnosti“. Istodobno upozorava na važnost privatnog kapitala i nedovoljnu aktivnost države u privlačenju stranih investitora, dok među privatnim vlasnicima u Hrvatskoj postoje ulagači iz Češke, BiH i Njemačke (Memišević, 2024). Uspoređujući Hrvatsku s ostatkom „Zapadnog Balkana“, sugovornik zaključuje: „Na „Zapadnom Balkanu“ postoje prepreke, različit intenzitet, različita politička volja, zanemaruje se sustav obrane, nedostatak financija, negativna selekcija, itd.“ Hrvatska se pritom prema analiziranim indeksima izdvaja kao konsolidirana demokracija, država s dobrom razinom upravljanja i visokim stupnjem stabilnosti, ali i u njoj postoje rasprave o tome trebaju li hrvatski vojnici sudjelovati u obrani drugih država. Sugovornik također upozorava kako NATO još uvijek nema potpuno standardizirane vojske svih članica, zbog čega je potrebno nastaviti međusobno usklađivanje te razvijati nove oblike suradnje i pomoći. Hrvatski slučaj stoga pokazuje kako članstvo u NATO-u donosi višu razinu vojne integracije, ali proces modernizacije, standardizacije i razvoja zajedničkih sposobnosti ostaje trajan.

Vojna usporedba Hrvatske s državama „Zapadnog Balkana“ pokazuje kako postoje slični procesi modernizacije i prilagodbe NATO standardima, ali uz različit stupanj njihove provedbe. Hrvatska se izdvaja višom razinom integracije u savezničke strukture, većim brojem međunarodnih aktivnosti te povoljnijim pokazateljima političke i institucionalne stabilnosti. S druge strane, kao i kod država „Zapadnog Balkana“, modernizacija nije jednaka u svim dijelovima vojnog sustava te i dalje ovisi o financijskim mogućnostima i političkoj volji. Hrvatski primjer tako pokazuje mogući smjer razvoja „zapadnobalkanskih“ država koje teže članstvu, ali istodobno potvrđuje kako ulazak u NATO ne predstavlja završetak vojne modernizacije, već nastavak procesa usklađivanja i razvoja obrambenih sposobnosti.

Ekonomska dimenzija

Što se tiče ekonomije Hrvatske, cilj je uvidjeti razlikuje li se njezin gospodarski razvoj od država koje su u različitim fazama euroatlantskih integracija. Sukladno metodologiji, analizirani su vanjskotrgovinska razmjena (uvoz i izvoz) te strana ulaganja. Kretanje ukupnog izvoza i uvoza Hrvatske od 2013. do 2022. godine (sl. 43) pokazuje kontinuirani rast vanjskotrgovinske razmjene. Vrijednost izvoza i uvoza povećavala se tijekom gotovo cijelog promatranog razdoblja, pri čemu je uvoz ostao veći od izvoza, što potvrđuje postojanje trajnog trgovinskog deficita. Posebno je izražen rast nakon 2020. godine, kada dolazi do oporavka međunarodne trgovine nakon pandemije bolesti COVID-19, ali i do promjena izazvanih ruskom agresijom na Ukrajinu i poremećajima na europskom tržištu.

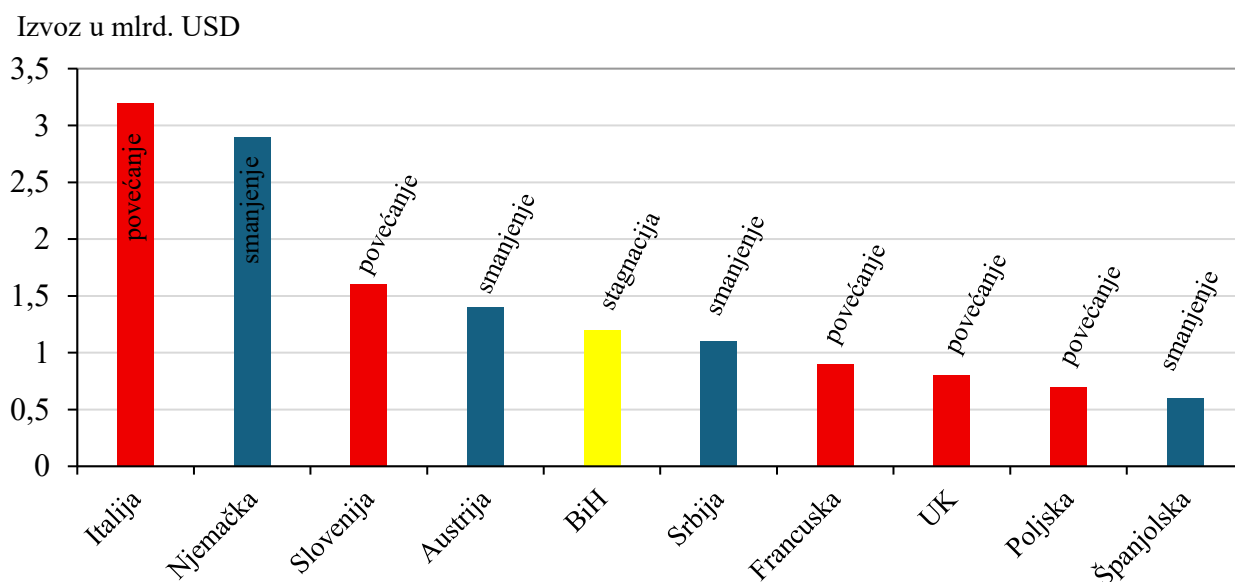

Sl. 43. Izvoz i uvoz Hrvatske od 2013. do 2022. godine

Izvor: Svjetska banka (2013-2022a)

Hrvatska ostvaruje veći izvoz u odnosu na države „Zapadnog Balkana“, pri čemu se hrvatski i srbijanski izvoz jačinom izdvajaju u odnosu na ostale analizirane države. Hrvatska je u promatranom razdoblju najviše izvozila u Italiju (sl. 44), dok izvoz prema Njemačkoj bilježi pad tijekom posljednjih pet godina. Srbija i Bosna i Hercegovina predstavljaju dvije države nečlanice NATO sa „Zapadnog Balkana“ u koje Hrvatska najviše izvozi, dok se na četvrtom mjestu nalazi i Austrija, koja, također, nije članica. Tijekom cijelog istraživaniog razdoblja Hrvatska je bila članica NATO-a te ulazak Crne Gore i Sjeverne Makedonije u NATO nije rezultirao povećanjem izvoza u njih.

Prema podacima iz 2017. godine, Hrvatska je najviše izvozila oružje u Sjedinjene Američke Države, Saudijsku Arabiju, Jordan i Indoneziju (Ivanković, 2017). Noviji podaci za usporedbu nisu dostupni. Istodobno, zabilježen je znatan porast izvoza oružja prema Ukrajini i ostalim istočnijim državama članicama NATO-a, kao posljedica ruske agresije na Ukrajinu (HINA, 2023). Glavni izvozni proizvodi Hrvatske uključuju mineralna gnojiva i ostale mineralne proizvode, električne strojeve, drvo i drvne proizvode, farmaceutske te prehrambene proizvode (Workman, 2023f). Hrvatska se, slično državama „Zapadnog Balkana“, suočava s izazovima niske konkurentnosti i relativno slabo diverzificirane izvozne strukture. Sve veću važnost za hrvatski izvoz ima LNG terminal na Krku. Među deset najvećih hrvatskih izvoznika nalaze se četiri tvrtke izravno povezane s NATO-om (Filipović, 2023).

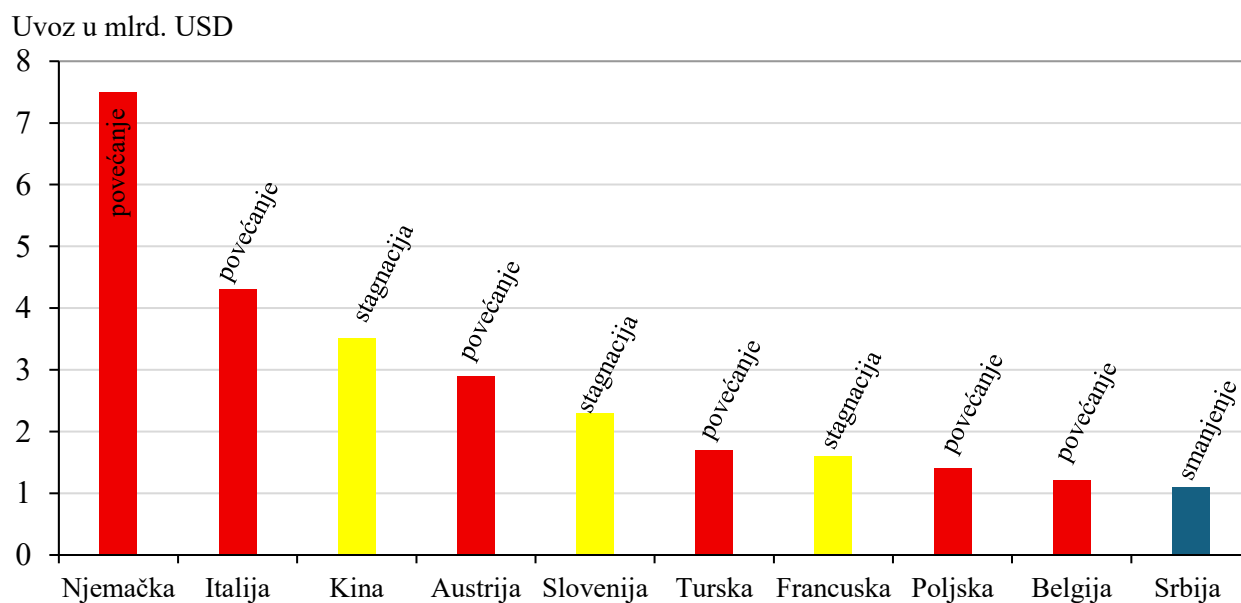

Sl. 44. Glavna izvozna tržišta Hrvatske i njihovi trendovi od 2013. do 2022. godine

Izvor: Državni zavod za statistiku (2013-2022)

Što se tiče uvoza, Hrvatska najviše uvozi iz Njemačke (sl. 45) te taj uvoz bilježi porast od 2013. do 2022. godine. Uz Njemačku, povećanje uvoza Hrvatska bilježi i sa Italijom. Od NATO nečlanica, u top deset uvoznica našle su se Kina, Austrija i Srbija; s prvom se bilježi stagnacija uvoza, s drugom povećanje, a sa posljednjom smanjenje. Hrvatska je cijelo vrijeme bila NATO članicom, a pridruživanje susjedne Crne Gore i Sjeverne Makedonije nije utjecalo na diferencijaciju hrvatskog uvoza. Hrvatska najviše uvozi: strojeve i prijevozna sredstva, različite metale za preradu, kemijske proizvode, mineralna gnojiva i maziva, duhan, naftne derivate. Dolazi do izražaja kako uvoz nafte i njenih derivata te plina nije toliko izražen kao kod država „Zapadnog Balkana“ (Trend Economy, 2023g). Kao i države „Zapadnog Balkana“, Hrvatska ima negativnu trgovinsku bilancu, koja se povećava kroz godine.

U Hrvatskoj postoji određena ovisnost o uvozu jer ne postoji razvijena domaća proizvodnja nekih od osnovnih životnih proizvoda poput energetske sirovine ili prehrambenih sastojaka (npr. kvasac). Uvoze se proizvodi s visokom dodatnom vrijednošću, a sirovine (npr. drva) se bez dodatne vrijednosne obrade izvoze (Jošić i Bašić, 2021). Iako je Hrvatska dio tržišta Europske unije, problemi trgovinskog deficita i dalje su prisutni. Slobodno tržište unutar Unije omogućuje ulazak proizvoda niže kvalitete, što dodatno opterećuje domaće tržište (Jošić i Bašić, 2021). U budućnosti bi trebalo napraviti detaljniju analizu hrvatskog uvoza kako bi se vidjele mogućnosti supstitucije domaćim ili barem EU-susjednim proizvodima.

Sl. 45. Glavne države uvoza Hrvatske i njihovi trendovi od 2013. do 2022. godine

Izvor: Državni zavod za statistiku (2013-2022)

Strana ulaganja u Hrvatsku najviše dolaze iz Njemačke (tab. 85), pa SAD-a. Od NATO nečlanica najviše ulažu Austrija i Švicarska s udjelom od 16 %. Sva ulaganja u Hrvatskoj dolaze iz Europe, osim spomenute američke. Najviše se stranih ulaganja slijeva u: financijski sektor, zatim u farmaceutski, turistički i sektor nekretnina. Institucionalni problemi stranih ulaganja u Hrvatskoj odnose se na naslijeđe privatizacije, pitanja transparentnosti u energetsom sektoru te potrebu jačeg nadzora nad strateškim ulaganjima.

Strana su ulaganja najproblematičnija bila za vrijeme 1990-ih i početkom 2000-ih kada je veliki broj stranih investitora nastojao profitirati na procesu privatizacije (Martišković, 2012). Svakako su najpoznatiji primjeri aktivizacije domaćih banaka od strane različitih inozemnih bankarskih fondova. Nadalje, prodaja INA-e dovela je energetske sektor Hrvatske u brojne probleme i dijelom u strano vlasništvo (Buterin i Blečić, 2013). Ulaskom u EU i NATO strana su se ulaganja počela dodatno provjeravati i nadgledati. Zbog izbora kineske kompanije za gradnju Pelješkog mosta došlo je čak do promjena europskih regulativa kako bi se spriječilo širenje kineskog utjecaja (Repecki, 2024). Primjer je stranih ulaganja i češka kupnja Holdinga Đuro Đaković (Balen, 2022). Upravo taj Holding proizvodi određene oblike vojne opreme, koji su usklađeni s NATO standardima i izvoze se izvan Hrvatske. Promatrano kroz kriterije koje navode Bevan i Estrin (2004), obrazac stranih ulaganja u Hrvatskoj upućuje na relativno povoljne makroekonomske i institucionalne uvjete, uz istodobnu potrebu za jačanjem transparentnosti i regulatornog nadzora u strateškim sektorima.

Tab. 85. Države i udjeli stranih investicija u Hrvatskoj od 2013. do 2022. godine

Države	Udjel u ukupnim stranim investicijama (u %)	Države	Udjel u ukupnim stranim investicijama (u %)
Njemačka	20,3	Švicarska	7,1
SAD	15,7	Nizozemska	5,3
Italija	13,2	Francuska	4,5
UK	10,4	Turska	3,6
Austrija	8,9	Slovenija	3,3

Izvor: Hrvatska narodna banka (2013-2022)

Ukupna ekonomska usporedba Hrvatske s državama „Zapadnog Balkana“ pokazuje kako se osnovni obrasci vanjskotrgovinske razmjene i stranih ulaganja ne razlikuju značajno. Tako se u Hrvatskoj i u većini analiziranih država najvažniji gospodarski partneri članice NATO-a i Europske unije. Hrvatska se, ipak, izdvaja većim opsegom vanjskotrgovinske razmjene te većim udjelom

ulaganja iz gospodarski razvijenijih država Zapadne Europe i SAD-a. Istodobno, rezultati potvrđuju kako članstvo u NATO-u samo po sebi nije dovelo do značajnih promjena u trgovinskim odnosima s državama koje su naknadno pristupile Savezu, što je u skladu s dobivenim rezultatima za države „Zapadnog Balkana“.

Medijska dimenzija

Medijska dimenzija povezana uz studiju slučaja, također, prati unaprijed zadanu metodologiju analize članaka. Analiza frekvencije ključnih riječi (tab. 86) pokazuje kako se u sva tri promatrana razdoblja među najzastupljenijim pojmovima nalazi riječ „NATO“ i riječ „Crna Gora“. U prvom je razdoblju naglasak stavljen na nacionalni kontekst proširenja, što potvrđuju česta pojavljivanja riječi „Hrvatska“ (17,42 %) i „Albanija“ (14,39 %). U drugom razdoblju veći značaj dobivaju pojmovi povezani sa sigurnošću i političkim okolnostima pristupanja Crne Gore, poput „sigurnosti“, „prosvjeda“ i „Rusije“, dok se u trećem razdoblju medijski fokus premješta na proces pristupanja Sjeverne Makedonije, pri čemu se najčešće pojavljuju pojmovi „ratifikacija“, „ime“ i „Prespanski sporazum“. U svim razdobljima među ključnim riječima zadržavaju se pojmovi „NATO“, „sigurnost“, „Europa“ i „Rusija“, što potvrđuje kako hrvatski mediji proširenje NATO-a kontinuirano prikazuju kroz sigurnosni i međunarodno-politički kontekst.

Tab. 86. Učestalost i relativna učestalost ključnih riječi u člancima od 2008. do 2021. godine

Ključne riječi (2008.-2010.)	Učesta- lost	%*	Ključne riječi (2016.-2017.)	Učesta- lost	%	Ključne riječi (2018.- 2021.)	Učes- ta- lost	%
Hrvatska	23	17,42	Crna Gora	26	17,33	S. Makedonija	22	17,89
Albanija	19	14,39	NATO	29	19,33	NATO	25	20,33
NATO	30	22,73	Članstvo	19	12,67	Članstvo	19	15,45
Slavlje	8	6,06	Sigurnost	14	9,33	Sigurnost	14	11,38
Poziv	9	6,82	Podrška	7	4,67	Ratifikacija	6	4,88
Sabor	7	5,3	Prosvjedi	10	6,67	Ime	9	7,32
Premijer	10	7,58	Zapadni Balkan	6	4	Prespanski sporazum	5	4,07
Rusija	5	3,79	Rusija	16	10,67	Rusija	6	4,88
Europa	10	7,58	Europa	13	8,67	Europa	9	7,32
Sigurnost	11	8,33	SAD	10	6,67	SAD	8	6,5
*0% - relativna učestalost								

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2008-2021)

Kvantitativna analiza fotografija u hrvatskim člancima pokazuje relativno stabilan obrazac vizualnog predstavljanja NATO-a kroz sva tri razdoblja (tab. 87). Dominiraju političke osobe prikazani na četiri fotografije u prva dva te sedam u trećem razdoblju, uz sve izraženiju prisutnost NATO-ovih i nacionalnih zastava. Emocionalno prevladava slavljenički karakter, posebno u prvom (5 od 5) i trećem razdoblju (8 od 9), dok drugo razdoblje odstupa s tri fotografije koje izražavaju zabrinutost. Najčešće se koristi srednji kadar, a fokus je pretežno na osobama. Takav izbor osoba, simbola i emocionalnih obilježja upućuje na dominantno pozitivno i institucionalno vizualno uokvirivanje NATO-a, pri čemu fotografije aktivno sudjeluju u konstrukciji značenja političkih događaja (Rodriguez i Dimitrova, 2011). Pritom porast prisutnosti NATO-ovih obilježja u trećem razdoblju dodatno naglašava vizualno povezivanje Hrvatske sa Savezom i njezin položaj unutar euroatlantskog sigurnosnog prostora. U usporedbi sa člancima sa „Zapadnog Balkana“, hrvatski članci pokazuju izraženiju stabilnost pozitivnog vizualnog predstavljanja NATO-a, uz manju prisutnost zabrinutosti i konfliktnih sadržaja.

Tab. 87. Kvantitativna analiza fotografija u člancima od 2008. do 2021. godine

Elementi analize fotografija		Broj fotografija – prvo razdoblje	Broj fotografija – drugo razdoblje	Broj fotografija – treće razdoblje
Vizualni identiteti	osobe (političari - A, građani - B, simbolički objekti - C)	A – 4	A – 4	A – 7, C – 1
	nacionalna obilježja (zastava - A, skupština - B, vojska - C)	A – 3	A – 1	A – 5
	NATO obilježja (zastava - A, sjedište - B, tajnik NATO-a - C)	A – 2, C – 1	A – 2, C – 1	A – 6, C – 2
Emocionalni i simbolički identitet	izražene emocije (slavlje - A, zabrinutost - B ili sukob - C)	A – 5	A – 2, B – 3	A – 8, B – 1
	dominanta boja (tamnija - A, svjetlija - B)	B – 5	B – 4, A – 1	A – 1, B – 8
Tehnički identitet	kadar (krupni - A, srednji - B, total - C)	B – 3, C – 2	B – 3, C – 2	A – 3, B – 4, C – 2
	fokus (na osobama - A, na simbolima - B, na zgradama - C)	A – 4, B – 1	A – 3, B – 2	A – 5, B – 3, C – 1

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2008-2021)

Kvalitativna analiza (tab. 88) odabranih triju fotografija (po jedna za svako analizirano razdoblje) pokazuje kako se članstvo u NATO-u vizualno povezuje s političkom legitimnošću, institucionalnom pripadnošću i međudržavnom suradnjom. Fotografija hrvatskog premijera i glavnog tajnika NATO-a kroz ceremonijalni kontekst naglašava ravnopravnost Hrvatske unutar Saveza, dok zajednički prikaz crnogorske i NATO-ove zastave simbolizira pripadnost Crne Gore euroatlantskom prostoru. Fotografija hrvatskog i sjevernomakedonskog premijera dodatno prenosi ideju političkog partnerstva i suradnje među članicama. Takva selekcija političkih aktera i institucionalnih simbola usmjerava interpretaciju događaja prema pripadnosti, legitimnosti i političkom povezivanju, što odgovara načelu medijskog uokvirivanja prema kojem isticanje određenih elemenata stvarnosti povećava njihovu interpretacijsku važnost (Entman, 1993).

Tab. 88. Kvantitativna analiza izabranih fotografija u člancima od 2008. do 2021. godine

Kategorije analize			
Označitelj (<i>Signifier</i>)	Nekadašnji hrvatski premjer i nekadašnji glavni tajnik NATO-a	NATO-ova i crnogorska zastava	Premijeri Sjeverne Makedonije i Hrvatske
Označeno (<i>Signified</i>)	Integracija Hrvatske u NATO	Članstvo Crne Gore u NATO-u	Politička suradnja dviju članica NATO-a
Denotacija	Prikaz bivšeg premijera i tajnika koji prolaze uz postrojenu stražu.	Prikazane su NATO-ove i crnogorska zastava na pročelju državne institucije.	Prikazana su dvojica premijera tijekom službenog susreta i rukovanja.
Konotacija	Prikazuje se osjećaj političke važnosti. Hodanje uz stražu simbolizira ravnopravnost.	Zastave simboliziraju povezanost Crne Gore s NATO-om te njezinu pripadnost euroatlantskim strukturama.	Rukovanje simbolizira političko partnerstvo, međusobno priznanje i suradnju dviju država unutar NATO-a.
Mit	Hrvatska se prikazuje kao država dostojna biti uz sve članice NATO-a.	Crna Gora prikazuje se kao ravnopravni dio euroatlantske sigurnosne zajednice.	Članstvo u NATO-u prikazuje se kao okvir koji povezuje i jača suradnju država.

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2008-2021)

U nastavku se analiza usmjerava na zastupljenost političara u hrvatskim člancima, s posebnim naglaskom na njihovu političku funkciju, nacionalnost i prisutnost njihovih izjava. Kvantitativna analiza pokazuje promjene u njihovoj zastupljenosti kroz tri analizirana razdoblja (tab. 89). Najviše političara spomenuto je u drugom razdoblju (17), a najmanje u trećem (7), pri čemu u svim razdobljima prevladava kategorija ostalih političara. Posebno se ističe dominacija inozemnih političara, koji u drugom razdoblju čine sve spomenute političare, uz naglašenu prisutnost političara sa „Zapadnog Balkana“ te iz SAD-a. U prvom razdoblju odnos tuzemnih i inozemnih političara znatno je uravnoteženiji, što pokazuje promjenu fokusa hrvatskih članaka prema međunarodnoj političkoj dimenziji NATO-a. Istodobno se broj citata smanjuje s 11 u prvom na četiri u trećem razdoblju. Rezultati upućuju na to kako se politička personalizacija NATO-a postupno smanjuje, dok izbor političara i njihovih izjava ostaje važan element medijskog oblikovanja političkih tema (Strömbäck i Esser, 2014).

Tab. 89. Kvantitativna analiza spomenutih političara u člancima od 2008. do 2021. godine

Kategorije analize		Broj spomenutih političara – prvo razdoblje	Broj spomenutih političara – drugo razdoblje	Broj spomenutih političara – treće razdoblje
Ukupni broj spomenutih političara		15	17	7
Političari	premijer	4	2	1
	predsjednik	4	3	2
	tajnik NATO-a	2	1	1
	ostali	9	11	3
Nacionalnost političara	tuzemni	7	/	1
	inozemni (A – SAD, B – Rusija, C – „Zapadni Balkan“)	8 (A – 4, C – 2)	17 (A – 5, B – 2, C – 7)	6 (A – 2, C – 2)
Broj citata političara		11	6	4

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2008-2021)

Političari izdvojeni u hrvatskim člancima neće se zasebno kvalitativno analizirati jer se njihov način prikazivanja (i sam izbor) u velikoj mjeri podudara s obrascima utvrđenima u člancima sa „Zapadnog Balkana“. U oba slučaja političari povezani s procesom pristupanja NATO-u dominantno su prikazani pozitivno, uz naglašavanje njihove političke odgovornosti, doprinosa euroatlantskim integracijama i važnosti njihovih izjava. Hrvatski članci stoga ne donose bitno

drukčiji obrazac personalizacije širenja NATO-a, nego potvrđuju prethodno utvrđen narativ u kojem se proces pristupanja i članstva veže uz istaknute političke osobe i njihovu ulogu u ostvarivanju strateških vanjskopolitičkih ciljeva.

U hrvatskim člancima vidljiva je znatna promjena u broju spomenutih država između analiziranih razdoblja (tab. 90). U prvom razdoblju spominje se ukupno 19 država, dok se njihov broj u drugom smanjuje na pet, a u trećem na šest, što pokazuje kako je ulazak Hrvatske i Albanije u NATO bio smješten u širi međunarodni kontekst od kasnijih proširenja Saveza. Ukupno gledajući, države članice NATO-a čine 63,33 % svih spomenutih država, dok se 36,67 % odnosi na države koje nisu članice Saveza, što dodatno potvrđuje usmjerenost hrvatskih članaka prema državama unutar euroatlantskog prostora. U tonu spominjanja prevladava pozitivan pristup, posebice u prvom razdoblju, dok u trećem negativan ton potpuno izostaje. U sva tri razdoblja izrazito dominira politički tematski okvir (15, 4 i 5 spominjanja), sigurnosni je znatno manje zastupljen, dok ekonomski okvir nije zabilježen. U usporedbi s člancima sa „Zapadnog Balkana“, gdje se povremeno pojavljuje i ekonomski okvir te je u pojedinim razdobljima izraženiji negativan ton prema Rusiji i Srbiji, hrvatski članci pokazuju stabilniji politički i pretežno pozitivno-neutralni način predstavljanja država povezanih sa širenjem NATO-a.

Tab. 90. Kvantitativna analiza spomenutih država u člancima od 2008. do 2021. godine

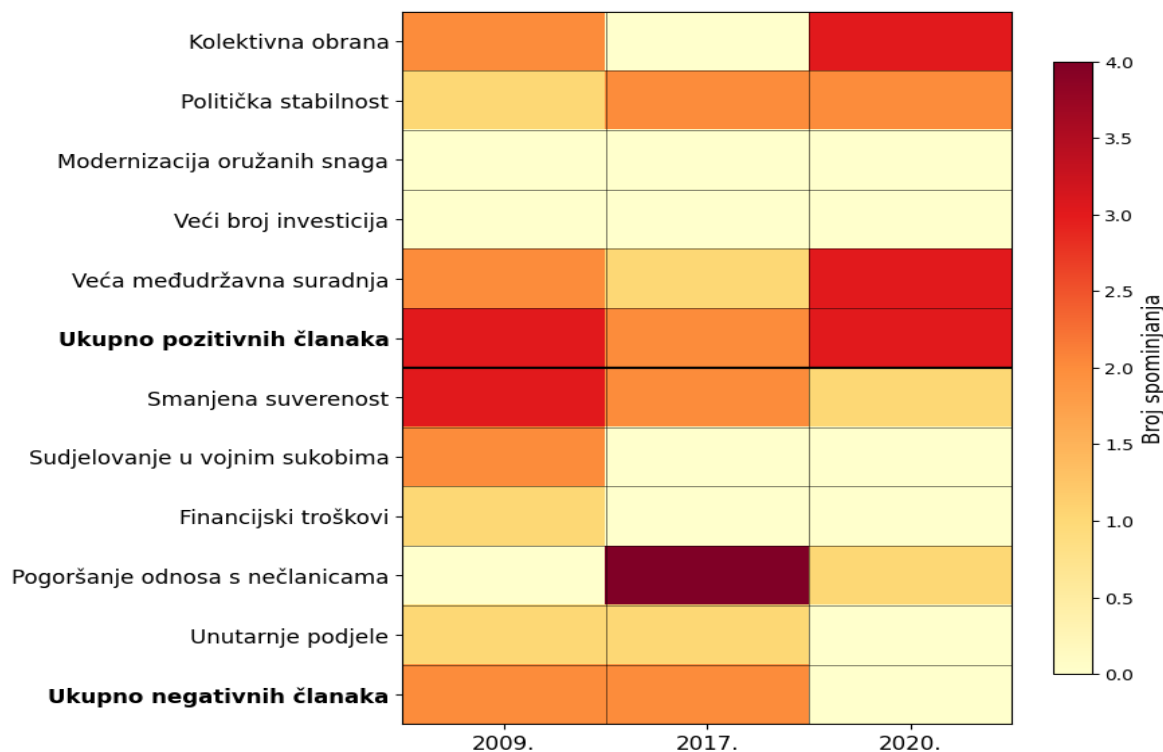
Kategorija analize	Prvo razdoblje	Drugo razdoblje	Treće razdoblje
Europske države + Rusija	16	4	5
Američke države	1	1	1
Ostale države	2	/	/
Ukupno spomenutih država	19	5	6
Ton spominjanja (A-pozitivan, B-negativan, C-neutralan) (N = broj spominjanja)	A – 9, B – 3, C – 7	A – 3, B – 2	A – 4, C – 2
Tematski okvir (A-politički, B-sigurnosni, C-ekonomski)	A – 15, B – 4	A – 4, B – 1	A – 5, B – 1

Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2008-2021)

U kvalitativnoj analizi hrvatskih članaka ne izdvaja se posebno nijedna država, budući da se način njihova predstavljanja u velikoj mjeri podudara s obrascima prethodno utvrđenima u člancima sa „Zapadnog Balkana“. Hrvatska, Albanija, Crna Gora i Sjeverna Makedonija

dominantno se povezuju s uspjehom procesa pristupanja, dok se druge države uglavnom pojavljuju kao dio šireg političkog i sigurnosnog konteksta proširenja NATO-a. Zbog toga dodatna kvalitativna analiza pojedinačnih država ne bi donijela bitno nove interpretacijske obrasce.

Nakon analize spomenutih država, analizira se i način na koji su koristi i nedostaci članstva u NATO-u prikazani u hrvatskim člancima (sl. 46). Analiza pokazuje kako se među koristima najviše ističu kolektivna obrana, politička stabilnost i veća međudržavna suradnja, dok se modernizacija oružanih snaga i veći broj ulaganja ne spominju. Kod nedostataka u prvom razdoblju prevladava smanjena suverenost, a u drugom pogoršanje odnosa s nečlanicama, dok su u posljednjem razdoblju negativni aspekti znatno slabije zastupljeni. Takve vremenske promjene potvrđuju važnost političkog konteksta u oblikovanju medijskih okvira kroz koje se određeno pitanje interpretira (Entman, 1993). Broj pozitivno usmjerenih hrvatskih članaka iznosio je tri u prvom, dva u drugom i tri u trećem razdoblju, dok je broj negativno usmjerenih članaka iznosio dva u prva dva razdoblja, a u posljednjem nije zabilježen nijedan. U usporedbi s člancima iz država „Zapadnog Balkana“, hrvatski članci pokazuju sličan naglasak na sigurnosnim i političkim koristima, ali i izraženije smanjenje negativnosti prema posljednjem analiziranom razdoblju.

Sl. 46. Kvantitativna analiza pozitivno i negativno usmjerenih članaka od 2008. do 2021. godine
Izvor: Autor prema analiziranim člancima (2008-2021)

Javno-diplomatska dimenzija

Što se tiče javne diplomacije NATO-a u Hrvatskoj, analizirano je djelovanje Atlantskog vijeća Hrvatske i intervjuiran njihov predsjednik. Atlantsko vijeće Hrvatske osnovano je 2000. godine te svojim djelovanjem promiče euroatlantske vrijednosti i doprinosi javnoj diplomaciji NATO-a kroz organizaciju konferencija, sudjelovanje u kampanji #WeAreNATO, programe protiv dezinformacija i projekte u okviru NATO programa za mir i sigurnost (sl. 47). Aktivnosti se nisu odvijale samo u Zagrebu, nego i u drugim dijelovima Hrvatske, dok su kao važni ciljevi istaknuti razvoj civilnog društva i širenje pozitivnog utjecaja prema državama „Zapadnog Balkana“ (ATA, n.d.b). U usporedbi s atlantskim vijećima „Zapadnog Balkana“, čiji su ciljevi snažnije prilagođeni specifičnim nacionalnim pitanjima, hrvatsko vijeće djeluje iz pozicije države koja je već članica NATO-a te je njegovo djelovanje više usmjereno na jačanje euroatlantskih vrijednosti i prijenos pozitivnog utjecaja prema susjednim državama.

Sl. 47. Prostorna distribucija NATO-ove javne diplomacije u Hrvatskoj

Izvor: Autor prema NATO PDD-u (2011-2023) i prema rezultatima intervjuja (2025)

U prvoj tematskoj skupini hrvatski sugovornik ističe posredničku ulogu Atlantskog vijeća Hrvatske između sigurnosnih institucija i građana, osobito kroz obrazovanje i približavanje euroatlantskih vrijednosti javnosti. Kako navodi: „Vijeća su most prema građanima u objašnjavanju vrijednosti na kojima počiva vladavina prava kao i individualna te kolektivna sigurnost.“ Suradnja sa civilnim društvom ostvaruje se kroz različite oblike javnih aktivnosti, dok se akademska zajednica prepoznaje kao važan partner, pri čemu sugovornik zaključuje: „Suradnja s akademskom zajednicom je jedan od ključnih instrumenata promicanja zajedničkih vrijednosti i svakako ju treba poticati.“ U drugoj tematskoj skupini hrvatski sugovornik ukazuje na pozitivnu percepciju NATO-a u Hrvatskoj, što potvrđuje i podatak o 84 % potpore članstvu 2023. godine (MORH, 2023). Istodobno, u odgovorima se naglašavaju izazovi ruskih narativa i dezinformacija te važnost medijskog obrazovanja i razvoja društvene svijesti. Na razini „Zapadnog Balkana“ hrvatski sugovornik smatra kako bi težište zajedničkih aktivnosti trebalo usmjeriti prema Srbiji, Crnoj Gori, BiH i Sjevernoj Makedoniji, gdje postoji potreba za jačanjem razumijevanja NATO-a.

U trećoj tematskoj skupini hrvatski sugovornik ukazuje na nedostatak posebnih nacionalnih obrazovnih programa povezanih s NATO-om, dok se mogućnosti za aktivno sudjelovanje mladih ostvaruju kroz YATA-u, obrazovne institucije, radionice, seminare i druge aktivnosti civilnog društva. Kako opisuje: „Postoje razne nevladine organizacije gdje se mladi mogu učlaniti i aktivno djelovati. Postoje obrazovni programi razmjene unutar EU, ali i izvan (npr. Kina).“ Odgovori tako pokazuju kako se uključivanje mladih ponajprije ostvaruje kroz neformalno obrazovanje i djelovanje nevladinih organizacija. U četvrtoj tematskoj skupini hrvatski sugovornik pozitivno ocjenjuje NATO-ovu javnu diplomaciju i širenje „meke moći“, pri čemu ističe važnost civilnog društva, edukativnih aktivnosti, medijskih kampanja i rada s mladima. Kao važan rezultat navodi: „Od uspjeha na „Zapadnom Balkanu“, svakako je pozitivan stav javnog mnijenja prema NATO-u u svim država regije, osim Srbije, što ne mora biti trajno stanje.“ Istodobno, odgovori upućuju na potrebu daljnjeg jačanja suradnje sa civilnim sektorom, osobito u području suzbijanja dezinformacija i hibridnih prijetnji. U posljednjoj, petoj tematskoj skupini hrvatski sugovornik naglašava edukaciju o NATO-u kao važnu preporuku za buduće djelovanje, dok buduću ulogu Atlantskog vijeća vidi kroz jačanje njegova djelovanja u civilnom društvu. Budućnost NATO-a povezuje ponajprije s potrebom prilagodbe novim političko-geografskim okolnostima, što odražava promjene suvremenog sigurnosnog okruženja.

Usporedba hrvatskog sugovornika sa sugovornicima iz država „Zapadnog Balkana“ pokazuje visoku razinu podudarnosti, osobito u naglašavanju važnosti civilnog društva, obrazovanja, mladih i akademske zajednice. Glavna je razlika u tome što hrvatski sugovornik djeluje u okruženju visoke potpore NATO-u te pozitivnije ocjenjuje njegovu javnu diplomaciju i „meku moć“, dok se u Srbiji, BiH i Crnoj Gori snažnije ističu političke i društvene podjele te potreba izgradnje povjerenja prema NATO-u. Hrvatski se slučaj tako može promatrati kao primjer zrelije faze civilnog djelovanja usmjerenog na održavanje potpore NATO-u, dok je u dijelu država „Zapadnog Balkana“ naglasak još uvijek na izgradnji povjerenja i društvenog prihvatanja Saveza.

Ukupno gledajući, studija slučaja Hrvatske pokazuje kako utjecaj NATO-a ne završava ulaskom u Savez. Utjecaj je i dalje vidljiv u vanjskoj politici, obrani, gospodarstvu, medijima i javnoj diplomaciji. Hrvatska se prema brojnim analiziranim pokazateljima ne razlikuje značajno od država „Zapadnog Balkana“. Ipak, izdvaja se višim stupnjem političke i institucionalne stabilnosti te većom integriranošću u euroatlantske strukture. Razlika se, stoga, ponajprije nalazi u stupnju ostvarenih promjena i položaju država u procesu euroatlantskih integracija. Hrvatski primjer pokazuje smjer kojim se dio država „Zapadnog Balkana“ već kreće, ali i kako članstvo u NATO-u ne predstavlja završetak procesa prilagodbe.

6. RASPRAVA

Ovaj dio rada oslanja se na dobivene rezultate i njihovu poziciju u odnosu na dosadašnje znanstvene spoznaje. Posebno poglavlje posvećeno je i Hrvatskoj, kao studiji slučaja. Osvrće se i na znanstveni doprinos ove disertacije te na aplikativnost rezultata u drugim istraživanjima. Izrađena je i prikazana SWOT analiza temeljem dobivenih rezultata cijelog rada. Rasprava završava poglavljem o prednostima te nedostacima izabranih metodoloških okvira.

6.1. Vanjska politika NATO-a prema „Zapadnom Balkanu“

U ovoj se disertaciji, temeljem prvog istraživačkog cilja istraživao utjecaj NATO-a na sigurnosne dijelove vanjske politike država „Zapadnog Balkana“. Temeljem sadržajne analize normativnih okvira, ali ne i pomoću statističkih pokazatelja te analize, **prva je hipoteza potvrđena:** NATO doprinosi kreiranju sigurnosnih dijelova vanjskih politika država „Zapadnog Balkana“. U svih je šest analiziranih strategija nacionalnih sigurnosti prisutna definicija odnosa prema NATO članstvu. Pet je „zapadnobalkanskih“ država u svojim strategijama jasno navelo kako za cilj imaju postati NATO članicom. S druge strane, Srbija je navela kako želi zadržati vojnu neutralnost, ali pristaje biti potpisnicom Partnerstva za mir te na razvoj suradnje. Tako je normativno jasno kako NATO značajno utječe na sigurnost „Zapadnog Balkana“.

Potvrđenost prve hipoteze uklapa se u dosadašnje znanstvene spoznaje. Mulchinock (2017) jasno navodi kako je NATO na „Zapadnom Balkanu“ postao aktivni „čuvar“ mira te kako značajno doprinosi stabilnosti i sigurnosti šest država. Pantev (2021) zaključuje kako je potpuno logičan korak integriranja svih država Jugoistoka Europe u NATO ako se želi zadržati sigurnost tog područja. Ejodus i Kovačević (2019) kroz višestruku su analizu odnosa NATO-a i „Zapadnog Balkana“ prikazali evoluciju jačanja NATO utjecaja. Prvotno je rasla fizička prisutnost (vojne strukture), zatim se javlja ustanovljivanje sigurnosnih pravila i utjecaj na ustanove, a na kraju dolazi širenje raznovrsnog utjecaja prema općoj populaciji. Dakle, prvi se korak širenja utjecaja na vanjsku politiku dogodio u 1990-im, dok se dalje utjecaj širi kroz normativne okvire i javnu diplomaciju. Teorijski gledano, sigurnosni aspekti vanjske politike temeljeni na međunarodnim integracijama većinski spadaju u liberalistički pristup, no Luša (2012) jasno navodi i racionalističke te konstruktivističke poglede na politiku širenja NATO-a na „Zapadni Balkan“. Autorica navodi kako racionalizam bolje objašnjava sigurnosne i geopolitičke motive NATO-a, dok konstruktivizam pomaže razumjeti kako NATO oblikuje političke identitete i demokratske norme

u državama. Ukupno NATO-ov doprinos sigurnosnim aspektima vanjske politike država „Zapadnog Balkana“ ima višestruku teorijsku utemeljenost i sveprisutnost kroz normativne okvire.

Također, ovdje se javlja i već spomenuto pitanje dvosmjernog međusobnog odnosa regije prema NATO-u. Dokazan je utjecaj NATO-a na vanjsku politiku država, no može li se govoriti i o povratnom utjecaju? NATO-u je svakako u interesu imati mir i stabilnost na Jugoistoku Europe, a posebno iz perspektive gledišta na Jugoistok Europe kao na kopneno zaleđe Istočnog Mediterana, prošireno Bliskog istoka (Blease, 2010). Prema tome, „Zapadni Balkan“ je u 1990-im negativno utjecao na vanjsku politiku NATO-a i tehnički potaknuo tadašnje članice NATO-a da pokušaju kroz savezno djelovanje osigurati mir. Dakako da NATO nije bio jedini faktor uspostave stabilnosti i sigurnosti u 1990-im, no pokazalo se kako se na vanjsku politiku NATO-a može utjecati i izvan NATO-a. O konstruktivističkom i egzistencijalističkom pristupu tom međuodnosu pisano je u poglavlju Prethodnih istraživanja. Kao preporuka daljnjeg istraživanja stoji proučavanje obostranosti odnosa na vanjsku politiku NATO-a prema „Zapadnom Balkanu“.

6.2. Odnos NATO-a prema vojskama država „Zapadnog Balkana“

U sklopu drugog istraživačkog cilja analizirao se utjecaj NATO-a na opremljenost vojski država „Zapadnog Balkana“. Temeljem istraživanja **potvrđena je druga hipoteza** odnosno dokazano je kako NATO doprinosi povećanju standarda vojski država „Zapadnog Balkana“, a u slučaju Kosova utječe na Kosovske sigurnosne snage. Ipak, ovu potvrdu potrebno je uzeti s određenom rezervom. Naime, kvantitativno je hipoteza potvrđena samo na temelju dvaju vremenskih momenta – 2021. i 2023. godina. Drugi promatrani moment odnosi se na razdoblje nakon početka ruske agresije na Ukrajinu, što otežava razdvajanje utjecaja NATO-a od šireg globalnog sigurnosnog okruženja koje je potaknulo povećana vojna ulaganja. Također, sugovornici u intervjuu kvalitativno potvrđuju povećanje standarda, ali ne navode konkretne primjere. Ostalo je i pitanje utjecaja članstva, odnosno nečlanstva u NATO-u na vojne standarde.

Općenito svako istraživanje povezano uz bilo koju vojnu tematiku na svijetu ima određene nedostatke jer postoji nepotpunost vojnih podataka i njihova nepouzdanost. U ovom slučaju rezultati ovog dijela istraživanja sukladni su određenim prethodnim istraživanjima. Metodološki i rezultatima dobivene su spoznaje najbliže godišnjim izvješćima Beogradskog centra za sigurnosne politike (BCSP) za razdoblje od 2021. do 2023. godine. BCSP (2024) jasno navodi kako prvenstveno nedostaju podaci o vojnim donacijama i o stranim vojnim misijama za države.

Nadalje, spoznaje su i u skladu s radom Busteruda (2015), koji piše kako pristup vojnim reformama varira ovisno o razini političke volje, dostupnim resursima i stupnju integracije u NATO. Iako se u ovom istraživanju na države gledalo kao na cjelinu, nije zabilježen jedinstven porast kompozitnog indeksa, što je rezultat različite početne pozicije vojne razvijenosti. Najbliži je dobivenim rezultatima rad Gómeza-Trueba Santamaríje i drugih (2021). Autori jasno povezuju povećanje izdvajanja sredstva za obranu s dugoročnim ulaganjima u obrambene snage. Jasno je kako više sredstava doprinosi modernizaciji (vidljivo kroz povećanje kompozitnog indeksa), no bitno je osigurati kontinuitet i jasno usmjerenje modernizacije. Također, autori postavljaju tezu kako novije članice više ulažu u odnosu na starije kako bi dostigle standard. Ta pojava prisutna je i u ovom radu gdje Crna Gora i Sjeverna Makedonija imaju veći rast kompozitnog indeksa od Albanije kao starije članice. Spominje se i nužnost specijalizacije i profesionalizacije ljudstva, što se može povezati s povećanjem udjela žena u vojsci, a osobito na specifičnim pozicijama (npr. elitne postrojbe) što spominje BCSP (2024). Rezultati istraživanja vojno-obrambene dimenzije mogu se povezati i s radovima Panetva (2021) i Rissoa (2021). Obojica autora na primjerima objašnjavaju kako je NATO pomogao vojnom razvoju vojski. Takve spoznaje prisutne su kroz, na primjer, analizu vojne trgovine i podrijetla oružja u ovome radu.

Kao što je već prethodno spomenuto, vojna istraživanja imaju brojna ograničenja te se u ovom radu pribjeglo k nekoliko kompromisnih rješenja. Vojni standard općenito nije najbolje definiran, no niti u drugim istraživanjima ne postoje jasnije formacije kako bi se mogla analizirati modernizacija određene vojske bez konkretnih vojnih podataka. Prvotni je cilj bio analiza normativnih vojnih izvješća država „Zapadnog Balkana“, no takva izvješća na godišnjoj bazi objavljuju samo tri države. Sukladno tome, taj je pravac istraživanja odbačen. Primjetno je kako niti NATO nema nekih posebnih izvještaja koliko vojno pomože svojim članicama odnosno potpisnicama Partnerstva za mir. Bitnu ulogu u razumijevanju odnosa NATO-a prema vojskama imaju i podaci o vojnim vježbama, koji još uvijek nisu javno dostupni. Turčalo i Kapidžić (2014) problematiziraju pojam NATO standardizacije jer javno još uvijek nije u potpunosti objašnjeno što se sve očekuje od novih članica. Na primjer, svjedočilo se ulasku Švedske i Finske unutar dvije godine od podnošenja zahtjeva za članstvo uz opravdanje kako zadovoljavaju vojne standarde. Ukupno se može reći kako buduća istraživanja NATO-vih vojnih utjecaja imaju zadatak doći do što više službenih podataka te donijeti zaključke temeljem dužeg vremenskog razdoblja.

6.3. Utjecaj NATO-a na ekonomiju „Zapadnog Balkana“

Sukladno su se trećem istraživačkom cilju komparativno analizirali ekonomski pokazatelji država „Zapadnog Balkana“ s obzirom na članstvo u NATO-u. Kroz istraživanje **potvrđena je treća hipoteza**, kako su države „Zapadnog Balkana“ većinski ekonomski povezane sa članicama NATO-a. Ekonomska se povezanost istraživala temeljem analize uvoza i izvoza te temeljem podataka o stranim ulaganjima. Ta tri izabrana pokazatelja osnovni su ekonomski pokazatelji prilikom makroekonomskih analiza. Bitan faktor prilikom izbora tih pokazatelja bila i dostupnost podataka, odnosno analizirano je razdoblje između od 2013. i 2022. godine.

Makroekonomska istraživanja nisu rijetkost, no kada je u pitanju NATO, ona nisu brojna. Usiak i Ivančik (2014) istražuju povezanost razvoja ekonomije na razinu ulaganja u obranu NATO članica nakon velike ekonomske krize 2008. godine. U ovom se istraživanju, također, obratila pažnja na utjecaj važnih događaja prema ekonomskim pokazateljima. Iako istraživanje nije uočilo značajnije utjecaje širenja NATO-a i aneksije Krima na pokazatelje, bili su vidljivi utjecaji COVID-19 pandemije, kao što su u spomenutom radu bili vidljivi utjecaji velike krize. Jianu i dr. (2020) izrađuju komparativni okvir usporedbe članica bilo kojeg saveza/organizacije u svrhu razumijevanja financijske sastavnice u procesu udruživanja. Kao što je već prethodno bilo spomenuto, svaki savez ima u interesu povezivanje svojih članica, a prema tome i ovo je istraživanje pokazalo veliku ekonomsku povezanost država s NATO članicama. Povezanost se opetovano vidjela neovisno o članstvu u NATO-u. Iuga i Socol (2023) ističu kako sigurnost koju donose vojni savezi ima veliki utjecaj na razvoj ekonomije, a na tom tragu vidljiva su povećanja stranih ulaganja drugih država. Upravo je ovim istraživanjem i pokazano kako u države „Zapadnog Balkana“ još uvijek najviše ulažu bogatije europske države koje su sudjelovale u kreiranju sigurnog okruženja 1990-ih. Nažalost ovim se istraživanjem nije dokazao vidljiv veći utjecaj ulaska novih članica u NATO prema uvozu, izvozu i stranim ulaganjima. Zafer i Yuille (2024) pristupaju teorijski toj temi i u principu dolaze do zaključka kako su moguća povećanja, ali ne iznose konkretne primjere.

Prema analiziranim pokazateljima jasno je kako NATO članice imaju veliki utjecaj na ekonomiju država „Zapadnog Balkana“. Svakako bi bilo poželjno provesti daljnja ekonomska istraživanja temeljem nekih drugih proširenih i detaljnijih, ekonomskih pokazatelja kako bi se dobio što specifičniji uvid u taj ekonomski međuodnos.

6.4. Medijski utjecaj NATO-a na „Zapadni Balkan“

U predzadnjem se istraživačkom cilju istraživalo praćenje NATO-a na izabranim mrežnim portalima u državama „Zapadnog Balkana“. Istraživanjem se **četvrta hipoteza većinski potvrdila**, odnosno medijski se prikaz NATO-a u državama „Zapadnog Balkana“ mijenjao od negativnih/skeptičnih k pozitivnijim konotacijama tijekom 21. stoljeća. Testiranje hipoteze temeljilo se na kategorizaciji pozitivnih i negativno kontiranih članaka povezanih uz ulazak Albanije, Crne Gore te Sjeverne Makedonije u NATO. Analizom sadržaja bilo je obuhvaćeno 190 članaka na internetskim portalima.

Nakon vojno i politički usmjerenih radova o NATO-u, najveći ih se broj veže uz medijske perspektivne NATO-a. O medijskim narativima povezanim uz ulazak Crne Gore u NATO piše Blagojević (2020) što je izravno povezano s dijelom medijske analize ovog istraživanja. U oba rada mogu se naći rezultati kako se o crnogorskom članstvu izvještavalo iz optimističke pro-zapadne perspektivne i u manjoj mjeri iz negativističke pro-ruske (srbijske) perspektive. U oba rada prisutna je i analiza ključnih riječi. Vukasovich i Dejanovic (2016) pišu o predstavljanju narativa kroz humanitarne intervencije, analiziraju kako se one portretiraju kao pozitivne i kako se manifestira negativnost oko njih. Na istom je tragu i ovo istraživanje koje kroz jasne kriterije određuje pozitivnost i negativnost prikaza članstva novih članica. Nadalje, spoznaje ovog istraživanja sukladne su rezultatima rada Hedlinga i dr. (2022). Autori donose zaključke o načinima predstavljanje NATO-a kroz slike i vizualne identitete, isto se istražuje i kroz izabrane fotografije analiziranih 190 članaka. U oba slučaja dolazi se do zaključka kako se sve više naglasak stavlja na emocije, slavlju i svečanosti događaja vezanih uz NATO. Sukladnost s ovim istraživanjem može se naći i u radu Opašinove Šundovske (2022). Istraživanje pokazuje kako se većinom samo Rusija i Srbija navode kao aktivne protivnice NATO članstva novih članica, dok Opašinova navodi kako je uz Rusiju povezan najveći broj dezinformacija u odnosu prema NATO-u. Oba rada zaključuju bitnost razumijevanja kako se medijski predstavljaju događaji i koje se poruke direktno odašilju.

NATO-ov medijski utjecaj na „Zapadnom Balkanu“ slabo je znanstveno istražen. Općenito se istražuju drugi medijski utjecaji zanemarujući utjecaj tog vojnog saveza. Istraživanje je pokazalo kako postoji određena sličnost između medija različitih država u pristupanju izvješćivanja o novim članicama. Naglašava se svečan i ponosan ton, te se ističe manji broj negativno usmjerenih članaka, kojih je najviše vezanih uz ulazak Crne Gore u NATO 2017. godine.

6.5. Javna diplomacija NATO-a na „Zapadnom Balkanu“

Posljednji cilj upućivao je na istraživanje širenja „meke moći“ (*soft power*) NATO-a kroz programe javne diplomacije. Rezultati istraživanja upućuju na **potvrdu pete hipoteze**, odnosno širenje se „meke moći“ (*soft power*) NATO-a u „zapadnobalkanskim“ državama odvija kroz programe javne diplomacije. Potvrđivanje hipoteze temeljilo se na rezultatima intervjua s predsjednicama Atlantskih vijeća sa „Zapadnog Balkana“ i na analizi programa javne diplomacije navedenih u izvješćima NATO Odjela za javnu diplomaciju.

Rezultati istraživanja javno-diplomatske dimenzije NATO-a sukladni su dosadašnjim znanstvenim spoznajama kroz nekoliko radova. Babst (2008) jasno navodi kako se NATO mora prilagoditi novim komunikacijskim izazovima u svojoj javnoj diplomaciji te mora jačati civilno djelovanje. Poslije 15 godina od njegovih zapažanja i u ovom se istraživanju istaknula nužnost prilagodbe NATO-a novom vremenu i nužnost jačanja civilnog djelovanja. Javna diplomacija u službi širenja „meke moći“ nije česta tema, no Güleç (2021) sugerira kako ona mora biti strateški alat NATO-a za oblikovanje percepcija, izgradnju povjerenja i legitimiteta djelovanja. Sugovornici iz Atlantskog vijeća isto naglašavaju bitnost ulaganja u izgradnju povjerenja, a osobito u obrazovanju o NATO-u kako bi posebno mlađe generacije razumjele djelovanje NATO-a. Kushi (2023) opisuje kako javna percepcija sukoba na Kosovu oblikuje politike i strategije zapadnih država. U ovom se istraživanju, također, oslanja na premošćivanje fokusiranja na sukob i gleda se kako se kroz javnu diplomaciju može razvijati dijalog i podrška mirovnim snagama. Yakovenko i Piskorska (2023) navode kako NATO vrlo uspješno prilagođava narative javne diplomacije regijama i državama u kojima djeluje te aktivno sudjeluje u izgradnji odgovarajućih percepcija. Ta prilagodba vidljiva je i kroz rezultate usmjerenih projekta na području „Zapadnog Balkana“, poput znanstvene suradnje Crne Gore i Sjeverne Makedonije. Također, rezultati intervjua potvrđuju kako Atlantska vijeća isto provode projekte koji su usmjereni prvo lokalno, pa „zapadnobalkanski“.

Rijetko koja međunarodna organizacija ima toliko razvijenu javnu diplomaciju kao NATO, a osobito se ističe rad Atlantskih vijeća. Iako je javna diplomacija rijetko u fokusu povezanom s NATO-om, jasno je kako ona djeluje ponekad bez jasnog naznačivanja jer se javnosti ne želi otvoreno nametati ili pokazivati NATO-ova nazočnost. Tako se javna diplomacija ponekad provodi kroz neizravne i diskretne komunikacijske pristupe. Bitnu ulogu u javnoj diplomaciji imaju i mediji, što ukupno snažno povezuje javno-diplomatsko s medijskim djelovanjem NATO-a.

6.6. Usporedba studije slučaja – Hrvatske sa „Zapadnim Balkanom“

Kao što je napisano, Hrvatska je bila dijelom „Zapadnog Balkana“ do 2013. godine. U ovom je radu predstavljena kao studija slučaja (*case study*). Teorijski, Yin (2018) studiju slučaja definira kao empirijsko istraživanje koje prikazuje suvremeni fenomen u njegovom stvarnom životnom kontekstu. Navodi kako su osobine studije slučaja: fokus na jedan ili dva slučaja, dubinska analiza, kontekstualizacija, višestruki izvori podataka. Cilj je studije slučaja generiranje uvida ili teorija. U ovom se radu Hrvatska proučavala unutar svih provedenih metoda istraživanja.

Kako bi se ukupno uvidjelo koliko se Hrvatska razlikuje od ostalih država „Zapadnog Balkana“, potrebno je razmotriti rezultate istraživanja dobivene za Hrvatsku (tab. 91). Prema istraživanju hrvatske Strategije nacionalne sigurnosti članstvo u NATO-u predstavlja važan sigurnosni element. Jasno se navodi kako Hrvatska razvija svoju sigurnosnu politiku unutar međunarodnih organizacija. Prema tome, očito je kako NATO ima utjecaj na sigurnosne aspekte vanjske politike Hrvatske, što je u skladu i s prvom hipotezom. Po pitanju vojnog utjecaja NATO-a, primjetno je kako se Hrvatska vojska prema pokazateljima izdvaja od ostalih. Izračunom kompozitnog indeksa uočeno je kako se indeks za 2023. godinu (tab. 93) znatno izdvaja od ostalih država. Hrvatski sugovornik u intervju navodi što bi sve još Hrvatska vojska trebala učiniti kako bi ostvarila potpuno napredovanje, ali pohvaljuje i dosad učinjeno kroz nabavku novih borbenih zrakoplova. Ukupno je vidljivo kako NATO doprinosi povećanju standarda Hrvatske vojske, ali kao i kod drugih država, riječ je o uvjetno potvrđenoj spoznaji temeljenoj samo na dva vremenska razdoblja.

Ekonomska analiza pokazuje kako se 74,7 % hrvatske gospodarske suradnje odnosi na države članice NATO-a. Dakle, i kroz tu je dimenziju vidljivo podudaranje s ostalim državama. U medijskom dijelu istraživanja, na hrvatskim je portalima zabilježeno ukupno 26,6 % pozitivno usmjerenih članaka, odnosno 13 % negativno. Kao i kod drugih država vidljiv je trend smanjenja negativnih članaka, odnosno relativni trend povećanja pozitivnih. To isto upućuje kako postoje pozitivni pomaci u izvješćivanju o novim članicama. Sukladno posljednjoj dimenziji, zabilježeno je sedam programa javne diplomacije na prostoru Hrvatske, dijelom ih provodi NATO, a dijelom Hrvatsko atlantsko vijeće (AVH). Hrvatski sugovornik ističe važnost AVH-a u civilnom djelovanju NATO-a u Hrvatskoj. Ukupno se uočeni programi javne diplomacije mogu svrstati pod kategorije

širenja „meke moći“ što potvrđuje postavljenu hipotezu, potvrđenu i u ostalim državama. Zaključno očito je kako su rezultati povezani s Hrvatskom u skladu s općim rezultatima rada.

Tab. 91. Rezultati istraživanja povezani sa studijom slučaja – Hrvatskom

NATO dimenzija utjecaja	Rezultati vezani za Hrvatsku
Vanjskopolitička dimenzija	Jasno navođenje članstva u NATO-u kroz Strategiju nacionalne sigurnosti.
Vojno-obrambena dimenzija	Kompozitni indeks 2021./2023.: 0,93/1,02. Hrvatski sugovornik jasno navodi smjerove modernizacije Hrvatske vojske.
Ekonomska dimenzija	Uvoz: 70 % članice NATO-a, Izvoz: 70 % članice NATO, Strana ulaganja: 76,3 % članice NATO-a, Kompozitni indeks: 74,7 %
Medijska dimenzija	Pozitivni članci: 30 % (2009.), 20 % (2017), 30 % (2020.) Negativni članci: 20 % (2009.), 20 % (2017), 0 % (2020.)
Javno-diplomatska dimenzija	Programi kulture: 2, Programi političkih vrijednosti: 3, Programi vanjske politike: 2. Hrvatski sugovornik jasno progovara o javnoj diplomaciji i „mekoj moći“.

Izvor: Autor temeljem rezultata istraživanja (2011-2025)

Analiza odabranih pokazatelja pokazuje kako se Hrvatska prema većini promatranih obilježja ne razlikuje bitno od država „Zapadnog Balkana“. Istodobno, rezultati upućuju na to kako države pokazuju promjene u odnosu na ranije obrasce gospodarske i vanjskopolitičke orijentacije. Istraživanje ukazuje kako je ekonomska suradnja Hrvatske i država „Zapadnog Balkana“ u velikoj mjeri usmjerena prema državama članicama NATO-a, što dovodi u pitanje pojednostavljene pretpostavke o dominantnim izvaneuropskim ekonomskim vezama. O nepripadanju „Zapadnom Balkanu“ pisao je cijeli niz hrvatskih autora: Cvrtila (2000), Tomac (2005), Slukan Altić (2009), Nakić (2013). Takvi radovi nastajali su u 2000-im sve do procesa euroatlantskih integracija, koji su doveli do promjene položaja Hrvatske u regionalnom i međunarodnom kontekstu. Pritom je važno naglasiti kako je „Zapadni Balkan“ ponajprije političko-geografski okvir EU-a povezan s procesom pristupanja, koji za pojedinu državu prestaje vrijediti njezinim ulaskom u Uniju, kao što je bio slučaj s Hrvatskom 2013. godine. Unatoč razlikama u institucionalnom i političkom statusu, „Zapadni Balkan“ ostaje neposredno geografsko i sigurnosno okruženje Hrvatske, zbog čega stabilnost i sigurnost tog prostora predstavljaju trajno važno pitanje hrvatske vanjske politike.

6.7. Znanstveni doprinos i aplikativnost rezultata

Sustavna analiza utjecaja NATO-a na „Zapadni Balkan“ donosi vrijedan znanstveni doprinos političkoj geografiji tog prostora. **Prvi i središnji doprinos** rada jest razvoj integriranog metodološkog okvira koji omogućuje istodobno sagledavanje vanjskopolitičke, vojno-obrambene, ekonomske, medijske i javno-diplomatske dimenzije djelovanja jedne međunarodne organizacije. Takav višedimenzionalni pristup omogućuje holističku analizu prostora i nadilazi pojedinačna tumačenja utjecaja NATO-a. **Drugi ključni doprinos** odnosi se na opsežnu i usporedivu empirijsku bazu, prikupljenu na razini država „Zapadnog Balkana“, koja uključuje kombinaciju kvantitativnih pokazatelja i kvalitativnih intervjua. Posebna vrijednost rada očituje se u sustavnoj usporedbi država članica i nečlanica NATO-a unutar „Zapadnog Balkana“, što do sada nije bilo dovoljno zastupljeno u znanstvenoj literaturi. **Treći je važan doprinos** rada detaljna analiza javne diplomacije i „meke moći“ NATO-a kao relevantne, ali metodološki zahtjeвне dimenzije međunarodnog utjecaja. Rad pokazuje kako se javna diplomacija može istraživati kroz kombinaciju analize programa, diskursa i percepcija. Ostali doprinosi rada proizlaze iz temeljnih uvida te uključuju doprinose vojnoj, ekonomskoj i kulturnoj geografiji, kao i produbljeno razumijevanje „zapadnobalkanskih“ sigurnosnih odnosa. U cjelini, disertacija pruža metodološki utemeljen doprinos istraživanjima NATO-a i potvrđuje vrijednost interdisciplinarnog pristupa.

Što se tiče aplikativnosti ovog istraživanja, ona je moguća u većem broju znanstvenih polja. Osim u geografiji, primjena sličnog načina istraživanja moguća je u politologiji, ekonomiji, pravu, sociologiji. U budućnosti se slična metodologija može primijeniti i za analize NATO utjecaja u drugim problemskim regijama (Istočna Europa, Sjeverna Afrika, Istočno Sredozemlje). Posebnost je rada što se bavi postkonfliktnim razdobljem što daje prednosti primjene u regijama, koje su uspjele ostvariti mir posredstvom međunarodnih organizacija ili drugih država. Osobito se ističe mogućnost primjene na istraživanju područja Južnog Kavkaza, koje se trenutno nalazi u sličnim političko-geografskim okolnostima kao „Zapadni Balkan“. Izvan akademskih istraživanja ovaj rad ima i jasnu aplikativnost prema donositeljima vanjskih i unutarnjih politika država „Zapadnog Balkana“. Posebna usmjerenost ide prema ministarstvima vanjskih poslova, ministarstvima obrane i financija (trgovine). Oni jasno mogu koristiti rezultate ovog rada za donošenje budućih političkih smjernica. Rad doprinosi i različitim medijima kako bi mogli dobiti jasnu sliku o odnosima NATO-a prema „Zapadnom Balkanu“ te temeljem znanstvenih dokaza pisati istinite vijesti i ostale medijske analize.

Važno je naglasiti kako ovo istraživanje ne donosi samo pregled odnosa NATO-a i „Zapadnog Balkana“, nego i otvara prostor za daljnje interdisciplinarno proučavanje sigurnosnih, političkih i društvenih procesa. Rezultati ukazuju kako je utjecaj NATO-a puno širi od isključivo vojne dimenzije te uključuje oblikovanje političkih identiteta, gospodarskih odnosa i javnih percepcija. Time se potvrđuje kako suvremene međunarodne organizacije imaju važnu ulogu u transformaciji postkonfliktnih prostora te u oblikovanju dugoročnih odnosa i sigurnosnih procesa.

6.8. SWOT analiza utjecaja NATO-a na „Zapadni Balkan“

Temeljem svih analiza i rezultata rada nastala je SWOT analiza utjecaja NATO-a na „Zapadni Balkan“. SWOT analiza je metodološki instrument koji se koristi za procjenu snaga (*strengths*), slabosti (*weaknesses*), prilika (*opportunities*) i prijetnji (*threats*) povezanih s određenom organizacijom, planom, projektom, istraživanjem. (Gürel i Tat, 2017). Snage i slabosti formiraju se temeljem interne analize, a prilike i prijetnje temeljem eksterne analize. Cilj je SWOT analize pružiti situacijsku analizu koja pomaže razumjeti trenutno „stanje stvari“ u izabranoj pojavi, procesu, organizaciji. SWOT analiza služi za otkrivanje polazišnih točaka za temelje budućeg napredovanja (Gürel i Tat, 2017). Iako SWOT analiza ima izraženu deskriptivnu sastavnicu, u ovom je radu korištena i analitički, kao sintezni za povezivanje rezultata kvalitativnih i kvantitativnih analiza te za interpretaciju međuodnosa pojedinih čimbenika.

Za svaku su kategoriju SWOT analize izdvojene po četiri sastavnice. Stavke unutar pojedinih kategorija SWOT analize odabrane su na temelju učestalosti pojavljivanja u analiziranim izvorima, konzistentnosti s empirijskim rezultatima istraživanja te relevantnosti za istraživačka pitanja. Glavna je snaga utjecaja NATO-a svakako njegova pozicija kao sigurnosnog faktora. Pod snagama se još spominje politička stabilnost i veliki utjecaj na sigurnosne dokumente kao jedan od rezultata ovoga rada. Kao zadnja sastavnica navedeni su i ostali rezultati rada jer jasno ukazuju na važnost NATO-a kroz različite aspekte utjecaja. Pod slabosti su navedene sastavnice koje su se najviše pojavljivale u ovome radu, većinom se tiču perceptivnih koncepta, koji su nastali u 1990-im i još uvijek se nisu uspjeli ispraviti. Za „Zapadni Balkan“ postoji nekoliko prijetnji koje su i dalje postojane, no većinom nemaju izgledna ostvarenja. Iako su prijetnje u SWOT analizi dominantno definirane kao vanjske, to ne isključuje unutarnju odgovornost država. To odražava činjenicu kako se u analiziranim izvorima vanjski čimbenici percipiraju kao ključni izazovi, dok se unutarnji nedostaci pojavljuju ponajprije unutar kategorije slabosti. Ovdje se navodi i jedna prijetnja, koja

nije spomenuta prije u radu, riječ je o uočenoj ekonomskoj (ne)ovisnosti o drugim NATO članicama. Koliko je god dobro da se unutar NATO-a članice međusobno povezuju, toliko dolazi do povećane ovisnosti o njima. U slučaju bilo kakve ekonomske krize ili problema, države će se naći bez brzih rješenja uspostave uvoza i izvoza s drugim državama.

Po slučaju prilika, navode se slične sastavnice kao kod snaga. Međutim, prilike su više usmjerene na države koje još nisu NATO članice. One imaju mogućnost u potpunosti zaokružiti sigurnosnu konstrukciju „Zapadnog Balkana“ kroz suradnju i integraciju te kroz ostale koristi koje su članice već ostvarile. Također, spominje se jedna prilika koja dosad nije bila pretjerano naglašena – otpornost na krize. Činjenica je kako politički, vojno, ekonomski, medijski i civilno stabilni „Zapadni Balkan“ ima puno veću priliku biti otporan na krize nego politički razdijeljen, vojno zaostao, ekonomski nerazvijen, medijski nepismen i civilno zaboravljen prostor.

Sl. 48. SWOT analiza utjecaja NATO-a na „Zapadni Balkan“ i Hrvatsku
Izvor: Autor temeljem rezultata istraživanja (2001-2025)

SWOT analiza sažela je glavne aspekte ove disertacije uzimajući u obzir cjelokupni rad i tematiku. Rezultati rada kvalitetno su se uklopili u četiri dijela analize te joj dodali na znanstvenoj utemeljenosti. Sveukupno je vidljivo kako je utjecaj NATO-a na „Zapadni Balkan“ složeni primjer odnosa jedne međunarodne organizacije i izabranog prostora, koja još uvijek nije riješila sve probleme u međudržavnim odnosima nastale u 1990-im godinama.

6.9. Prednosti i nedostaci izabranog metodološkog okvira

Tijekom procesa istraživanja naišlo se na određene prednosti i nedostatke izabranih metoda istraživanja te prostornog i vremenskog obuhvata. Odabir i imenovanje prostornog obuhvata od samih je početaka istraživanja predstavljao razne rasprave te terminološke prepreke. Kao što je već višestruko spomenuto, naziv „Zapadni Balkan“ nije točan geografski regionalni naziv, ali je *terminus technicus* političke geografije. Također, nametnulo se pitanje uključivanja ili isključivanja Hrvatske iz istraživanja. Činjenica kako se naziv „Zapadni Balkan“ politički službeno koristi od Zagrebačkog samita 2000. godine pa do trenutka pisanja ovoga rada, stavlja Hrvatsku u poziciju sastavnice te političke konstrukcije čak na 13 godina od 26 godina postojanja pojma. Obzirom na to Hrvatska je u istraživanje uključena kao studija slučaja. Kako se fokus ne bi zadržao isključivo na nedostacima, potrebno je zamijetiti kako je naziv „Zapadni Balkan“ jasno odredio obuhvaćeni prostor u istraživanju i dao zajednički naziv za šest uključenih država. Isto tako, obuhvat više država u istraživanje svakako je prednost ovoga rada jer se dobiva uvid u sedam različitih odnosa NATO-a prema navedenim državama.

Uz prostorni, i vremenski je obuhvat imao određene nedostatke. Kako bi se izbjeglo razdoblje vojnog djelovanja NATO-a, istraživati se počelo od 1. 1. 2000. godine. Time je omogućeno usmjeravanje istraživanja na NATO-ov utjecaj izvan neposrednog konteksta vojnih operacija i njihovih izravnih posljedica. Međutim, prvo se suočilo s kratkotrajnim ratom u Sjevernoj Makedoniji, a zatim na nedovršeno konstituiranje država – Crna Gora i Kosovo još nisu bile samostalne države. Treći je veliki nedostatak izabranog razdoblja bio nedovoljni broj podataka za analize kroz sve 24 istraživane godine. Stoga se morao naći kompromis u pogledu istraživanja kraćih razdoblja kod vojne, ekonomske, medijske i javno-diplomatske dimenzije utjecaja. Jedino politička dimenzija utjecaja nije bila zahvaćena nedostatkom podataka. Ukupna preporuka za daljnja istraživanja svakako ide k smanjivanju istraživanog vremenskog razdoblja kako bi se dobilo na kvaliteti rezultata.

Kad su u pitanju istraživačke metode (tab. 92), bitno je kako su sve doprinijele spoznaji rezultata. Izborom analize sadržaja i intervjua htjele su se istaknuti kvalitativne osobine utjecaja NATO-a na „Zapadni Balkan“. Iako je zamisao dobro konstruirana, kroz praktičnost se uvidio nedostatak kvantitativnih spoznaja u vojnoj i javno-diplomskoj dimenziji. Kod intervjua je uočena mogućnost istraživačke i sugovorničke pristranosti, uvjetovan institucionalnom pozicijom i profesionalnim okvirima ispitanika. Uz nedostatke intervjua i analize, ističu se i problemi s vremenima objave normativnih okvira i medijskih članaka. Analiza ekonomskih pokazatelja bila je metodološki najpreciznija, ali je bila opterećena ograničenom dostupnošću starijih podataka i metodološkom neujednačenošću među analiziranim državama.

Tab. 92. Prednosti i nedostaci istraživačkih metoda

Prednosti istraživačkih metoda				
Analiza sigurnosnih strategija	Intervjui s vojnim stručnjacima	Analiza ekonomskih podataka	Analiza sadržaja internetskih članaka	Intervjui s predsjednicima Atlantskih vijeća
1. Jasan način analize 2. Lako čitljivi dokumenti 3. Dostupnost	1. Jasne vojne spoznaje 2. Laka interpretacija 3. Odgovornost	1. Jasni izabrani pokazatelji 2. Lagana analiza 3. Jednostavni zaključci	1. Jasne kategorije analize 2. Lagan pristup člancima 3. Razumljivost	1. Lagan pristup sugovornicima 2. Poznavanje tematike rada 3. Lagana analiza
Nedostaci istraživačkih metoda				
Analiza sigurnosnih strategija	Intervjui s vojnim stručnjacima	Analiza ekonomskih podataka	Analiza sadržaja internetskih članaka	Intervjui s predsjednicima Atlantskih vijeća
1. Stare strategije 2. Strani jezici 3. Nema aktualizacije	1. Teža dostupnost sugovornika 2. Deskriptivni karakter odgovora	1. Nema starijih podataka 2. Zbrajanje podataka 3. Upitna točnost	1. Nema dovoljno članaka 2. Članci samo kao vijesti 3. Ne valja datum	1. Ograničena analitička dubina 2. Gledanje iz svojih perspektiva 3. Preskakanje pitanja

Izvor: Autor temeljem rezultata istraživanja (2025)

U okviru vojno-obrambene dimenzije provedena je djelomična kvantitativna analiza statističkih podataka. Ona je korištena radi kvalitetnijeg testiranja druge hipoteze, ali je bila ograničena nedostatkom dostupnih vojnih podataka. Također, analizirali su se sadržaji NATO PDD

izvješća u sklopu javno-diplomatske dimenzije, no niti Izvješća nisu dostupna na cjelokupno vremensko razdoblje istraživanja. Usprkos svim izazovima, istraživanje je uspješno provedeno uz prihvaćanje određenih metodoloških kompromisa. Obuhvat čak pet dimenzija utjecaja NATO-a iziskivao je veliki obujam istraživanja te se baš zbog te veličine moralo doći i do prepreka, koje su na kraju uspješno savladane.

Potrebno je naglasiti kako rezultati kvalitativnog dijela istraživanja, posebno intervjua, imaju određena metodološka ograničenja. Iako su sugovornici bili stručnjaci dobro upoznati s tematikom NATO-a, sigurnosnih politika i međunarodnih odnosa, njihovi odgovori djelomično su mogli biti oblikovani institucionalnim položajem, profesionalnim iskustvom, ali i političkim, idejnim i društvenim okruženjem iz kojeg dolaze. U pojedinim odgovorima bilo je moguće uočiti usklađenost sa službenim ili dominantnim stajalištima zajednica i institucija koje predstavljaju. Takva pojava nije neuobičajena u kvalitativnim istraživanjima, osobito kada se istražuju sigurnosna i geopolitička pitanja. Zbog toga rezultate intervjua treba promatrati uz određenu kritičku distancu te kao dio šire interpretacije istraživanja, a ne kao potpuno objektivan prikaz svih društvenih i političkih stajališta država.

Također, tijekom istraživanja otvorila su se i određena pitanja povezana s primjenom samog metodološkog okvira. Iako se kombinacija kvalitativnih i kvantitativnih metoda pokazala korisnom za višedimenzionalnu analizu NATO-ova utjecaja, pojedini dijelovi istraživanja mogli bi se dodatno proširiti i metodološki unaprijediti. Posebno se to odnosi na mogućnost uključivanja većeg broja sugovornika, dužeg vremenskog obuhvata i detaljnijih statističkih pokazatelja. Buduća istraživanja mogla bi dodatno uspoređivati države „Zapadnog Balkana“ s drugim postkonfliktnim regijama ili detaljnije analizirati pojedine dimenzije NATO-ova djelovanja zasebno. Unatoč navedenim ograničenjima, istraživanje je donijelo nekoliko važnih znanstvenih i društvenih doprinosa. Posebno se ističe povezivanje političko-geografskog pristupa s analizom sigurnosnih, vojnih, ekonomskih, medijskih i javno-diplomatskih dimenzija djelovanja NATO-a. Time je omogućeno cjelovitije razumijevanje odnosa NATO-a i „Zapadnog Balkana“ u postkonfliktnom razdoblju.

7. ZAKLJUČAK

Prilikom Bečkog kongresa 1815. godine državni kancelar Habsburške Monarhije Klemens Wenzel Lothar von Metternich rekao je kako Balkan počinje u Balkanskoj ulici u Beču. Poslije 215 godina stih jedne poznate hrvatske pjesme, prema kojem je „u ljudima još uvijek Zagora“ iako žive u Beču, može poslužiti kao metafora trajnosti regionalnog identiteta unatoč političkom i društvenom približavanju srednjoj Europi. Slično tomu, pojam Balkana već je stoljećima predmet različitih identitetskih tumačenja, pri čemu se države često nastoje politički i simbolički distancirati od balkanske oznake. Svaki naziv za prostor jugoistoka Europe uspio je dobiti negativnu konotaciju, svako susjedno carstvo je na području Balkana htjelo širiti svoj utjecaj, gotovo svaki „zapadnobalkanski“ stanovnik za života je doživio barem jedan rat ili je razmišljao o preseljenju u inozemstvo. Zadnjih 35 godina svoj potpuni utjecaj ostvario je NATO. Upravo je ta zadnja faza povijesti „bezimenog“ prostora bila glavna tema ove disertacije s posebnim fokusom na postkonfliktno razdoblje od 2000. do 2023. godine. U završnoj fazi definiranja prostornog obuhvata istraživanja obuhvaćen je prostor šest država, koje u političko-geografskom smislu čine „Zapadni Balkan“, uz Hrvatsku kao studiju slučaja (*case study*). Utjecaj NATO-a istražio se kroz pet dimenzija: vanjskopolitička, vojno-obrambena, ekonomska, medijska i javno-diplomatska. Bitno je napomenuti kako se u hipotezama kao glavnim zaključcima rada „Zapadni Balkan“ navodi u navodnicima jer se jasno želi potvrditi kako se ovim radom ne daje geografska validacija tom pojmu kao regionalnom nazivu.

Sukladno **prvom istraživačkom cilju**, istražio se utjecaj NATO-a na sigurnosne dijelove vanjskih politika država „Zapadnog Balkana“. Kako bi se ostvario zadani cilj provedena je analiza sadržaja normativnih okvira sigurnosnih aspekta vanjskih politika država „Zapadnog Balkana“. Normativne okvire predstavljale su strategije nacionalnih sigurnosti. One su analizirane temeljem zajedničkih dijelova: teorijski pogledi na sigurnost, analiza sigurnosnih okruženja svake države (trenutno stanje sigurnosti), ciljevi sigurnosnih politika, sastavnice sigurnosnih politika, međunarodne integracije i suradnje te implementacija. Analiza je pokazala kako se strategije teorijski mogu svrstati u realističke, liberalističke i konstruktivističke pristupe, ali svrstavanje ne ograničava strategiju od sadržaja formiranog sukladno drugim pristupima. Liberalistički pristup pokazao se ključnim za razumijevanje uloge NATO-a kao međunarodne organizacije i mehanizma institucionalne suradnje, dok je konstruktivistički okvir omogućio dublju interpretaciju normativnih promjena i sigurnosnih percepcija u državama „Zapadnog Balkana“.

U analizi sigurnosnih okruženja očituje se isticanje geografskih značajki, povijesnog nasljeđa, „zapadnobalkanskih“ odnosa i globalnih geopolitičkih trendova. Analizom su izdvojena četiri zajednička cilja svih strategija: očuvanje sigurnosti i stabilnosti, euroatlantske integracije, ekonomski razvoj i jačanje međunarodnih odnosa. Za sastavnice sigurnosnih politika konstruirana je cjelokupna shema s njih devet. Po pitanju međunarodnih integracija i suradnje izdvojile su se četiri organizacije u svim strategijama: UN, NATO, Vijeće Europe i OSCE. U slučaju provedbe, strategije navode zakonski okvir, institucionalnu koordinaciju, planiranje resursa i evaluaciju provedbe. Temeljem analize sigurnosnih strategija **potvrdila se prva hipoteza**. Dobiveni rezultati ($\chi^2 = 6,00$, $p = 0,014$, *Fisherov* egzaktni test, $p = 0,167$) potvrđuju kako NATO značajno doprinosi kreiranju sigurnosnih dijelova vanjskih politika država „Zapadnog Balkana“. S obzirom na mali uzorak, niske očekivane frekvencije i nepostojanje statističke značajnosti u Fisherovu egzaktnom testu, kvantitativni rezultati u ovom dijelu istraživanja imaju isključivo indikativnu vrijednost te ne omogućuju donošenje kauzalnih zaključaka. Iz tog se razloga potvrda prve hipoteze temelji prvenstveno na kvalitativnoj analizi normativnih okvira.

Prema **drugom istraživačkom cilju** analizirao se utjecaj NATO-a na opremljenost vojski država „Zapadnog Balkana“. Sukladno tom cilju, provedeni su intervjui s vojnim stručnjacima o cjelokupnom odnosu država „Zapadnog Balkana“ prema NATO-u. Intervjui su imali četiri tematske skupine: opća pitanja o NATO-u i vojnoj suradnji, strateški i operativni aspekti modernizacije vojski, financijski i politički aspekti NATO članstva te „zapadnobalkanska“ sigurnost i geopolitičke implikacije. Općenito sugovornici NATO vide kao jamca stabilnosti i sigurnosti. U svrhu modernizacije, iz odgovora se mogu iščitati procesi koji dovode do povećanja standarda vojski, ali sugovornici napominju kako postoji neujednačenost u tom procesu. Kada je u pitanje financiranje, sugovornici smatraju kako većina država članstvo ne smatra financijskim opterećenjem, a troškovi se često optimiziraju kroz spomenutu modernizaciju. U zadnjem dijelu intervjua, sugovornici zaključaju kako utjecaj NATO-a oblikuje strateško planiranje i jača otpornost institucija, dok razlike u pristupu i vanjskopolitički interesi pojedinih država stvaraju složen sigurnosni pristup. Osim toga, dodatno je provedena kvantitativna analiza izabranih vojnih pokazatelja: postotno izdvajanje BDP-a za obranu, sudjelovanje u inozemnim vojnim vježbama, najveći vojni donatori, postotni udjel žena, sudjelovanje u vojnim misijama i općeniti broj izabrane vojne opreme. Temeljem četiri vojna pokazatelja konstruiran je kompozitni indeks, dok su rezultati intervjua kodirani. Prema statistički značajnom porastu kompozitnog indeksa ($p = 0,003 < 0,05$)

između 2021. i 2023. godine i prema usmjerenosti 72 % kodova k povećanju vojnog standarda, **druga je hipoteza potvrđena**; NATO utječe na povećanje standarda vojski država „Zapadnog Balkana“, odnosno u slučaju Kosova na Kosovske sigurnosne snage.

Treći istraživački cilj upućivao je na komparativnu analizu ekonomskih pokazatelja država „Zapadnog Balkana“ s obzirom na članstvo u NATO-u. Analiziran je uvoz, izvoz i izravna strana ulaganja „zapadnobalkanskih“ država i Hrvatske. Podaci su analizirani za razdoblje između 2013. i 2022. godine te su korišteni podaci dostupni u izvješćima državnih statističkih ustanova i podaci narodnih (centralnih) banaka. Čak 65 % izvoza država „Zapadnog Balkana“ odlazi u NATO članice, odnosno 62 % uvoza dolazi iz NATO članica. Po pitanju stranih ulaganja, udjel ulaganja iz NATO članica iznosi 66 %. Temeljem izabranih triju pokazatelja iznova je konstruiran kompozitni indeks za svaku državu, ali ovoga puta izražen je u postocima. Proveden je i t-test, koji je pokazao kako je prosječna ekonomska povezanost prema izabranim pokazateljima država „Zapadnog Balkana“ s NATO članicama 71,1 % ($t = 9,18$, $df = 6$, $p = 0,00005$). Kroz egzaktnu kvantitativnu pokazatelje i izračune **potvrđena je treća hipoteza**, odnosno kako su države „Zapadnog Balkana“ većinski ekonomski povezane sa članicama NATO-a.

U okviru **četvrtog istraživačkog cilja** analizirano je praćenje NATO-a na izabranim mrežnim portalima u državama „Zapadnog Balkana“. U svrhu ostvarenja cilja analizirao se sadržaj 190 internetskih članaka objavljenih u trima vremenskim razdobljima povezanim s ulaskom Albanije u NATO, zatim s ulaskom Crne Gore i na kraju s ulaskom Sjeverne Makedonije u NATO. Članci su se birali prema posjećenosti internetskih portala uz pojedine izuzetke. Ukupno je analizirano pet sastavnica medijskih prikaza: ključne riječi, izabrane fotografije, spomenuti političari, spomenute države i pozitivnost/negativnost članaka. U slučaju ključnih riječi, prevladavaju termini povezani s NATO-om, sigurnosnom suradnjom, modernizacijom vojski i „zapadnobalkanskom“ stabilnošću. U manjem se broju ističu suprotno orijentirane riječi povezane s vojnom neutralnošću, suverenitetom i ruskim neslaganjem širenja NATO-a. U člancima su većinom izabirane fotografije koje označuju svečan i formalan ton ulaska članica u NATO, odnosno u 80 % slučajeva prikazuju suradnju novih članica i NATO-a. Po pitanju političara, naglašava se uloga najzaslužnijih ljudi u procesima pridruživanja NATO-u. Većinom se spominju predsjednici, premijeri, ministri obrane i američki dužnosnici. Prema spominjanju drugih država, analiza je pokazala kako se najčešće spominju „zapadnobalkanske“ države, a zatim SAD, Rusija te pokoja

europska država. U slučaju pozitivnosti i negativnosti članaka kao kriterij je izabrano većinsko navođenje koristi ili nedostataka NATO članstva. Ukupno je utvrđen 41 (21,5 %) pozitivno usmjeren članak i 18 (9,5 %) negativno usmjerenih članaka. Kako bi se testirala četvrta hipoteza, trebala se sagledati promjena broja pozitivno i negativno orijentiranih članaka između triju izabranih vremenskih točaka. Uočeno je kako postoji trend porasta pozitivno usmjerenih članaka o NATO-u i smanjenja negativnih. Koeficijenti korelacije ($r = 0,87$ i $r = -0,78$) i determinacije ($R^2 = 0,75$ i $0,61$) potvrđuju postojanje trenda, no visoke p-vrijednosti ($p = 0,33$ i $p = 0,43$) ukazuju kako statistička značajnost nije jaka zbog malog broja vremenskih točaka. Prema tome, **četvrta je hipoteza uvjetno potvrđena** – postoji pomak medijskog prikaza NATO-a u pozitivnom smjeru.

Za potrebe **petog istraživačkog cilja** istraživalo se širenje „meke moći“ (*soft power*) NATO-a kroz programe javne diplomacije. Za potrebe ovog cilja provedeni su intervjui s predsjednicima Atlantskih vijeća. Intervjui su imali pet tematskih skupina: uloga Atlantskog vijeća u civilnom sektoru, javna percepcija NATO-a i informiranje građana, mladi i obrazovni programi, NATO-ova „meka moć“ (*soft power*) te budućnost civilnog djelovanja NATO-a. Sugovornici ističu važnu ulogu Atlantskih vijeća u civilnom sektoru i žele širenje budućeg djelovanja Vijeća. U slučaju javne percepcije, sugovornici naglašavaju kako postoji i pozitivna i negativna. Ističe se kako postoji manjak informiranosti građana o NATO-u i njegovim aktivnostima što dovodi do površnog razumijevanja ili stvaranja predrasuda. Naglašava se potreba za dostupnijim i jasnijim izvorima informacija. Nadalje, o mladima i obrazovnim programima sugovornici najviše progovaraju kroz djelovanje YATA, podmlatka Atlantskih vijeća. Potvrđuje se kako su programi za mlade pozitivni, no njihova pokrivenost i doseg su ograničeni. Po pitanju „meke moći“ NATO-a, sugovornici spominju određene oblike širenja „meke moći“, no većinski naglašuju kako taj proces nije dovoljno istaknut u javnom prostoru te kako bi trebao biti jasnije povezan s lokalnim inicijativama. O pitanju budućnosti, sugovornici očekuju povećanje djelovanja NATO-a, posebno u području obrazovanja, borbe protiv dezinformacija i jačanja otpornosti društava.

Osim posredstvom Atlantskih vijeća, NATO ima i vlastite projekte javne diplomacije, koji su analizirani kroz Godišnja izvješća Odjela za javnu diplomaciju za razdoblje od 2011. do 2023. godine. Kako bi se testirala posljednja hipoteza, „meka moć“ definirala se prema Nyeu (2004) kao širenje kulture, političkih vrijednosti i vanjske politike. Nakon toga programi su javne diplomacije, koji su spomenuti u Godišnjim izvješćima i u intervjuima raspoređeni prema te tri vrste širenja.

Ukupno je zabilježeno kako se od 39 programa javne diplomacije njih 15 nalazi u kulturi, 12 u političkim vrijednostima i sedam programa u vanjskoj politici. Proveden je ANOVA test u *IBM SPSS Statisticsu* kako bi se uvidjela razlika broja programa po kategorijama između država. Rezultati ukupne analize javno-diplomatske dimenzije utjecaja NATO-a (35/39 programa; $F = 3,95$, $p = 0,0042$; $r = 0,840$, $p = 0,036$) **potvrđuju petu hipotezu**, odnosno kako se širenje „meke moći“ NATO-a u državama „Zapadnog Balkana“ u najvećoj mjeri ostvaruje kroz programe javne diplomacije. Ovdje je važno naglasiti kako provedeni kvantitativni statistički testovi imaju indikativnu i operativnu vrijednost te ne omogućuju donošenje kauzalnih zaključaka o stvarnim učincima javne diplomacije. Analiza broja i raspodjele programa ukazuje na dominantne smjerove djelovanja NATO-a u području „meke moći“, ali ne mjeri promjene stavova, identiteta ili povjerenja javnosti. Stoga se potvrda pete hipoteze temelji na kombinaciji kvantitativnih pokazatelja te kvalitativne interpretacije intervjua i normativnih izvora.

Važno je naglasiti kako se političko-geografski utjecaj NATO-a na prostoru „Zapadnog Balkana“ ne može razumjeti samo kroz pojedinačne dimenzije, već kroz njihovu međusobnu povezanost. Vanjskopolitička dimenzija postavlja okvir sigurnosnog pozicioniranja država, dok se vojno-obrambena dimenzija nadovezuje na to kroz modernizaciju vojski, standardizaciju i institucionalnu suradnju. Ekonomska dimenzija djeluje kao stabilizacijski čimbenik koji olakšava provedbu vanjskopolitičkih ciljeva i dugoročnu integraciju u NATO i EU. Medijska dimenzija pritom oblikuje javno razumijevanje tih procesa, jer utječe na percepciju NATO-a, članstva i „zapadnobalkanske“ sigurnosti. Na toj se osnovi nadograđuje javno-diplomatska dimenzija, odnosno širenje „meke moći“, koje je učinkovitije u kontekstu već postojećih političkih, vojnih i ekonomskih veza. Na ovaj se način pokazuje kako se utjecaj NATO-a u državama „Zapadnog Balkana“ ostvaruje kao integrirani i međusobno uvjetovan proces. Takav pristup potvrđuje interdisciplinarni karakter istraživanja, u kojem se pojedine dimenzije ne promatraju izolirano, već kao povezani elementi šireg političko-geografskog okvira.

Ukupno su potvrđene četiri hipoteze, dok je jedna uvjetno potvrđena. Prilikom testiranja svih hipoteza korištene su relevantne statističke analize. Testiranje prve, četvrte i pete hipoteze temelji se na kvalitativnim podacima, a testiranje treće hipoteze temelji se na kvantitativnim podacima. U slučaju druge hipoteze kombinirani su kvalitativni i kvantitativni podaci. Iako su se prvotno vojna i javno-diplomatska dimenzija planirale hipotetski testirati kroz rezultate intervjua, ipak je u

procesu testiranja hipoteza dodana analiza izabranih vojnih pokazatelja te programa javne diplomacije u godišnjim izvješćima NATO PDD-a. Tijekom istraživanja naišlo se na određene prednosti i nedostatke prostornog i vremenskog obuhvata te metodološkog okvira. Najveći nedostaci tiču se dostupnosti željenih analiziranih podataka, većina podataka nije dostupna za razdoblje prije 2010. godine. Osobito se ističu problemi prilikom istraživanja vojno-obrambene dimenzije, što je i očekivano s obzirom na povjerljivost koja se veže uz vojne strukture. Što se tiče prednosti, izbor novijeg vremenskog okvira doprinio je aktualnosti i lakoći istraživanja. Također, sve su istraživačke metode provedene prema zadanom vremenskom planu. Prostorni obuhvat omogućio je većinsku komunikaciju na jezicima bliskim hrvatskom te lakoću kulturološkoga razumijevanja prostora. Ukupno je istraživanje trajalo godinu dana, a od toga su se četiri mjeseca odnosila na teorijsku pripremu rada i osam mjeseci na provođenje istraživačkih metoda i pisanje.

U ovom Zaključku potrebno se osvrnuti i na Hrvatsku kao izabranu studiju slučaja. Hrvatska se u ovom istraživanju koristi kao usporedni primjer članice NATO-a, dok se promjene u državama „Zapadnog Balkana“ analiziraju u odnosu na standarde Saveza. To je u skladu s pristupom prema kojem se članice međunarodnih organizacija promatraju kao modeli institucionalne prilagodbe (Schimmelfennig i Sedelmeier, 2005). Za Hrvatsku su provedene sve metode istraživanja kao i za druge države. Prema rezultatima, Hrvatska se ne izdvaja od ostalih država „Zapadnog Balkana“. Pritom je potrebno istaknuti kako se Hrvatska od promatranih država razlikuje višom razinom društveno-gospodarske razvijenosti, što predstavlja važan kontekst za interpretaciju rezultata, ali nije bilo zaseban predmet analize ovog istraživanja. NATO ima utjecaj na hrvatsku strategiju nacionalne sigurnosti, doprinosi povećanju standarda Hrvatske vojske, prema kompozitnom indeksu 74,7 % iznosi ekonomska povezanost. Nadalje, hrvatski portali imaju promjene izvještavanja o NATO-u prema pozitivnosti te su i u Hrvatskoj programi javne diplomacije u službi širenja „meke moći“. Iako su rezultati isti i za Hrvatsku, to ne znači kako se Hrvatska približava tim državama, nego se one približavaju hrvatskim, odnosno standardima NATO članica temeljem čega su i konstruirani istraživački ciljevi.

Ova disertacija doprinosi znanosti na teorijskoj, metodološkoj i empirijskoj razini. Teorijski doprinos rada razabire se u shvaćanju političko-geografskog utjecaja NATO-a kao višedimenzionalnog procesa koji je snažno vezan uz prostor, a ne samo uz sigurnosno ili vojno djelovanje. Metodološki doprinos predstavlja razvoj integriranog istraživačkog okvira koji povezuje kvalitativne i kvantitativne metode te omogućuje istodobnu analizu normativnih okvira, statističkih pokazatelja, medijskih sadržaja i intervjua. Empirijski doprinos proizlazi iz sustavne i

usporedive analize šest država „Zapadnog Balkana“ kroz razdoblje od 2000. do 2023. godine. Tako se popunjava uočeni nedostatak istraživanja o mirnodopskom djelovanju NATO-a.

Na temelju provedenih analiza može se izdvojiti model NATO-ova utjecaja koji se ostvaruje kroz tri povezane razine: izravni utjecaj, posredni utjecaj i simbolički utjecaj. Izravni utjecaj NATO-a odnosi se na formalne i institucionalne mehanizme, poput oblikovanja vanjskih politika i modernizacije vojski. Posredni utjecaj očituje se kroz ekonomsku povezanost i medijsko posredovanje, koji proizlaze iz sigurnosne stabilnosti i političke usmjerenosti država prema Savezu. Simbolički utjecaj povezan je s javnom diplomacijom i „mekom moći“, koje dugoročno utječu na percepcije i stavove javnosti. Zajedno, ove razine pokazuju kako NATO djeluje kroz različite, ali međusobno povezane oblike dimenzija utjecaja.

Rezultati ove disertacije pružaju mogućnosti za buduća istraživanja u nekoliko smjerova. Prije svega, primijenjeni metodološki okvir može se dodatno razvijati kroz istraživanja koja bi u duljem vremenskom razdoblju pratila promjene političkih stavova, identiteta i povjerenja javnosti. Nadalje, buduća bi istraživanja mogla snažnije uključiti usporedbu s drugim postkonfliktnim ili problemskim regijama, poput Južnog Kavkaza, Istočne Europe ili Istočnog Sredozemlja. Tako bi se testirala šira primjenjivost predloženog modela NATO-ova utjecaja. Dodatnu vrijednost predstavljala bi i detaljnija analiza interakcije NATO-a i Europske unije, osobito u kontekstu vanjskopolitičkog djelovanja i institucionalnih reformi. Na taj način bi se dodatno produbilo razumijevanje uloge međunarodnih organizacija u prostornom i političkom preoblikovanju postkonfliktnih regija.

Sveukupno ovaj rad pruža složen uvid u pet dimenzija utjecaja NATO-a na „Zapadni Balkan“. Dobiveni rezultati mogu poslužiti donositeljima vanjskih, obrambenih i ekonomskih politika u državama „Zapadnog Balkana“ kao analitička podloga za razumijevanje dugoročnih učinaka suradnje s NATO-om. Posebna vrijednost rada jest u identifikaciji područja u kojima se utjecaj NATO-a ostvaruje posredno, kroz ekonomiju, medije i javnu diplomaciju. Upravo to omogućuje preciznije oblikovanje nacionalnih strategija i komunikacijskih politika. Rad je relevantan i za medije, obrazovne institucije te organizacije civilnog društva jer nudi znanstveno utemeljene uvide u način funkcioniranja NATO-a. Omogućuje se smanjenje prostora za pojednostavljene interpretacije, dezinformacije i politizirane narative. U tom smislu, disertacija ne doprinosi samo akademskoj raspravi, nego i širem razumijevanju političko-geografskih procesa u suvremenoj Europi.

LITERATURA

- Agnew, J. A., 2003: *Geopolitics: Re-Visioning World Politics* (2. izd.), Routledge, London.
- Agresti, A., 2018: *Statistical Methods for the Social Sciences*, Pearson, Boston.
- Ahmetspahić - Fočo, A., 2018: Albanija – regionalni lider u privlačenju stranih investicija, <https://poslovnenovine.ba/2018/02/12/albanija-regionalni-lider-u-privlacenju-stranih-investicija/> (27. 2. 2025.).
- Akçadağ, E., 2012: Public diplomacy: A remedy for NATO's image problem, *Bilge Strateji* 4 (6), 105–134.
- Alipour, L., Suresh, A., Cohen, W. W., 2024: The Drivers of Global News Spreading Patterns. *Scientific Reports* 14, 9612, DOI:10.1038/s41598-024-52076-6 (1. 8. 2025.)
- Allin, D., H., 2002: *NATO's Balkan Interventions*, Routledge, London.
- Arceneaux, P., Bier, L. M., 2022: *Cultural considerations and rigorous qualitative methods in public diplomacy research*, *Place Branding and Public Diplomacy* 18(3), 228–239, DOI: 10.1057/s41254-021-00232-00234.
- Aria, N., 2025: *The Power of Ideas: A Constructivist Reinterpretation of Security in International Relations*, *Journal of Social Sciences and Humanities* 2 (3), 18–36, DOI: 10.62810/jssh.v2i3.120.
- Arlyapova, E., Smirnova, N., Titarenko, A., 2022: NATO's capabilities in global governance: On the Balkan scene, *Vestnik Mezhdunarodnykh Organizatsii – International Organisations Research Journal*, 17(2), 54–65, DOI: 10.17323/1996-7845-2022-02-04,
- Army Guide, n.d.: Manufacturer, <https://www.army-guide.com/eng/firms.php> (7. 6. 2025.)
- ATA Internacional, n.d.: About us, <https://atahq.info/about-us/> (8. 2. 2025.)
- ATA, n.d.a: About us, <https://atahq.info/about-us/> (24. 3. 2025.)
- ATA, n.d.b: ATA network, <https://atahq.info/ata-network/>, (8. 3. 2025.)
- ATA. n.d.c: YATA, <https://atahq.info/yata/> (27. 2. 2025.)
- Atlantic Council, 2017: Balkans Forward: A New US Strategy for the Region, <https://www.atlanticcouncil.org> (21. 1. 2025.)
- Atlantski savez Crne Gore, 2022: Nova inicijativa na Zapadnom Balkanu, <https://ascg.me/publications/komparativna-analiza-nova-inicijativa-na-zapadnom-balkanu/> (19. 1. 2025.)
- Babst, S., 2008: *Reinventing NATO's Public Diplomacy*, Research Paper, NATO Defense College, Rome.

- Baćan, D., 2021: Kritički osvrt na pojam Zapadni Balkan kroz percepciju studenata geografije, *Geografski horizont*, 67(2), 37-49.
- Baćan, D., 2023: Formiranje i komparacija scenarija geopolitičkoga razvoja Zapadnog Balkana, *Hrvatski geografski glasnik*, 85(1), 127-148. DOI: 10.21861/HGG.2023.85.01.05.
- Baćan, D., Lončar, J., 2026: Geographical and Communication Aspects of NATO Public Diplomacy in the Western Balkans, *Modern Geográfia* 21 (2), 1–29, DOI: 10.15170/MG.2026.21.02.01.
- Balahur, A. i dr., 2013: Sentiment Analysis in the News, *Proceedings of the 7th International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC'2010)*, 2216-2220. Valletta, Malta, 19-21 May 2010., DOI: 10.48550/arXiv.1309.6202.
- Balen, V., 2022: Češki investitor DD Acquisition postao novi većinski vlasnik Đure Đakovića, <https://www.vecernji.hr/biznis/ceski-investitor-dd-acquisition-postao-novi-vecinski-vlasnik-dure-dakovica-1621638> (28. 2. 2025.)
- Barić, R., 2004: Transformacija NATO-a i hrvatska obrambena reforma, *Polemos*, VII(13-14), 45–89.
- Barthes, R., 1977: *Image, Music, Text*, Fontana Press, London.
- Bayer, L., Gray, A., 2025: What is NATO's new 5% defence spending target?, Reuters, 25 June, <https://www.reuters.com/business/aerospace-defense/what-is-natos-new-5-defence-spending-target-2025-06-23/> (6. 1. 2026.).
- Baylis, J. i dr., 2018: *Strategy in the Contemporary World: An Introduction to Strategic Studies*, 6. izdanje, Oxford University Press, Oxford.
- Baylis, J. i dr., 2020: *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Oxford University Press, Oxford.
- Beale, M., O., 2004: *Bombs Over Bosnia: The Role of Airpower in Bosnia-Herzegovina*, University Press of the Pacific, Forest Grove.
- Becker, J., 2019: Burden-Sharing, Geopolitics, and Strategy in NATO's Black Sea Littoral States, *SSRN Electronic Journal*, 3(4), 14-26, DOI: 10.2139/ssrn.3343523.
- Begović, M., 2024: Importance of Stability in the Western Balkans for European Security, <https://atlantic-council.com.hr> (19. 1 2025.)
- Begović, M., Pendaroska, Lj., 2021: Atlantsko vijeće Hrvatske, 2021: NATO and Western Balkans: Yesterday, Today, Tomorrow – Handbook, <https://atlantic-council.com.hr> (19. 1. 2025.)

- Bennett, W. L., 2012: The personalization of politics: Political identity, social media, and changing patterns of participation, *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 644 (1), 20–39, DOI: 10.1177/0002716212451428.
- Benwell, M. C., 2024: Veterans, Families and the Domestic Geopolitics of Remembering War, *Geopolitics* 29 (5), 1855–1881, DOI: 10.1080/14650045.2023.2297930.
- Beogradski centar za sigurnosne politike (BCSP), 2022: Balkan Defence Monitor, <https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2024/02/BDM2024final.pdf> (17. 5. 2025.)
- Beogradski centar za sigurnosne politike (BCSP), 2024: Balkan Defence Monitor, <https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2024/02/BDM2024final.pdf> (17. 5. 2025.)
- Berndtson, E., 2010: Škole političke znanosti i oblikovanje discipline, *Politička misao* 47 (2), 183–202.
- Beširević, N., 2013: *Vanjska politika Europske unije i Zapadni Balkan*, Plejada, Zagreb.
- Bevan, A. A., Estrin, S., 2004: The determinants of foreign direct investment into European transition economies, *Journal of Comparative Economics*, 32(4), pp. 775-787, DOI: 10.1016/j.jce.2004.08.006.
- Bh Indeks, 2016: Iako je došlo do pada uvoza i rasta izvoza trgovinski deficit BiH u 2015. 6,86 milijardi KM, <https://www.bh-index.com/iako-je-doslo-do-pada-uvoza-i-rasta-izvoza-trgovinski-deficit-bih-u-2015-686-milijardi-km/> (16. 2. 2025.)
- Bieber, F., 2020: *The Rise of Authoritarianism in the Western Balkans*. Palgrave, Macmillan Cham.
- Bieber, F., Tzifakis, N., 2019: *The Western Balkans as a Geopolitical Chessboard? Myths, realities and policy options*, policy brief, Balkans in Europe Policy Advisory Group, Graz.
- Biljecki, Z., Rapaić, M., Tonković, T., 2006: Konceptualno rješenje Vojnoga geoinformacijskog sustava Ministarstva obrane Republike Hrvatske, *Kartografija i geoinformacije*, 5(5), 15–23.
- Blagojević, M., 2020: False narratives defined the battle over NATO membership, <https://perconcordiam.com/montenegros-media-war/> (29. 7. 2025.)
- Blassnig, S., 2023: Content Analysis in the Research Field of Political Communication: The Self-Presentation of Political Actors, u: Oehmer-Pedrazzi, F., Kessler, S. H., Humprecht, E., Sommer, K. i Castro, L. (ur.), *Standardisierte Inhaltsanalyse in der Kommunikationswissenschaft – Standardized Content Analysis in Communication Research*, Springer VS, Wiesbaden, 431–446., DOI:10.1007/978-3-658-36179-2_26

- Blease, D., 2010: Lessons from NATO's Military Missions in the Western Balkans, *Connections*, 9(3), 3–18.
- Blease, D., Qehaja, F., 2013: The Conundrum of Local Ownership in Developing a Security Sector: The Case of Kosovo, *New Balkan Politics*, 14, 1–21, DOI: 10.5334/sta.dx?.
- Blumi, I., 2019: Albanian Slide: The Roots to NATO's Pending Lost Balkan Enterprise, *Insight Turkey*, 21(2), 149–170, DOI: 10.25253/99.2019212.10.
- Bojanić, D., 2022: The theoretical and methodological analysis of challenges, risks and threats in modern theory of national security, *Vojno delo* 74 (2), 1-23, DOI: 10.5937/vojdelo2202001B.
- Bojičić-Dželilović, V., 2024: Western Balkans regimes that obstruct, and their external contingencies, *Turkish Policy Quarterly*, 23(1), 60–67.
- Borensztein, E. i dr., 1998: How does foreign direct investment affect economic growth?, *Journal of International Economics*, 45(1), 115-135.
- Botić, J., 2013: Prostorna i nacionalna distribucija izravnih stranih ulaganja u Bosni i Hercegovini, *Hrvatski geografski glasnik*, 75.(1.), 131-150, DOI: 10.21861/HGG.2013.75.01.07.
- Bourdieu, P., 1991: *Language and Symbolic Power*, Polity Press, Cambridge.
- Bradarić, B., 2024: Europska unija blokirala projekt Srbije i Mađarske: Upitna realizacija pruge vrijedne 2 milijarde eura, <https://www.vecernji.hr/vijesti/europska-unija-blokirala-projekt-srbije-i-madarske-upitna-realizacija-pruge-vrijedne-2-milijarde-eura-1755072> (28. 2. 2025.)
- Braun, V., Clarke, V., 2013: *Successful Qualitative Research: A Practical Guide for Beginners*, Sage, London.
- Bregu, M., 2024: The regional cooperation in the Western Balkans and the Open Balkans initiative, *Academicus International Scientific Journal*, 15(29), 191–206.
- Brkić, S., 2020: Komparativne prednosti i konkurentnost: Primjer trgovine Bosne i Hercegovine s njezinim glavnim partnerima, *Ekonomika misao i praksa*, 29(1), 137-155.
- Brzezinski, I., 2024: NATO and economic security: A political oxymoron or inevitability? Center for Strategic and International Studies, <https://www.csis.org/analysis/nato-and-economic-security-political-oxymoron-or-inevitability> (5. 1. 2025.)
- BTI Projekt, 2023a: The Transformation Index, <https://bti-project.org/en/?&cb=00000> (17. 7. 2025.)
- BTI Projekt, 2023b: Political Transformation, <https://bti-project.org/en/index/political-transformation> (17. 7. 2025.)

- BTI Projekt, 2023c: Governance, <https://bti-project.org/en/index/governance> (17. 7. 2025.)
- Bucaj, A., 2018: The Impact of FDI in Mining on Kosovo's Economic Growth, *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 8(5), 260-285, DOI: 10.6007/IJARBSS/v8-i1/3807.
- Busterud, I. B., 2015: Defense Sector Reform in the Western Balkans – Different Approaches and Different Tools, *European Security*, 24(2), 335–352, DOI: 10.1080/09662839.2014.893428.
- Buterin, D., Blečić, M., 2013: Učinci izravnih stranih ulaganja u Hrvatsku, *Zbornik Veleučilišta u Rijeci*, 1(1), 133-149.
- Buzan, B. i dr., 1998: *Security: A New Framework for Analysis*. Lynne Rienner Publishers. St. Boulder.
- Buzan, B., 1983: *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Wheatsheaf Books, Brighton.
- Buzan, B., 1991: *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, CO.
- Bytyci, F., 2018: Kosovo approves new army despite Serb opposition, NATO criticism, <https://www.reuters.com/article/us-kosovo-army-idUSKBN1OD16S/> (4. 2. 2025.)
- Carmalt, J., Faubion, T., 2009: Normative approaches to critical health geography, *Progress in Human Geography* 34(3), 292–308 . DOI: 10.2139/ssrn.4933802.
- Carothers, T., Barndt, W., 1999: Civil Society, *Foreign Policy*, (117), 18–29.
- Carpiano, R. M., 2009: Come take a walk with me: The “Go-Along” interview, *Health & Place* 15(1), 263–272, DOI: /10.1016/j.healthplace.2008.05.003.
- Chin, J. J., Skinner, K., Yoo, C., 2023: Understanding National Security Strategies Through Time, *Texas National Security Review* 6 (4), 103–124. DOI: 10.26153/tsw/48842.
- Christmann, G. B., 2008: The Power of Photographs of Buildings in the Dresden Urban Discourse. Towards a Visual Discourse Analysis, *Forum: Qualitative Social Research / Forum: Qualitative Sozialforschung* 9 (3), 11, 1–29, DOI: 10.17169/fqs-9.3.1165.
- Clark, R. i dr., 1998: *NATO In The Balkans*, International Action Center, New York.
- Collins, A., 2011: *Contemporary Security Studies*, 3. izdanje, Oxford University Press, Oxford.
- Creswell, J. W., Poth, C. N., 2018: *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (4th ed.), Sage Publications, Thousand Oaks.
- CroRIS, n.d.: Vrste publikacija, <https://www.croris.hr/crosbi/publikacija/vrsta> (28. 2. 2025.)

- Cull, N. J., 2008: Public diplomacy: Taxonomies and histories, *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 616 (1), 31–54, DOI: 10.1177/0002716207311952.
- Cvrtila, V., 2000: Republika Hrvatska – gateway prema jugoistočnoj Europi, *Politička misao*, XXXVII, 161-172.
- Čehulić Vukadinović, L., 2009: Približavanje jugoistoka Europe Sjevernoatlantskom savezu, *Međunarodne studije*, IX(1), 5–19.
- Čehulić Vukadinović, L., 2010: *Euroatlantizam i suvremeni međunarodni odnosi*, Politička kultura, Zagreb.
- Čehulić, L., 2002: Hrvatska studentska populacija i euroatlantske integracije, *Međunarodne studije*, II(3), 49–59.
- Ćejvanović, F. i dr., 2018: Upotreba modela gravitacije u procjenjivanju vanjske trgovine između Bosne i Hercegovine i Crne Gore kao članica CEFTA ugovora 2006, *Poslovna izvrsnost*, 12(1), 160-160, DOI: 10.22598/pi-be/2018.12.1.143.
- Daalder, I. H., Goldgeier, J. M., 2006: NATO's Transformation: The Changing Shape of the Atlantic Alliance. *International Security*, 21(3), 106-139.
- Dale, C., 2013: National Security Strategy: Mandates, Execution to Date, and Issues for Congress, *Congressional Research Service*, Washington.
- Danas online, 2024: Što je Srbija najviše uvozila, a što izvozila u prvih deset meseci ove godine?, <https://www.danas.rs/vesti/ekonomija/sta-je-srbija-najvise-uvozila-a-sta-izvozila-u-prvih-deset-meseci-ove-godine/> (27. 2. 2025.)
- Davis, D. R., Weinstein, D. E., 1999: Economic geography and regional production structure: An empirical investigation, *European Economic Review* 43 (2), 379–407, DOI: 10.1016/S0021-2921(98)00063-4.
- De Munter, A., 2019: *Zapadni Balkan*, Europski parlament, Strasbourg.
- Defense Acquisition University (DAU), n.d.: National security strategy. DAU Glossary. <https://www.dau.edu/glossary/national-security-strategy> (5. 1. 2025.)
- Degan, V.Đ., 2007: Promatračke misije i mirovne operacije u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i na Kosovu, *Adrias*, (14), 27–28.
- Denyer, D., Tranfield, D., 2009: Producing a systematic review. u: Buchanan, D. A., Bryman, A. (eds.), *The SAGE Handbook of Organizational Research Methods*, Sage Publications, Thousand Oaks.

- DIANA, n. d.: About DIANA, <https://www.diana.nato.int/about-diana.html> (20. 5. 2025.)
- Didović, A., 2024: Non-Western Public Diplomacy in the Western Balkans, <https://uscpublicdiplomacy.org/blog/non-western-public-diplomacy-western-balkans> (24. 3. 2025.)
- Dimitrijević, V., Stojanović, R., 1977: *Osnove teorije međunarodnih odnosa*, Službeni list SFRJ, Beograd.
- Dimitrova, D., Connolly-Ahern, C., 2007: A Tale of Two Wars: Framing Analysis of Online News Sites in Coalition Countries and the Arab World during the Iraq War, *Howard Journal of Communications* 18 (2), 153–173. DOI: 10.1080/10646170701309973.
- Distler, W., 2022: Securitising the Present through the Prism of the Past: State-Building and the Legacy of Interventions in Kosovo and Serbia, *Comparative Southeast European Studies*, 70(2), 267–288, DOI: 10.1515/soeu-2022-0009.
- Domjančić, S., Gracin, D., 2016: Kako promišljati strategiju u području sigurnosti i obrane?, *Polemos* 19 (37), 101–119.
- Državni zavod za statistiku (DZS), 2021: Rezultati popisa stanovništva 2021., <https://www.dzs.hr> (18. 1. 2025.)
- Dueck, C., 2006: Rethinking the national interest: American realism for a new world, *The National Interest* 86, 33–40.
- Dunn, D., Webber, M., 2025: Looking ahead: imbalance, dependency and NATO's uncertain future, *Defence Studies*, 1–9, DOI: 10.1080/14702436.2025.2474057.
- Dunne, J. P., Smith, R. P., 2020: Military Expenditure, Investment and Growth, *Defence and Peace Economics* 31 (6), 601–614, DOI: 10.1080/10242694.2018.1556006.
- Dursun-Özkanca, O., 2019: The Western Balkans in the Transatlantic Security Context: Where Do We Go from Here?, *Insight Turkey*, 21(2), 107–128, DOI: 10.25253/99.2019212.08.
- Dursun-Özkanca, O., 2024: The Western Balkans and prospects for the EU and NATO accession, *Turkish Policy Quarterly*, 23(1), 36–43.
- Dutta, S., 2022: Changing Paradigms of Territory and Boundary Studies in Political Geography, *International Studies* 59 (3), 252–272. DOI: 10.1177/00208817221118786.
- Đukanović, D., 2010: NATO's new strategic concept and its influence on the stability of the Western Balkans, *Croatian International Relations Review*, 16, 105–110.

- Duro Đarković, n. d.: Osnovni borbeni tenk M-84, <https://duro-dakovic.com/duro-dakovic-specijalna-vozila/obrambena-vozila/oklopna-borbena-vozila/osnovni-borbeni-tenk-m-84/> (17. 5. 2025.)
- Ejdus, F., Juncos, A. E., 2018: *Security Sector Reform as a Driver of Resilience in the Western Balkans: The Role of the Common Security and Defence Policy*, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), Vienna.
- Ejdus, F., Kovačević, M., 2019: Penetration, overlay, governmentality: The evolving role of NATO in the Western Balkan security dynamics, *Journal of Intervention and Statebuilding*, 13(5), 566–580, DOI: 10.1080/17502977.2019.1660032.
- Ekinci, D., 2023: *Geomorphology of Balkans*, u: Balkan Studies I (ed. Ekinci, D.), BALKAR – Balkan Studies Application and Research Center, Niğde Ömer Halisdemir University, Niğde, 1–21.
- Elbasani, A., 2013: *European Integration and Transformation in the Western Balkans*, Routledge, London.
- Entman, R. M., 1993: Framing: Toward clarification of a fractured paradigm, *Journal of Communication*, 43(4), 51–58. DOI: 10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x
- Europska komisija, 2021: EU trade by country/region, https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions_en (16. 2. 2025.)
- Europska komisija, 2026: Proširenje EU, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/eu-enlargement_hr#paragraph_1945 (2. 8. 2026.)
- Europsko vijeće, 2000: Zagreb Summit – Final Declaration / Zagrebačka deklaracija, European Council, Zagreb, 24 November 2000, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2000/11/24/zagreb-summit-final-declaration/> (15. 5. 2025.)
- Eurostat, 2024: Trade with the world – imports and exports, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade/data/database> (16. 2. 2025.)
- Fairclough, N., 1995: *Media Discourse*, Edward Arnold, London.
- Farwell, J. P., 2021: *The Rise of Atrocity Propaganda: Reflections on a Changing World*, Defence Strategic Communications 9, 187–220.
- Feenstra, R.C., Taylor, A.M., 2021: *International Trade*, Worth Publishers, New York.

- Filipović, L., 2023: Ovo je deset najvećih hrvatskih izvoznika, nećete se šokirati kad vidite tko je na vrhu, <https://www.tportal.hr/biznis/clanak/ovo-je-deset-najvecih-hrvatskih-izvoznika-necete-se-sokirati-kad-vidite-tko-je-na-vrhu-20230626> (16. 2. 2025.)
- Finnemore, M., Sikkink, K., 1998: International Norm Dynamics and Political Change, *International Organization* 52 (4), 887–917. DOI: 10.1162/002081898550789.
- Finnemore, M., Wendt, A., 2024: When “Old” Constructivism Was New: Reflections on Classical Constructivism, *Perspectives on Politics* 22 (4), 1248-1268. DOI: 10.1017/S1537592724001464.
- Fiske, J., 2002: *Television Culture*, Routledge, London.
- Flowerdew, R., Martin, D. M. (ur.), 2005: *Methods in Human Geography: A guide for students doing a research project* (2. izd.), Routledge, London.
- Fortna, V. P., 2004: Does Peacekeeping Keep Peace? International Intervention and the Duration of Peace After Civil War, *International Studies Quarterly*, 48(2), 269-292. DOI: 10.1111/j.0020-8833.2004.00301.x.
- Foucault, M., 1980: *Power/knowledge: Selected interviews and other writings*, Pantheon Books, New York.
- Fund for Peace, 2023: Fragile state index, <https://fragilestatesindex.org/> (9. 6. 2025.)
- Fraske, T., 2022: Industry 4.0 and its geographies: A systematic literature review and the identification of new research avenues, *Digital Geography and Society* 3 (100031), 51–61, DOI: 10.1016/j.diggeo.2022.100031.
- Freedman, L., 2018: The Meaning of Strategy, *Texas National Security Review* 1 (2), 34-56, DOI: 10.15781/T20863P09.
- Fridman, O., 2016: Memories of the 1999 NATO bombing in Belgrade, Serbia, *Študenteuropa*, 64(4), 438–459, DOI: 10.1515/soeu-2016-0041.
- Fuerst-Bjeliš, B., 2015: *Principi regionalizacije*, interna skripta, Geografski odsjek, Zagreb.
- Gabel, S., Reichert, L., Reuter, C., 2022: Discussing conflict in social media: The use of Twitter in the Jammu and Kashmir conflict, *Media, War & Conflict* 15 (4), 504–529. DOI: 10.1177/1750635220970997.
- Gajić, S., Ponomareva, E., 2020: Accelerated expansion of NATO into the Balkans as a consequence of Euro-Atlantic discord, *MGIMO Review of International Relations*, 13(2), 70–93, DOI: 10.24833/2071-8160-2020-2-71-70-93.

- Gashi, B., Jusufi, A., 2009: Economy of Security, Case Study: Kosovo After the War, *Međunarodne studije*, IX(2), 59-80.
- GFP, 2021: Military Strength Comparisons for 2021, <https://www.globalfirepower.com/global-ranks-previous.php> (17. 5. 2025.)
- GFP, 2023: Military Strength Comparisons for 2023, <https://www.globalfirepower.com/countries-comparison.php> (17. 5. 2025.)
- GFP, 2024: Military Strength Comparisons for 2024, <https://www.globalfirepower.com/countries-comparison.php> (17. 5. 2025.)
- Go, Y., 2022: North Macedonia's Nato entry and EU talks boost FDI, <https://www.fdiintelligence.com/content/news/north-macedonias-nato-entry-and-eu-talks-boost-fdi-81490> (27. 2. 2025.)
- Gómez-Trueba Santamaría, P., Arahuetes García, A., Curto González, T., 2021: A tale of five stories: Defence spending and economic growth in NATO's countries, *PLoS ONE* 16 (1), e0245260, DOI: 10.1371/journal.pone.0245260.
- Gottstein, K. L., 2005: Scientific Culture and Its Role in International Negotiations, arXiv, preprint, arXiv:physics/0504186, DOI: 10.48550/arXiv.physics/0504186.
- Grad-Rusu, A., Grad, C., 2025: Civil society and societal security: A comparative assessment, *Journal of Security and Sustainability Issues* 15 (1), 23–38,
- Grčić Polić, J., 2003: Security and Defence Reforms: A Croatian Armed Forces Case, *Croatian International Relations Review*, 9(30/31), 17–20.
- Gries, S. T., 2021: A new approach to (key) keywords analysis: Using frequency, and now also dispersion. *Research in Corpus Linguistics*, 9(2), 1–33.
- Grillot, S. i dr., 2010: Developing Security Community in the Western Balkans: The Role of the EU and NATO, *International Politics*, 47, 62–90.
- Güleç, C., 2021: NATO and Public Diplomacy: Opportunities and Constraints of 21st Century, *Perceptions* 26 (1), 100-120.
- Gullion, E., 1965: *Public Diplomacy. The Journal of International Affairs*, 19(2), 22-36.
- Gürel, E., Tat, M., 2017: SWOT Analysis: A Theoretical Review, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research* 10 (51), 994-1006, DOI:10.17719/jisr.2017.1832.

- Hamborg, F., Donnay, K., Gipp, B., 2021: Towards Target-Dependent Sentiment Classification in News Articles, Lecture Notes in Computer Science, *Proceedings of the iConference 2021*, Springer, DOI: 10.1007/978-3-030-71305-8_12 (3. 8. 2025.)
- Harding, T., Javorcik, B. S., 2012: Foreign Direct Investment and Export Upgrading, *The Review of Economics and Statistics* 94 (4), 964–980, DOI: 10.1162/REST_a_00226.
- Hayek, P., 2022: The National Security Strategy as a Genre: Dynamic and Adaptable or Constraining Creativity?, *Æther: A Journal of Strategic Airpower & Spacepower* 1 (3), 40-46.
- Hedling, E., Edenborg, E., Strand, S., 2022: Embodying Military Muscles and a Remasculinized West: Influencer Marketing, Fantasy, and “the Face of NATO”, *Global Studies Quarterly*, 2(1), 45-55, DOI: 10.1093/isagsq/ksac010.
- Hegel, G. W. F., 1977: *Phenomenology of spirit*, Oxford University Press, Oxford.
- Henriksen, D., 2007: *NATO's Gamble: Combining Diplomacy and Airpower in the Kosovo Crisis, 1998-1999*, Naval Institute Press, Annapolis.
- Herd, G.P., 2003: Asymmetries of Dual Enlargement: From the Baltics to the Balkans, *Croatian International Relations Review*, 9(32), 99–107.
- Heywood, A., 2013: *Politics*, Palgrave Macmillan, London.
- Hill, C., 2016: *Foreign Policy in the Twenty-First Century*, Palgrave Macmillan, London.
- HINA, 2023: HGK: Raste hrvatski izvoz oružja i vojne opreme, vratio se na razinu prije korone, [HGK: Raste hrvatski izvoz oružja i vojne opreme, vratio se na razinu prije korone - Index.hr](https://www.hina.hr/hrvatski-izvoz-oruzja-i-vojne-opreme-vratio-se-na-razinu-prije-korone) (16. 2. 2025.)
- HINA, 2025: Završen samit EU – Zapadni Balkan: Vučić odbio doći, von der Leyen nahvalila Crnu Goru i Albaniju, Jutarnji list, <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/zavrsen-samit-eu-zapadni-balkan-vucic-odbio-doci-von-der-leyen-nahvalila-crnu-goru-i-albaniju-15653962> (12. 1. 2026.).
- Hitchings, R., Latham, A., 2020: Qualitative Methods I: On current conventions in interview research, *Progress in Human Geography*, 44(2), 389–398, DOI: 10.1177/0309132519856412.
- Hoffman, F. G., 2020: The Missing Element in Crafting National Strategy: A Theory of Success, *Joint Force Quarterly* 97 (2), 55-64.
- Hrvatski Sabor, 2017: Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2017_07_73_1772.html (21. 1. 2025.)
- Huntington, S. P., 1957: *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations*, Harvard University Press, Cambridge.

- IISS, 2023: The Military Balance 2023, <https://www.iiss.org/publications/the-military-balance/the-military-balance-2023/> (17. 5. 2025.)
- Ikenberry, G. J., 2001: Democratic Peace and International Institutions, *International Security* 23 (4), 41–66.
- Iuga, I.-C., Socol, A., 2023: Defending the nation, securing the economy, *E&M Economics and Management*, 26(4), 17-37, DOI: 10.15240/tul/001/2023-4-002.
- Ivanković, D., 2017: Nakon SAD-a najveći je kupac hrvatskog oružja Saudijska Arabija, <https://www.vecernji.hr/vijesti/prodaja-oruzja-saudijska-arabija-hrvatska-sad-hs-produkt-1177374?utm> (16. 2. 2025.)
- Jakešević, R., 2018: Conflict resolution and peacebuilding in the Western Balkans – The role of external actors, *Teorija in praksa*, 55(1), 99–122.
- Jakešević, R., Tatalović, S., 2016: Securitization (and de-securitization) of the European refugee crisis: Croatia in the regional context, *Teorija in Praksa* 53 (5), 1246-1264.
- Jerin, J., 2021: Ispunjavanje kriterija iz Kopenhagena u području slobode medija u državama Zapadnoga Balkana, *South Eastern European Journal of Communication*, 3(2), 61-74, DOI: 10.47960/2712-0457.2021.2.3.61.
- Jianu, I. i dr., 2020: The impact of financial risks on economic growth in EU-15., *Theoretical and Applied Economics*, 24 (1), 45-51.
- Josipović, D. (2024). Depopulation and deep aging: the former Yugoslav and Western Balkans space between the second demographic transition and emigration. *Stanovništvo*, 62 (S1), 57–84, DOI: 0.59954/stnv.615
- Jošić, H., Bašić, M., 2021: Učinci stvaranja i skretanja trgovine iz članstva Hrvatske u CEFTA-i i EU, *Ekonomski pregled*, 72(5-6), 557-578, DOI: 10.32910/ep.72.4.1.
- Jourdeuil, K., 2024: Reorienting Territorial Rights: The Case for Grounded Normative Theory, *Canadian Journal of Political Science* 57 (4), 791–815. DOI: 10.1017/S0008423924000416.
- Jowsey, T., Deng, C., Weller, J., 2021: General-purpose thematic analysis: a useful qualitative method for anaesthesia research, *BJA Education* 21 (12), 472–478, DOI: 10.1016/j.bjae.2021.07.006.
- Jusufi, G., Ukaj, M., 2020: Migracije i ekonomski razvoj u zemljama Zapadnog Balkana: primjer Kosova, *Poslovna izvrsnost*, 14(1), 9-20, DOI:10.22598/pi-be/2020.14.1.135.

- Kamel, M., Keyvani, N., Sadoghi-Yazdi, H., 2018: *Sentimental Content Analysis and Knowledge Extraction from News Articles*, arXiv preprint arXiv:1808.03027, DOI: 10.48550/arXiv.1808.03027 (3. 8. 2025.)
- Karvonen, L., 2010: *The Personalisation of Politics: A Study of Parliamentary Democracies*, ECPR Press, Colchester.
- Kastratović, R., 2016: Uticaj stranih direktnih investicija na privredni i ekonomski rast Srbije, *Udruženje banaka Srbije – Bankarstvo*, 4(2016), 44-63, DOI: 10.5937/bankarstvo1604070K.
- Katić, G., 2023: Kineske firme u martu počinju obnovu Bloka 6 termoelektrane u Tuzli, <https://www.slobodnaevropa.org/a/kina-blok-6-termoelektrana-tuzla-obnova/32269611.html> (27. 2. 2025.)
- Kennedy, C. S., 1985: The Interview Process, Frontline Diplomacy: The Foreign Affairs Oral History Collection of the Association for Diplomatic Studies and Training, <https://www.loc.gov/collections/foreign-affairs-oral-history/articles-and-essays/the-interview-process/> (5. 8. 2025.)
- Keohane, R.O., Nye, J.S., 2012: Power and interdependence. 4th edn. Pearson, Boston.
- Keynes, J. M., 1936: *The General Theory of Employment, Interest and Money*. Macmillan, London.
- Khakimova Storie, L., 2015: Lost publics in public diplomacy: Antecedents for online relationship management, *Public Relations Review* 41 (2), 315–317, DOI: 10.1016/j.pubrev.2015.02.008.
- Kim, H. i dr., 2021: A keyword-based approach to analyzing scientific research trends: ReRAM present and future. *Sci Rep* 15, 45-78. DOI: 10.1038/s41598-025-93423-5.
- Kim, S. M., Corder, M., 2025: Trump says whether he'll commit to NATO mutual defense guarantee 'depends on your definition', <https://apnews.com/article/trump-iran-israel-nato-e34385f9b6e2ff5d0cf60f8aaca57a40> (9. 8. 2025.)
- Kim, W., 2023: Words that Matter: The Impact of Negative Words on News Sentiment and Stock Market Index, *arXiv preprint*, arXiv:2304.00468, DOI: 10.48550/arXiv.2304.00468 (3. 8. 2025.)
- Kissinger, H., 1994: *Diplomacija*, Školska knjiga, Zagreb.
- Klemenčić, M., 1997: *Atlas Europe*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb.
- Knez, S. i dr., 2022: Climate change in the Western Balkans and EU Green Deal—Coherence, challenges, and perspective, *Energy, Sustainability and Society*, 11(1), 1–18. DOI: 10.1186/s13705-021-00328-y

- Kobilke, L., Kulichkina, A., Baghumyan, A., Pipal, C., 2023: Blaming it on NATO? Framing the role of NATO in the full-scale Russian invasion of Ukraine on Twitter, *Frontiers in Political Science* 5, DOI: 10.3389/fpos.2023.1122439.
- Kortunov, A., 2017: Why Russia Opposes Montenegro's Accession to NATO, <https://eng.globalaffairs.ru/articles/why-russia-opposes-montenegros-accession-to-nato/> (29. 7. 2025.)
- Kosovapress, 2024: These are the most exported and imported products in 2024, <https://kosovapress.com/eng/these-are-the-most-exported-and-imported-products-in-2024> (16. 2. 2025.)
- Kosta, R., Çepani, A., 2015: An Empirical Study on Import, Export and Economic Growth in Albania, *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 3(3), 428-438, DOI:10.5901/ajis.2014.v3n3p428.
- Kostyrev, A. G., 2023: NATO-Ukraine Strategic Communications: Theory and Practice, *Hileya: Scientific Bulletin* 13 (3), 1–38.
- Krahmann, E., 2005: American Hegemony or Global Governance? Competing Visions of International Security, *International Studies Review* 7 (4), 531–545.
- Krippendorff, K., 2019: *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*, 4. izdanje, SAGE Publications, Thousand Oaks.
- Kříž, Z., Stixová, M., 2012: Does NATO Enlargement Spread Democracy? The Democratic Stabilization of Western Balkan Countries, *Středoevropské politické studie/Central European Political Studies Review*, 14(1), 1–34.
- Krugman, P. i Wells, R., 2020: *Microeconomics*, Worth Publishers, New York.
- Krugman, P.R., Obstfeld, M., 2018: *International Economics: Theory and Policy*, Pearson, Boston.
- Kukaj, H., Hameli, K., 2023: An Examination of the Causality Between Export, Import and Economic Growth of Kosovo Using Quarterly Data From 2010 To 2021, *International Scientific Journal Monte*, 6(2), 109-116, DOI:10.33807/monte.20222545.
- Kurečić, P., 2011: *Geopolitika i geoekonomija suvremenog NATO-a*, Stajer-graf, Zagreb.
- Kurečić, P., Crljenko, B., 2013: Republika Hrvatska: promjene geopolitičkog položaja u odnosu na „Zapadni Balkan“ od 1990-ih do ulaska u Europsku uniju, U: Grmuša, T., 2013: *Zbornik 1. Međunarodne znanstveno-stručne konferencije Fedor Rocco*, Visoka poslovna škola s pravom javnosti, Zagreb.

- Kushi, S., 2023: Just Another Civil War?: The Influence of Conflict Perceptions on Western Conflict Management in Kosovo and Beyond, *World Affairs*, 186(2), 284–322, DOI: 10.1177/00438200231154296.
- Kutllovci, S., Çeku, O., 2024: North Atlantic Treaty Organization (NATO) and its role for security in the Western Balkans, *Access to Justice in Eastern Europe*, 7(3), 115–142, DOI: 10.33327/AJEE-18-7.3-a000464.
- Kwak, H. i dr., 2018: *What We Read, What We Search: Media Attention and Public Attention Among 193 Countries*, u: WWW 2018 – Proceedings of The 2018 Web Conference, Lyon, Francuska, 23. – 27. travanj 2018. ACM, New York, DOI: 10.1145/3178876.3186137
- Lakić, I., 2018: Portraying refugees in British print media: the case of NATO airstrikes on Yugoslavia, *Círculo de Lingüística Aplicada a la Comunicación* 75, 191–204. DOI: 10.5209/CLAC.61356.
- Larsen, H., 2021: NATO in an illiberal world: The case for differentiated partnerships, *RUSI Journal*, 166(3), 84–92, DOI: 10.1080/03071847.2021.1941440.
- Lazarsfeld, P. F., Berelson, B., Gaudet, H., 1944: *The People's Choice: How the Voter Makes up His Mind in a Presidential Campaign*, Columbia University Press, New York.
- Le Jeune, C., 2010: New NATO Member States: The Benefits and Drawbacks of Enlargement, https://www.rand.org/pubs/working_papers/LWP77-1.html (3. 8. 2025.)
- Leinert Novosel, S., 2009: Žene Hrvatske i NATO: ZA, PROTIV ili ..., *Međunarodne studije*, IX(1), 20–35.
- Lepoša, T., 2023: Gde Srbija izvozi naoružanje i vojnu opremu – objavljen godišnji izveštaj, <https://n1info.rs/biznis/gde-srbija-izvozi-naoruzanje-i-vojnu-opremu-objavljen-godisnji-izvestaj/?utm> (16. 2. 2025.)
- Levitt, H. M., 2018: How to conduct a qualitative meta-analysis: Tailoring methods to enhance methodological integrity, *Psychotherapy Research*, 28(3), 367–378, DOI: 10.1080/10503307.2018.1447708.
- Li, S. i dr., 2016: Geospatial big data handling theory and methods: A review and research challenges, *ISPRS Journal of Photogrammetry and Remote Sensing* 115, 119–133, DOI: 10.1016/j.isprsjprs.2015.10.012.
- Liben-Nowell, D. i dr., 2005: Geographic routing in social networks, *Proceedings of the National Academy of Sciences* 102 (33), 11623–11628. DOI: 10.1073/pnas.0503018102.

- Liperi, O., Hoxha, B., 2016: Profili i ri i Shqipërisë <https://www.gazetatema.net/2016/02/28/profili-i-ri-i-shqiperise> (16. 2. 2025.)
- Lojanica, N. M., 2016: Konkurentnost srpskog izvoza na tržištu Evropske unije, *Poslovna ekonomija* 10 (1), 295–311, DOI: 10.5937/PosEko1601295L.
- Longhurst, R., 2010: *Semi-structured Interviews and Focus Groups*, u: Clifford, N. et al. (eds.), *Key Methods in Geography*, Sage, London, 103–115.
- Loorents, N., 2024: *NATO's Regional Defence Plans, brief* (pismo), International Center for defence and security., Tallinn.
- Luhmann, N., 2000: *The Reality of the Mass Media*, Stanford University Press, Stanford.
- Luketić, K., 2013: *Balkan: od geografije do fantazije*, Algoritam, Zagreb.
- Luković, V., 2022: Central European Free Trade Agreement (CEFTA) and Regional Cooperation with a View to the Improvement of Dispute Resolution Mechanism, *Journal of Economics, Business and Management* 10 (6), 339–348, DOI: 10.18178/joebm.2022.10.6.723.
- Lund, A., 2015: The political geography of Syria's war: An interview with Fabrice Balanche, <https://carnegieendowment.org/middle-east/diwan/2015/01/the-political-geography-of-syrias-war-an-interview-with-fabrice-balanche?lang=en&utm> (5. 8. 2025.)
- Luša, Đ., 2012: Politika širenja NATO-a prema Zapadnom Balkanu u dihotomiji racionalističke i konstruktivističke teorije međunarodnih odnosa, *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 9(1), 205–226.
- Luša, Đ., Jakešević, R., 2022: The development of the discipline of international relations and security studies at the Faculty of Political Sciences, *Politička misao*, 59 (3), 137-178, DOI: 10.20901/pm.59.3.05.
- Luša, Đ., Mijić, P., 2012: Vanjska politika malih država – normativna moć kao faktor utjecaja u međunarodnim odnosima, *Političke perspektive*, 2 (3), 39-65.
- Luša, Đana, 2011: *Posthladnoratovsko širenje NATO-a u suvremenim teorijama međunarodnih odnosa / Post Cold War Enlargement of NATO in Contemporary Theories of International Relations*, doktorski rad (mentor: Radovan Vukadinović), Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb.
- Lyttle, C., Pisale, B., 2022: Kako Sjeverna Makedonija prelazi svoju težinu kada je riječ o privlačenju stranih ulaganja?, <https://www.investmentmonitor.ai/fdi-data/north-macedonia-fdi-projects-investment-2021/?cf-view> (27. 2. 2025.)

- Ljubičić, M., Tuđman, M., 2015: *Hrvatska i Zapadni Balkan: Rasprave o suverenitetu, nacionalnom identitetu i vanjskoj politici*, Knjižara Dominović, Zagreb.
- Mano-Bakalinov, V., 2016: Trade Liberalisation and Economic Growth in Macedonia, *South East European Journal of Economics and Business* 11 (2), 48–60, DOI: 10.1515/jeb-2016-001.
- Manojlović, M., 2025: Sudbina Naftne industrije Srbije: Neizvesni pregovori sa kratkim rokom, <https://www.slobodnaevropa.org/a/naftna-industrija-srbije-pregovori-rok/33282231.html> (28. 2. 2025.)
- Maronkova, B., 2018: *From crawling to walking: Progress in evaluating the effectiveness of public diplomacy – Lessons learned from NATO*, CPD Perspectives on Public Diplomacy, Paper 1, Figueroa Press.
- Marshall, A., 1890: *Principles of Economics*. Macmillan, London.
- Martišković, Ž. i dr., 2012: Značaj inozemnih izravnih ulaganja u Republiku Hrvatsku, *Zbornik Veleučilišta u Karlovcu*, 2(1), 125-135.
- Maslow, A. H., 1954: *Motivation and Personality*. New York, Harper & Row.
- Matika, D., 2009: Sudjelovanje OS RH u međunarodnim vojnim misijama – stajališta hrvatske javnosti i časnika OS RH, *Društvena istraživanja*, 18(3 (101)), 355–369.
- Matika, D., Ogorec, M., 2008: Pristupanje Republike Hrvatske NATO-u u percepciji nevladinih udruga, *Društvena istraživanja*, 17(1–2 (93–94)), 173–198.
- Mazower, M., 2000: *The Balkans: A Short History*, Modern Library, New York.
- McLuhan, M., 1964: *Understanding Media: The Extensions of Man*, McGraw-Hill, New York.
- McQuail, D., 2010: *McQuail's Mass Communication Theory*, Sage Publications, London.
- Mearsheimer, J.J., 2001: *The tragedy of great power politics*, W.W. Norton & Company, New York.
- Međunarodni republikanski institut, 2022., 2024: Support for NATO Membership in the Western Balkans, <https://english.gazetatema.net/politics/support-for-nato-membership-in-the-western-balkans-i334689> (3. 5. 2025.)
- Memišević, O., 2024: Looking Both Ways: Balkan Weapons in Ukraine, <https://cepa.org/article/looking-both-ways-balkan-weapons-in-ukraine/> (20. 5. 2025.)
- Micić Ponjiger, T. i dr., 2023: Evaluation of Rainfall Erosivity in the Western Balkans by Mapping and Clustering ERA5 Reanalysis Data, *Atmosphere* 14 (1), čl. 104, DOI: <https://doi.org/10.3390/atmos14010104>.

- Micković, B. i dr., 2020: Contribution to the Analysis of Depopulation in Rural Areas of the Balkans: Case Study of the Municipality of Niksic, Montenegro. *Sustainability*, 12(8), čl. 3328. DOI: 10.3390/su12083328.
- Milardović, A., 1997: Uvod u politologiju, Pan Liber, Split.
- Milardović, A., 2000: *Zapadni Balkan - Pojam, ideje i dokumenti o rekonstrukciji Balkana u procesu globalizacije*, Pan Liber, Osijek.
- Milardović, A., 2009: *Zapadni balkon*, Pan liber, Osijek.
- Milenković, D., i dr., 2018: Labeling the Balkans, <https://www.helvetas.org/en/eastern-europe/about-us/follow-us/helvetas-mosaic/article/September2018/Labeling-the-Balkans> (1. 1. 2025.)
- Miller, J. L. i McKerrow, R. E., 2010: *History of Political Communication, Review of Communication*, 10 (1), 61–74, DOI:10.1080/15358590903370233.
- Millett, A. R., Murray, W., 1996: *Military Effectiveness*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Ministarstvo obrane Hrvatske (MORH), 2023: Support for Nato membership falls sharply in Southeast Europe, <https://www.intellinews.com/support-for-nato-membership-falls-sharply-in-southeast-europe-317181/m> (17. 5. 2025.)
- Ministarstvo obrane Republike Hrvatske – MORH, 2002: *Vojni pojmovnik: Hrvatsko nazivlje za područje vojne znanosti i tehnologije*, Ministarstvo obrane RH, Zagreb.
- Ministarstvo obrane Srbije, 2019: Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije, https://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/akta_procedura/2019/2206-19%20-%20Lat..pdf (21. 1. 2025.)
- Ministarstvo vanjskih i europskih poslova (MVEP), 2019: Strateški plan za razdoblje 2020.-2022., <https://mvep.gov.hr/informacije-za-gradjane-244593/ugovori-dokumenti-i-obrasci/dokumenti/strateski-plan-mvep/27168> (21. 1. 2025.)
- Ministarstvo vanjskih poslova Sjeverne Makedonije, 2023: Strateški plan 2023.-2025., <https://mfa.gov.mk/mk/document/1869/strateshki-plan-na-ministerstvoto-za-nadvoreshni-raboti-za-periodot-20232025> (21. 1. 2025.)
- Mirić, F., 2019: The Position of Women in the Serbian Army: Current State of Affairs and Perspectives, *Facta Universitatis, Series: Law and Politics* 17 (2), 137–144, DOI: 10.22190/FULP1902137M.
- Modelski, G., 1962: *A Theory of Foreign Policy*, Praeger, New York.

- Mojsoska, S., Gerasimoski, S., 2012: Functioning of Investment Funds in Republic of Macedonia in Terms of Changing Environment, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, (44), 446–452, DOI: 10.1016/j.sbspro.2012.05.049.
- Moldez, C., Gomez, D., 2022: Looking at the bigger picture: A semiotic analysis on online news photographs, *International Journal of Research Studies in Education* 11 (3), 1–58, DOI: 10.5861/ijrse.2022.115.
- Monastiriotis, V., Zilic, I., 2020: The economic effects of political disintegration: Lessons from Serbia and Montenegro, *European Journal of Political Economy*, 65(C), 64-73, DOI: 10.1016/j.ejpoleco.2020.101938.
- MSP, 2018: Autoput Bar - Boljare: Kompleksan projekat, izazovi i predviđanja, <https://www.gov.me/clanak/181371--bar-boljare-kompleksan-projekat-izazovi-i-predvidanja> (27. 2. 2025.)
- Mulchinnock, N., 2017: *NATO and the Western Balkans : From Neutral Spectator to Proactive Peacemaker*, Palgrave MacMillan, London.
- Murray, A. T., 2009: Quantitative Geography: overview of methods in spatial analysis, *Journal of Regional Science Conference*, 50(1):143-163, DOI:10.1111/j.1467-9787.2009.00642.x.
- Najetović, D., 2024: The influence of a new geopolitical environment on the peace and security of the Western Balkans, *Studia Europejskie – Studies in European Affairs*, 28(3), 57–71.
- Nakić, M., 2013: Europska Unija i Zapadni Balkan-između želja i realnosti, *Međunarodne studije*, 13(1), 33-44.
- NATO arhivi, 2023: NATO Publications - Public Diplomacy Division (PDD), <https://archives.nato.int> (6. 2. 2025.)
- NATO PDD, 2015: Godišnje izvješće za 2015. godinu, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_212668.htm, (8. 4. 2025.)
- NATO PDD, 2017: Godišnje izvješće za 2017. godinu, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_212668.htm, (8. 3. 2025.)
- NATO PDD, 2020: Godišnje izvješće za 2020. godinu, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_212668.htm, (8. 3. 2025.)
- NATO PDD, 2023: Godišnje izvješće za 2023. godinu, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_212668.htm, (9. 3. 2025.)

NATO, 2022: NATO 2022 strategic concept, chrome-
https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf (4. 2. 2025.)

NATO, 2024a: NATO's purpose, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_68144.htm? (1. 1. 2025.)

NATO, 2024b: Partnership for Peace programme, https://www.nato.int/cps/po/natohq/topics_50349.htm (4. 2. 2025.)

NATO, 2024c: Relations with Bosnia and Herzegovina, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49127.htm (4. 2. 2025.)

NATO, 2024d: Deterrence and defence, https://www.nato.int/cps/fr/natohq/topics_133127.htm?selectedLocale=en (6. 2. 2025.)

NATO, 2024e: NATO Youth Summit, <https://natoyouthsummit.com/> (8. 3. 2025.)

NATO, 2024f: Engaging Tomorrow's Leaders: NATO's Youth Outreach Programmes, <https://www.act.nato.int/article/engaging-tomorrows-leaders-nato-youth-outreach-programmes/> (25. 2. 2025.).

NATO, n.d.a; Press and media section. NATO. <https://nato.taleo.net/careersection/1/jobdetail.ftl?job=241797> (5. 1. 2025.)

NATO, n.d.b.: Public diplomacy division (PDD). NATO. <https://www.nato.int/structur/pdd/2024/2024-content-guidelines.pdf> (5. 1. 2025.)

Nenovski, T., Smilkovski, I., 2011: *Macedonian economy before and after the global economic crises*, MPRA Paper 45928, University Library of Munich, Germany.

Neuendorf, K., 2017: *The content analysis guidebook*, SAGE Publications, Thousand Oaks.

Nikitović, V., i dr., 2024: The Demographic Future of Western Balkans: Between Depopulation and Immigration. U: Zafeiris, K. N., Kotzamanis, B., Skiadas, C., 2024: *Population Studies in the Western Balkans*. Springer, Berlin.

Nisch, S., 2024: Public opinion about Finland joining NATO: analysing Twitter posts by performing natural language processing, *Journal of Contemporary European Studies* 32 (1), 272–290. DOI: 10.1080/14782804.2023.2235565.

Norris, P., 1997: *Passages to Power: Legislative Recruitment in Advanced Democracies*, Cambridge University Press, Cambridge.

NATO Standardization Office (NSO), n.d.: NSO Today, <https://nso.nato.int/nso/home/main/home/publications/nso/nso-today> (17. 5. 2025.)

Nye, J. S., 2004: *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Public Affairs.

O'Loughlin, J., 2018: Thirty-five years of political geography and *Political Geography*: The good, the bad and the ugly, *Political Geography* 65, 143–151, DOI: [10.1016/j.polgeo.2018.05.004](https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2018.05.004).

OECD iLibrary, 2021: Facts and figures of the Western Balkans, <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/2cc279e8-en/index.html?itemId=/content/component/2cc279e8-en> (2. 1. 2025.)

O'Loughlin, J., Kolosov, V., 2002: Still Not Worth the Bones of a Single Pomeranian Grenadier: The Geopolitics of the Kosovo War 1999, *Political Geography*, 21, 573–599, DOI: [10.1016/S0962-6298\(02\)00008-2](https://doi.org/10.1016/S0962-6298(02)00008-2).

Opašinova Šundovska, M., 2022: Security Implications of Fake News and Disinformation in NATO Member and Partner Countries, *Međunarodne studije*, XXII(2), 13-34, DOI: [10.46672/ms.22.2.1](https://doi.org/10.46672/ms.22.2.1).

Osborne, B. S., Reimer, D. L., 1973: Content Analysis and Historical Geography: A Note on Evaluative Assertion Analysis. *Area*, 5(2), 96–100.

OSCE, n. d: Who we are, <https://www.osce.org/whatistheosce> (8. 2. 2025.)

Özcan, B. A., 2023: Defining Environmental Security as a National Security Issue, *International Journal of Politics and Security* 5 (1), 73–94, DOI: [10.53451/ijps.1178361](https://doi.org/10.53451/ijps.1178361).

Paasi, A., 1986.: The Institutionalization of Regions: A Theoretical Framework for Understanding the Emergence of Regions and the Consitution of Regional Identity, *Fennia* 164 (1), 106-146. DOI:[10.11143/9052](https://doi.org/10.11143/9052).

Page, M.J. i dr., 2020: Pravila PRISMA 2020.: ažurirane smjernice za izvještavanje u sustavnim pregledima, *Medicina Fluminensis* 57 (4), 444–465, DOI: [/10.21860/medflum2021_264903](https://doi.org/10.21860/medflum2021_264903).

Pamment, J., 2013: *New public diplomacy in the 21st century: A comparative study of policy and practice*, Routledge, London, DOI: [10.4324/9780203096734](https://doi.org/10.4324/9780203096734).

Panero, E., 2023: The Western Balkans into NATO: Security Perspectives, https://www.cespi.it/sites/default/files/brief_n.12_panero_-_wb_into_nato_0.pdf (1. 1. 2025.)

Pantev, P., 2021: *The Integration of the Western Balkans in NATO: a Logical Step in the Strengthening of the Regional Security Community in South East Europe*, Research Study, Institute for Security and International Studies (ISIS), Sofia.

- Pavlović, V., 2014: Balkan i balkanizacija – jedan vek kasnije, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Nišu*, (1), 13-28
- Pavlyshenko, B., 2025: AI Approaches to Qualitative and Quantitative News Analytics on NATO Unity, *arXiv preprint arXiv:2505.06313*, 1–21.
- Pečarić, J., 2021: *Prof. dr. sc. Miroslav Tuđman*, Hrvatski dragovoljac, Zagreb.
- Perović, N., 2014: Izvoz, <https://www.vijesti.me/kolumne/249434/izvoz> (16. 2. 2025.)
- Petrović, P., 2007: An Attempted Debate-Mapping the Debate about NATO in Serbia's Civil Society, *Western Balkans Security Observer-English Edition*, (5), 31–40.
- Pisarska, K., (2019). Conducting elite interviews in an international context: Lessons from the world of public diplomacy. In Sage Research Methods Cases Part 2. SAGE Publications, Ltd., DOI: 10.4135/9781526478290.
- Pleić, T., Glasnović, V., Prelogović, V., Radeljak Kaufmann, P., 2021: In Search of Spatial Perceptions: The Balkans as A Vernacular Region, *Tijdschrift voor economische en sociale geografie* 112(3), 304-318.
- Polović, J., Dujčić Frlan, J., 2019: Zapadni Balkan: „Divide et impera“ ili zašto suprotstavljeni interesi velikih sila generiraju trajnu nestabilnost regije, *Acta Economica Et Turistica* 5(2), 85- 208.
- Porter, M.E., 1996: What is Strategy?, *Harvard Business Review*, 74(6), 61-78.
- Poslovni dnevnik, 2024: Sjeverna Makedonija treba tražiti nova izvozna tržišta, <https://www.poslovni.hr/regija/sjeverna-makedonija-treba-traziti-nova-izvozna-trzista-4428969?utm> (16. 2. 2025.)
- Predsjedništvo Bosne i Hercegovine, 2018: *Sigurnosna politika Bosne i Hercegovine 2018. – 2023.* https://www.mod.gov.ba/slike2014/02.28.20_1_Sigurnosna%20politika%20BiH.pdf (21. 1. 2025.)
- Predsjedništvo Bosne i Hercegovine, 2018: *Strategija vanjske politike Bosne i Hercegovine 2018. – 2023.* <https://www.predsjednistvobih.ba/vanji/?id=79859> (21. 1. 2025.)
- Preljević, H., 2017: Unsatisfied? The rocky path to NATO membership – Bosnia and Herzegovina: A new approach in understanding the challenges, *Croatian International Relations Review*, 23(80), 33–59, DOI: 10.1515/cirr-2017-0020.
- Privrednik, 2019: Makedonija subvencionise „Wizz Air“ sa pet miliona evra, <https://privrednik.ba/2019/01/makedonija-subvencionise-wizz-air-sa-pet-miliona-evra/?utm> (28. 2. 2025.)

- Przybylinski, S., 2022: Where is justice in geography? A review of justice theorizing in the discipline, *Geography Compass* 16 (3), 45-55. DOI: 10.1111/gec3.12615.
- Purcell, D., Rogelj, B., 2025: Constructing the U.S. in Slovenian news media, *GeoJournal* 90 (4), 3-18. DOI: 10.1007/s10708-024-11269-2.
- Qeriqi, B., 2023: Kosovo Liberation Army in the Discourse of International Authors, *Kroatologija*, 14(1), 319-339, DOI: 10.59323/k.14.1.14.
- Radonjić, M. i dr., 2020: Dinamika javnog duga u zemljama Zapadnog Balkana: Jesu li socijalni izdaci i gospodarski rast bitni?, *Revija za socijalnu politiku*, 27(1), 71-77.
- Radulović, V., 2018: Zbornik radova: Euroatlantske integracije i sigurnost Zapadnog Balkana, : <https://atlanticcouncil.rs/wp-content/uploads/2018/06/zbornik.pdf> (19. 1. 2025.)
- Rech, M. i dr., 2014: Geography, military geography, and critical military studies, *Critical Military Studies* 1 (1), 47–60, DOI: 10.1080/23337486.2014.963416.
- Recher, V., Budak, J., i Rajh, E., 2015: Razvoj i zabrinutost za online privatnost u zemljama zapadnog Balkana: pogled odozgo, *Radni materijali EIZ-a*, (2), 5-23.
- Repecki, M., 2024: Zbog nove regulative Kinezi se povlače s natječaja u EU. Danas vjerojatno ne bi gradili Pelješki most, <https://forbes.n1info.hr/aktualno/zbog-nove-regulative-kinezi-se-povlace-s-natjecaja-u-eu-danas-vjerojatno-ne-bi-gradili-peljeski-most/> (28. 2. 2025.)
- Risso, L., 2021: A Forgotten Success, *The RUSI Journal*, 166(6-7), 96–105.
- Ristić, K., Satjukow, S., 2022: The 1999 NATO intervention from a comparative perspective: An introduction, *Comparative Southeast European Studies*, 70(2), 189–201, DOI: 10.1515/soeu-2022-2019.
- Riječka enciklopedija, 2012: Brod s oružjem, <https://www.facebook.com/groups/REFaj/posts/468647703148660/> (9. 8. 2026.)
- Rockwell, K., 2024: Criticism of NATO Ignores Its Economic Benefit to the US, <https://www.wilsoncenter.org/article/criticism-nato-ignores-its-economic-benefit-us> (3. 8. 2025.)
- Rooney, B., Johnson, G., Sytsma, T., Priebe, M., 2022: Does the U.S. Economy Benefit from U.S. Alliances and Forward Military Presence?, RAND Corporation, Santa Monica, Calif., Research Report RR-A739-5, DOI: 10.7249/RR-A739-5.
- Rose, G., 2016: *Visual Methodologies: An Introduction to Researching with Visual Materials*, SAGE, London.

- Rozado D, Hughes R, Halberstadt J., 2022: Longitudinal analysis of sentiment and emotion in news media headlines using automated labelling with Transformer language models, *PLoS ONE* 17(10): e0276367, DOI: 10.1371/journal.pone.0276367
- Rrustemi, V., Jusufi, G., 2021: Razumijevanje marketinških aktivnosti društvenih medija na Zapadnom Balkanu: empirijski uvid s Kosova, *Ekonomski pregled*, 72(6), 869-893.
- Saddiki, S., 2012: Arab Public Opinion and NATO after the International Military Operations in Libya, *Turkish Journal of International Relations* 11, 78–89.
- Saldana, J., 2009: *The Coding Manual for Qualitative Researchers*, Sage, Thousand Oaks, California.
- Salihu, A., Topxhiu, R. M., 2025: Determinants of the Trade Balance in the Western Balkan Countries: A Panel Data Approach, *Economic Studies* 34 (2), 53–72.
- Salvatore, D., 2020: *International Economics*, Wiley, Hoboken.
- Sanders, D., 2019: *NATO and the Economic Benefits of Collective Defense*, Routledge, London.
- Sartre, J. P., 2003: *Being and nothingness: An essay in phenomenological ontology*, Routledge, London.
- Savićević, M. i dr., 2023: The Effects of Globalization on the International Competitiveness of the Western Balkan Countries, *Economic Themes*, (60), 459-480, DOI: 10.2478/ethemes-2022-0025.
- Schafer, B., 2016: *Ally or Adversary? Public Opinion of NATO in Post-Soviet Russia, Paper in Public Diplomacy*, University of Southern California.
- Schill, D., 2012: The Visual Image and the Political Image: A Review of Visual Communication Research in the Field of Political Communication, *Review of Communication* 12 (2), 118–142. DOI: 10.1080/15358593.2011.653504.
- Schimmelfennig, F., Sedelmeier, U., 2005: *The Europeanization of Central and Eastern Europe*, Cornell University Press, Ithaca – London.
- Schultz, T., 2025: NATO ex-employees accuse the alliance of going DOGE, <https://www.dw.com/en/nato-ex-employees-accuse-the-alliance-of-going-doge/a-73442195> (9. 8. 2025.)
- Segev, E., Blondheim, M., 2012: America's Global Standing According to Popular News Sites from Around the World, *Political Communication*, 30(1), 139–161, DOI: 10.1080/10584609.2012.7374187
- Sekulić, B., 1999: To Remove the Anathema of the Balkans, *Politička misao*, 36 (5), 78-92.

- Semrush.com, 2025: Trending Websites, <https://www.semrush.com/trending-websites/global/all> (25. 7. 2025.)
- Seroka, J., 2007: Security Considerations in the Western Balkans: NATO's Evolution and Expansion, *East European Quarterly*, 41(1), 25–38.
- Short, E., 2021: *Building a Multiethnic Military in Post-Yugoslav Bosnia and Herzegovina: Armed Forces in Bosnia and Herzegovina from Late Yugoslavia to the Present Day*, Bloomsbury Academic, London.
- Similarweb.com, 2025: Top Websites Ranking, <https://www.similarweb.com/top-websites/serbia/news-and-media/> (25. 7. 2025.)
- Skoko, B., Zovko, P., 2018: Održivost međunarodnih trgovinskih tokova Bosne i Hercegovine, *Notitia - časopis za ekonomske, poslovne i društvene teme*, 4(1), 23-37.
- Skupština Sjeverne Makedonije, 2003: Nacionalni koncept za sigurnost i obranu, https://mod.gov.mk/storage/2020/01/Zakon-za-sluzba-vo-ARM-neoficijalen-precisten-tekst-jan-2020.doc?_cf_chl_tk=82OJI75tOLsYikrjLDQ9rRbkIyUU4u3gkg3mLOkMV3s-1738532343-1.0.1.1-25IYLJ9z0IJ3uDg7ZJzD8H4mxvJg7Ex8wljdmQisCRQ (21. 1. 2025.)
- Sloan, S., 2016: *Defense and Security: A Strategy for the 21st Century*, Stanford University Press, Stanford.
- Slukan Altić, M., 2009: Hrvatska kao Zapadni Balkan - geografska stvarnost ili nametnuti identitet, *Društvena istraživanja*, 20(2), 401-413.
- Smerić, T., Žunec, O., 2002: Croatian Officers Opinions on Croatia's Entering Politico-Military Integrations, *Polemos*, V(9-10), 139–155.
- Smith, A., 1776: *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. W. Strahan and T. Cadell, London.
- Snyder, G. H., 2002: Mearsheimer's world — offensive realism and the struggle for security, *International Security* 27 (1), 149–173, DOI: 10.1162/016228802320231231.
- Solodukhina, N., 2023: Application of Content Analysis of News Resources in the Media in Geography Teaching at an In-Depth Level, *Moscow Pedagogical Journal*, 56(1), 84-92. DOI:10.18384/2949-4974-2023-4-84-92.
- Sommerfeldt, E. J., Buhmann, A., 2019: *The status quo of evaluation in public diplomacy: insights from the US State Department*, *Journal of Communication Management* 23(3), 198–212, DOI: 10.1108/JCOM-12-2018-0137.

- Sparke, M., 2004: Political geography: Political geographies of globalization (1) - Dominance, *Progress in Human Geography* 28, 777–794. DOI: 10.1191/0309132504ph519pr.
- Spasovska, B., 2022: Montenegro: Between Democratic Renewal and Geopolitical Priorities, <https://europeandemocracyhub.epd.eu/montenegro-between-democratic-renewal-and-geopolitical-priorities/> (1. 8. 2025.)
- Stanojević, N., 2025: Serbia's multi-vector foreign policy: the effects on trade with the European Union and Russia, *Post-Communist Economies*, 37(1-2), 51-74, DOI: 10.1080/14631377.2024.2439723.
- Stavridis, J. G., 2014: *The Accidental Admiral: A Sailor Takes Command at NATO*, MD: Naval Institute Press, Annapolis.
- Stiperski, Z., 2015: Politička geografija, interna skripta, Geografski odsjek, Zagreb.
- StratCom COE, n.d.: About us, https://stratcomcoe.org/about_us/about-nato-stratcom-coe/5 (6. 2. 2025.)
- Sturm, T., Bauch, N., 2010: Nationalism and Geography: An Interview with Rogers Brubaker, *Geopolitics* 15 (1), 185–196, DOI: 10.1080/14650040903420503.
- Szondi, G., 2008: Public diplomacy and nation branding: Conceptual similarities and differences, *Clingendael Discussion Papers in Diplomacy* 112, Netherlands Institute of International Relations Clingendael, The Hague.
- Szymańska, A., 2022: Demographic changes in the countries of the Western Balkans: A comparative analysis with the European Union, *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe* 25 (3), 161–182, DOI: 10.18778/1508-2008.25.26.
- Šakaja, L., 2001: Stereotipi mladih Zagrepčana o Balkanu: Prilog proučavanju imaginativne geografije, *Revija za sociologiju*, 32(1-2), 27-37.
- Šakaja, L., 2019: Mentalna karta Europe: promjene u vizuri zagrebačkih srednjoškolaca (2000. – 2017.), *Migracijske i etničke teme*, 35(1), 33-54.
- Šarić, M., 2024: Primjena analitičke triangulacije u narativnom istraživanju međunarodnih kružnih radnih migracija, *Revija za sociologiju* 54 (3), 223–249, DOI: [10.5613/rzs.54.3.2](https://doi.org/10.5613/rzs.54.3.2).
- Šoljan, N., 2011: Vanjska politika: pristupi, razine, analize, dimenzije, *Analiza Hrvatskog politološkog društva*, 8 (1), 7-20.
- Tahiri, L., Mavraj, M., 2019: The image of Russia in the Kosovo media discourse: comparison between the public and the private media, *Information & Media*, (86), 32-44.

- Tahirović, M., 2024: The main security challenges and threats in the Western Balkans and possible model for solving them in the process of European integration, *Studia Europejskie – Studies in European Affairs*, 28(3), 27–55.
- Takhteyev, Y. i dr., 2012: Geography of Twitter networks, *Social Networks* 34 (1), 73–81. DOI: 10.1016/j.socnet.2011.05.006.
- Tang, S., 2004: A systemic theory of the security environment, *Journal of Strategic Studies* 27 (1), 1–34, DOI: 10.1080/0140239042000232756.
- Taylor, P. J., 1982: A Materialist Framework for Political Geography, *Transactions of the Institute of British Geographers* 7 (1), 15–34. DOI: 10.2307/621909.
- Terziev, V. i dr., 2018: Security Dilemmas and Defense Challenges in Kosovo and Western Balkans, *Journal of Innovations and Sustainability*, 4(3), 75–84, DOI: [10.51599/is.2018.04.03.75](https://doi.org/10.51599/is.2018.04.03.75).
- Tkalec, M., i Žilić, I., 2017: Utječe li blizina sukobu na turizam: Slučaj NATO bombardiranja, *Radni materijali EIZ-a*, (4), 1–22.
- Todorova, M., 1997: *Imaginarni Balkan*, University Press, Oxford.
- Tomac, Z., 2005: Hrvatska - talac Zapadnog Balkana i Turske, *Adrias*, (12), 91–102.
- Tomz, M., Weeks, J. L. P., Bansak, K., 2023: How membership in the North Atlantic Treaty Organization transforms public support for war, *PNAS Nexus*, 2(7), 206–218, DOI: 10.1093/pnasnexus/pgad206.
- Tran, T., 2017: Reading Images – The Grammar of Visual Design, *VNU Journal of Foreign Studies* 33 (5), 98–110, DOI: 10.25073/2525-2445/vnufs.4217.
- Trend economy, 2023a: Albanija, <https://trendeconomy.com/data/h2/Albania> (16. 2. 2025.)
- Trend economy, 2023b: Bosna i Hercegovina, <https://trendeconomy.com/data/h2/BosniaAndHerzegovina> (16. 2. 2025.)
- Trend economy, 2023c: Crna Gora, <https://trendeconomy.com/data/h2/Montenegro> (16. 2. 2025.)
- Trend economy, 2023d: Kosovo, <https://trendeconomy.com/data/h2/Kosovo/93> (16. 2. 2025.)
- Trend economy, 2023e: Sjeverna Makedonija, <https://trendeconomy.com/data/h2/Northmacedonia/93> (16. 2. 2025.)
- Trend economy, 2023f: Srbija, <https://trendeconomy.com/data/h2/Serbia/93> (7. 6. 2025.)
- Trend economy, 2023g: Hrvatska, <https://trendeconomy.com/data/h2/Croatia/93> (7. 6. 2025.)

- Tuhina, Gjeraqina, 2020: Samit EU – Zapadni Balkan u Zagrebu: obećanja bez konkretnog napretka, Radio Slobodna Evropa, <https://www.slobodnaevropa.org/a/samit-eu-zapadni-balkan-zagreb-/30595890.html> (12. 1. 2026.).
- Turčalo, S., Kapidžić, D., 2014: NATO Integration of Bosnia and Herzegovina: The Pursuit of Local Ownership in Externally-Led State Building, *Croatian International Relations Review*, 20(71), 72–91, DOI 10.2478/cirr-2014-0009.
- Tziampiris, A., 2011: Greece and the Macedonian Question: an assessment of recent claims and criticisms, *Southeast European and Black Sea Studies* 11 (1), 69–83, DOI: 10.1080/14683857.2011.556428.
- Usiak, J., Ivančik, R., 2014: Economy and defence in the NATO member states, *World economy and international economic relations* (7), 8-12.
- Valentine, G., 2005: *Tell me about...: Using Interviews as a Research Methodology*, u: Flowerdew, R., Martin, D. (eds.), *Methods in Human Geography*, Pearson, Harlow, 110–127.
- Van Aelst, P., Sheafer, T., Stanyer, J., 2012: The personalization of mediated political communication: A review of concepts, operationalizations and key findings, *Journalism* 13 (2), 203–220, DOI: 10.1177/1464884911427802.
- Van Dijk, T. A., 2000: *Ideology: A Multidisciplinary Approach*, SAGE Publications Ltd, London.
- Vičić Hudorović, V., 2020: Kako napisati znanstveni članak – Strategije i savjeti – Metaanaliza / How to Write a Scientific Article – Strategies and Tips – Meta-analysis, *Sestrinski glasnik*, 25(1), 3–11.
- Vilenica, A., 2014: Beograd na vodi: Život kao privilegija, <https://www.masina.rs/beograd-na-vodi-zivot-kao-privilegija/> (28. 2. 2025.)
- Vlada Albanije, 2014: Strategija e sigurisë kombëtare, chrome-https://www.mod.gov.al/images/PDF/strategjia_sigurise_kombetare_republikes_se_shqiperise.pdf (21. 1. 2025.)
- Vlada Albanije, 2024: The National Security Strategy of the Republic of Albania, <https://www.mod.gov.al/eng/security-policies/strategic-documents/100-national-security-strategy> (21. 1. 2025.)
- Vlada Crne Gore, 2018a: Strategija nacionalne bezbjednosti Crne Gore, <https://zakoni.skupstina.me/zakoni/web/dokumenta/zakoni-i-drugi-akti/522/1814-11450-00-38-18-1-4.pdf> (21. 1. 2025.)

- Vlada Crne Gore, 2018b: Komunikaciona strategija Crna Gora članica NATO-a za period do 2020. godine, <https://www.gov.me/dokumenta/88e80853-939e-4c8f-b46d-009ec2c5ef77> (21. 1. 2025.)
- Vlada Crne Gore, 2019: NATO, <https://www.gov.me/clanak/nato-2?utm> (4. 2. 2025.)
- Vlada Kosova, 2018: Strategija e politikës së jashtme, <https://konsultimet.rks-gov.net/viewConsult.php?ConsultationID=40547> (21. 1. 2025.)
- Vlada Kosova, 2022: Kosovo Security Strategy 2022-2027, <https://kryeministri.rks-gov.net/wp-content/uploads/2022/10/2-Strategjia-e-Sigurise-e-Kosoves-ENG.pdf> (21. 1. 2025.)
- Vračić, A., 2018: The way back: brain drain and prosperity in the Western Balkans. *European Council on Foreign Relations*, 18 (1), 45-57.
- Vukadinović, R. 2005: *Teorije vanjske politike*, Politička kultura, Zagreb..
- Vukadinović, R. i dr. 2007: *NATO – Euroatlantska integracija*, Topical, Zagreb
- Vukadinović, R., 2006: Hrvatska na putu u NATO, *Međunarodne studije*, VI(1), 45–59.
- Vukasovich, C., Dejanovic-Vukasovich, T., 2016: ‘Humanitarian intervention’, a predictable narrative? A comparative analysis of media narratives from Serbia to Syria, *Global Media and Communication*, 12(3), 311-331.
- Vukasovich, C., Dejanovic-Vukasovich, T., 2016: ‘Humanitarian intervention’, a predictable narrative? A comparative analysis of media narratives from Serbia to Syria, *Global Media and Communication* 12 (3), 311–331. DOI: 10.1177/1742766516653163.
- Vulović, M., 2023: Western Balkan Foreign and Security Ties with External Actors: An arena of geostrategic rivalry for the EU or a local power struggle? <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2023C08> (25. 5. 2025.)
- Walt, S. M., 1991: The Renaissance of Security Studies, *International Studies Quarterly*, 35(2), 211-239.
- Walther, J. O. i dr., 2020: Using social and behavioural science to support COVID-19 pandemic response, arXiv, preprint, arXiv:2003.01750, DOI: arxiv.org/abs/2003.01750.
- Wanta, W., Golan, G., Lee, C., 2004: Agenda Setting and International News: Media Influence on Public Perceptions of Foreign Nations, *Journalism and Mass Communication Quarterly* 81 (2), 364–377, DOI: 10.1177/107769900408100209 (1. 8. 2025.)
- Wardle, C. i Derakhshan, H., 2017: *Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making*, Council of Europe, Strasbourg.

- Wasserman, L., 2016: *All of Statistics: A Concise Course in Statistical Inference*, Springer, New York.
- Wei, C., 2020: *Public Diplomacy: Functions, Functional Boundaries and Measurement Methods*, u: Turcanu-Carutiu, D. (ed.), *Heritage*, Ovidius University Romania (IntechOpen), pp. 1–12, DOI: 10.5772/intechopen.92664.
- Wendt, A., 1999: *Social theory of international politics*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Wiener, A., 2004: Contested Compliance: Interventions on the Normative Structure of World Politics, *European Journal of International Relations* 10, 34-51. DOI: 10.2139/ssrn.1666699.
- Winchester, H. P. M., 2005: Qualitative research and its place in human geography, u: Hay, I. (ed.), *Qualitative Research Methods in Human Geography*, Oxford University Press, Melbourne, 3–18.
- Wolff, A. T., 2014: Crafting a NATO Brand: Bolstering Internal Support for the Alliance through Image Management, *Contemporary Security Policy* 35 (1), 73–95, DOI: 10.1080/13523260.2014.885708.
- Wolfgram, M. A., 2008: Democracy and Propaganda: NATO's War in Kosovo, *European Journal of Communication*, 23(2), 153-171.
- Woodward, S. L., 1995: *Balkan Tragedy: Chaos and Dissolution After the Cold War*. Brookings Institution Press, Washington.
- Workman, D., 2023a: Albania's Top 10 Exports, <https://www.worldstopexports.com/albanias-top-10-exports/> (16. 2. 2025.)
- Workman, D., 2023b: Bosnia and Herzegovina's Top 10 Exports, <https://www.worldstopexports.com/bosnia-and-herzegovinas-top-10-exports/> (16. 2. 2025.)
- Workman, D., 2023c: Montenegro's Top 10 Exports, <https://www.worldstopexports.com/montenegros-top-10-exports/> (16. 2. 2025.)
- Workman, D., 2023d: North Macedonia's Top 10 Exports, <https://www.worldstopexports.com/macedonias-top-10-exports/> (16. 2. 2025.)
- Workman, D., 2023e: Serbia's Top 10 Exports, <https://www.worldstopexports.com/serbias-top-10-exports/> (16. 2. 2025.)
- Workman, D., 2023f: Croatia's Top 10 Exports, https://www.worldstopexports.com/croatias-top-10-exports/#google_vignette (16. 2. 2025.)

- Yakovenko, N. i Piskorska, G., 2023: Transformation of NATO public diplomacy, *Американська історія і політика [American Studies & Politics]*, 3 (28), 197-206, DOI: 10.17721/2521-1706.2018.05.197-206
- Yildirim, T., Kritzing, S. i Wagner, M., 2023: *Candidate characteristics and voting behaviour: The role of candidate personalities in voter decisions*, *European Journal of Political Research*, 62 (3), 846–868, DOI:10.1111/1475-6765.12542.
- Yin, R. K., 2018: *Case Study Research and Applications: Design and Methods*, 6th ed., SAGE Publications, Thousand Oaks.
- Young, R., 2018: Security Sector Reform in the Western Balkans: An Economic Perspective, <https://commons.lib.jmu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1025&context=ese> (6. 8. 2025.)
- Zafer, U., Yuille, A., 2024: NATO Expansion and Security Cooperation: The Impact on Trade, Investment, and Energy Partnerships, ResearchGate, internetska publikacija, DOI: 10.13140/RG.2.2.34847.57765.
- Zavoneau, R.-G., 2013: The role and importance of public diplomacy: Romania case study in the context of integration into NATO, *European Scientific Journal* 9 (19), 468–475.
- Zogjani, J. i dr., 2024: Transformative Dynamics of the Economy of Kosovo: A Perspective on History and Development of Foreign Direct Investment, *Naše gospodarstvo/Our economy*, , Vol. 70 (3), 37-47, DOI: 10.2478/ngoe-2024-0015.
- Zrinski, I., 2024: Srbija bi Rafale mogla platiti osjetno više nego što se mislilo, general Bandić otkrio je interesantnu informaciju, <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/srbija-bi-rafale-mogla-platiti-osjetno-vise-nego-sto-se-mislilo-general-bandic-otkrio-je-interesantnu-informaciju-15517165> (17. 5. 2025.)
- Zupanc, I., 2020: *Historijsko-geografski aspekt toponimije*, interna skripta, Prirodoslovno-matematički fakultet, Geografski odsjek, Zagreb.
- Zvezdova, O., Mokryak, A., 2020: The Evolution of NATO Public Diplomacy. *Acta de Historia & Politica: Saeculum*, XXI(02), 76–83, DOI: 10.26693/ahpsxxi2020.02.076.
- Živković, A. i dr., 2007: Sigurnost Hrvatske i NATO u percepciji studenata Sveučilišta u Zagrebu, *Pravnik*, 41(85), 151–160.
- Životić, I., Obradović, D., 2022: Spread of the Russian propaganda on Western Balkans—case study in Serbia, *Security Horizons*, (173), 12-22, DOI: 10.20544/ICP.3.7.22.P15.

IZVORI

Agencija za statistike Kosova, 2013-2022: Vanjska trgovina, https://askdata.rks-gov.net/pxweb/sr/ASKdata/ASKdata_External%20trade_Yearly%20indicators/tab02.px/ (15. 2. 2025.)

Agencija za statistike Kosova, 2024: Popis stanovništva Kosova 2024., <http://ask.rks-gov.net> (18. 1. 2025.)

Agencija za statistiku BiH, 2013: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini 2013., from <http://www.popis.gov.ba> (18. 1. 2025.)

Agencija za statistiku BiH, 2013-2022: Vanjska trgovina, <https://bhas.gov.ba/Calendar/Category/11> (15. 2. 2025.)

Albanski statistički institut, 2013-2022: Podaci o uvozu i izvozu, https://databaza.instat.gov.al:8083/pxweb/en/DST/START_FT_FTY/NewFTY004/ (15. 2. 2025.)

Albanski statistički institut, 2021: Popis stanovništva Albanije 2021., <http://www.instat.gov.al> (18. 1. 2025.)

Centralna banka Bosne i Hercegovine, 2013-2022: Strana ulaganja, https://www.fipa.gov.ba/informacije/statistike/investicije/FDI%20Position%20and%20Performan ce_April%202024_E.pdf (15. 2. 2025.)

Centralna banka Crne Gore 2013-2022: Strana ulaganja, <https://www.cbcbg.me/en/statistics/statistical/international-economic-relations/international-investment-position-of-montenegro> (15. 2. 2025.)

Centralna banka Kosova, 2013-2022: Strana ulaganja, <https://bqk-kos.org/statistikat/statistikat-e-sektorit-te-jashtem/?lang=en> (15. 2. 2025.)

Državni zavod za statistiku, 2013-2022: Uvoz i izvoz, <https://podaci.dzs.hr/hr/arhiva/trgovina-i-ostale-usluge-robna-razmjena-s-inozemstvom-i-turizam/robna-razmjena-s-inozemstvom/robna-razmjena-rh-s-inozemstvom/> (15. 2. 2025.)

Europska komisija 2024a: Izvješće za Albaniju, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/albania-report-2024_en (5. 2. 2025.)

Europska komisija 2024b: Izvješće za Bosnu i Hercegovinu, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/bosnia-and-herzegovina-report-2024_en (5. 2. 2025.)

Europska komisija 2024c: Izvješće za Crnu Goru, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/montenegro-report-2024_en (5. 2. 2025.)

Europska komisija 2024d: Izvješće za Kosovo, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/kosovo-report-2024_en (5. 2. 2025.)

Europska komisija 2024e: Izvješće za Sjevernu Makedoniju, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/north-macedonia-report-2024_en (5. 2. 2025.)

Europska komisija 2024f: Izvješće za Srbiju, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/serbia-report-2024_en (5. 2. 2025.)

Eurostat, 2020: Countires, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/gisco/geodata/reference-data/administrative-units-statistical-units/countries> (5. 1. 2025.)

FlightGlobal, 2022: World Air Forces 2022, <https://www.flightglobal.com/download?ac=82077> (10. 5. 2025.)

GFP, 2024: Military Strength Comparisons for 2024, <https://www.globalfirepower.com/countries-comparison.php> (17. 5. 2025.)

Hrvatska narodna banka, 2013-2022: Strana ulaganja, <https://www.hnb.hr/statistika/statisticki-podaci/sektor-inozemstva/inozemna-izravna-ulaganja> (15. 2. 2025.)

MAKSTAT, 2013-2022: Vanjska trgovina, https://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/en/MakStat/MakStat_NadvoresnaTrgovija_KumulativniPod/125_zemji_kumulativ_ml.px/ (15. 2. 2025.)

MAKSTAT, 2021: Popis stanovništva 2021., <http://www.stat.gov.mk> (18. 1. 2025.)

MONSTAT, 2013-2022: https: Vanjska trgovina, <http://www.monstat.org/cg/page.php?id=171&pageid=171> (15. 2. 2025.)

MONSTAT, 2023: Rezultati popisa stanovništva 2023., <http://www.monstat.org> (18. 1. 2025.)

Nacionalne banka Sjeverne Makedonije, 2013-2022: Direktna strana ulaganja, <https://www.nbrm.mk/ns-newsarticle-arhiva-na-direktni-investicii-en.nspj> (15. 2. 2025.)

Narodna banka Albanije 2013-2022: Strana ulaganja, https://www.bankofalbania.org/Statistics/External_sector_statistics/Foreign_Direct_Investments/ (15. 2. 2025.)

Narodna banka Srbije, 2013-2022: Strana ulaganja, https://www.nbs.rs/export/sites/NBS_site/documents/statistika/ino_ekonomski_odnosi/platni_bila_ns/fdi_po_zemljama_2010_2023.xls (15. 2. 2025.)

NATO, 2023a: Operations and missions: past and present, https://www.nato.int/cps/ra/natohq/topics_52060.htm (18. 1. 2025.)

NATO, 2023b: Udjel BDP-a koji se izdvaja za obranu, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_67655.htm (17. 5. 2025.)

Republički zavod za statistiku, 2013-2022a: Izvoz po sektorima i državama, <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/170301?languageCode=sr-Latn> (15. 2. 2025.)

Republički zavod za statistiku, 2013-2022b: Uvoz po sektorima i državama, <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/170301?languageCode=sr-Latn> (15. 2. 2025.)

Republički zavod za statistiku, 2022: Rezultati popisa stanovništva 2021, <http://www.stat.gov.rs> (18. 1. 2025.)

SIPRI, 2025: Arms Transfers Database, <https://sipri.org/databases/armstransfers> (10. 5. 2025.)

Svjetska banka, 2013-2022a: Izvoz država Zapadnog Balkana i Hrvatske, <https://data.worldbank.org/indicator/BX.GSR.TOTL.CD?end=2023&locations=AL-RS-XK-BA-HR-MK-ME&start=1980&type=shaded&view=chart&year=2013> (15. 2. 2025.)

Svjetska banka, 2013-2022b: Uvoz država Zapadnog Balkana i Hrvatske, <https://data.worldbank.org/indicator/BM.GSR.TOTL.CD?end=2023&locations=AL-RS-XK-BA-HR-MK-ME&start=1980&type=shaded&view=chart&year=2013> (15. 2. 2025.)

Svjetska banka, 2023: World Development Indicators: GDP (current US\$), <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> (18. 1. 2025.)

*U Izvore spada i svih 190 analiziranih članaka u medijskoj analizi, koji ovdje nisu posebno citirani poradi preglednosti rada i same veličine svih 190 potencijalnih referenci.

POPIS TABLICA

Tab. 1. Etnička i vjerska struktura „Zapadnog Balkana“ i studije slučaja – Hrvatske	10
Tab. 2. Države „Zapadnog Balkana“ i studije slučaja – Hrvatska po BDP-u i po BDP-u po stanovniku 2023. godine	12
Tab. 3. Autori i tematske odrednice svrstavanja u analizu vanjskopolitičke dimenzije	16
Tab. 4. Autori i tematske odrednice svrstavanja u analizu vojno-obrambene dimenzije.....	17
Tab. 5. Autori i tematske odrednice svrstavanja u analizu ekonomske dimenzije.....	19
Tab. 6. Autori i tematske odrednice svrstavanja u analizu medijske dimenzije	20
Tab. 7. Autori i tematske odrednice svrstavanja u analizu javno-diplomatske dimenzije	21
Tab. 8. Izabrani pokazatelji deskriptivne statistike analiziranih članaka.....	25
Tab. 9. Metode istraživanja analiziranih članaka.....	26
Tab. 10. Raspodjela analiziranih članaka prema teorijama međunarodnih odnosa	27
Tab. 11. Raspodjela analiziranih članaka prema tematici i glavnim zaključcima	28
Tab. 12. Pokazatelji i njihovi kriteriji u metaanalizi.....	29
Tab. 13. Analizirani normativni okviri država „Zapadnog Balkana“ i studije slučaja – Hrvatske	38
Tab. 14. Najposjećeniji i analizirani internetski portali na „Zapadnom Balkanu“ i u Hrvatskoj ..	39
Tab. 15. Napredovanje država „Zapadnog Balkana“ i Hrvatske prema članstvu u Europskoj uniji	58
Tab. 16. NATO-ove vojne operacije na području „Zapadnog Balkana“ i studije slučaja – Hrvatske	60
Tab. 17. Godine ulaska država u Partnerstvo za mir i u NATO.....	61
Tab. 18. Sistematizacija teorijskih prikaza sigurnosnih politika	73
Tab. 19. Sistematizacija prikaza okruženja država u strategijama nacionalnih sigurnosti	75
Tab. 20. Zajednički i specifični ciljevi strategija nacionalnih sigurnosti	77
Tab. 21. Spomenute međunarodne organizacije i države u strategijama sigurnosti	81
Tab. 22. Trenutno stanje, vremensko razdoblje i ciljevi prema NATO-u u strategijama vanjskih politika.....	84
Tab. 23. Glavni ciljevi i međunarodne suradnje u strategijama vanjskih politika.....	85
Tab. 24. Rezultati <i>Chi</i> -kvadrat testa za prvu hipotezu.....	87
Tab. 25. Osnutak vojski i broj aktivnih vojnika država „Zapadnog Balkana“ 2023. godine	89
Tab. 26. Izabrani vojni pokazatelji država „Zapadnog Balkana“ 2021. i 2023. godine	90

Tab. 27. Sudjelovanje vojnika u inozemnim vojnim misijama 2023. godine.....	91
Tab. 28. Količina vojne opreme u državama „Zapadnog Balkana“ 2021. i 2023. godine.....	93
Tab. 29. Glavne prilagodbe NATO standardima za članice i potencijalne članice.....	95
Tab. 30. Kodovi u prvoj tematskoj skupini intervjua	98
Tab. 31. Vojna oprema i njeno podrijetlo u vojskama država „Zapadnog Balkana“	104
Tab. 32. Kodovi u drugoj tematskoj skupini intervjua	106
Tab. 33. Tvornice oružja prema vlasništvu u državama „Zapadnog Balkana“	108
Tab. 34. Udjeli u trgovini vojnom opremom država „Zapadnog Balkana“ 2023. godine	109
Tab. 35. Kodovi u trećoj tematskoj skupini intervjua.....	113
Tab. 36. Izabrani indeksi političke (ne)stabilnosti „Zapadnog Balkana“ 2023. godine	116
Tab. 37. Kodovi u četvrtoj tematskoj skupini intervjua.....	119
Tab. 38. Normalizacija izabranih vojnih pokazatelja i kompozitni indeks.....	121
Tab. 39. Države i udjeli izravnih stranih ulaganja u Albaniji od 2013. do 2022. godine	142
Tab. 40. Države i udjeli izravnih stranih investicija u BiH od 2013. do 2022. godine.....	143
Tab. 41. Države i udjeli izravnih stranih ulaganja u Crnoj Gori od 2013. do 2022. godine.....	144
Tab. 42. Države i udjeli izravnih stranih ulaganja na Kosovu od 2013. do 2022. godine.....	145
Tab. 43. Države i udjeli izravnih stranih ulaganja u Sjevernoj Makedoniji od 2013. do 2022. godine	146
Tab. 44. Države i udjeli stranih ulaganja u Srbiji od 2013. do 2022. godine	147
Tab. 45. Udjeli uzeti u izračun kompozitnog indeksa	149
Tab. 46. Izabrane ključne riječi prema četiri pristupa za razdoblje od 2008. do 2010. godine ...	151
Tab. 47. Učestalost ključnih riječi prema državi podrijetla za razdoblje od 2008. do 2010. godine	151
Tab. 48. Statistički izračuni povezani uz ključne riječi za razdoblje od 2008. do 2010. godine ..	153
Tab. 49. Izabrane ključne riječi prema četiri izabrana pristupa od 2016. do 2017. godine	153
Tab. 50. Učestalost ključnih riječi prema državi podrijetla članaka od 2016. do 2017. godine..	154
Tab. 51. Statistički izračuni povezani uz ključne riječi od 2016. do 2017. godine	155
Tab. 52. Izabrane ključne riječi prema četiri izabrana pristupa za razdoblje od 2018. do 2021. godine	155
Tab. 53. Učestalost ključnih riječi prema državi podrijetla članaka od 2018. do 2021. godine..	156
Tab. 54. Statistički izračuni povezani uz ključne riječi od 2018. do 2021. godine	157

Tab. 55. Kvantitativna analiza fotografija za razdoblje od 2008. do 2009. godine	161
Tab. 56. Kvalitativna analiza izabranih fotografija za razdoblje od 2008. do 2009. godine	162
Tab. 57. Kvantitativna analiza fotografija za razdoblje od 2016. do 2017. godine	164
Tab. 58. Kvalitativna analiza izabranih fotografija za razdoblje od 2016. do 2017. godine	165
Tab. 59. Kvantitativna analiza fotografija za razdoblje od 2018. do 2021. godine	167
Tab. 60. Kvalitativna analiza izabranih fotografija za razdoblje od 2018. do 2021. godine	168
Tab. 61. Kvantitativna analiza spomenutih političara za razdoblje od 2008. do 2009. godine. ..	172
Tab. 62. Kvalitativna analiza izabranih političara za razdoblje od 2008. do 2009. godine	173
Tab. 63. Kvantitativna analiza spomenutih političara za razdoblje od 2016. do 2017. godine ...	174
Tab. 64. Kvalitativna analiza izabranih političara od 2016. do 2017. godine	175
Tab. 65. Kvantitativna analiza spomenutih političara od 2018. do 2021. godine.....	177
Tab. 66. Kvalitativna analiza izabranih političara od 2018. do 2021. godine	178
Tab. 67. Kvantitativna analiza spomenutih država od 2008. do 2009. godine	180
Tab. 68. Kvantitativna analiza spomenutih država od 2016. do 2017. godine	182
Tab. 69. Kvantitativna analiza spomenutih država za razdoblje od 2018. do 2021. godine.....	184
Tab. 70. Broj pozitivnih i negativnih članaka i njihovi udjeli kroz tri vremenska razdoblja	193
Tab. 71. Izračunati statistički pokazatelji za pozitivno i negativno usmjerene članke	194
Tab. 72. Programi javne diplomacije NATO-a na „Zapadnom Balkanu“ od 2011. do 2023. godine	201
Tab. 73. Prisutni kodovi u odgovorima sugovornika u prvoj tematskoj skupini intervjua.....	206
Tab. 74. Podrška NATO članstvu u državama „Zapadnog Balkana“ 2022. i 2024. godine	207
Tab. 75. Prisutni kodovi u odgovorima sugovornika u drugoj tematskoj skupini intervjua.....	210
Tab. 76. Tradicionalne YATA konferencije tijekom godine.....	211
Tab. 77. Prisutni kodovi u odgovorima sugovornika u trećoj tematskoj skupini intervjua	215
Tab. 78. Prisutni kodovi u odgovorima sugovornika u četvrtoj tematskoj skupini intervjua	219
Tab. 79. Ključne odrednice novog Strateškog koncepta NATO-a iz 2022. godine	220
Tab. 80. Prisutni kodovi u odgovorima sugovornika u petoj tematskoj skupini intervjua	224
Tab. 81. Širenje „meke moći“ kroz projekte javne diplomacije	228
Tab. 82. Sistematizacija elemenata analize normativnih okvira Hrvatske	230
Tab. 83. Izabrani pokazatelji Hrvatske vojske 2021. i 2023. godine.....	232
Tab. 84. Izabrani pokazatelji vojne modernizacije i sigurnosne stabilnosti Hrvatske.....	233

Tab. 85. Države i udjeli stranih investicija u Hrvatskoj od 2013. do 2022. godine.....	238
Tab. 86. Učestalost i relativna učestalost ključnih riječi u člancima od 2008. do 2021. godine .	239
Tab. 87. Kvantitativna analiza fotografija u člancima od 2008. do 2021. godine	240
Tab. 88. Kvantitativna analiza izabranih fotografija u člancima od 2008. do 2021. godine	241
Tab. 89. Kvantitativna analiza spomenutih političara u člancima od 2008. do 2021. godine	242
Tab. 90. Kvantitativna analiza spomenutih država u člancima od 2008. do 2021. godine.....	243
Tab. 91. Rezultati istraživanja povezani sa studijom slučaja – Hrvatskom.....	255
Tab. 92. Prednosti i nedostaci istraživačkih metoda.....	260

POPIS SLIKA

SI. 1. Shematski prikaz predmeta istraživanja.....	5
SI. 2. Države „Zapadnog Balkana“	8
SI. 3. Glavni zaključci Zagrebačkog samita 2000. godine	14
SI. 4. Koraci u PRISMA pregledu literature	23
SI. 5. PRISMA dijagram izrađen u sklopu istraživanja	24
SI. 6. Političko-geografska sinteza literature o odnosu NATO-a i „Zapadnog Balkana“	34
SI. 7. Vremenski raspored objave članaka povezanih uz ulazak Albanije i Hrvatske u NATO	40
SI. 8. Vremenski raspored objave članaka povezanih uz ulazak Crne Gore u NATO.....	41
SI. 9. Vremenski raspored objave članaka povezanih uz ulazak Sjeverne Makedonije u NATO ..	41
SI. 10. Shematski prikaz metodološkog okvira istraživanja i povezanosti istraživačkih ciljeva ...	50
SI. 11. Shematski prikaz sastavnica strategija nacionalnih sigurnosti.....	79
SI. 12. Shema ključnih procesa i pojmova implementacija strategija nacionalnih sigurnosti	82
SI. 13. Usporedba kompozitnog indeksa država „Zapadnog Balkana“ u 2021. i 2023. godini ...	122
SI. 14. Izvoz država „Zapadnog Balkana“ od 2013. do 2022. godine	125
SI. 15. Uvoza država „Zapadnog Balkana“ od 2013.do 2022. godine.....	126
SI. 16. Glavna izvozna tržišta Albanije i njihovi trendovi od 2013. do 2022. godine.....	127
SI. 17. Glavna izvozna tržišta Bosne i Hercegovine i njihovi trendovi od 2013. do 2022. godine	128
SI. 18. Glavne izvozna tržišta Crne Gore i njihovi trendovi od 2013. do 2022. godine	129
SI. 19. Glavna izvozna tržišta Kosova i njihovi trendovi od 2013. do 2022. godine	130
SI. 20. Glavna izvozna tržišta Sjeverne Makedonije i njihovi trendovi od 2013. do 2022. godine	131
SI. 21. Glavna izvozna tržišta Srbije i njihovi trendovi od 2013. do 2022. godine.....	132
SI. 22. Ukupni udjel NATO članica i ostalih država u izvozu država „Zapadnog Balkana“	133
SI. 23. Glavne države uvoza Albanije i njihovi trendovi od 2013. do 2022. godine.....	134
.....	135
SI. 24. Glavne države uvoza Bosne i Hercegovine i njihovi trendovi od 2013. do 2022. godine	135
SI. 25. Glavne države uvoza Crne Gore i njihovi trendovi od 2013. do 2022. godine	136
.....	137
SI. 26. Glavne države uvoza Kosova i njihovi trendovi od 2013. do 2022. godine.....	137

.....	138
Sl. 27. Glavne države uvoza Sjeverne Makedonije i njihovi trendovi od 2013. do 2022. godine	138
.....	138
Sl. 28. Glavne države uvoza Srbije i njihovi trendovi od 2013. do 2022. godine.....	139
Sl. 29. Ukupni udjel NATO članica i ostalih država u uvozu država „Zapadnog Balkana“	140
Sl. 30. Udjeli država u izravnim stranim ulaganjima na „Zapadnom Balkanu“	147
Sl. 31. Kvalitativna analiza spomenutih država od 2008. do 2009. godine	181
Sl. 32. Kvalitativna analiza spomenutih država od 2016. do 2017. godine	183
Sl. 33. Kvalitativna analiza spomenutih država za razdoblje od 2018. do 2021. godine.....	185
Sl. 34. Udjel spominjanja NATO članica po državama u sva tri razdoblja	186
Sl. 35. Kvantitativna analiza pozitivno i negativno usmjerenih članaka od 2008. do 2009. godine	189
.....	189
Sl. 36. Kvantitativna analiza pozitivno i negativno usmjerenih članaka od 2016. do 2017. godine	190
.....	190
Sl. 37. Kvantitativna analiza pozitivno i negativno usmjerenih članaka od 2018. do 2021. godine	191
.....	191
Sl. 38. Kretanje broja pozitivno i negativno usmjerenih članaka kroz analizirana razdoblja	192
Sl. 39. Vizualni prikaz kretanja pozitivno i negativno usmjerenih članaka	194
Sl. 40. Službeni nazivi, godina osnutka i glavni ciljevi te projekti Atlantskih vijeća	198
Sl. 41. Shematski prikaz civilnog sektora	202
Sl. 42. Prostorna distribucija NATO-ove javne diplomacije na „Zapadnom Balkanu“	226
Sl. 43. Izvoz i uvoz Hrvatske od 2013. do 2022. godine	235
Sl. 44. Glavna izvozna tržišta Hrvatske i njihovi trendovi od 2013. do 2022. godine.....	236
Sl. 45. Glavne države uvoza Hrvatske i njihovi trendovi od 2013. do 2022. godine.....	237
Sl. 46. Kvantitativna analiza pozitivno i negativno usmjerenih članaka od 2008. do 2021. godine	244
.....	244
Sl. 47. Prostorna distribucija NATO-ove javne diplomacije u Hrvatskoj	245
Sl. 48. SWOT analiza utjecaja NATO-a na „Zapadni Balkan“ i Hrvatsku	258

PRILOZI

Prilog 1 – pitanja za intervju s vojnim stručnjacima

Opća pitanja o NATO-u i vojnoj suradnji

1. Kako biste opisali trenutnu razinu suradnje Vaše države s NATO-om u vojnom sektoru?
2. Koje su ključne reforme koje je Vaša država provela kako bi se uskladila s NATO standardima?
3. Koji su najveći izazovi s kojima ste se suočili zbog pitanja vojne integracije s NATO-om? Koliko NATO utječe na nacionalnu sigurnost Vaše države?
4. Na koji način NATO utječe na strateško planiranje i obrambene kapacitete Vaše države? Uočavate li takve utjecaje i u ostalim državama Jugoistočne Europe („Zapadnog Balkana“)?

Strateški i operativni aspekti modernizacije vojski

5. Jesu li su se i na koji način promijenile operativne sposobnosti Vaše vojske zbog implementacije NATO standarda? Kako i koliko?
6. Kako konkretno (uz neke primjere) NATO podržava razvoj obrazovnih institucija i vojnih akademija u Vašoj zemlji? Podržava li ih uopće?
7. Kako biste ocijenili učinkovitost NATO programa za modernizaciju vojske u NATO državama?
8. Postoje li specifični segmenti vojne tehnologije ili vojnih strategija u kojima je NATO ima najznačajniji utjecaj? Razlikuje li se to od države do države na „Zapadnom Balkanu“?

Financijski i politički aspekti NATO članstva

9. U kojoj mjeri financijski učinak ne-članstva u NATO-u utječe na Vaš obrambeni proračun?
10. Je li ne-članstvo u NATO-u pridonijelo povećanju stranih vojnih investicija u Vašoj zemlji? Možete li navesti neke primjere?
11. Koje su ključne političke ili društvene prepreke u procesu usklađivanja s NATO-om? Postoje li takve prepreke i u ostalim državama Jugoistočne Europe („Zapadnog Balkana“)?

„Zapadnobalkanska“ sigurnost i geopolitičke implikacije

12. Prema Vašem mišljenju, utječe li članstvo ili suradnja s NATO-om na sigurnosnu situaciju u na „Zapadnom Balkanu“? Kako i koliko?
13. Smatrate li da postoje razlike u stavovima prema NATO-u unutar različitih dijelova Vašeg obrambenog sektora?
14. Koje su Vaše prognoze za budući razvoj odnosa između NATO-a i vojnog sektora Vaše države? Za odnos NATO-a i „Zapadnog Balkana“?

Prilog 2 – pitanja za intervju s čelnicima Atlantski vijeća

Uloga Atlantskog vijeća u civilnom sektoru

1. Koja je glavna uloga Atlantskog vijeća Vaše države u promicanju NATO vrijednosti u civilnom društvu?
2. Na koji način Atlantsko vijeće surađuje s nevladinim organizacijama?
3. Na koji je način, ako jest, u suradnju uključena i akademska zajednica u Vašoj državi?

Javna percepcija NATO-a i informiranje građana

4. Prema Vašem mišljenju, ima li NATO pozitivnu percepciju u Vašoj državi? Koji su učestala mišljenja i stavovi o njemu u Vašoj državi?
5. Koji su, prema vašem mišljenju, glavni izvori dezinformacija o NATO-u u Vašoj zemlji i zašto do njih dolazi?
6. Kako ih, prema vašem mišljenju, najuspješnije suzbiti?
7. Koje mjere Atlantsko vijeće provodi na poboljšanju razumijevanja NATO-a među različitim društvenim skupinama?
8. Koje se učestale mjere provode u na „Zapadnom Balkanu“?

Mladi i obrazovni programi

9. Postoje li posebni obrazovni programi ili inicijative za mlade vezane uz NATO u Vašoj državi?
10. Možete li navesti na koje načine Atlantsko vijeće potiče aktivno sudjelovanje mladih u raspravama o sigurnosti i međunarodnim odnosima?
11. Postoje li i drugi programi/načini uključivanja mladih?

Javna diplomacija i NATO-ova "meka moć"

12. Kako NATO koristi javnu diplomaciju za jačanje podrške u državama „Zapadnog Balkana“?
13. Koji su najuspješniji projekti javne diplomacije NATO-a u Vašoj zemlji? Koji na razini „Zapadnog Balkana“?
14. Je li NATO uspješan u širenju „meka moći“? Koji su najveći uspjesi?

Budućnost civilnog djelovanja NATO-a

15. Koje biste preporuke dali za jačanje civilnog angažmana NATO-a na „Zapadnom Balkanu“?
16. Kako vidite ulogu Atlantskog vijeća u budućnosti, s obzirom na političke promjene?
17. Kako vidite ulogu NATO-a sukladno novoj predsjedničkoj administraciji Donalda Trumpa?

SUMMARY

This research provides an analysis of NATO's influence on the „Western Balkans“ with a particular focus on the post-conflict period from 2000 to 2023. The spatial scope encompasses six countries, jointly referred to as the „Western Balkans“, which is taken as a case study. NATO's impact was examined through five dimensions: foreign policy, military, economic, media, and public diplomacy. The results are presented together with those related to a case study Croatia, while the hypothesis testing referred exclusively to the „Western Balkans“. It is important to note that, in the hypotheses, the term „Western Balkans“ is placed in quotation marks to explicitly indicate that this research does not provide geographical validation of the term as a regional designation.

In accordance with the first research objective, the study explored NATO's influence on the security components of the foreign policies of Western Balkan states. To achieve this goal, a content analysis of the normative frameworks of the security aspects of the foreign policies of the countries in the region was conducted. These normative frameworks were represented by national security strategies, which were analysed based on common components: theoretical perspectives on security, an analysis of each state's security environment (current state of security), security policy objectives, components of security policies, international integration and cooperation, and implementation. Based on the analysis of the security strategies, **the first hypothesis was confirmed**. The results ($\chi^2 = 6.000$, $p = 0.014$, $\Phi = 1.00$, Cramér's $V = 1.00$) confirm that NATO significantly contributes to shaping the security components of the foreign policies of the „Western Balkans“. Given the small sample size and methodological limitations, these quantitative results have an indicative value only, and the confirmation of the first hypothesis is primarily based on qualitative analysis of normative frameworks.

According to the second research objective, the influence of NATO on the equipment and standards of the armed forces of the „Western Balkans“ was analysed. In line with this objective, interviews with military experts were conducted on the overall relationship of the states in the region towards NATO. The interviews comprised four thematic groups: general questions about NATO and military cooperation; strategic and operational aspects of modernising the armed forces; financial and political aspects of NATO membership; and regional security and geopolitical implications. In general, respondents view NATO as a guarantor of stability and security in the

region. In addition, a quantitative analysis of selected military indicators was conducted: defence expenditure as a percentage of GDP, participation in foreign military exercises, largest military donors, percentage of women in the armed forces, participation in military missions, and the general number of selected military equipment items. A composite index was constructed based on four military indicators, and the interview results were coded. Based on the statistically significant increase in the composite index ($p = 0.003 < 0.05$) between 2021 and 2023, and given that 72 % of the codes pointed towards an increase in military standards, **the second hypothesis was confirmed**: NATO influences the improvement of the armed forces' standards in the „Western Balkans“. In the case of Kosovo, it affects the Kosovo Security Forces.

The third research objective involved a comparative analysis of the economic indicators of the Western Balkan states in relation to NATO membership. Imports, exports, and foreign direct investment (FDI) of the states in the region were analysed. The data covered the period from 2013 to 2022 and were sourced from reports of national statistical institutions and central banks. As much as 65% of exports from the „Western Balkans“ go to NATO member states, while 62% of imports originate from NATO members. Regarding foreign investments, 66% of FDI comes from NATO members. Based on the three selected indicators, a composite index was again constructed for each country, expressed as a percentage. A t-test showed that the average economic linkage of the Western Balkan states to NATO members, according to the selected indicators, amounts to 71.1 % ($t = 9.18$, $df = 6$, $p = 0.00005$). Through exact quantitative indicators and calculations, **the third hypothesis was confirmed**, namely that the states of the „Western Balkans“ are predominantly economically connected to NATO member states.

As part of the fourth research objective, the monitoring of NATO in selected online portals in the Western Balkan states was examined. To achieve this goal, a content analysis of 160 online articles published in three time periods associated with Croatia's and Albania's NATO accession, Montenegro's NATO accession, and North Macedonia's NATO accession was conducted. Articles were selected according to the popularity of the online portals, with some exceptions. A total of five components of media coverage were analysed: keywords, selected photographs, mentioned politicians, mentioned countries, and article sentiment (positive/negative). In total, 41 articles (21.5 %) were identified as positively connoted and 18 articles (9.5 %) as negatively connoted. To test the fourth hypothesis, changes in the number of positively and negatively oriented articles between

the three selected time points were examined. A trend of increasing positively connoted articles about NATO and decreasing negative ones was observed. Correlation coefficients ($r = 0.87$ and $r = -0.78$) and determination coefficients ($R^2 = 0.75$ and 0.61) confirm the presence of a trend; however, high p-values ($p = 0.33$ and $p = 0.43$) indicate that statistical significance is not strong due to the small number of time points. Therefore, the fourth hypothesis is **conditionally confirmed**, indicating a trend towards a more positive media representation of NATO, although without strong statistical significance due to the limited number of time points.

For the fifth research objective, the dissemination of NATO's "soft power" through public diplomacy programmes was examined. To address this objective, interviews with the presidents of the Atlantic Councils were conducted. The interviews had five thematic groups: the role of the Atlantic Council in the civil sector; public perception of NATO and citizen information; youth and educational programmes; NATO's "soft power"; and the future of NATO's civil engagement. In addition to the activities mediated by the Atlantic Councils, NATO also has its own public diplomacy projects, which were analysed using the Annual Reports of the Public Diplomacy Division (PDD) for the period 2011–2023. To test the final hypothesis, "soft power" was defined according to Nye (2004) as the dissemination of culture, political values, and foreign policy. Public diplomacy programmes mentioned in the Annual Reports and interviews were then categorised into these three types of dissemination. A total of 39 public diplomacy programmes were recorded, of which 15 fell into the category of culture, 12 into political values, and seven into foreign policy. An ANOVA test in IBM SPSS Statistics was conducted to assess differences in the number of programmes per category between countries. The results of the overall analysis of NATO's public diplomacy dimension (35/39 programmes; $F = 3.95$, $p = 0.0042$; $r = 0.840$, $p = 0.036$) **confirm the fifth hypothesis**, namely that the dissemination of NATO's "soft power" in the Western Balkan states is predominantly achieved through public diplomacy programmes. These results indicate dominant directions of NATO's public diplomacy activities, but they do not allow causal conclusions regarding changes in public attitudes, identities, or levels of trust.

In total, four hypotheses were fully confirmed, while one was conditionally confirmed. Relevant statistical analyses were used to test all hypotheses. The first, fourth, and fifth hypotheses were tested based on qualitative data, while the third hypothesis was tested using quantitative data. In the case of the second hypothesis, a combination of qualitative and quantitative data was used.

Although the military and public diplomacy dimensions were initially planned to be tested through interview results, the process of hypothesis testing also included an analysis of selected military indicators and public diplomacy programmes in NATO PDD Annual Reports. During the research, certain advantages and limitations regarding spatial and temporal scope, as well as methodological framework, were encountered. The main limitations concern the availability of desired analytical data, with most data unavailable for the period prior to 2010. Challenges were particularly evident in researching the military dimension, as expected given the confidentiality surrounding military structures. Among the advantages, the selection of a recent time frame contributed to the relevance and accessibility of the research. Furthermore, all research methods were carried out according to the set timetable. The spatial scope allowed for communication primarily in languages closely related to Croatian and facilitated cultural understanding of the region. The research lasted a total of one year, of which four months were devoted to the theoretical preparation of the study and eight months to conducting the research methods and writing.

In this conclusion, it is also necessary to address Croatia as the selected case study. All research methods were applied to Croatia in the same manner as to the other countries. According to the results, Croatia does not differ from the rest of the countries. NATO influences Croatia's national security strategy, contributes to the improvement of the Croatian Armed Forces' standards, with an economic linkage of 74.7 % according to the composite index. Furthermore, Croatian online portals show changes in NATO reporting towards greater positivity, and NATO public diplomacy programmes also serve the dissemination of "soft power" in Croatia. Although the results are the same for Croatia, this does not mean that Croatia is converging towards the countries of the region; rather, they are converging towards Croatian, i.e., NATO member state standards, which formed the basis for the research objectives. Through the chosen case study, the research sought to illustrate what might be expected for other Western Balkan countries in the future.

Overall, this study provides a comprehensive insight into the five dimensions of NATO's influence on the „Western Balkans“. A solid theoretical foundation and a complex methodological approach enable the application of similar research to other post-conflict regions. The study offers valid scientific findings that can contribute to a better understanding of the complexity of NATO's activities. The results are highly applicable and can serve policymakers in developing future political-geographical strategies for the „Western Balkans“ and Croatia.

ŽIVOTOPIS AUTORA

Danijel Bačan, rođen je 6. 12. 1999. godine u Zagrebu. Osnovnu je školu završio u Šenkovcu, a opću gimnaziju u Zaprešiću. Na Geografskom je odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu diplomirao 2023. godine te stekao titulu magistra geografije i magistra edukacije geografije. Prvi je diplomski rad („Geopolitički i kulturni aspekti regionalizacije sudionica Izбора za pjesmu Eurovizije“) obranio pod vodstvom mentorice izv. prof. dr. sc. Jelene Lončar, dok je drugi diplomski rad („Političko-geografska analiza Zapadnog Balkana kao regije nestabilnosti“) obranio pod mentorstvom prof. dr. sc. Zorana Stiperskog. Tijekom studija Danijel je bio aktivni član Kluba studenta geografije te jedan od organizatora 4. Multidisciplinarnog međunarodnog kongresa – „Regija, Razvoj, Ravnoteža“. Dobitnik je Rektorove nagrade 2021. godine za rad pod naslovom „Formiranje i komparacija scenarija geopolitičkog razvoja Zapadnog Balkana“. Danijel je završio i Specijalistički studij vanjske politike i diplomacije na Fakultetu političkih znanosti sa završnim radom („Komparativna analiza vanjskih politika Armenije, Azerbajdžana i Gruzije prema Bliskom istoku“) pod mentorstvom doc. dr. sc. Boška Picule. Od rujna 2023. godine Danijel je zaposlen na puno radno vrijeme u Osnovnoj školi Ivana Perkovca i Osnovnoj školi Luka kao nastavnik geografije te razrednik. Od listopada 2025. godine zaposlen je i kao nastavnik geografije u Privatnoj ekonomskoj i sportskoj gimnaziji (PESG). U 2024. godini Danijel je bio mladi hrvatski delegat u Vijeću Europe, Odbor za lokalne i regionalne vlasti. Od 2025. godine, Danijel je mladi hrvatski delegat u Dunavskom vijeću mladih. Predsjednik je YATA-e Hrvatske, Savjeta mladih Općine Brdovec i Povjerenstva za prostorno planiranje Općine Brdovec. Mladi je klimatski ambasador Europske unije te hrvatski ambasador u Odobru za Istočnu Europu EU-a. Danijel je upisao doktorski studij u akademskoj godini 2023./2024. te je sve studijske obveze izvršio na vrijeme. Mentor mu je izv. prof. dr. sc. Jelena Lončar. Do sada je Danijel objavio pet izvornih znanstvenih članka, sedam stručnih članaka, jedan pregledni rad, dva prethodna priopćenja te četiri ostale publikacije. Sudjelovao je na 20 konferencija sa znanstvenim izlaganjem.

Izvorni znanstveni članci:

Bačan, D., Lončar, J., 2026: Geographical and Communication Aspects of NATO Public Diplomacy in the Western Balkans, *Modern Geográfia* 21 (2), 1–29, DOI: 10.15170/MG.2026.21.02.01.

Lončar, J., Bačan, D., 2026: Framing Media Imaginaries of NATO's Political Geography in the Western Balkans, *Folia Geographica* 68 (1–2), 29.

Baćan, D., 2026: Simulation Methods in Geography Education: Examples of Good Practice, *Journal for Geography* 21 (1), 83–112, DOI: 10.18690/rg.21.1.5475.

Lončar, J., Baćan, D., 2025: Dimensions of NATO Alliance Influence Presented in Scientific Literature – Example of Croatia and the Western Balkans (2000–2023), *Acta geographica Bosniae et Herzegovinae* 12 (23), 67-82.

Baćan, D., Dudaš, D., Kuprešak, E., Stipić, M. i Vivoda, D., 2022: Prikazivanje aneksije Krima u hrvatskim, mađarskim i srpskim medijima – analiza sadržaja, *Međunarodne studije*, XXII (2), 83-105.

Stručni članci:

Baćan, D., 2025: Utjecaj kulturnih, geopolitičkih i jezičnih poveznica na glasove žirija i publike Izбора za pjesmu Eurovizije, *Geografski horizont* 71 (2), 55–68.

Baćan, D., 2024: Prekogranična suradnja u ulozi regionalne sigurnosti Zapadnog Balkana, u: Begović, M., 2024: *Importance of stability in the Western Balkans for European security*, zbornik radova Konferencije *Hybrid threats in the new European security architecture – Role of NATO*, Atlantsko vijeće Hrvatske, Zagreb.

Baćan, D., Vivoda, D., 2024: Analiza upoznatosti s geopolitičkom multipolarnošću studenata geografije i politologije u Hrvatskoj, Mađarskoj i Srbiji, *Geografski horizont*, 70(2), 47-60.

Baćan, D., Margetić, S., 2024: Pravno uređenje i društvena uloga savjeta mladih u Republici Hrvatskoj, *Pravnik*, 58(110), 307-334.

Baćan, D., 2022: Savezi Quad i AUKUS u sklopu Indo-pacifičke regije, *Političke analize*, 11 (41), 40-49.

Baćan, D., 2021: Kritički osvrt na pojam Zapadni Balkan kroz percepciju studenata geografije, *Geografski horizont*, 67(2), 37-49.

Pregledni članak:

Baćan, D., Lončar, J., 2025: Kritički osvrt na znanstvene prikaze odnosa NATO-a i Zapadnog Balkana, *Polemos - Međunarodne studije*, XXVIII (1-2), 147-168.

Prethodno priopćenje:

Baćan, D., 2023: Formiranje i komparacija scenarija geopolitičkoga razvoja Zapadnog Balkana, *Hrvatski geografski glasnik* 85(1), 127-148. DOI: 10.21861/HGG.2023.85.01.05.

Baćan, D., 2022: Analiza populacijskih politika zaprešičkog područja, *Acta Geographica Croatica*, 49/50(1), 1-13.

Ostalo:

Baćan, D., 2023: Do we still need geography skills in Europe?, *Young European Ambassadors Magazine*, 3(1), 13-14.

Baćan, D., 2023: UNESCO Heritage in the Caucasian states, *Young European Ambassadors Magazine*, 32-36.

Baćan, D. i Međimurec, L., 2022: Utjecaj povezanosti poljoprivrednika i prehrambene industrije na ruralni prostor Koprivničko-križevačke županije, *Podravski zbornik*, (48), 217-227.

Baćan, D., 2021: Države Europske unije prema bruto domaćem proizvodu 2020. godine, *Geografski horizont*, 67(2), 58-59.